KANONIŠKOJO PROCESO TEISĖ

Parašė Lietuvos Universiteto
e. o. profesorius Mgr. K. ŠAULYS,
Jo Šventenybės Rūmų Prelatas.

KAUNAS
1927

263

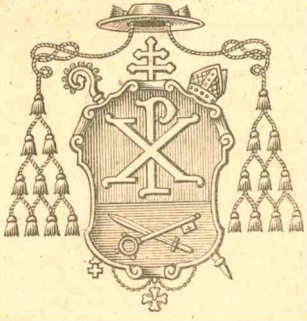

N. 3336.

Imprimatur.
Datum Kaune, die 8 novembris 1927.
† Joseph Skvireckas, Archiepiscopus.

3363

Kauno Tarpdiecezinės
Kunigų Seminarijos
BIBLIOTEKA

st.

Įžanga.

„Kanoniškojo Proceso Teisė" apima procesinės teisės kursą, dėstomą Lietuvos Universiteto teologijos - filosofijos fakulteto teologijos skyriuje.

Dėstymo tvarka yra pritaikinta prie normų, kurios yra nurodytos Seminarijų ir Universitetų Kongregacijos instrukcijoje įšleistoje 1918 metų rugpiučio 7 dieną. Instrukcija tarp kitko reikalauja, „ut magistri in schola Codice utantur et singulos canones interpretentur *ipso Codicis ordine, ac titulorum capitumque serie religiosissime servata*". Tuo būdu, Kodekso tvarkos prisilaikant, leidžiamoji procesinės teisės knyga apima civilinio (ginčo, iudicium contentiosum) ir baudžiamojo teismo ir ypatingųjų teismų trumpą kursą. Čia nėra Dievo tarnų beatifikacijos ir kanonizacijos (tit. XXII—XXVI) procesų, kurie yra vedami Ap. Sosto ir į šį kursą neįeina.

Prie aiškinamųjų straipsnių, mažne visur, yra pridėtas ir lotyniškas atatinkamų Kodekso kanonų tekstas. Toks teksto su aiškinimais sugretinimas palengvins skaitytojui apsipažinti su pačiu įstatymo originalu ir apsiprasti su lotyniškąja terminologija, kas ypač svarbu kanonistams, nes Bažnyčios teismams lotynų kalba yra privaloma del to, kad 1642 kanonas liepia procesų aktus rašyti lotynų kalba, išskiriant liudytojų, šalių ir kitų asmenų klausinėjimus ir atsakymus, kurie yra surašomi jų pačių kalba.

Be to, knygoje visur greta lietuviškųjų terminų, padėta ir lotyniškieji; tuo būdu norima išvengti terminologiškųjų neaiškumų ar abejojimų, kurie galėtų kilti lotyniškųjų nepadėjus.

Leidžiamoji kanonų teisės proceso knyga yra pirmas tos, rūšies veikalas mūsų juridinėje literatūroje. Tas gal gali kiek pateisinti trūkumus, kurių dalis autoriui, dar knygą beleidžiant yra paaiškėjusi.

K. Šaulys.

Kaunas,
1927. XI. 8.

Turinys.

KETVIRTOJI KANONŲ KODEKSO KNYGA.

Kanoniškojo proceso teisė.

Įvadas

Ketvirtosios knygos materija — — 1
Teisėtoji apsauga — — — 1
Procesas ir drausmės tvarka — — 2

PIRMOJI DALIS.

Teismai

Teismo sąvoka — — — 4
Bažnyčios teisiamosios valdžios didumas 6
Kurios yra mišriojo forumo bylos? 8
Ypatingieji tribunolai — — 10
Bažnytinių teismų kompetencija iš veik. Liet. įstat. 10

Pirmoji sekcija — Bendrieji teismai

I titulas — **Teismų kompetencija** — — 14
Mažesniųjų bylų forumas — — 16
Būtinasis priklausomumas — — 16
Bendrieji kompetencijos pagrindai — 16

II titulas — **Įvairūs teismų laipsniai ir rūšys**

Tribunolai, jų laipsniai; teismų instancijos 18
Tribunolų rūšys — — — 19
Primacialinis Šventojo Sosto teismas 19
Tarpūsavinis teismų patarnavimas — 21

Pirmasis skyrius - Pirmosios instancijos ordinarinis teismas

I SKYRELIS — Teisėjas — — — 22
Teisėjo sąvoka, esminės ypatybės ir prievolės 22
Oficiolas — — — — 23
Synodiniai teisėjai — — — 24
Vienasmeniai ir kolegialiniai teismai — 25
Pirmos instancijos teismas vienuoliams 28
II SKYRELIS — Auditoriai ir pranešėjai — 28
Notarai ir aktuarai — — — 30
Teisingumo promotorius ir ryšio gynėjas 31

Teisingumo promotorius ir ryšio gynėjas veik. teis. 33
Valstybės gynėjai — — — — 35
Kurjeriai ir teismo anstoliai — — — 36

Antrasis skyrius — Antrosios instancijos teismas. Įvairūs tribunolai, kur apeliuojama nuo pirmosios instancijos teismo — — — 38
Trečiasis skyrius — Ordinariniai Ap. Sosto tribun. 41
I SKYRELIS — Sv. R. Rotos Tribunolas — — 41
II SKYRELIS — Apaštališkoji Signatūra — — 44
1. Istorinės žinios — — — — 44
2. Apaštališkosios Signatūros Tribunolas dabar 45
Ketvirtasis skyrius — Deleguotasis teismas — 48
2. Kodekso teisė — — — — 49
III titulas — **Privalomoji teismui drausmė** — 51
Pirmasis skyrius — Teisėjo ir kitų tribunolo tarnautojų pareigos 51
Teismo bylininkų santykiai procese — — 55
Rungtynių ir tardymo principas — — 55
I. Rungtynių tvarka — — — — 55
II. Tardymo tvarka — — — — 58
Bylų išsprendimo pagreitinimas — — 59
Teismo darbe dalyvaujančių asmenų prisaikinimas 60
Teismų dovanumas — — — — 62
Teismo tarnybos prievolių pažeidimas — — 64
Kaucija sprendimo įvykdymui apdrausti — 65
Antrasis skyrius — Nagrinėjimo tvarka — 66
2. Nagrinėtinųjų bylų eilė — — — 66
Laikas pareikšti ekscepcijoms — — — 66
3. Ekscepcija — — — — — 67
Susijusios bylos — — — — 68
Pirmteisminiai klausimai — — — 69
Inicidentinės bylos — — — — 70
Procesualinių veiksmų laikotarpiai — — 71
Ketvirtasis skyrius — Teismo vieta ir laikas — 73
Penktasis skyrius — Asmenys, kuriems leistina nagrinėjant bylą dalyvauti, ir teismo aktų sudarymo ir saugojimo būdai — — 75
§ 1. Aiškinamosios žinios — — — 75
Žodinė ir raštinė procedūros forma — — 76
Betarpis ir tarpinis procedūros būdas — — 78
Žodinio teismo proc. vieningumas arba nedalumas 79
Nagrinėjimo forma iš Kodekso teisės — — 78
§ 2. Teisminių aktų forma ir jų naudojimas — 79
Posėdžių drausmė — — — — 80
Aktų rūšys — — — — — 81
Dokumentų tvarkymas — — — 81
IV titulas — Šalys bylose — — — — 84

Pirmasis skyrius — Ieškovas ir atsakovas — 84
Vienuolių teislumas — — — — 88
Antrasis skyrius —Atsakovai (įgaliotiniai) ir advokat. 91
I. Advokatų (gynėjų) įvairūs vardai bei pareigos praeity — — — — 92
II. Šių dienų advokato sąvoka — — — 93
III. Bažnytinių advokatų rūšys — — — 93
IV. Bažnytinės advokatūros naudingumas bei reikalingumas — — — — 93
V. Įgaliotinis — — — — 94
VI. Advokatai ir įgaliotiniai veikiančioje Kod. teisėje 95
V titulas — **Ieškiniai ir ekscepcijos** — — 102
Teismo objektas — — — — 102
Ieškinio sąvoka — — — — 102
Ieškinių suskirstymas — — — — 103
Ekscepcijų sąvoka — — — — 103
Ieškiniai ir ekscepcijos aplamai — — 104
Petitoriniai ir posesoriniai ieškiniai — — 105
Ieškinių jungimas tame pat procese — — 105
Petitorinių ir posesorinių ieškinių kumulacija — 106
Pirmasis skyrius — Ieškinio apdraudimas 108
Antrasis skyrius — Ieškiniai del naujo darbo sustabdymo ir del grasančio nuostolio 111
Actio ex damno infecto — — — 112
Trečiasis skyrius — Ieškiniai del aktų netikrumo 112
Akto niekinumo esminės žymės — — 113
Šventojo Tėvo patvirtintieji aktai — — 114
Ketvirtasis skyrius — Ieškiniai del aktų panaikinimo ir del pirmykštės padėties atstatymo 116
Baimės ir apgaulės ekscepcija — — — 118
Restitucijos pasėkos — — — — 120
Penktasis skyrius — Priešingieji ieškiniai — 121
Šeštasis skyrius — Posesoriniai ieškiniai — 122
1. Savasties sąvoka ir skirstymas — — 123
2. Posesija — — — — — 123
Istorijos žinios — — — — 124
3. Posesija Kodekso teisėje — — — 125
4. Posesoriniai ieškiniai veikiančioje teisėje — 126
Septintasis skyrius — Ieškinių ir skundų išgesimas 133
Įsisenėjimo institutas senoje teisėje — — 134
Bausmės ieškinys — — — — 137
Naudingasis laikas — — — — 138
Effectus actionis criminalis — — — 139
Nuo kada prasideda preskripcija — — 140
Kanoniškojo proceso teisiamoji tvarka — 142
VI titulas — **Bylos prasidėjimas** — — — 142
Pirmasis skyrius — Skundo raštas — — 142

Skundraštis — — — — 143
Kodekso teisė — — — — 144
Negligentia iudicis — — — — 146
Antrasis skyrius — Šaukimas ir teismo aktų įteikimas 146
VII titulas — Ginčo nustatymas — — 153
VIII titulas — Instancija — — — 159
IX titulas — Šalių klausinėjimas teisme — — 163
X titulas — Įrodinėjimas — — — — 167
Bendrieji dėsniai — — — — 171
Notoriniai įvykiai — — — — 171
Spėjimas — — — — — 172
Konstatavimas — — — — — 173
Įrodymo našta ir pasėkos — — — 173
Kanoninis įtarimo nusivalymas — — 175
Pirmasis skyrius — Šalių prisipažinimas — 176
Antrasis skyrius — Liudytojai ir jų parodymai 179
I SKYRELIS — Kas gali būti liudytojai — — 182
II SKYRELIS — Kas, kuriuo būdu ir kiek gali statyti liudytojų ir kas gali juos nušalinti — 185
III SKYRELIS — Liudytojų priesaika — — 188
IV SKYRELIS — Liudytojų klausinėjimas — — 189
V SKYRELIS — Liudijimų paskelbimas ir jų atmetimas 194
VI SKYRELIS — Liudytojų atlyginimas — — 196
VII SKYRELIS — Liudijimų įvertinimas — — 197
Trečiasis skyrius — Žinovai — — — 200
Ketvirtasis skyrius — Teisminis apžiūrėjimas ir patikrinimas vietoje — — — 205
Penktasis skyrius — Įrodinėjimas rašytais aktais bei dokumentais — — — 207
Kaip skirsto rašytus aktus mūsų civiliniai įstatymai 209
I SKYRELIS — Dokumentų prigimtis bei įrodomoji galia 210
II SKYRELIS — Dokumentų pateikimas ir skundas del išdavimo — — — — 212
Šeštasis skyius — Spėjimai — — — 214
Septintasis skyrius — Bylininkų priesaika — 216
Papildomoji priesaika — — — — 217
Įvertinamoji priesaika — — — — 219
Išsprendžiamoji priesaika — — — 219
XI. Titulas — Tarpinės bylos — — — 221
Dvejopas būdas incidentiniams klausimams svarstyti — — — — — 223
Pirmasis skyrius — Nestojimas teisman arba atkaklumas — — — — 224
Atsakovo nestojimas teisman — — — 226
Ieškovo nestojimas teisman — — — 228
Antrasis skyrius — Trečiojo asmens dalyvavimas byloje — — — — 229

Trečiasis skyrius — Pasikėsinimai ginčui prasidėjus — — — — 231
XII titulas — **Proceso paskelbimas, bylos užskleidimas ir bylos nagrinėjimas** — — 233
XIII titulas — Sprendimas — — — — 239
XIV titulas — Teisės priemonės prieš sprendimą — 247
Pirmasis skyrius — Apelacija — — — 250
Apelacinio teismo kompetencija — — — 257
Įrodymų papildymas — — — — 258
Antrasis skyrius — Skundas del sprendimo niekinumo (netikrumo) — — — 259
Veikiančioji Kodekso teisė — — — 260
Subrogatio — — — — — 262
Trečiasis skyrius — Trečiojo atsiliepimas — 263
Atsiliepimo tvarka — — — — 264
XV titulas — **Sprendimo įsiteisėjimas ir pirmykštės padėties atstatymas** — — — 266
I. Sprendimo įsiteisėjimas — — — 266
II. Atstatymas dalykų į pirmykštę padėtį — 268
XVI titulas — **Teisminės išlaidos ir nemokamoji juridinė globa** — — — — 270
I. Teisminės išlaidos — — — — 271
Teismo išlaidos Lietuvos provincijoje — — 272
Išimtys — — — — — — 274
Antrasis skyrius — Nemokamoji juridinė globa ir teisminių išlaidų sumažinimas — — 275
Beturčių teisė Kodekse — — — — 276
Dovaninė globa — — — — — 277
XVII titulas — **Sprendimo vykdymas** — — 278
Provizorinis vykdymas — — — — 279
Vykdomasis dekretas — — — — 280
Incidentinė byla del atsiskaitymo — — 280
Vienuolijų bylų vykdymas — — — 281
Vykdymo laikotarpiai — — — — 282
Atsargumas ir tvarka vykdant sprendimus — 283
Antroji sekcija — Ypatingos normos tam tikriems teismams — — — — 285
XVIII titulas — **Būdai išvengti ginčo teismui** 286
Pirmasis skyrius — Susitaikinimas — — 286
Civiliniai įstatymai — — — — 288
Susitaikinimo objektas — — — — 288
Transakcijos pasėkos — — — — 289
Antrasis skyrius — Trečiųjų teismas — — 290
Veikiančioji C. I. C. teisė — — — 291
Trečiųjų teismas iš civilinių įstatymų — — 292
Vykdymas — — — — — 294
XIX titulas — **Baudžiamasis teismas** — — 295

Baudžiamojo teismo skirstymas — — — 296
Kodekso kaltinimo tvarka — — — 297
Baudžiamųjų sistemų apžvalga — — — 298
Baudžiamoji Bažnyčios sistema po Inocento III iki 1880 metų birželio m. 11 d. instrukcijos 299
Baudžiamoji sistema šių laikų civil. Kodeksuose 301
Kodekso įvestieji į baudžiamojo teismo sistemą pakeitimai — — — — 301
Titulo medžiaga ir jos suskirstymas — — 302
Preliminarinis skyrius — Baudžiamojo teismo objektas, tikslas ir forma aplamai — 303
1. Viešieji ir slaptieji nusikaltimai — — 303
2. Nusikaltimai išimtieji iš baudžiamosios teismo tvarkos — — — — — 304
3. Mišriosios kompetencijos nusikaltimai — 304
4. Vidujinis bažnytinio baudžiamojo teismo tikslas 305
Baudimas valdžios įsakymais be teismo — 305
5. Kas gali bausti be teismo — — — 306
Pirmasis skyrius — Kaltinimas ir įskundimas — 309
Antrasis skyrius — Tardymas — — — 313
1. Sąvoka ir skirstymas — — — — 313
Rengiamasis tardymas — — — — 315
Aiškus nusikaltimas — — — — 315
Gandas — — — — — — 316
2. Kas daro tardymą — — — — 317
3. Tardytojo skyrimas — — — — 317
4. Kas sprendžia tardymo skyrimą? — — 318
Atmestinieji įskundimai — — — — 318
Trečiasis skyrius — Nusikaltusiojo pabarimas — 323
Išimtieji iš po pabarimo atsitikimai — — 325
Ketvirtasis skyrius — Baudžiamojo proceso teisiamoji tvarka ir kaltinamojo šaukimas į kvotą — — — — — 328
Papildomasis skyrius — Baudžiamojo proceso veiksmų konspektas — — — 334
I. Mišriojo baudžiamojo teismo struktūra ir veiksmų eilė — — — — — 334
II. Kaltinamojo proceso struktūra ir veiksmų konspektas — — — — — 336
XX titulas — Jungtuvių bylos — — — 338
Įvadas — — — — — — 338
Pirmasis skyrius — Teismo kompetencija — 340
A. Išimtina Bažnyčios teismo kompetenc ja — 340
B. Kompetencijos sutvarkymas ir laipsniai — 341
Antrasis skyrius — Tribunolo sudarymas — 343
Ryšio gynėjo prievolės ir teisės — — 344
Trečiasis skyrius — Teisė skųsti moterystę ir reikalauti dispensos nuo tvirtosios moterystės 345

Ketvirtasis skyrius — Įrodymai — — 347
I SKYRELIS — Liudytojai — — — — 347
II SKYRELIS — Kūno inspekcija — — — 349
Penktasis skyrius — Proceso paskelbimas, bylos atskleidimas ir sprendimas — — 351
Ryšio gynėjo teisė — — — — 351
Seštasis skyrius — Spřendimų apskundimas arba apelacija — — — — 352
Septintasis skyrius — Išimtieji iš bendrųjų taisyklių atsitikimai — — — 354
Aštuntasis (papildomasis) skyrius
I SKYRELIS — Bylų procesai del tvirtos o nepavartotos moterystės dispensavimo — — 357
II SKYRELIS — Mirties paskelbimas ir naujų jungtuvių leidimas, spėjant antrąją šalį mirus — 358
Vyro — žmonos nežinia kur dingimas — 358
Mirties įrodinėjimas — — — — 359
Pamatiniai kanonų teisės dėsniai — — 360
III. Mirties deklaracijos išlygos — — — 361
IV. Kompetetenga valdžia — — — 362
V. Bylos iškėlimas — — — — 363
VI. Įrodymas — — — — — 364
VII. Įrodymų įvertinimas — — — — 367
VIII. Juridinės klaidingo mirties paskelbimo pasekmės — — — — — 368
Protokolo pavyzdys — — — — 370
XXI titulas — **Šventosios ordinacijos (kuniginių šventimų) bylos** — — — 371
TREČIOJI DALIS.
Teisiamoji tvarka sprendžiant kai kurias administratyvines bylas ar pritaikant baudžiamąsias priemones — — — — 373
XXVII titulas — **Procedūra nepašalinamiems klebonams atstatydinti** — — — 375
XXVIII titulas — **Procedūra pašalinamiems klebonams atstatydinti** — — 377
XXIX titulas — **Klebonų perkėlimo procedūra** — 377
XXX titulas — **Būdas nereziduojantiems klierikams teisti** — — — — — 378
XXXI titulas — **De modo procedendi contra clericos concubinarios** — — — 379
XXXII titulas — **Procedūra teisiant kleboną del klebonavimo pareigų apleidimo** — 380
XXXIII titulas — **De modo procedendi in suspensione ex informata conscientia infligenda** 381
Abėcėlinė rodyklė — — — — 382

Psl.	Eilė	Išspausdinta:	Turi būti:
1	1 ap.	agsigynimo	apsigynimo
5	13 v.	rašytojo	rašytojų
10	17 v.	išskyrtus	išskyrus
15	7 ap.	jurininiai	juridiniai
16	13 v.	sontrastus	contractus
16	19 v.	necassarium	necessarium
17	10 ap.	tel·ėjas	teisėjas
19	8 ap.	epiic.p a'is	episcopalis
21	17 v.	Konpetencija	Kompetencija
22	5 v.	(index-	(iudex-
23	6 v.	attuarus	aktuarus
23	17 v.	Quitibet	Qulibet
23	20 v.	cmmtti	committi
23	3 ap.	raservat	reservat
23	5 ap.	Can. 1572,	Can. 1573,
30	9 ap.	specifickos	specifiškos
34	9 v.	promolorius	promotorius
34	13 v.	multipilcitas	multiplicitas
37	7 v.	konkurdato	konkordato
38	7 ap.	pirmosiso	pirmosios
39	1 ap.	Moderaiorem;	Moderatorem;
41	6 ap.	Rotas	Rotos
43	12 v.	sacardo'es	sacerdotes
46	6 v.	konfiktus	konfliktus
46	14 ap.	cempetentiae	competentiae
49	1 ap.	nejurisdicijos	nejurisdikcijos
50	9 v.	subdeledari,	subdelegari
50	5 ap.	eonstituendos	constituendos
51	5 v.	teitmą	teismą
54	8 ap.	tnincidentinių	incidentinių
68	11 v.	kurios	kuriuos
70	10 v.	sūnas	sūnaus
80	14 ap.	index	iudex
83	8 ap.	Ouriae	Curiae
83	3 ap.	apistolae	epistolae
86	15 ap.	Mežamečiai	Mažamečiai
91	15 v.	Vengtiniams	Vengtiniems
95	2 v.	qublicus	publicus
95	11 ap.	įgaliotioiui	įgaliotajam
100	1 v.	įgaloitinis	įgaliotinis
101	4 v.	procoratores	procuratores
103	10 v.	skristomas	skirstomos
111	4 v.	nntiuatione	nuntiatione
123	6 v.	asmun	asmuo
125	18 v.	remėnų	romėnų
126	20 v.	žvigsniu	žvilgsniu
129	9 ap.	restitneudus	restituendus
133	8 v.	ieškieniai	ieškiniai
136	20 ap.	exstinuugntur	extinguuntur
136	19 ap	persrnarum	personarum
138	1 v.	įsisenėti	įsisenėti
138	3 ap.	laisio	laesio
140	13 ap.	sucessivum	successivum
156	11 v.	iueex	iudex
164	10 v.	gičo	ginčo
169	11 ap.	įrodynėti	įrodinėti
180	18 v.	stojusiaji	stojusieji
182	9 v.	falsumt	falsum
182	9 v.	tesimonium	testimonium
187	9 v.	snut	sunt
187	13 ap.	decrrto	decreto
189	6 ap.	prisiunčiu	prisiunčia
190	14 v.	triaunali	tribunali
193	16 v.	ac ciderint	acciderint
194	14 v.	liudytojas	liudytojus
195	9 v.	testipicationum	testificationum
198	13 v.	habaat	habeat
198	16 ap.	an st-	an sit
200	13 v.	motvia	motiva
203	15 ap.	investigntioni	investigationi
205	9 ap.	vietote	vietoje
207	10 ap	drasme	prasme
215	12 ap.	praetumptionem	praesumptionem
215	1 ap.	fundamendum	fundamentum
217	8 v.	nebūtk	nebūtų
221	13 ap.	ministrtium	ministerium
227	5 v.	contumciam	contumaciam
227	14 v.	pellent	pollent
227	15 v.	sliummodo	solummodo
227	17 ap.	poenorum	poenarum
227	17 ap.	contumaiam	contumaciam
227	16 ap.	declareta	declarata
227	9 ap,	conclusionem	conclusiones
228	18 v.	excusationam	excusationem
229	12 v.	factate	factae
230	5 ap.	opposictio	oppositio
232	11 v.	altemtram	alterutram
233	5 v.	apportunius	opportunius
235	4 ap.	intvibentur	inhibentur
240	9 v.	senteotia	sententia
240	11 v.	pertrectatam	pertractatam
245	6 v.	meteria	materia
247	2 ap.	Formalinai	Formaliniai
248	3 ap.	oppellatio	appellatio
251	2 v.	paskelbus	paskelbiant
251	9 v.	pasekomis	pasėkomis
262	13 v	apsukintomis	apsunkintomis
266	15 ap.	aikotarpiu	laikotarpiu
267	16 ap.	praesumpione	praesumtione
272	14 v.	teatium	testium
274	14 ap.	pritiesimo	priteisimo
277	8 ap.	pauparum	pauperum
278	7 ap.	Kenčiamojo	Kenčiančiojo
279	3 ap.	fideiisussiones	fideiiussiones
279	2 ap.	indemuitati	indemnitati
282	1 v.	įkelsti	įkeisti
288	2 v.	susilaikyti	susitaikyti
290	1 ap.	conventionem	conventionem
291	18 v.	impenatoriai	imperatoriai
297	2 ap.	tš	iš·
298	3 ap.	įststymai	įstatymai
299	4 v.	laikas	laikais
300	8 ap.	genealiniu	generaliniu
303	3 ap.	v ešu	viešu
313	6 ap.	tasyklėmis	taisyklėmis
316	7 v.	uctore	auctore
317	14 ap.	atsktriems	atskiriems
318	3 v.	turintieji	turimieji
321	2 v,	tmputabilitate	imputabilitate
321	3 ap.	omina	omnia
329	12 v.	promoterius	promotorius
330	9 ap,	nrmos,	normos.
330	4 ap.	ofenstone	offensione
330	1 ap.	ministerto	ministerio
333	1 v.	spreneimu	sprendimu
331	1 ap.	iustauratio	instauratio
336	8 v.	patelkimas	pateikimą
336	16 v.	niekinimas	niekinumas
343	7 v.	matrimonialin	matrimonialinį
344	7 v.	nėsa	nėra
345	16 ap.	vis	visi
346	19 ap.	ri	ir
346	17 ap.	kaltintojaii	kaltintojais
347	6 ap.	gliojimui	galiojimui
348	8 ap,	klausinėjamajamj	klausinėjami
349	9 v.	cniugis	coniugis
356	12 ap,	civieles	civiles
357	2 ap.	išeistas	išleistas
358	12 ap.	dingusiai	dingusiais
360	12 ap.	kūtent	būtent
364	1 v.	lemančosios	emiančiosios

Sutrumpinimai.

A.A.S. = Acta Apostoliae Sedis, commentarium officiale, ab anno 1909.
ASS = Acta Sanctae Sedis (1865–1908)
RS = Baudžiamasis Statutas.
BPS = Baudžiamojo Proceso Statutas.
CIC = Codex Iuris Canonici.
Corp. I. C. = Corpus Iuris Canonici
S. Congr. Sacr. = Sacra Congregatio de Sacramentis
S. Congr. Conc. = Sacra Congregatio Concilii
Kodekso Interp. K. = Pontificia Commissio ad Codicis canones authentice interpretandos
c., k., kan. = canon Cod. Iur. Canonici
cc., kk., cann. = canones " "
S. Poen. = Tribunal Sacrae Poenitentiariae
LPR = Lex Propria S. Romanae Rotae
BGB = Bürgerliches Gesetzbuch

Veikiančiosios procesų teisės šaltiniai ir literatūra*).

Šaltiniai.

1. Kanonų Teisės Kodekso ketvirtoji knyga (kann. 1552 – 2194). Kanonų Kodeksas dabar yra vienintėlis Bažnyčios teismų įstatymų šaltinis. Senieji, pirm Kodekso (1918) veikusieji procesinės teisės nuostatai, pasilieka kaipo pagelbinis aiškinamosios reikšmės šaltinis, pagal 6 kanono normą.

2. Liturgikos knygų taisyklės; pavyzdžiui *Pontificale Romanum:* ordo suspensionis, forma degradationis, ordo excommunicandi et absolvendi ir k.

2. Apaštalų Sosto teismų sutvarkymo įstatymai; pav., Lex Propria S. Romanae Rotae (LPR) et Lex Propria Signaturae Apostolicae (LPS).

Partkulariniai procesų įstatymai yra panaikinti, kur jie yra priešingi Kodeksui.

Kad *valstybės įstatymai* gali būti kanonų procesinės teisės šaltinis, aišku yra iš 1701 ir 1508 kanonų.

Svarbiausieji civil. ir baudž. proceso teisės šaltiniai Lietuvoje yra:

„Baudžiamojo Proceso Statutas" (B. P. St.);

„Civilinio Proceso Statutas" (C P St.);

„Lalkinosios Lietuvos teismų ir jų darbų sutvarkymas" ir tolimesnieji to įstatymo papildymai, paaiškinimai ir pakeitimai, paskelbti „L. V. Ž." ir „vyr. Žin." (Žiūrėk leidinį „Lietuvos Įstatymai, nn. 262 ir k.).

II. Specialioji literatūra.

Blat A., Commentarium textus C. I. C., Liber IV De processibus. Romae, 1927.

Bouix. De iudiciis ecclesiasticis, 1855.

Eichmann, Das Processrecht des Codex I. Can. Padeborn, 1921.

*) Čia sužymėti tik tie procesinės teisės veikalai, kurie yra artimiausi šios knygos tikslui.

Engelmanas, Rusų civil. proceso kursas, 1912.

Heiner, Der kirchliche Zivilprocess, 1910.

Heiner, Der Kirchliche Strafprocess 1912.

Kleinfeller, Lehrbuch des deutschen Zivilprocessrechts.

Lega, M., Praelectiones in textum iuris canonici de iudiciis ecclesiasticis, I-IV, 1906 s.s.

Leitner, Lehrbuch des kath. Eherechts, 1920.

Mačys, Civilinio proceso paskaitos, Kaunas, 1924.

Malakauskis, Moterystės teisė, 1926.

Meile, Die Beweislehre des kanonischen Prozesses. Padeborn, 1925.

Mothon, Institutions Canoniques I-III, 1924.

Noval, Commentarium Cod. Iur. Can., liber IV, de processibus.

Perathoner, Kirchliches Gerichtswesen, 1919.

Pierantonelli, Ordo iudiciarius in praxim deductus, Romae 1994.

Prümmer, Manuale iuris ecclesiastici, 1924.

Rozin, Baudžiamasis procesas (rusų kalba), 1916.

Stankevičius, Baudžiamoji Teisė. Paskaitos, 1925,

Tagancev-Jakobi, Baudžiamojo statuto komentarai (rusų kalba), 1922.

Tiutriumov, Civilinio Proceso įstatymo komentarai (rusų kalba), I-II, 1923.

Vermeersch-Creusen, Epitome Iuris Canonici, I-III.

Wernz, Ius Decretalium, tomus V, de iudiciis ecclesiasticis 1914.

Kanoniškojo proceso teisė[1]).

Įvadas.

Ketvirtosios knygos materija.

1. - Pirmosiose trijose Kodekso knygose yra surašyti *materialinės teisės* įstatymai, kurie yra saugotini ir vykdytini; penktoji Kodekso knyga sudaro Bažnyčios *baudžiamąją teisę* ir nustato bausmes už įstatymų peržengimą; ketvirtoji knyga apima *procesualinės teisės* normas.

Materialinė teisė atsako į klausimą, kaip susidaro ar atsiranda teisės ir prievolės (iura et obligationes) ir koks yra jų pamatas. Pavyzdžiui, teisės susidaro iš bažnytinės beneficijos ar pareigavietės suteikimo (collatio beneficii aut officii ecclesiastici), iš kunigiškųjų šventimų, iš jungtuvių, iš įvairių sutarčių sudarymo.

Tos teisės gali kartais būti *abejotinos, pažeistos ar sulaužytos*; į klausimą, kaip reikia nustatyti, apsaugoti, atitaisyti ar įvykdyti tos rūšies teisės, ir duoda atsakymą proceso teisės normos.

Teisėtoji apsauga (legitima tutela).

2. - Gerai sutvarkytoje visuomenėje negali būti palikta privatiniam asmeniui pačiam vienam rūpintis savo teisių apsaugojimu; būtų tai kenksmingas pavienių asmenų viens kito teisimas be viešosios valdžios pagalbos. Tą *teisėtąją apsaugą* (legitima tutela, Rechtsschutz) teikia *teismo valdžia*, išspręsdama ginčijamosios teisės reikalą. Tuo būdu priešais sauvalei ar neteisėtai jėgai yra statoma teisinė globa ir pagalba: vi iniustae aut iniuriae opponitur tutela, patrocinium seu vindicatio iurium.

Tačiau ir kanonai ir valstybiniai kodeksai pripažįsta tam tikrais atsitikimais savisaugos ir agsigynimo teisę pavieniams as-

---

[1]) Wernz, S. I., Ius Decretalium, t. V. — *Lega*, Card., De iudiciis ecclesiasticis civilibus. — *Eichmann*, Das Prozessrecht des Codex Iuris Can. — *Vermeersch — Creusen*, Epitome Iuris Can., III. — *Noval*, Commentarium in Codicem Iur. Canonici, IV, I.

menims. Valia kiekvienam užpultam ginti save ar savo turtą ir garbę nuo neteisėto antpuolio. Reikalas gintis, vartojant reikiamą atsargumą, atitolina ir pašalina kaltumo pobūdį (Cfr. Can. 2205, § 4). Čia veikia įtrauktasis į Romėnų teisę prigimties dėsnis: vim vi repellere licet.

Tą savisaugos teisę pripažįsta ir veikiantieji mūsų krašte įstatymai (žiūr. Civ. Įst. §§ 690, 531 ir k. — BGB § 226 — 230; 859).

Išskyrus būtinojo apsigynimo reikalą, kitais atsitikimais viešoji valdžia stoja į susiginčijusiųjų asmenų tarpą ir, kaip aukštesnė pajėga, stoja saugoti teisės tvarką. Kiekvienas asmuo per krikštą įgija Bažnyčios nario teises ir prievoles: fit *persona ecclesiastica* (kan. 87). Pakrikštytieji yra Bažnyčios pavaldiniai ir yra pavaldūs jos įstatymams panašiai kaip krašto žmonės yra valstybės piliečiai ir klauso jos įstatymų, Todel Bažnyčia negali pakęsti tvarkos ardymo, sauvaliavimo, papiktinimų; nusikalstamieji darbai (delicta et crimina) duoda Bažnyčiai pagrindo imtis tinkamų baudžiamųjų priemonių pažeistajai tvarkai atitaisyti ar papiktinimui atitolinti.

Procesas.

3. - Teisių apsaugojimas įvyksta *kanoniškojo proceso* keliu. Procesas yra eilė einančių po kits kito teisminių veiksmų, vykstančių tam tikra įstatymų reguliuota tvarka (prašymas, šaukimas, įrodymai, sprendimas, sprendimo vykinimas). Einama laipsniais, kurie ir sudaro proceso *stadijas*. Tokia tvarka yra vadinama *teisminė tvarka, ordo iudiciarius;* teismo tvarka skiriasi nuo *drausmės* arba valdymo, *administratyvinės tvarkos, ordo* vel *linea disciplinaris.*

Procesas ir drausmės tvarka.

4. - Procesas yra surištas su griežtomis taisyklėmis. Bylos eiga žengia pirmyn nustatyta tvarka per kontradiktorinius ginčus; tuo skiriasi proceso tvarka nuo administratyvinės bei drausmės tvarkos, kuriai teismo taisyklės nėra privalomos.

Administratyvinę bylų sprendimo tvarką kanonų Kodeksas vadina *drausmės tvarka* „linea disciplinaris, ordo disciplinaris", o proceso kelią vadina „ordo iudiciarius, summum ius". Cfr. cc. 250, § 5; 251, § 2; 257, § 3; 1993, § 1. Nėra griežtai nustatytų taisyklių, kurios bylos yra išspręstinos administracijos, kurios gi teismo tvarka. Administratyvinių bylų ratas yra įvairus įvairiose

šalyse[1]). Pavyzdžiui, klausimas, ar kas turi rinkimų teises, ar išsigali ir kiek sumokėti mokesnio, ar leisti kam steigti įmonę, amatą varyti, išsprendžia paprastai valdžios organai administratyvine tvarka, ne teismas. Tačiau galima įžiūrėti ir surasti vieną bendrą tendenciją visuose įstatymuose. Drausmės tvarkai bei administracijos išsprendimui (Verwaltungsverfahren) priklauso tokie reikalai, kurie turi viešojo labo ar viešosios teisės pobūdį, kur Bažnyčios ar valstybės valdžia stoja kaip viršesnė, viešpataujanti galia priešais jai pavaldaus privatinio asmens. Ir atvirkščiai, kuomet du lygiateisiu subjektu stoja vienas priešais antro, tada jų ginčas sudaro civilinę bei ginčo bylą arba procesą. (Kodeksas kanoniškąją civilinę bylą vadina causa *contentiosa*). Nieko nekenkia, jei čia kartais susiremia pavienių asmenų ar atskirų piliečių reikalai su viešaisiais Bažnyčios ar valstybės reikalais, kaip antai: ižđo ginčas su rangovu ar tiekėju; privatinės teisės sutartimis samdomieji tarnautojai; privatinės savastiės ieškovai, — vis tai nenustoja teisės ieškoti teisingumo *teismo ar proceso keliu*, nesitenkinant administratyviniu nutarimu.

Kanonų teisėje taip pat nėra visai griežtų taisyklių, katru keliu, teismo ar drausmės, turi būti išsprendžiami įvairūs teisės dalykai. Bendrai tik reikia pasakyti, kad teismui priklauso bylos, kurios yra reikalingos didesnio atsidėjimo, gilesnio tyrimo ir patikrinimo teisės ir fakto atžvilgiu. Kan. 249, § 3; cfr. C. I. 16 oct. 1919 ad can. 1990. — Daugely atsitikimų palikta Rymo Kongregacijoms išspręsti, ar kuri byla yra teistina *ordine iudiciario* (summo iure) ar *in linea disciplinari*. Teismui priklauso taip vadinamieji *ginčijamieji juridiniai santykiai* (controversiae, can. 1552 § 1) pav., bylos dėl abejotinų skolų, daiktų.

5. - Ypatingų teisių suteikia įstatymai *administracinei Vyskupų valdžiai vizituojant*; kan. 343, § 1; 345. — Visokius reikalus, kuriuos apima vizitacija ir kurie atsako jos tikslui, ir tik tuos reikalus, Vizitatorius gali išspręsti *in forma paterna, be procedūros tvarkos*; be to, Vizitatorius gali daryti nutarimus, davinėti įsakymus, liepimus. Dėl tų dispozicijų galima kreiptis į Rymą *rekurso keliu* (sine effectu suspensivo).

---

[1]) Vokietijoj tą reikalą reguliuoja atskirų Bundesstaat'ų įstatymai.

PIRMOJI DALIS.

Teismai.

Literatūra: *Noval*, Commentarium Codicis Iuris Can., Lib. IV. De Processibus. — *Lega*, Card., Praelectiones in textum iuris canonici de iudiciis ecclesiasticis, I. — *Wernz*, Ius Decretalium, t. V. — *Vermeersch — Creusen*, Epitome iuris canonici, III. — *Eichmann*, Das Prozessrecht des Codex Iuris Canonici. — *Engelmann*, Rusų civilinio proceso kursas. — *Tiutriumov*, Civ. Proceso Statutas.

Teismo sąvoka.

6. - Bažnytinis teismas yra ginčijamo dalyko (controversia) teisėtas nagrinėjimas ir išsprendimas, kurį daro kompetentingas tribunolas įstatymų nustatyta tvarka (kan. 1552, § 1).

Kad ši *legalinė* teismo sąvoka būtų suprantamesnė, reikia prisiminti, kad kiekviename teisme yra nagrinėjamas ir sprendžiamas *ginčas* arba dalykas dar neališkus, o tą darbą atlieka pagal įstatymų numatytas taisykles viešas asmuo (persona publica), kuriam yra duota paprastoji ar deleguotoji valdžia (iurisdictio ordinaria vel delegata) daryti sprendimą; bylos išsprendimas turi įvykti teismo pavidale (prie tribunolo, *coram tribunali*; kan. 1552, § 1).

Kadangi dvi yra tobulos savo srityje draugijos, dvejopas yra ir teismas: *pasaulinis* (iudicium saeculare), kurs veikia valstybinėje draugijoj, ir *bažnytinis* bei *kanoniškas* (iudicium eceleziasticum) kurs veikia Bažnyčioje.

Dalyvaujantieji bylos nagrinėjime *asmens* vieni yra pirmaeiliai ir būtini, kiti gi antraeiliai, kurie teismo esmės nesudaro. Pirmaeiliai teismo asmens yra (partes neccessarias et essentiales habent): *ieškovas* (actor) arba asmuo, kurs sau kurios nors teisės reikalauja; *atsakovas* (reus seu conventus), kurs pirmajam gindamos prieštarauja; *teisėjas* (iudex) arba viešosios valdžios pastatytasai asmuo, kurs remdamos įstatymais išsprendžia bylą.

Antraelį ir pridedamąjį teismo elementą sudaro asmens, kurie ieškovą ar atsakovą atstovauja (*įgaliotinis, procurator*) ar jam padeda (*liudytojai, advokatai*), ar asmens, kurie teikia savo pagalbą teisėjui (*posėdininkai*, assesores; *sekretorius bei aktuaras*, actuarius; *ekspertai ir žinovai*, periti; *liudytojai*). Apie juos, visus bus paaiškinta plačiau.

7. - Skirstymas. — Teismas yra skirstomas:

1º *Ginčijamasis ir baudžiamasis.*

Ginčijamojo teismo tikslas ir nagrinėjamasis dalykas (obiectum formale) yra: „susekti ir atstatyti fizinių ar moralinių asmenų teises ar tų pat asmenų teisės faktus (facta iuridica) išaiškinti“ (Kan. 1552, § 2, 1°).

Pasaulinis teismas yra paprastai skirstomas į *civilinį*, kurs šalių teises išaiškina ir išsprendžia, ir *baudžiamąjį*, kurs nusikaltimus baudžia.

Tas pat skirstymas yra ir bažnytiniuose teismuose. Tačiau kad išvengus terminų bei pavadinimų painiavos, nes kituose teisės dalykuose *civilinis* bei pilietinis reiškia tą pat kai *pasaulinis*, (civile idem sonat ac saeculare), Kanonų Kodeks teismo dalykuose vartoja žodžius *contentiosum* ir *criminale*. Todel iudicium contentiosum, *ginčo* teismas yra tas pats, kurie dauguma rašytojo ligi šiol vadindavo civiliniu.

Baudžiamojo teismo dalykas yra — nustatyti nusikalstamąjį darbą ir pritaikyti jam atatinkamą bausmę (kan 1552, § 2, 2°).

2° Ginčo teismas dar yra paskirstomas į *petitorinį ir posesorinį*.

Teismas yra *petitorinis* (petitorium), jei ieškovas kelia bylą reikalaudamas pripažinti jam teisę ar daikto savastį (nuosavybę dominium, proprietatem); pav., ieškovas reikalauja priteisti jam paveldėjimą (haereditas), kurį atsakovas turi iš niekinai, netinkamai sudaryto testamento. Teismas yra *pesesorinis* (pessessorium), jei reikalaujama pripažinti daikto valdymą ar teisės vykinimą; pav., prašoma palikti valdyti (in possessione) namus tam, kas juos yra neginčijamai dvidešimt metų valdęs.

3° Formos bei procedūros atžvilgiu teismas yra *bendras* (ordinarinis, iud. ordinarium) ir *ypatingas* (particulare).

Bendruoju yra vadinamas teismas, kuriam yra taikomos bendrosios proceso taisyklės, išdėstytos pirmojoje IV knygos sekcijoje; *ypatinguoju* yra vadinamas teismas, kurs kiek atsitolina nuo bendrųjų normų ir vartoja ypatingas; pavyzdžiui, jungtuvių ar moterystės sakramento bylų teismas, kunigiškųjų šventimų tikrumo bylos.

Tas pastarasis skirstymas, kurį randame šioje Kodekso dalyje, visiškai skiriasi nuo įprastojo teismų skirstymo formos atžvilgiu į *paprastąjį* (iudicium ordinarium, *formale*) ir *nepaprastąjį bei sutrumpintąjį* (iud. extraordinarium, *summarium*). Toje

prasmėje baudžiamasis teismas nėra ypatingas teismas, o tik yra paprastųjų, ordinarinių teismų rūšis (non particulare, sed species iudiciorum ordinariorum).

Senoji kanonų teisė skirstė teismus formos atžvilgiu į *iškilmingus* (sollemne, ordinarium iudicium) ir *sutrumpintus* (summarium). Naujasis kanonų Kodeksas *sumarinio* teismo, kaipo tokio, nežymi; sumariniais galėtų būti pavadinti, negriežta prasme, tie teisminiai procesai, kuriuos nurodo trečioji šios IV knygos dalis, pav.: De modo procedendi in remotione parochorum, De modo procedendi contra clericos non residentes, De modo procedendi in suspensione ex informata conscientia infligenda (kan. 4145).

Bažnyčios teisiamosios valdžios didumas.

(Kan. 1553).

8. - 1. Bažnyčia, kaipo tobula savystovė draugija, yra savystovė ir nepriklausoma savo srities reikalų valdyme. Iš čia teka ir teisiamosios valdžios pamatas ir kompetencija. Jos Dieviškasis Įsteigėjas yra suteikęs Bažnyčiai aukščiausiąją jurisdikcijos valdžią religijos srityje. Tos srities dalykams teisti ir spręsti Bažnyčia yra kompetentinga *iure proprio et exclusivo*, tai yra Bažnyčios teisiamoji valdžia yra jai *sava*, nėra jai suteikta ar pripažinta iš valstybinės valdžios pusės; yra *išimtinai* kompetentinga, t. yra bet kuri kita, ypač valstybinė pasaulinė valdžia yra nekompetentinga teisti priklausomas dvasiškajai valdžiai bylas ir veržiasi į svetimą sritį, jei ji imasi kada tos rūšies bylas svarstyti.

2. Teisiamųjų reikalų bei *objekto* atžvilgiu Bažnyčiai priklauso:

a) *ginčo dalykuose* (iu causis contentiosis) visoklausios bylos dėl dvasiškųjų daiktų ir dėl daiktų su jais surištų: causae quae respiciunt res spirituales et spiritualibus adnexas. Pav.: tikėjimo dalykai, sakramentai ir sakramentalijos, ypač moterystės bei jungtuvių reikalai, mišios, šventinimai, vienuolijų profesijos, apžadai (vota), laidotuvės; bažnytinės pareigavietės (officia), jurisdikcija, rinkimai; susižadėtuvės (sponsolia), beneficijų, bažn. patronatų, bažnytinių turtų dalykai; usus-fructus bažnytinių turtų, bažn. varpų vartojimas, kapų naudojimas.

b) *Baudžiamojo proceso* dalykuos Bažnyčios teismui priklauso nusikaltimai prieš Bažnyčios įstatymus (kann. 2195, 2222, § 1) ir kiti nusikalstamieji darbai, jei juose randasi nuodėmės

(inest ratio peecati; can. 1553), kiek reikia susekti kaltė ir pritaikinti dvas. bausmė.

Praktikoje baudžiamoji valdžia vykinama 2198 kanono normomis: bažnytinius nusikaltimus teisia ir baudžia Bažnyčios valdžia; nusikaltimus vien tik valstybiniams įstatymams baudžia pasaulinė valdžia; nusikaltimus abejiems įstatymams gali bausti abidvi valdžios (saugojant 120 kanono reikalavimą). Neturint Bažnyčiai vykdomosios valdžios priemonių, reikalui esant, gali šauktis valstybės pagalbos (requisitio auxilii brachii saecularis).

c) *Mišriosios* kompetencijos dalykuose (res mixti fori), t. y. bylose, kurioms lygiai yra kompetentingas kaip kanoniškasis taip ir valstybinis teismas, tiek ginčo tiek kriminalo dalykuose (kan. 198), leidžiama naudotis *pranokimu*[1]) (praeventio); pavyzdžiui: s. undai ir bylos del kilusių iš susižadėtuvių nuostolių atlyginimo (kan. 1017, § 3 CIC; Civil. Proc. Stat. §§ 1337, 1338; BGB § 1298).

Nevalia, pradėjus bylą bažnytiniame teisme, persimesti į pasaulinį. Skundėjas ar ieškovas, perkeldams bylą, nustoja teisės bylinėtis tuo pat reikalu bažnytiniame teisme ir gali būti nubaustas pagal Ordinariato nuožiūrą, del mėginimo išvengti teismo, declinatio fori (cfr. can. 1554).

3. - *Asmenų* atžvilgiu Bažnyčios teismui išimtinai priklauso civilinės ir baudžiamosios bylos asmenų, kurie naudojasi *teismine privilegija* iš 120, 614 ir 680 kanono (privilegium fori).

Veikiantieji Lietuvoje valstybiniai įstatymai pripažįsta dalinai dvasiškijos imunitetą ir nustato *ypatingą tvarką* dvasininkų *kriminalinėms* byloms teisti. Baudžiam. Proceso Statuto str. 218 ir 1017—1029.

Kumulatyvinė kanoniškojo teismo valdžia su pasauline teismo valdžia ir mišriosios bylos.

(Platesnis 1553 kanono aiškinimas).

1º Iš 1553 kanono bažnytiniam teismui tepriklauso: a) bylos del dvasiškųjų daiktų; b) bylos del žemiškųjų daiktų, surištų su dvasiškaisiais (res spiritualibus adnexae); c) nusikaltimai Bažnyčios įstatymams. Žemiškieji dalykai (res mere temporales) ir nusikaltimai valstybiniams įstatymams priklauso pasauliniam teismui.

---

[1]] Qui prior est tempore potior est iure. Reg. iuris 54 in VI-to.

Į žemiškuosius dalykus Bažnyčia gali turėti tik *netiesioginę* valdžią (potestatem indirectam), tai reiškia, kad Bažnyčiai priklauso valdžia išspręsti, ar yra nusikalstame darbe nuodemė (ratio peccati), nurodyti priemones nuodėmei prašalinti, taikyti atatinkamas bausmes už nusikaltimus, kurie yra lygiai priešingi ir valstybės ir kanonų teisei.

Todel atsitinka, kad Bažnyčia kartais prideda savas bausmes toms, kurias yra nustatęs pasaulinis teismas už nusikaltimus contra bonos mores, arba baudžia pati nusikaltimus, kurių pasauliniai įstatymai nebaudžia (kan. 2353 ir k.).

2º Yra bylų, kurias nagrinėti gali lygia teise tiek bažnytinis tiek pasaulinis teismas, tai yra viena ir antra valdžia *sutampa, cumulatur in actu primo,* būtent prieš pradedant teismą šaukimo įteikimu. Tos rūšies bylos yra vadinamos *mišriosios* priklausomybės bylomis (res mixti fori). Bažnyčios valdžia gali imtis as nagrinėti, jei dar nėra įvykus *prevencija*, tai yra kuomet dar nesikreipta į pasaulinį teismą.

Kadᵉ įvyksta prevencija?

Prevencija arba pranokimas įvyksta dvejopu būdu:

a) šaukimo įteikimu ir b) šalių stojimu į teismą savo noru (per citationem legitime peractam et intimatam vel per spontaneam praesentationem in iudicio), nes tais būdais byla yra laikoma pradėta ir *fit iudicis aut tribunalis propria*

Kurios yra mišriojo forumo bylos?

3º Turėti teisminę kompetenciją reiškia turėti du dalyku: a) tinkamumą byloms nagrinėti (capacitatem cognoscendi causas); b) tą tinkamumą ir valdžią turėti *iš įstatymo* (potestas sit tributa aliqua lege). Tuo būdu randasi bylų, kurioms teisti *tinka* (capax est) ir bažnytinis ir pasaulinis teismas; sau katra valdžia pripažįsta sau tų bylų priklausomumą ir nustato tai tam tikrais įstatymais.

Bendroji taisyklė spręsti ar pažinti bylos mišrumą (causam esse mixti fori).

4º *Aplamai* tariant mišriajam forumui priklauso visos ir tik tos bylos, kurių nagrinėjamąjį objektą arba dalyką sudaro *žemiškieji* bei materialinio pobūdžio *daiktai, sustjusieji* kad ir su *dvasiniu*, bet atidalomu, *atskiriamu elementu* (res de se temporalis habens elementum spirituale separabile), *kuomet yra nagrinėtinas ir išspręstinas žemiškasis* bei materialinio pobūdžio *elemen-*

tas (temporale elementum[1]). Pav.: Skolos suma grąžintina po priesaika. Skola yra res temporalis, priesaika — res spiritualis; abudu elementu yra susiję, bet atidalomai (separabile). Priesaikos tikrumą sprendžia Bažnyčia, bet *paskolos sutartį*, patvirtintą priesaika, gali lygia teise spręsti abidvi valdžios; čia gali turėti vietos prevencija.

Įsakmiai galima nurodyti šios mišriųjų bylų rūšys: 1) Bylos del galiojimo akto ar sutarties, patvirtintų priesaika, bet priesaikos tikrumą sprendžia Bažnyčia; 2) bylos del dalies bei kraičio ir turtų restitucijos ar padalinimo tarp vyro ir žmonos po separacijos ar jungtuvių panaikinimo; bet patį separacijos ar jungtuvių ryšio klausimą išsprendžia taip pat Bažnyčia; 3) bylos del beneficialinių vaisių ar pajamų; tačiau pačią *teisę* naudotis beneficija, ar kam priklauso beneficija, sprendžia bažnytinė valdžia; 4) bylos del dvasinio *nuogo įvykio*, circa *nudum factum* spirituale; pav.: reikia susekti, ar kokiame konkrečiame atsitikime yra krikšto faktas įvykęs ar ne. Palikta turtas *pakrikštytam*. Pasaulinis teismas yra kompetentingas nagrinėti patį įvykį, nudum factum baptismi, bet jis neįsileidžia į klausimą de valore baptismi; pasauliniam teismui rūpi išaiškinti *ne effectus spirituales* baptismi (pav. šventimus priimti), nes tai sprendžia Bažnyčia, o effectus *materiales* (paveldėjimas, haereditas); 5) bylos del palaikų neturtėliams, pavargėliams, globojamiems ar rūpinamiems asmenims, turintiems gauti ar paveldėti *jure spolii*.

5º *Jus spolii, palaikų teisė* buvo vadinama trečiojo asmens, fizinio ar juridinio, teisė paveldėti mirusio dvasininko (nejudomąjį) turtą. Tokia teisė priklausė karaliui, valdančiajam kunigaikščiui, vyskupui ar Apaštalų Sostui. Tuo būdu buvo aprėžta kaikurių dvasininkų teisė disponuoti savo turtus. Tridento Susirinkimas suskirstė dvi turtų rūšis: *patrimonialia* ir *beneficialia* bona. Patrimonialinius bei iš tėvų paveldėtuosius turtus leista laisvai disponuoti, del beneficialinių nustatyta *palikti Bažnyčiai* (Eichm., p. 470). Šiandien visiems dvasiškijos turtams, paveldėjimo ir testacijos žvilgsniu, yra privalomi bendrieji piliečių įstatymai, jei nėra testamento. Todel norint kitaip sutvarkyti savo turtą, *ne ab intestato*, reikia pasirūpinti padaryti testamentą. Dabar veikiančiąją palaikų teisę (ius spolii) nurodo Kodekso kanonai 1298, 1299; ta teisė privaloma visiems beneficiatams (klebonams ar

[1]) Cfr. *Cavagnis*, Inst. Iuris Publici, I 269 sqq.; *Noval*, n. 47.

klebonaujantiems kunigams, Kapitulų nariams, vyskupams, kardinolams).

Ypatingieji tribunolai.

(Kan. 1555).

10. - 1. Rymiškosios Kardinolų Kongregacijos yra aplamai valdančiosios bei administratyvinės valdžios įstaigos; tačiau kai kurios Kongregacijos sudaro taip pat ir teismo tribunolus tam tikroms byloms; kitos vėl sprendžia, ar kuri byla yra nagrinėtina teismo tvarka ar valdymo tvarka.

Š. Oficija (S. Officium) yra tribunolas tikėjimo dalykams spręsti (kan. 247, § 2, 3). — *Apeigų* Kongregacija (S. Congr. Rituum) veda beatifikacijos ir kanonizacijos procesus (kan. 1999 2141).—Rytiečių Kongregacija (S. Congr. Orientalis) yra kompetentinga rytiečių apeigos katalikų byloms nagrinėti.

Š. Oficijos Kongregacijos teismai turi savą, ypatingą proceso įstatymą.

2. Visiems kitiems teismams, išskyrtus Oficijos tribunolus, yra privalomi Kodekso procesualiniai įstatymai (kann. 1556 — — 1998; 2142 — 2194).

Bažnytinių teismų kompetencija iš veikiančiųjų Lietuvoje įstatymų[1]).

3. - Bažnytiniam teismui priklauso žemiau nurodytųjų bylų nagrinėjimas.

I. - Civilinės bylos.

A. - *Iš XI-jo tomo* („Svetimšalių tikybų dvasiškųjų reikalų statutai") *64 straipsnio.*

Vyskupijų Kūrijoms pavedama išspręsti:

I. - Vyskupijos *dvasiškijos* bylos:

1) Drausmės (disciplinarinės) bylos aplamai; bet mažesniąsias drausmės bylas, kurios nepatraukia sunkiausiųjų depozicijos, degradacijos ar kalėjimo bausmių, išsprendžia vietos Ordinaras (vyskupijos viršininkas) savo nuožiūra be preventyvinio Tribunolo

---

[1]) Veikiantieji Lietuvoje įstatymai turi daug neaiškumų, ypač tikybos reikalų srityje ir srityje santykių Bažnyčios su valstybe. Konstitucija palieka galioje veikusius krašte senuosius įstatymus, „kurie Konstitucijai neprieštarauja ir nebus panaikinti Konstitucijos nurodytu įstatymų leidimo keliu" (§ 106). Įstatymų straipsnių tekstai suteikia stačiatikių tikybai daug privilegijų, ypač katalikų nenaudai. Nėsant naujos įstatymų kodifikacijos, randasi daug neaiškumų, kas prieštarauja Konstitucijai, kas neprieštarauja. Paliekama interpretuoti atskirų teisėjų ar teismų nuožiūrai, o tai gali labai įvairuoti.

(Konsistorijos) nagrinėjimo, nebent jei jis pats pripažintų reikalinga ir tas bylas pavesti pirma apsvarstyti Tribunolui;

2) ginčai dvasiškųjų asmenų tarpe dėl judomų ar nejudomų bažnytinių turtų;

3) keliamieji iš dvasininkų ar pasaulinių asmenų pusės skundai ir ieškiniai dėl žalų, nuostolių ar neginčytinų prievolių neatlikimo tais atvejais, kuriais ieškovas savo teisėms apginti kreipsis į dvasiškąjį, o ne į pasaulinį teismą (išmesta 1906 metų tęsinyje);

4) bylos dėl vienuolių apžadų.

II. - Pasaulinių asmenų bylos: matrimonialinės bylos, jungtuvių teisėtumo ar neteisėtumo paliudijimai; gimimo, krikšto mirimo ir kiti aktai.

Bažnytinių teismų laipsniai ir instancijos nustatytini ir sutvarkytini einant kanonų teisės normomis.

Apelacijos tvarka nustatoma taip pat pagal kanonų taisyklių reikalavimus.

Nagrinėjant separacijos bylas, Ordinariato teismas išsprendžia klausimą, katras gimdytojų turi išlaikyti kūdikius tęsiantis bylos procesui, o darant patį teismo sprendimą jame nurodoma, katras gimdytojas turi duoti gimusiems iš moterystės vaikams auklėjimą ir išlaikymą, ar kuriems iš jų ir kuriam laikui, būtent, ligi kiek amžiaus metų. Reikalingąją gi išlaikymui sumą, ypač tais atsitikimais, kuriais tėvai geruoju nesusitaria, lygiai kaip ir kitus gimdytojų ginčus dėl turtų, svarsto civilinis teismas.

III. - *Mišriosios bylos*: tie atsitikimai, kuriais reikia pritaikinti bažnytinę atgailą už tokius nusikaltimus ar prasižengimus, kuriuos pasaulinis teismas jau yra išsprendęs.

IV. - Ūkio dalies bylos: skiriamųjų dvasiškijos išlaikymui sumų sąmata ir biudžetas, tų sumų pajamų ir išlaidų patikrinimas; naujų bažnyčių, koplyčių ir k. statymo ar senųjų taisymo reikalai.

Kitos baudžiamosios ir civilinės bylos, išskyrlant pažymėtąsias str. 64—67, nepriklauso Ordinariato teismui; jų tardymas ir teisimas yra daromas bendrosiomis pasaulinio teismo taisyklėmis (str. 68; 1906 metų tęsinys).

B. - *Iš civilinio Proceso Statuto*

§§ 1282 ir 1298. Bažnytinių įstaigų ginčus su valstybinėmis įstaigomis dėl bažnytinių turimųjų turtų nagrinėja ir sprendžia teismai bendrąja proceso tvarka, o ne administracinė valdžia.

Jungtuvių bylos. — Civilinis teismas sprendžia bylas dėl vyro ir žmonos ir jų vaikų turto ar asmens teisių, surištų su teisėtų jungtuvių įvykiu; yra tai bylos dėl plaukiančių iš vedybų ryšio civilinių pasėkų (*circa effectus matrimonii mere civiles*; cfr. XI tomo 64 straipsnį. Bylos nagrinėjimas civiliniame teisme sustabdomas, kai pasireiškia tokios aplinkybės, kurios priklauso dvasiškojo teismo sprendimui, jei tų aplinkybių pirma neišsprendus negali būti civiliniame teisme išspręstas kelíamojo ieškinio dalykas (1338). Esmės klausimą dėl jungtuvių galiojimo ar negaliojimo (teisumo ar neteisumo, de valididate vel invalidate) nagrinėja ir sprendžia kanoniškasis teismas.

Tvarka nagrinėti byloms dėl išsiskyrusių vyro ir žmonos sugyvenimo atstatymo, dėl davimo išlaikymo gyvenančiai atskirai nuo vyro žmonai, dėl tarpusavinių gimdytojų teisių ir prievolių vaikų atžvilgiu, jei gimdytojai drauge negyvena, yra išdėstyta straipsniuose 1345[1] — 1345[11].

Bylos dėl gimimo teisumo sprendžiamos tvarka, išdėstyta Civ. Proc. Statuto str. 1346 — 1356)[1].

Teisėtųjų vaikų įstatymai (de prole legitima), įstatymai, tvarkantieji reikalus vaikų, gimusiųjų iš negaliojančios (netikros moterystės, matr. invalidum), lygiai ir gimusiųjų ne iš jungtuvių (illegitimi), adoptuotųjų ir įsūnintųjų ar įdukrintųjų (legitimatio) yra išdėstyti Piliečių Įstatymų (X t.) skyriuje apie *gimdytojų, kūdikių ir giminių sąjunga*, straipsniai 119 — 163[1].

C. - *Iš Baudžiamojo Proceso Statuto* (§§ 1017 — 1029) Bažnyčios teismai nagrinėja (titulo competentiae personalis) dvasiškųjų asmenų bylas dėl peržengimo ar laužymo jų luomo pareigų, Bažnyčios taisyklėmis nustatytų, lygiai kaip ir dėl tų priešingų įstatymams veiksmų, už kuriuos juos bausti įstatymai paveda jų dvasiškosios vyresnybės nuožiūrai (1017 str.). Pavyzdžiui, *Bausmių Statuto* (XV tom.) peržengimai: laidojimo taisyklių laužymas (§ 859), bažnyčių statymo taisyklių peržengimas (1066, 1067), neteisus susituoktuvių mėginimas ar susituokimas (1569), neteisėtas jungtuvių ryšio ardymas (1578).

Bažnytiniam teismui priklauso taip pat *nedvasiškojo* luomo asmenų bylos tais atsitikimais, kurie yra nurodyti Baudžiamojo Proceso Įstatymo 1002 ir 1016 str. Čion priklauso: 1) nusikal-

[1] Cfr. *Tiutrium.*, „Civ. Proc, Stat." ir „Pil. Įstat."; prof. *Mačio*, Civil Proc. paskaitos, pp. 354–359.

stamieji darbai ir prasižengimai, už kuriuos baudžiamieji įstatymai tenustato tik bažnytinę atgailą (poenitentia) ar paveda kaltinamuosius dvasiškajam teismui; pav. byla del pasikėsinimo nusižudyti gali būti atiduota bažn. teismui; 2) vieno katro sutuoktųjų (coniux) skundas prieš antrąjį del moterystės šventumo pažeidimo svetimoteriavimu (1016[1]).

Bažnytiniam teismui priklauso išsprendimas *prejudicialinių* klausimų iš Baudž. Proceso Įstatymo 1013—1015 straipsnių. Tie straipsniai numato bylas del nusikaltimų, surištų su Bažnyčios įstatymų laužymu. Čion priklauso daugmoterystės bylos, susituokimai nepaisant esančiųjų matrimonialinių kliūčių, mėginimas susituokti moterystėn asmenų, kuriems tai draudžia Bažnyčios įstatymai, jei kaltieji yra tam pavartoję apgaulę ar suklastojimą. Visais tais atsitikimais bažnytinė valdžia pirma išsprendžia nusikalstamojo darbo buvimą iš esmės ir atatinkamas žinias praneša vietos Apygardos Teismo Prokuratūrai (§ 1011).

[1]) Cfr. *Rozin*, Baudž. Procesas.

PIRMOJI SEKCIJA.

Bendrieji teismai.

(Cann. 1556 — 1924).

I TITULAS.

Teismų kompetencija. — De foro competenti.

(Kann. 1556 — 1568).

11. - Negali būti palikta šalių nuožiūrai pasirinkti teismą. Ginčijamasis dalykas turi būti pavestas spręsti tam teismui, kuriam tai priklauso iš įstatymo paties nagrinėtinojo dalyko ir asmenų atžvilgiu, išskyrus 1565, § 2 kanono atsitikimą (de foro ratione contractus).

Šis titulas apibrėžia vidujinę kompetenciją tarp įvairių *bažnytinių* tribunolų (interna Ecclesiae competentia); *viršująją* kompetenciją (externa comp.) tarp Bažnyčios ir valstybės teismų nustato 1553 ir 1554 kanonai[1]).

1° *Kompetencijos sąvoka.* — Kompetencija bei teisminis priklausomumas yra teisėjo ar teismo valdžia (jurisdikcija) išspręsti jam priklausomą bylą; iš kompetencijos teka būtinumas tam tikram asmeniui pažymėtu reikalu „stoti prieš teismą".

Priklausomumas pareina aplamai nuo asmens gyvenamosios vietos: domicilium ar quasi—domicilium. Tačiau čia nulemia gyvenamoji vieta ne ieškovo ar skundėjo, bet atsakovo: *actor sequitor forum rei*, tai yra ieškovas turi traukti atsakovą į tą tribunolą, kuriam šis priklauso.

Teisminė jurisdikcija reiškia priklausančią teisėjui valdžią išspręsti bylą savo sprendimu. Jurisdickija yra platesnė kaip kompetencija, nes kompetencija aprėžia teisėjo valdžią, susiaurindama ją ligi tam tikrų bylų, kurios tam o ne kitam teisėjui priklauso.

Kompetencijos stoka, arba stoka teisėjui valdžios išspręsti tekusią jam nagrinėti bylą yra vadinama *nekompetencija* (incompetentia).

---

[1]) Cfr. aukšč. str. „Bažn. teismų kompetencija iš veikiančiųjų Lietuvoje valstybinių įstatymų".

Forum teisminėje terminologijoje reiškia tribunolą ar teisėją, kurs vykdo tam tikrą valdžią; reiškia taip pat ir pačią teisiamąją valdžią.

Priklausomumas yra *būtinas* (forum necessarium), kurį nuodo įstatymas be pasirinkimo laisvės (k. 1560).

Priklausomumas yra *laisvas* (forum liberum), kurį galima pasirinkti iš daugelio (k. 1561 ir k.).

2⁰ *Šventojo Tėvo visiškas imunitetas.*

„Prima Sedes a nemine iudicatur" (k. 1556). Š. Tėvas, kaip aukščiausias Teisėjas, iudex supremus in Ecclesia (k. 218, § 1, 1597) ir kaip suverenas Bažnyčioje, negali būti kieno nors šaukiamas stoti prieš teismą nei teisiamas, nei Visuotinio Susirinkimo (k. 228, § 2), nei pasaulinės valdžios, nei Kardinolų Kolegijos. „Idque valeret etiam si graviter delinqueret. Si vero a fide, tamquam privatus, deficeret, quod plerique reputant impossibile, ipso facto sua suprema potestate destitueretur, quippe qui voluntarie e sinu Ecclesiae exiret"[1])

Šventajam Sostui rezervuotosios bylos.

12. - 1. Tūlų aukštai pastatytųjų *asmenų* teisimas priklauso pačiam *tik Šventojo Tėvo* teismui (kan. 1557, § 1); jų bylos yra laikomos *didesniomis*: „*causae maiores ratione personarum*" (kan. 220).

a) Valstybių galvos (monarchai, prezidentai), jų sūnūs ir dukters, betarpiniai įpėdiniai; b) kardinolai; c) Apaštalų Sosto legatai (k. 265); d) rezidenciniai ir titulariniai vyskupai in causis criminalibus (cfr. can. 2227 § 1, 2).

2. Aukščiausiems Rotos ir Signaturos Tribunolams palikta teisti:

a) Episcopi recidenciales in contentiosis. Titulares episcopi habent forum *in contenl.* coram Ordinario loci;

b) juridiniai asmens, priklausantieji *betarpiai* Ap. Sosto jurisdikcijai (k. 1557, § 2);

c) bylos, kurias Š. Sostas į savuosius tribunolus pašauktų: R. Pontifex, ut iudex ordinarius omnium pastorum et fidelium, potest quaslibet causas *ad se advocare* (Žiūr. kan. 1557, § 3).

Kiti tribunolai yra *absoliutiškai nekompetetingi* toms byloms teisti.

---

[1]) *Verm.*— Creusen, Epitome, III, n. 11.

Mažesniųjų bylų forumas.

De foro quoad causas minores.
(Kann. 1559 — 1568).

13. - Teisminio priklausomumo *pagrindą* (*titulus* fori seu competentiae) sudaro aktai, veiksmai ar įvykiai, iš kurių teismai įgauna atatinkamą relatyvinę valdžią. Negalima iškelti pirmoje instancijoje bylos pas teisėją, kuriam ta byla nepriklauso iš kurio nors pagrindo bei titulo (k. 1559).

Tuo būdu reikia laikyti panaikintu senosios teisės kompetencijos *pratęsimą* (forum *prorogationis*), kurs leisdavo išplėsti teisėjo jurisdikciją iš vieno asmens ant kito, iš vieno daikto į kitą; tačiau palikta galioje *sutartimi nustatyti kompetenciją* (forum competens *ratione sontrastus*; kan 1565, § 1)[1]).

Kompetencijos pagrindus nustato kanonai 1560—1568.

Būtinasis priklausomumas.

(k. 1560).

14. - Kai kurių bylų priklausomumą įsakmiai nustato įstatymai; yra tai *būtinasis* priklausomumas (forum necassarium); jį turi:

1° „*Actiones de spolio* coram Ordinario loci rei sitae".

Spolium čia reiškia valdomojo daikto pagrobimas ar paveržimas per prievartą (kan. 1698). Byla turi būti keliama tame teisme, kurio teritorijoje yra pagrobtasis daiktas.

2° Causae respicientes *beneficium* coram Ordinario loci beneficii.

3° Bylos del turtų *administravimo* keliamos coram Ordinario loci ubi administratio gesta est.

4° Bylos del paveldėjimo ir legatų (legata pia) coram Ordinario domicilii testatoris.

Visais tais keturiais atvejais taikomas dėsnis *forum rei sitae.*

Bendrieji kompetencijos pagrindai.

(Kann. 1560—1568).

15. - Kur nei ypatingosios, nei būtinosios komepetencijos nėra nustatyta, ten veikia bendrieji priklausomumo pagrindai (tituli competentiae ordinarii).

---

[1]) Tokią pat prorogaciją pripažįsta ir civil. proceso įstatymas; cfr. *Mačys*, Civ. Pr. paskaitos, pusl. 67.

1. Fiziniai asmens paprastai priklauso *gyvenamosios vietos ir savo buveinės* teismui (*forum domicilii vel quasi—domicilii*; cfr. cc. 92—95).

Juridinio asmens gyvenamoji vieta yra ten, kur jis buvo įsteigtas ar kur yra jo valdyba. Vienuolį teisia ten, kur yra jo domus religiosa, *bevietį* (*vagus*) teisia jo *sustojimo vietos* tribunolas (*ubi actu* commoratur). Teisiamoji Ordinaro valdžia apima vien tik jo pavaldinius (k. 201, § 1), kuriuos pasiekia ir svetur esant. Todel negalima išvengti savo Ordinaro teismo pasitraukiant iš jo teritorijos. Veikiama per vietos Ordinariatą (c. 1570, § 2).

2. *Priklausomumas iš sutarties* (forum contractus).

Jei yra keliamas ieškinys iš sutarties ar del sutarties (kontrakto vykdinimas, galiojimo nustatymas, turinys), ieškovas gali pasirinkti tarp atsokovo gyvenamosios vietos ir sutarties sudarymo vietos teismo arba sutarties įvykinimo vietos teismo, jei atsakovas yra tų pastarųjų teismų teritorijoje [1]) (*k. 1565*).

Be to, leidžiama šalims, darant sutartį (in actu contractus) pasirinkti teismą ir pavesti jam spręsti jų bylą; yra tai *prorogatio fori ratione contractus.*[2])

3. *Priklausomumas iš nusikalstamojo darbo* (forum delicti commissi). Nusikalstamasis darbas suteikia vietos Ordinarui teisę traukti delinkventą į savo teismą, nors šis jau ir būtų iš teritorijos pasišalinęs (*k. 1566*). Aišku, jog forum delicti turi galios tik baudžiamosiose bylose ir surištose su jomis civilinio ieškinio bylose.

4. *Forum connexionis seu continentiae* (*k. 1567*).

Kai vienas ieškinys yra tampriai surištas su kitu, pamatinio ieškinio teisėjas yra kompetentingas išspręsti ir antrąją bylą, nors aplamai ji jam nepriklausytų, nes „accessorium sequitur principale" (Regula iuris 42 in VI°).

Toks susijungimas yra paprastai, kai dviejose bylose yra: a) *tie patys asmens*; pav., atsakovas, iš kurio reikalaujama skolą sumokėti, kelia ieškovui priešingąjį ieškinį; b) *tas pat ieškinys*; pav., jei skolintojai susitarę kelia bylą *in solidum*, nors jie ne vieno teismo teritorijoje gyventų; c) *tas pat ieškinio objektas*; pav., teisėjas, kurs nagrinėja turto paveldėjimo bylą, gali spręsti taip pat bylą del kurio nors įpėdinio teisėtos kilmės (de legiti-

[1]) Kodekso Interp. Komisijos atsakymas 1922 m. liepos 14 d. AAS, XIV (1922), 529.

[2]) Cfr. Civil. Proceso Stat., str. 227,228; Mačys, op. cit., p. 87.

3363

Kauno Tarpdiecezinės Kunigų Seminarijos BIBLIOTEKA

mis natalibus) ir pan. Išimtį sudaro būtinojo ar ypatingojo forumo bylos pagal kan. 1560,1537.

5. *Forum praeventionis.* — Jei keli teisėjai yra kompetentingi spręsti vieną ir tą pat bylą (kk. 1561—67), galutinė kompetencija priklauso tam, kurs kitus yra pranokęs įteikdamas atsakovui šaukimą. Cfr. cann. 1553, § 2; 1566; 1559, § 3; 205, § 2.

II TITULAS

Įvairūs teismų laipsniai ir rūšys.

(kan. 1569—1607).

Literatūra: Lega, *De iudiciis.* — Noval, nn. 92 — 100. —Eichmann, § 12.—Verm.-Crcusen, III.

Tribunolai, jų laipsniai; teismų instancijos.

16. - *Tribunolas* etimologine prasme reiškia kėslą ar *vietą*, kur sėdėdamas teisėjas skelbia savo sprendimą. Be to, tribunolu yra vadinamas *asmuo* tiek vieno paties teisėjo, tiek drauge su kitais asmenimis, kurie pagal įstatymą sudaro teismą, pav. aktuarais.

Tribunolų *laipsniai* (gradus tribunalium) pareina nuo vietos, kurią tribunolas užima teismų ierarchijoje, pav., Apaštalų Sosto aukščiausias teismas ir vietinių Ordinarų bei Vyskupų žemesnieji tesimo laipsniai.

Instancijos (instantiae įseu gradus iudicii) reiškia iškeltosios bylos nagrinėjimų skaičius ir eilę. Instancijų gali būti daugiau ar mažiau; paprastai esti dvi ar trys. Instancijų laipsnis ne visada supuola su tribunolo laipsniu, nes, pav., Rotos Tribunole daroma apelacija nuo vieno *turno* į sekantįjį (cc. 1571; 1599, § 1, 2°, § 2), nors tasai *turnas* yra to paties tribunolo dalis.

Esant ne vienai, bet kelioms instancijoms, yra lengviau atitaisyti teismo paklydimus, pašalinti teisėjų apsileidimą ar maliciją.

Tribunolų rūšys (species tribunalium).

17. - Tribunolai yra *skirstomi*:

a) Šventojo Sosto tribunolai ir Ordinarų tribunolai;

b) pirmosios ir antrosios instancijos teismai;

c) paprastieji teismai (tribunalia ordinaria) ir deleguotųjų teisėjų tribunolai; šie pastarieji veikia ar Š. Sosto, ar Ordinarų įgalioti.

Pirmoji instancija visoms byloms yra vietinių Ordinarų diecezinial teismai, išskyrus bylas kokiu nors būdu rezervuotas Ap. Sostui (kan. 1572); antroji instanciją yra Metropolito tribunolas (kan. 1594). Jei dviejų žemesniųjų teismų sprendimai tarp savęs nesutinka ir nuteistasis antruoju sprendimu nėra patenkintas, byla perkeliama į Romos Rotą, kuri yra vyriausias apelacijos tribunolas. Galop galima kreiptis į Apaštališkąją Signatūrą, kuri yra vyriausioji kasacinio pobūdžio instancija.

Primacialinis Šventojo Sosto teismas.

18. - 1º Naujųjų laikų valstybių sutvarkyme matome paprastai teisingumo sritį atskirtą nuo administracijos. Tuo būdu valstybės galva ar jos reprezentantas neturi teisiamosios valdžios; teismo darbą atlieka nepriklausomi teismai. Tokio griežto valdančiosios valdžios atskyrimo nuo teisiančiosios Bažnyčios Konstitucija nežino. Bažnyčios Galva turi valdžios pilnatį (pilną valdžią) ir yra aukščiausias teisėjas, kas eina iš pačios Š. Tėvo primato sąvokos. Šv. Tėvas yra *iudex ordinarius et supremus* in Ecclesia in omnes et singulos pastores, in omnes et singulos fideles, episcopus episcoporum (kan. 218). Tai pasakyta ne ta prasme, kad paprastoji vyskupų teisiamoji valdžia suprantama vien tik kaip Šv. Tėvo valdžios pilnaties atspindis; priešingai, vyskupų teisiamoji valdžia yra jiems sava, betarpinė: *potestas episcopalis est ordinaria, immediata*, bet vykinama ji gal būti tik sąryšy su Šv. Tėvu ir yra jam subordinuota (Vatic., IV, 3).

> Can. 1569, § 1. Ob primatum Romani Pontificiis integrum est cuilibet fideli in toto orbe catholico causam sive contentiosam sive criminalem, in quovis iudicii gradu et in quovis litis statu, congnoscendam ad Sanctam Sedem deferre vel apud eandem introducere.

2º Kreiptis į Apaštališkąjį Sostą galima ir stačiai, aplenkiant kitus teismus bei tribunolus. Kreiptis gali kiekvienas tikintysis, net ekskomunikuotas, dėlei Popiežiaus primato *ex iure divino*; kan 1628, § 3, 1654 teliečia vien *ius humanum*. Net bylai esant pradėtai kitame teisme, galima kreiptis į Apaštališkąjį Sostą, nes įstatymai apie instancijas ir teismo tvarką yra iuris humani, o čia turim reikalo cum iure divino. Jei kreipiamasi į Šv. Tėvą, kaipo Bažnyčios Galvą, si imploratur officium Romani Pontificis *uti Primatis*, galima kreiptis net de re iudicata (*in quovis litis statu*). Šis kreipimasis į Apaštališkąjį Sostą (Sanctam Sedem) suprantama ne Ap. Sosto tribunolai, S. Romana Rota, Signatura, bet pats Šv. Tėvas, uti Primas et Vicarius Jesu Christi (kan. *1569, § 1*).

> C. 1569. § 2. Recursus tamen ad Sedem Apostolicam interpositus non suspendit, excluso casu appellationis, exercitium iurisdictionis in iudice qui causam iam cognoscere coepit; quique idcirco poterit iudicium prosequi usque ad definitivam sententiam, nisi constiterit Sedem Apostolicam causam ad se advocasse.

3º Cia minimas kreipimasis (recursus) yra skirtinas nuo *juridinio apelacijos instituto*. Recursas suprantama čia kreipimasis į Šv. Tėvą *tanquam Christi in terris Vicarium*, jokiais žmonių įstatymais nesuvaržytą. Kreipimasis į Š. Tėvą nesustabdo jurisdikcijos teisėjo, kuris jau bylą, įteikęs šaukimą, pradėjo nagrinėti. Kas kita, jei *apeliuojama* į Ap. Sostą: tada byla patenka Ap. Sostui paprastąja instancijų tvarka (non ob primatum). Teisėjas išsprendžia bylą iki galo ir vykdo sprendimą. Tačiau, jei po rekurso Ap. Sostas bylą iš žemesnio tribunolo sau atšaukia (ad se advocat), tai byla patiekiama Ap. Sostui tokia, kokią ją užtiko atšaukimas. (*k. 1569, § 2*).

Principiniu atžvilgiu kiekvienas tikintysis gali kreiptis į Šv. Tėvą, bet iš to dar neina, kad tikroji tvarka to reikalautų. Priešingai, pageidaujama, kad procedūra eitų kanonų nustatyta tvarka, saugojant instancijų laipsnius (Eichmann, § 12).

4º *Ap. Signatura*, atėjus rekursams, sprendžia klausimą, ar gautieji Šv. Tėvo vardu rekursai yra perleistini Rotai ar ne. Atsiklausiama ir išklausoma interesuotų asmenų ir vietos Ordinariato (cfr. cc. 1599, § 2. 1603 § 3; 1604). Rekursas nesu-

spenduoja žemesniojo teisėjo valdžios, t. y. nesustabdo jo veikimo; jis veda bylą iki jos pabaigimo.

Visos kitos bylos yra nagrinėjamos paprastųjų teritorialinių teismų, pagal kompetenciją (kan. 1570, § 1).

Tarpusavinis teismų patarnavimas.

(De mutuo iuris auxilio).

19. - Kiekvienas tribunolas, diecezinis ar vienuolinis, bytik būtų kompetentingas, turi teisę šauktis kitų tribunolų pagalbos atatinkamiems teismo veiksmams atlikti, pavyzdžiui, šalis ir liudytojus iškvosti, dokumentus patikrinti, teisminius raštus įteikti. Pašauktasis pagalbon tribunolas atlieka pavestąjį jam proceso veiksmą nustatytąja procedūros tvarka (kan. 1570, § 2). Saukimas pagalbon įvyksta: per litteras *remissoriales*, jei rašoma lygaus laipsnio teismui; per *supplicatorias*, jei rašoma aukštesniam teismui; per *hortatorias* vel *imperativas*, rašant žemesniam tribunolui (Nov. n. 104).

Konpetencija antrą šykį tą pat bylą nagrinėti.

20. - Kas (tribunolas ar asmuo) yra bylą išsprendęs vienoje instancijoj, tas nebegali tos pat bylos spręsti kitoje instancijoje (kan. 1571). Iš tos priežasties *kolegialinis teismas* pav., vyskupijos tribunolas, kurs yra bylą nagrinėjęs pirmame laipsnyje, negali jos nagrinėti antrą kart, nors pakeistų teisėjų sąstatą. *Asmuo*, buvęs teisėju pirmoje instancijoje, negali būti tos pat bylos teisėju metropoliniame tribunole. Jei kas, nežiūrint draudimo, išnagrinėjęs bylą vienoje instancijoje, kitoje ją nagrinėtų ir išspręstų, jo *veiksmai* būtų be vertės, *niekini* (actus nullus). Tačiau teisėjas ar tribunolas gali tą pat bylą toje pat instancijoje iš naujo nagrinėti, kada prieš sprendimą ar tai šalies (can. 1897, § 1), ar teisėjo (can. 1897, § 2) iškeliama *querela nullitatis*, kuri privalo būti keliama pas teisėją, padariusįjį primykštį sprendimą (can. 1893), nebent jeigu byla būtų sujungta su apelacija (kan. 1895).

PIRMASIS SKYRIUS.

Pirmosios instancijos ordinarinis teismas

I SKYRELIS. — TEISĖJAS.

Teisėjo sąvoka, esminės ypatybės ir prievolės.

21. - Teisėjas (index - ius dicere) yra tas, kurs faktui ar įvykiui teisę taiko (facto ius applicat).

Teisėjai privalo turėti dvi būtinas ypatybes: *iuris scientia et virtus iustitiae.* Šalys įrodo iškeltąjį faktą, teisėjas pritaiko įstatymą, skelbia sprendimą ir sudaro subjektyvinę teisę šalims, keliančioms ginčą. Šalims susidaro ius subjectivum t. y. facultas moralis aliquid agendi, exigendi etc. Ta teisė reiškiasi gyvenime konkrečiai, išteka iš teisės fakto, t. y. iš teisės įvykio, susidariusio teisės normos sąlygose. Tas juridinis faktas teisės filosofijoje yra vadinamas *modus iuris subiectivi*; pav., gimimas yra modus iurium patris erga filium et viceversa. Tam, kad įrodžius kokią nors teisę kam priklausant, reikia: a) patikrinti faktą, b) pritaikinti jam objektyvinę teisę t. y. įstatymo taisyklę.

Diecezinis pirmos instancijos teismas.
(Kan. 1572).

22. - Teritorijos atžvilgiu yra *trys tribunolų rūšys*: b) diecezinial, b) metropolijų ir c) Ap. Sosto.

Kiekvienoje vyskupijoje (taip pat in abbatia et praelatura nullius; can. 215, § 2) yra pirmosios instancijos teismas, kaipo nuolatinė įstaiga. Paprastasis (ordinarius) I instancijos teisėjas yra vietos Vyskupas bei Ordinaras. Jis atlieka teismo darbą tiek ginčo, tiek kriminalinėse bylose visoje savo teritorijoje, einant kompetencijos bei priklausomumo normomis (can. 1560 — 68). Jis gali vykdyti teisiamąją valdžią tik savo teritorijos ribose. Ordinaras vykdo teisiamąją valdžią ar pats asmeniškai arba per teisėją ar oficiolą, kurs privalo būti paskirtas kiekvienai vyskupystei. Baudžiamose ir svarbesnėse ginčo bylose pageidaujama, kad Vyskupai teistų ne asmeniškai, o per tribunolą, kad išvengus odium iš šalių pusės. Pats Ordinaras negali imtis teismo

darbo bylose del savo teisių ar turtų, del turtų *mensae episcopalis*, nes *nemo iudex in propria causa*. Tas bylas teisia arba vyskupijos tribunolas arba Ap. Sostas (1574). Ordinaras savo teisiamąją valdžią vykdo per tam tikrą teismo personalą, būtent: oficiolą, vice-oficiolą, synodalinius teisėjus, auditorius, asesorius, teisingumo promatorių, ryšio gynėją, notarus, artuarus, egzekutorius, kurjerius.

Oficiolas.

23. - *Oficiolas pirm ir po Kodekso paskelbimo.* — Seniau oficiolas buvo tas pat kas ir Generalvikaras (Vicarius generalis). Dabar Kodeksas griežtai skiria tiedvi valdžiavieti; oficiolas turi teisiamąją valdžią, o Generalvikaras administratyvinę.

Kiekvienas Vyskupas privalo paskirti oficiolą su paprasta teismo valdžia (cum potestate ordinaria iudicandi). Kaip jau minėta, oficiolas privalo būti atskiras asmuo nuo Generalvikaro; tik mažose vyskupijose ar nėsant bylų abi pareigi gali būti sujungtos, pavedant Generalvikarui būti kartu ir teisėju.

> Can. 1573 § 1. Quitibet Episcopus tenetur officialem eligere cum potestate ordinaria iudicandi, a Vicario Generali distinctum, nisi parvitas dioecesis aut paucitas negotiorum suadeat hoc officium ipsi Vicario Generali commtti.

Oficiolo teisiamoji valdžia yra paprasta ordinarinė (potestas ordinaria). Oficiolas, kaip yra sakoma kanonų stylium, sudaro vieną tribunolą bei teismą su Vyskupu, unum constituit tribunal cum Episcopo. Reiškia, oficiolo teisiamoji valdžia apima visai tuos pačius asmenis, tas pat bylas ir tame pat jursdikcijos laipsnyje, kaip ir Vyskupo valdžia; iš to seka, kad negal būti apelacijos nuo oficiolo į Vyskupą. Vyskupas gali sau rezervuoti kaikurias bylas ar, geriau sakant, bylų rūšis. — Oficiolui gali būti skiriami pagelbininkai; jie vadinami *vice-oficiolų* vardu.

> Can. 1572, § 2. Officialis unum constituit tribunal cum Episaopo loci: sed nequit iudicare causas quas Episcopus sibi raservat.
>
> § 3. Officiali dari possunt adiutores, quibus nomen est vice officialium.

Oficiolo ypatybės.

24. - Oficiolas lygiai kaip ir vice-oficiolas privalo būti kunigas, turėti gerą vardą (integrae famae esse), kanonų teisės ar teologijos mokslų akademinį laipsnį ar tam tikrą prityrimą ir būti ne mažiau kaip 30 metų amžiaus. Oficiolai ir jų pagelbininkai privalo būti parenkami iš pasaulinių kunigų, o ne iš vienuolijų dvasininkų tarpo, kaip tai aiškėja iš kan. 1657, 2014. Oficiolo vieta yra atšaukiama (sunt amovibiles ad nutum Episcopi). Tačiau, vyskupijos sostui vakuojant, oficiolo valdžia nesustoja, ir Kapitulos Vikaras negali jo pašalinti. Atvykus naujam Vyskupui, šis seną oficiolą patvirtina arba paskiria naują. Jei kartais oficiolas būtų išrinktas Kapitulos Vikaru, tai jis skiria kitą oficiolą.

Can. 1573, § 4. Tum officialis tum vice-officialis esse debent sacerdotes, integrae famae, in iure canonico doctores vel ceteroqui periti, annos nati non minus triginta.

§ 5. Sunt amovibiles ad nutum Episcopi; vacante sede a numere non cessant, nec a Vicario Capitulari amoveri possunt; adveniente autem novo Episcopo, indigent confirmatione.

§ 6. Qui Vicarius Generalis est idemque officialis, sede vacante, cessat quidem a Vicarii, non autem ab officialis munere.

§ 7. Si officialis eligatur in Vicarium Capitularem, ipse novum nominat officialem.

Synodiniai teisėjai.

(Iudices synodales et pro-synodales).

I. Synodinių teisėjų instituto atsiradimas.

25. - Apaštalų Sostas nekartą turėjo pavesti nagrinėti bylas tam tikriems asmenims, ypač tolimose šalyse.

Bonifacas VIII, kad išvengus netinkamų, neprityrusių asmenų skyrimo, nustatė, kad bylų nagrinėjimą Ap. Sostas paveda tiktai *personatibus aut dignitatibus*. Tridento susirinkimas nustatė, kad provincijų ir diecezijų synoduose būtų išrenkama keletas asmenų, kuriems paskui būtų pavedamas bylų svarstymas. Jeigu kuris iš jų numirtų, Vyskupas, pasitaręs su Kapitula, turėjo kitą paskirti.

Codex Iuris Canonici tą senąjį institutą dalinai patvirtino, dalinai reformavo.

2. *Synodinių teisėjų institutas kanonų Kodekse.*

Kiekvienoje vyskupijoje renkama nuo 4 iki 12 ištirto gyvenimo kunigų, prityrusių kanonų teisije, į synodinius teisėjus. Jei juos renka vyskupijos synodas, tai jie vadinami *synodiniais teisėjais* (iudices synodales); jei skiriami extra synodum—*prosynodiniais* (indices pro-synodales). Synodiniai teisėjai pačiu išrinkimu ar paskyrimu gauna nuolatinį teisėjo vardą, bet teisiamąją valdžią turi tik tada, kada jiems pavedamos svarstyti atskiros bylos ar bylų rūšys arba kada jie sudaro kolegialinį teismą. Jų teises ir prievoles aiškiai nustato kan. 1574.

Can. 1574. § 1. In qualibet dioecesi presbyteri probatae vitae et in iure canonico periti, etsi extradioecesani, non plures quam duodecim eligantur ut potestate ab Episcopo delegata in litibus iudicandis partem habeant; quibus nomen esto iudicum synodalium aut pro-synodalium, si extra Synodum constituuntur.

§ 2. Quod ad eorum electionem, substitutionem, cessationem aut remotionem a munere attinet, serventur praescripta can. 385—388.

§ 3. Nomine iudicum synodalium in iure veniunt quoque iudices pro-synodales.

Vienasmeniai ir kolegialiniai teismai.
(Iudicia unipersonalia et collegialia).

I. Vienasmenis teismas.

26. - Oficiolas gali spręsti pats vienas ar su pagalba dviejų patarėjų visas bylas, kurioms nėra numatytas kolegialinis teismas. Patarėjai privalo būti imami iš synodinių teisėjų tarpo ir yra vadinami *posėdininkais* ar *patarėjais* (assessores, consultores). Taip sudarytas teismas nėra dar kolegialinis teismas. Yra tai *vienasmenis tribunolas* (tribunal unipersonale), o patarėjai (assessores) neturi sprendžiamojo balso. Patarėjų uždavinys yra padėti teisėjui bylą išnagrinėti, išaiškinti, patarti, sprendžia gi vienas teisėjas—oficiolas.

Įtarimo ekscepcija (exceptio suspicionis) galima kelti prieš patarėją lygiai, kaip ir prieš teisėją.

Can. 1575. Unicus iudex in quolibet iudicio duos assessores consulentes sibi adsciscere potest; quos tamen ex iudicibus synodalibus eligere debet.

II. Kolegialinis teismas.
(Iudicium collegiale).

27. - Greta vienasmenio teismo yra dar *kolegialinis teismas*, kur byla sprendžiama keletos teisėjų. Vieni kolegialiniai teismai yra būtini (necessaria), kiti nebūtini (voluntaria); taip nustato kan. 1576. Kolegialiniai būtinieji teismai yra trijų ir penkių teisėjų.

Trijų teisėjų sprendimui yra rezervuotos bylos:

a) ginčo bylos (contentiosae) del šventimų tikrumo (de vinculo ordinationis), del moterystės ryšio tvirtumo (de vinculo matrimoniali), del teisių ar turtų katedros bažnyčios (de iuribus aut bonis cathedralis ecclesiae).

b) Kriminalinės bylos, kur dalykas eina apie atėmimą neatimamai suteiktos beneficijos arba kur teismo keliu reikalinga pritaikyti ar paskelbti ekskomunika (de privatione beneficii inamovibilis aut de irroganda vel declaranda excommunicatione).

Penkių teisėjų tribunolas nagrinėja bylas, kur numatoma depozicijos, degradacijos ar nuolatinio kunigiškų rūbų atėmimo bausmė.

Nebūtinieji (voluntaria) trijų ar penkių teisėjų *kolegialiniai teismai* gali būti sudaromi Ordinaro nuožiūra pavedant jiems teisti sunkesnes ir svarbesnes bylas (diffciliores et maioris momenti causae); pav., byla del didesnio ieškinio (de re pretiosa).

Paskirtieji kolegialinio teismo nariai yra visame lygūs oficiolai, kurs tuo atveju yra *primus inter pares*. Teismo nariai imami iš synodalinių ar prosynodalinių teisėjų skaitliaus. Jų šaukimo eilę (turmum) gali nustatyti Vyskupas.

Can. 1576, § 1. Reprobata contraria consuetudine et revocato quolibet contrario privilegio:

1° Causae contentiosae de vinculo sacrae ordinationis et matrimonii, vel de iuribus aut bonis temporalibus cathedralis ecclesiae; itemque criminales in quibus res est de privatione beneficii inamovibilis aut de irroganda vel de-

claranda excommunicatione, tribunali collegiali trium iudicum reservantur;

2° Causae vero quibus agitur de delictis quae depositionis, privationis perpetuae habitus ecclesiastici, vel degradationis poenam important, reservantur tribunali quinque iudicum.

§ 2. Loci Ordinarius tribunali collegiali trium vel quinque iudicum cognitionem committere potest etiam aliarum causarum, idque praesertim faciat quando de causis agitur quae, attentis temporis, loci et parsonarum adiunctis et materia iudicii, difficiliores et maioris momenti videantur.

§ 3. Duo vel quatuor iudices qui una cum praeside tribunal collegiale constituunt, inter iudices synodales Ordinarius, nisi pro sua prudentia aliter opportunum existimaverit, eligat per turnum.

Kolegialinio teismo darbas yra vedamas *kolegialinai*. Visi teismo nariai kviečiami, visi dalyvauja posėdžiuose. Jei nors vieno iš narių nebūtų sprendžiant, visas teismo darbas liktų be galios. Sprendimas daromas balsų dauguma.

Can. 1577, § 1. Tribunal collegiale collegialiter procedere debet, et ad maiorem suffragiorum partem sententias ferre.

§ 2. Eidem praeest officialis vel vice-officialis, cuius est processum dirigere, et decernere quae pro iustitiae administratione in causa quae agitur necessaria sunt.

Pirmininkauti kolegialiniame teisme gali visados patsai Vyskupas, išėmus atsitikimą, numatytą kan. 1571, § 2. Tačiau geriau, jei ypač kriminalines ir svarbesniąsias ginčo bylas palieka spręsti ordinariniam teismui, pirmininkaujant oficiolui ar jo pavaduotojui.

Can. 1578. Exceptis causis de quibus in can. 1572, § 2, Episcopus semper potest tribunali ipse per se praeesse; sed valde expedit ut causas, prasertim criminales et contentiosas gravis momenti, iudicandas relinquat tribunali ordinario, cui praesit officialis vel vice-officialis.

Pirmos instancijos teismas vienuoliams.

De iudicio I instantiae pro religiosis.

28. - Jei ginčas kyla vienos ir tos pat iš po Vyskupo jurisdikcijos išimtos vienuolijos vienuolių—kunigų tarpe, tai pirmos instancijos teisėjas jiems bus provincijos viršininkas (provinciolas, superior provincialis), nebent jų savieji įstatai kitaip sakytų. Jeigu gi vienuolynas būtų, taip sakant *sui iuris*, t. y. neturėtų kito viršininko kaip tik vietinį, tai teisėjas jiems būtų vietos abatas (Abbas localis).

Jei ginčas eina tarp dviejų provincijų tos pat vienuolijos tai pirmos instancijos teisėjas yra vyriausias vienuolijos Moderatorius (supremus religionis Moderator) arba jo įgaliotinis; jeigu gi tarp dviejų vienuolynų (monasteria) — vyriausias vienuoliškos kongregacijos Moderatorius (supremus Moderator congregationis monasticae). Tačiau, čia visur reik žiūrėti, ar ko kitaip nesako pačių vienuolijų konstitucijos.

Jei pagaliau ginčas eina tarp fizinių ar moralinių asmenų įvairių vienuolijų, ar net tos pat vienuolijos, bet priklausančios Vyskupo jurisdikcijai (non exemptae), arba nekunigų—vienuolių (religionis laicalis), arba tarp vienuolio ir pasaulinio kunigo ar lajiko (laicus), tai pirmos instancijos teisėjas jiems bus vietos Ordinaras (Can. 1579).

II SKYRELIS.

Auditoriai ir pranešėjai.

De auditoribus et relatoribus.
(Kan. 1580—1583).

1. - Auditoriai.

Auditorius (auditor) yra kunigas, turįs suteiktą jam valdžią saukti ir klausinėti liudytojus ir kitus teismo aktus daryti turimojo įgaliojimo ribose.

1880 metų instrukcijoje (S. C. EE. et RR., 11 iun. 1880, art. 11) asmuo, kuriam pavedama sudaryti bylos vidurį—medium causae - arba procesą surašyti, vadinamas *iudex instructor*; Kodeksas

tokį asmenį vadina *auditor* seu *actorum instructor* (c. 1580); 1582 kan. jam leidžia visa kas liečią bylos paruošimą atlikti, išskyrus patį sprendimą. Panašias klausinėtojų funkcijas mini Schmalzgnueber kanonistas: „Yra asmenų, kuriems pavedama išnagrinėti visa byla arba jos dalis (articulus) tuo tikslu, kad ištyrę dalyką jį teisėjui išdėstytų ir jo sprendimui paliktų". Tokiu būdu auditoriai turi jurisdikciją dalykui ištirti, bet neturi jurisdikcijos jam išspręsti. Habent iurisdictionem in cognoscendo, in decidendo vero et sententiando non habent. Auditoriaus valdžia aplamai yra *jurisdikcionalinė*, nes jam pavedama bylos paruošimas, o ne nudum ministerium, pav., kopijos su originalu sulyginimas. Auditorius visam laikui ar kiekvienai bylai paskiria vietos Ordinaras. Teisėjas gali pasirinkti auditorių tik tai bylai, kurią jis ėmėsi nagrinėti; suprantama jei Vyskupas pirmiau to pats nėra padaręs. Vyskupijos teisme auditoriai parenkami iš synodalinių teisėjų skaičiaus. Vienuolių teismuose ir auditoriai privalo būti vienuoliai. Auditorių gali pašalinti tas, kas jį paskyrė, bet del teisingos priežasties ir žiūrėdamas, kad nebūtų šalims skriaudos.

Can. 1580. § 1. Potest Ordinarius unum aut plures auditores, seu actorum instructores, sive stabiliter sive pro certa aliqua causa constituere.

§ 2. Iudex auditorem eligere potest tantummodo pro causa quam cognoscit, nisi Ordinarius iam providerit.

Can. 1581. Auditores pro tribunali dioecesano, quantum fieri potest, deligantur ex iudicibus synodalibus; pro tribunali vero religiosorum deligendi semper sunt ex alumnis eiusdem religionis ad normam constitutionum.

Can. 1582. Eorum est testes citare et audire, aliaque acta iudicialia instruere secundum tenorem mandati, non autem sententiam definitivam ferre.

Can. 1583. Auditor in quovis litis momento ab officio removeri potest ab eo qui eundem elegit, iusta tamen de causa, et citra partium praeiudicium.

2. - Pranešėjas.

(k. 1584).

Pranešėjas arba referentas (relator, ponens, referendarius) daro bylos pranešimą teismui.

Kolegialiniame teisme pranešėją paskiria tribunolo pirmininkas iš tesmo narių tarpo. Referento teises ir pareigas nustato 1584 kanonas. Referento skyrimo pagrindas yra reikalas, kad bylą kas nors vienas nuodugniai pažintų, t. y. žinotų jos pradžią, išsivystymą, pasikeitimus, probacijų eigą, plaukiančias iš įrodymų išvadas. Savo pranešimą referentas daro tam tikrame teismo posėdyje (kan. 1871, § 1), kuriame išdėsto bylos aplinkybes (speciem facti); fakto įrodymus, paremtus įstatymų straipsnių nurodymais; savo išvadas (suas conclusiones cum reliativis rationibus iuris et facti); be to *sprendimo formulas* referentas suredaguoja ir paduoda raštu („sententias in scriptis referat"); tas formulas kiti teismo nariai apsvarsto prieš balsuojant.

Referento paskyrimas gali įvykti ir žodžiu; tai matyt iš įstatymo teksto „designare", bet turi būti įtraukta į teismo protokolą.

Del teisingos priežasties tribunolo pirmininkas gali referentą atstatyti ir pakeisti kitu.

Notarai ir aktuarai.

De notariis et actuariis.

30. - 1. — Notaras yra teisėtos valdžios pastatytas oficialinis asmuo, kad autoritetingai liudytų aktus, sudaromus įstatymų numatyta forma.

Bažnytiniai notarai pirm Kanonų Kodekso išleidimo (1916) įvairiai buvo vadinami. Tie pavadinimai buvo su laiku įgiję specifickos reikšmės. Ir taip:

1) *scrinarius*, vėliau pavadintas archivista bei protocollista;

2) *tabellio* ir cursor, kurjeris raštams nešioti;

3) *notarius* (rejent, nuo žodž. regens, sądowny pisarz), asmuo daryti ar tikrinti neteisminiams aktams (ad acta et negotia extra-iudicialia);

4) *actuarius*, teismo aktų surašinėtojas, teismo sekretorius

5) *cancellarius*, Kūrijos notaras, kurs kitur vadinasi sekretorium.

2. — Notarai iki šiol *iure nativo* Š. Tėvo yra skiriami, iure derivato — Vyskupų. Iš čia vieni jų vadinami *apaštališkieji* (apostolici), kiti *bažnytiniai* (ecclesiastici). Jų pirmieji yra keturių rūšių: a) Protokotarii Apostolici de Numero Participantium, jų yra septyni; b) Protonotarii Apostolici Supranumerarii; c) Protonotarii Apostolici ad instar Participantium; d) Protonotarii Apostolici Titulares.

Kadangi notaro darbas rašant teismo aktus yra nemažos svarbos, tai del išvengimo šalims nuostolių, leidžiama prieš jį kelti nušalinimo ekscepciją.

Notaras yra reikalingas kiekvienoje byloje. Jis yra autoritetingas liudytojas to, kas darosi prieš jo akis teisme. Teisme jis yra ne vien dalykų klausytojas, bet visa privalo surašyti, tai jo *officium* („actuarii officio fungatur"). Tačiau, surašymo darbą jam esant čia pat, gali ir kitas atlikti, bet pats notaras privalo pasirašyti.

Prieš svarstydamas bylą teisėjas privalo pasirinkti vieną iš Vyskupo paskirtų notarų. Pats teisėjas notaro skirtis negali.

Bažnytinių teismų notarai arba sekretoriai yra vadinami (in iure Codicis) *aktuarais*.

Can. 1585. § 1. Cuilibet processui interesse oportet notarium, qui actuarii officio fungatur; adeo ut nulla habeantur acta, si actuarii manu non fuerint exarata, vel saltem ab eo subscripta.

§ 2. Quare iudex, antequam causam cognoscere incipiat, in actuarium assumere debet unum e notariis legitime constitutis, nisi ipse Ordinarius aliquem pro ea causa iam designaverit.

Teisingumo promotorius ir ryšio gynėjas.

De Promotore iustitiae et defensore vinculi.

1. Teisingumo promotorius.

31. - Sekant bažnytinės teisės šaltinius, teisingumo promotorius yra: „Publicus officialis ecclesiasticus pro iustitiae et legis tutela". Viešas bažnytinis asmuo, pastatytas teisingumui ir įstatymų vykdymui saugoti.

Senovės teisės dokumentuose teisingumo promatorius įvairiai vadinamas: *accusator, fama communis, denuutiator* ex officio, *promotor fiscalis* seu fisci.

Istorijos žinios. — *Teisingumo promatoriaus* (promator iustitiae) vardas pirmą kartą oficialiai nustatytas 1880 metais (in instr. S. C. EE. et RR., 11 iun. 1883 a.).

Teisingumo promatoriaus ar fiskalo (valstybės gynėjo, prokuroro) pradžia yra nevisai aiški. Vieni sako tas institutas esąs kilęs iš bažnytinės teisės, kiti jį išveda iš svietiškosios teisės. Kard. Lega (*De iudiciis Eccl.*, I, p. 171) fiskalinio prokuratoriaus atsiradimą išveda iš kanonų teisės. Nes Romėnų teisėje buvo prokuroro ar teisingumo saugotojo *vardas* (procurator Caesaris, defensares civitatum ir pan.), bet paties *juridinio instituto* nebuvo; kaltinimas buvo *actio popularis*, turėjo privatinio skundimo pobudį. Cfr. *Noval*, op. cit., 140).

32. - *2. Ryšio gynėjas.* — Ryšio gynėjas yra teisingumo promotoriaus rūšis (species). Jo užduotis saugoti kanonų įstatymų vykdymą *moterystės* ir *kunigystės* sakramento galiojimą (tikrumą) liečiančiose bylose. Todel gynėjas yra dvejopas: moterystės ryšio ir kunigystės ryšio (defensor vinculi matrimonii et sacrae ordinationis).

Moterystės ryšio gynėjas įvesta pusėje 18 šimtmečio Benedikto XIV konstitucija „Dei miseratione" (nor. 30 d. 1741). Po dviejų metų (1743 kovo 18 d.) papildomai išleista konstitucija „Nimiam licentiam", kuri smerkia vietomis tarp vedusiųjų išsiplatinusį įprotį daryti sutartis *de non appellando.*

Tikslas steigti ryšio gynėjo institutą buvo apsaugoti moterystės ryšio tvirtumą, nes buvo daug piktnaudojimų del šalių susimokymo ir del teisėjų apsileidimo (ob collusionem et praecipitantiam iudicum). Tą naudingą institutą Bažnyčia ir toliau pasilaikė, patobulindama naujomis instrukcijomis. Kodeksas I. C. ryšio gynėjo institutą priėmė ir patvirtino.

Kunigystės ryšio gynėjas (defensor ordinis sacri) yra viešas bažnytinis asmuo, pastatytas saugoti kunigystės ryšio galiojimą. Šis institutas įstegtas 1836 m. (Justr. S. C. C.). C. I. C. kunigystės ryšio gynėjo institutą bendrais žodžiais priėmė.

Teisingumo promotorius ir ryšio gynėjas veikiančioje teisėje.

(Kan. 1586—1590).

33. - 1. Kiekvienoje vyskupystėje ir prelatūroje *nullius* privalo būti paskirtas teisingumo promatorius ir ryšio gynėjas. Teisingumo promotorius reikalingas yra ir vienuolių teismuose tai suponuoja kan. 1589, kaip institutą, tekantį iš viešos teisės principų, kur yra reikalo su viešuoju labu. Iš to išeinant del tos pat racijos teisingumo promotorių ir ryšio gynėją privalo turėti ir apaštališkieji vikarai tos pat rūšies bylas spręsdami. Kuriose tų bylų viešasis labas yra užgautas, sprendžia vietos Ordinaras. Ryšio gynėjas turi reikalo su pačiu kunigystės ar moterystės ryšiu ar jo tikrumu, bet ne su jo pasekmėmis (in quibus agitur de vinculo).

> Can. 1586. Constituatur in dioecesi promotor iustitiae et defensor vinculi; ille pro causis, tum contentiosis in quibus bonum publicum, Ordinarii iudicio, in discrimen vocari potest, tum criminalibus; iste pro causis, in quibus agitur de vinculo sacrae ordinationis aut matrimonii.

Bylų teisminiai veiksmai (prašymo atmetimas, tardymas ir t. p.), kuriuose būtinai turi dalyvauti teisingumo promotorius ar ryšio gynėjas, jei jie nebuvo pakviesti, yra netikri (acta irrita sunt) ir privalo būti atitaisyti (sanari) teisėjo ar teisingumo promotoriaus ar ryšio gynėjo iniciatyva. Tačiau jei, nors ir nekviesti, teisingumo promotorius ar ryšio gynėjas minėtuose veiksmuose dalyvavo, jie yra tikri, tik tas teisingumo promotoriaus ar ryšio gynėjo dalyvavimas privalo būti aktuaro pažymėtas. Jei tačiau teisingumo promotorius ar ryšio gynėjas teisėtai pašaukti nedalyvauių kaikuriuose teisminiuose veiksmuose, šie veiksmai yra tikri, tik vėliau reik duoti galimybės jiems savo pastabas žodžiu ar raštu patiekti. Tas pats pasakytina, jei teisingumo promotorius ar ryšio gynėjas nedalyvauja (žinoma, teisėtai nekviestas) visuose bylos teisminiuose veiksmuose.

> Can. 1587, § 1. In causis in quibus eorum praesentia requiritur, promotore iustitiae aut vinculi defensore non citato, acta irrita sunt, nisi ipsi, etsi non citati, revera interfuerint.

3363

Kauno Tarpdiecezinės Kunigų Seminarijos
BIBLIOTEKA

§ 2. Si legitime citati aliquibus actibus non interfuerint, acta quidem valent, verum postea eorum examini subiicienda omnino sunt ut ea omnia sive voce sive scriptis possint animadvertere et proponere quae necessaria aut opportuna iudicaverint.

2. *Vienas ir tas pats asmuo* gali būti kartu ir teisingumo promotorius ir ryšio gynėjas, nebent bylų gausumas tam kliudytų.

Teisingumo promotorius ir ryšio gynėjas skiriami visoms byloms t. y., kartą ant visados (ad universitatem causarum), bet g li būti paskirti ir atskiriems atsitikimams.

Can. 1588, § 1. Eadem persona officium promotoris iustitiae et defensoris vinculi gerere potest, nisi multipilcitas negotiorum et causarum id pruhibeat.

§ 2. Promotor et defensor constitui possunt tum ad universitatem causarum tum pro singulis causis.

Teisingnmo promotorių ir ryšio gynėją skyria Vyskupas. Kandidatai į teisingumo promotorius ar ryšio gynėjus privalo būti kunigai ir turėti: gerą vardą, kanonų teisės akademinį daktaro laipsnį ar šiaip gerai žinot kanonų teisę, būti *probati zelo prudentiae et iustitiae.* Vienuolių teismuose teisingumo promotorius privalo būti vienuolis tikra to žodžio prasme t. y. po profesijos (profesus).

Can. 1589, § 1. Ordinarii est promotorem iustitiae et vinculi defensorem eligere, qui sint sacerdotes integrae famae, in iure canonico doctores vel ceteroqui periti, ac prudentiae et iustitiae zelo probati.

§ 2. In tribunali religiosorum promotor iustitiae sit praetera eiusdem religionis alumnus.

Teisingumo promotorius ir ryšio gynėjas ant visados paskirtieji, vakuojant Vyskupo sostui, tęsia savo pareigas. Kapitulos vikaras jų pašalinti negali. Naujas gi Vyskupas juos patvirtina ar skiria kitus. Esant teisingai priežasčiai, teisingumo promotorių ar ryšio gynėją šalina Vyskupas.

Can. 1590, § 1. Promotor iustitiae et vinculi defensor electi ad universitatem causarum a munere non cessant, sede episcopali vacante, nec a Vicario Capitulari possunt remo-

veri; adveniente autem novo Praelato, indigent confirmatione.

§ 2. Iusta tamen intercedente causa, Eiscopus eos removere potest.

Valstybės gynėjai. *)

34. - Valstybės teismas turi savo teisingumo promotorių, kurį mūsų įstatymai vadina *valstybės gynėju* (prokuroru). Valstybės gynėjai yra prie kiekvieno apygardos teismo ir vyriausio tribunolo. Valstybės gynėjų uždavinys yra žiūrėti, kad būtų saugojami ir tinkamai taikomi įstatymai. Svarbiausias valstybės gynėjų darbas yra baudžiamose bylose, kuriose jie stoja kaltintojais teisme; civilinėse gi bylose jų rolė yra visai menka. Valstybės gynėjas arba jo padėjėjas gali sėdėti kiekviename teismo posėdy, jei jis nori; bet yra civilinių bylų, kuriose valstybės gynėjas arba jo padėjėjas privalo tarti savo nuomonę; tatai yra:

1. kasacijos instancijos bylos ir

2. šios apygardos teismo ir vyriausio tribunolo bylos:

a) kai būna kilęs ginčas tarp teismo ir valdžios įstaigos dėl bylos priklausomumo,

b) kai byloj keltas ginčas, jog pateiktasis teismui dokumentas yra suklastotas ir apskritai kai civilinėj byloj iškyla dalykas, kuris turi būti kriminalinio teismo nagrinėjamas,

c) vedybų ir gimimo teisėtumo bylos, kuriose nebūna atsakovo;

d) bylos, kuriomis ieškomi nuostoliai iš administracijos arba teismo įstaigų valdininkų; jei byla turi būti sprendžiama apygardos teismo.

Kai teismas nagrinėja kitas civilines bylas ir posėdy sėdi valstybės gynėjas, tai valstybės gynėjas netaria savo nuomonės. Kai teismas svarsto ir sprendžia bylą pasitarimo kambary, tai valstybės gynėjas ten nedalyvauja.

Valstybės gynėjas klauso teisingumo ministerio, kuris prižiūri jų darbą ir teikia jiems instrukcijas ir įsakymus.

---

*) Teismų įsteig. įst. §§ 124, 125, 141, 142. — Civ. Proc. Stst. 343,679, 804. — Cfr. Mačys, op. cit., p. 68—68,

Kurjeriai (pasiuntiniai) ir teismo anstoliai.

Cursores et apparitores.

(kann. 1591—1593)

1. Kurjeris (cursor).

35. - Kurjeris (pasiuntinys) yra teismo tarnautojas, skiriamas teismo aktams, teisėjui pavedant, įteikti ir įteikimo patikrinimą pateikti teisėjui.

Kurjeris seniau turėjo kitus pavadinimus: nuntius (žinių nešlotojas) pedellus, viator, tabellio, apparitor, jei kartu buvo ir teisminio mandato vykintojas. Kurjeris išpuola kad būtų pasaulietis (laicus). Įprotis, kad kitas, pav. Ordinariato tarnautojas eina kurjerio pareigas, yra pakenčiamas. Kurjerio pareiškimai apie aktų įteikimą turi autentinio liudymo pobūdi (publica fides tribuitur).

2. Teismo anstolis (aparitor).

Teismo anstolis (vykdytojas) yra tribunolo tarnautojas, teismo aktams, teisėjui pavedant, vykdyti. Teismo anstoliai vadinasi dar lictores, šie gi buvo Romos imperijos tarnautojai, ėjusieji priešaky magistratų (valdininkų), nešdami rykščių ryšuly įrištus kirvius.

Anstolių instituto pareigos *pasaulinio* teismo yra jungiamos su fizinės jėgos pavartojimu. Būtent teismo sprendimui įvykdyti vartojama pajėga ir tai vieša (vis publica), kuriai nepasi. priešinama (coercitio, vis ineluctabilis), kuri galėtų žmogų nugalėti kūno spėka (violentia corporalis). Reikalui esant anstoliai gali šauktis ginkluotos jėgos pagalbos (vim armatam militarem). Viso priežastis ta, kad pasaulinė valdžia neturi kitų priemonių paveikti į pavaldinių dvasią, kad paklausytų ir pasiduotų teismo sprendimui.

Jei kalbėsim apie Bažnyčią, tai kadangi ji yra draugija susidedanti iš žmonių ir tai draugija vieša bei tobula, iš esmės nėra priešinga, kad ji vartotų fizinę jėgą. Tačiau fizinės jėgos vartojimas Bažnyčiai nėra būtinai reikalingas, nes ji turi dvasinių bausmių, kurios pilnai ją atstoja.

Kitados Bažnyčia vartojo fizines prievartos priemones su pasaulinės valdžios pagalba (per brachium saeculare). Buvo tai *usus iuris mediati.*

Buvo laikų, kada Bažnyčia per se ipsam vartojo fizinę jėgą, nėsant civilinės valdžios. Tas buvo Romos valdovams reziduojant Bizantijoj. Tada Bažnyčia naudojosi *iure proprio, sed devolutivo.*

Pagaliaus kaikurios vyskupijų Kūrijos turėjo taip vadinamą „familiam armatam" — ginkluotą būrį, kuriam reikale padėdavo civilinė valdžia. Tais atsitikimais Bažnyčia naudojosi privilegija, jai civilinės valdžios (dažniausia konkurdato keliu) suteikta — *iure concesso.*

3. Kurjeris ir teismo anstolis *veikiančioje* bažnytinėje teisėje.

Kiekviename tribunole privalo būti kurjeris—teismo aktams įteikti ir teismo anstolis — teismo aktams vykdyti, nebent būtų kitas pamatuotas įprotis. Teismo aktų įteikimą ar vykdymą minėtiems asmenims paveda teisėjas. Abi pareigas gali pildyti vienas asmuo.

> Can. 1591, § 1. Ad acta iudicialia intimanda, nisi alia sit probata tribunalis consuetudo, constituantur cursores sive pro omnibus causis sive pro causa peculiari; item apparitores ad sententias ac decreta iudicis, eo committente, exsecutioni mandanda.
>
> § 2. Eadem persona utroque officio defungi potest.

Kurjeris ir teismo anstolis privalo būti pasauliečiai, nebent koks svarbus dalykas reikalautų, kad būtų dvasininkas, pav. sekreto užlaikymes svarbiame reikale ir t. p. Apie kurjerių ir teismo anstolių paskyrimą, pašalinimą ir t. p. pasakytina tas pat, kas pasakyta apie notarus tuo pat reikalu kanone 373.

> Can. 1592. Laici ipsi sint, nisi prudentia in aliqua causa suadeat ut ecclesiastici ad id muneris assumantur; quod vero ad eorum nominationem, suspensionem et revocationem attinet, eaedem serventur regulae quae pro notariis can. 373 statutae sunt.

Kurjerio ir teismo anstolio raštu padaryti aktai lygūs 2-jų liudytojų parodymui. Tačiau prieš juos galima kelti įtarimo ekscepcijos (suspiciones).

> Can. 1593. Acta quae hi confecerint, publicam fidem faciunt.

4. Ar privalo valstybiniai vykdomieji organai egzekvoti bažnytinių teismų sprendimą?

Tai pareina nuo santykių valstybės su Bažnyčia, kurie ne visur yra tie patys ir nuo kitų aplinkybių: consuetudo, usus etc.

Pas mus bažnytinio teismo sprendimai privalomi civiliniam teismui tik įstatymų ribose; pav., *prejudicialiniai*, klausimai kaip moterystės ryšio bylose. Tame reikale bažnytinio teismo sprendimas yra privalomas ir civiliniam teismui. Civilines pasekmes (effectus civiles) sprendžia bendrieji teismai (§§ 1337, 1338 Civ. Proc. Stat.).

Kriminalinėse bylose bažnytinio teismo sprendimai privalomi civiliniam tiek, kiek to reikalauja bendrieji valstybės įstatymai. Pav., deponuojama kunigas ir dar uždraudžiama jam dėvėti kunigiškus rūbus, valdžiai dalykas pranešamas tiek, kad žinotų ir galėtų susekti apgaulę, piktnaudojimą (cfr. sprendimo vykdymo skyrių).

ANTRASIS SKYRIUS.

Antrosios instancijos teismas.

De tribunali ordinario secundae instantiae.

(cann. 1594—1596).

Cfr.: „Ganytojas“ 1920 m., Nr. 2, psl. 33;
„Ganytojas“, 1922 m., Nr. 12, psl. 158;
„Tiesos Kelias“, 1926 m., Nr. 7—8.

Byla iš pirmos instancijos teismo apelacijos keliu patenka antrosios instancijos teismui (kan. 1879 ir sek.).

Įvairūs tribunolai, kur apeliuojama nuo pirmosiso instancijos teismo.

36. - Bylai esant išspręstai savo vyskupijos tribunole, apeliuojama į Metropolito tribunolą, jei vyskupija prie metropolijos priklauso.

Nuo metropolijos tribunolo, kaipo pirmos instancijos sprendimo, apeliuojama į sufragono tribunolą, kurį metropolitas, apro-

buojant Ap. Sostui, kartą ant visados pasiskyrė. (Sufraganais, kanonais einant, vadinama vyskupus, priklausančius prie vienos kokios nors metropolijos). Taip Kauno Metropolitas apelacijos tribunolu pasirinko Vilkaviškio vyskupijos tribunolą. (Cf. „Tiesos Kelias", 1926 metų Nr. 7—8, p. 94).

Jeigu byla buvo išspręsta Metropolito tribunole, kurs neturi sufragonų, arba tribunole tokios vyskupijos, kuri betarpiai Ap. Sostui priklauso, tai antroji instancija bus artimesniojo Metropolito tribunolas, kurį vyskupija ar Metropolitas, einant kanonu 285, kartą ant visados pasirinks, Ap. Sostui aprobuojant.

Jei byla eina tarp iš po Vyskupo jurisdikcijos išimtų vienuolių ir provincijos Viršininko pirmoje instancijoje buvo išpręsta, tai apelacijos tribunolas bus pas vyriausiąjį Moderatorių. Byloms, išnagrinėtoms vietos Abato, apelacijos tribunolas bus pas vyriausiąjį vienuoliškos kongregacijos Moderatorių, nors konstitucijos ir ką kitą sakytų, nes 1594 kanone nėra klauzulės: „nebent konstitucijos kitaip sakytų"; taigi reik laikytis kanono 6,1° nurodymo. Byloms, apie kurias kalba 1579, § 3 kanonas, taikoma kan. 1594, § 1, 2, 3.

Jeigu einant vienuolių konstitucijomis (kan. 1579, § 1, 2), byla pirmoje instancijoje buvo nagrinėjama žemesnio už provinciolą Viršininko, tai apelacijos tribunolas bus pas betarpį šio Viršininką, einant tomis pat konstitucijomis. Jeigu gi byla buvo sprendžiama (irgi einant konstitucijomis) vyriausiojo Moderatoriaus, tai apelacijos tribunolas bus S. Romana Rota, kan. 1599, § 1, 1°.

Can. 1594, § 1. A tribunali Episcopi Suffraganei appellatur ad Metropolitam.

§ 2. A causis in prima instantia pertractatis coram Metropolita fit appellatio ad loci Ordinarium, quem ipse Metropolita, probante Sede Apostolica, semel pro semper designaverit.

§ 3. Pro causis primum agitatis coram Archiepiscopo qui caret Suffraganeis vel coram loci Ordinario immediate Sedi Apostolicae subiecto, fit appellatio ad Metropolitam, de quo in can. 285.

§ 4. Inter religiosos exemtos, pro omnibus causis coram Superiore provinciali actis tribunal secundae instantiae est penes supremum Moderatiorem; pro causis actis coram

Abbate locali, penes supremum Moderatorem Congregationis monasticae; pro causis vero de quibus in can. 1579, § 3, servetur praescriptum §§ 1, 2, 2 huius canonis.

2. Apelacijos tribunolas *sudaromas* tuo *pat būdu* kaip ir pirmos instancijos tribunolas, t. y., jis susideda iš tų pat teismo narių, k. a. teisėjo, notaro ir t. t.

Can. 1595. Tribunal appellationis eodem modo quo tribunal primae instantiae constitui debet; et eaedem regulae, accommodatae ad rem, in causae discussione servandae sunt.

3. Kolegialinio teismo išspręstos bylos ir apelacijos instancijoje privalo būti svarstomos *collegialiter* ir tai nemažesnio teisėjų skaitliaus. Tačiau iš to neseka, kad byla, kurią pirmoje instancijoje išsprendė vienas teisėjas, antroje instancijoje negalėtų būti nagrinėjama kolegialinio teismo; priešingai, apelacijos tribunolo teisėjas, jei jis yra Ordinaras, gali naudodamasis savo teise (kan. 1576, § 2) bylą pavesti spręsti kolegialiniam teismui.

Can. 1596. Si collegialiter causa in prima instantia cognita fuerit, etiam in gradu appellationis collegialiter nec a minore iudicum numero definiri debet.

Kur apeliuoti nuo deleguotojo teisėjo.

37. - Kokia yra apelacijos tvarka nuo įgalioto teisėjo, Kodeksas I. C. aiškiai nepasako. Einant 20 kanono nurodymu, norma imtina iš bendrųjų teisės principų. Šiame reikale teisės principai sako, kad apelacija nedaroma *per saltum*, t. y., apleidus vidurinį Vyresnįjį. (Cf. cap. 3 De appell., in VI; concil. Trid. Sess. XXII, c. 7 de ref. et Sess XXIV, c 20 de ref.). Iš to išeinant, į mūsų pastatytąjį klausimą reik atsakyti, kad nuo deleguotojo teisėjo reik apeliuoti pas įgaliojantįjį (a delegato ad delegantem).

Apelacija nuo teisėjo, kurį Vyskupas įgaliojo, galima paduoti jo oficiolui. (Schmalzgrueb., I. E. U. De appell. u. 53).

TREČIASIS SKYRIUS.

Ordinariniai Ap. Sosto tribunolai.

De ordinariis Apostolicae Sedis tribunalibus.

(kan. 1597—1605).

Apaštališkojo Sosto tribunolai sudaro vyriausiąją bažnytinio teismo instanciją (tribunal supremum). Kiti teismai vadinama *žemesnieji* (inferiora iudicia). Ap. Sosto tribunolai irgi yra dvejopi: paprastieji *ordinariniai* ir *ekstraordinariniai*, nepaprastieji.

Tie ekstraordinariniai teismai (nepainioti su *delegata*) yra:

1) Š. Oficijos Tribunolas tikėjimo byloms (Tribunal s. Officii pro causis fidei);

2) Š. Apeigų Kongregcijos Tribunolas beatifikacijos ir kanonizacijos byloms (S. C. Rituum pro causis beatificationis et canonizationis Sanctorum);

3) Visuotinojo Bažnyčios Susirinkimo Tribunolas (Concilii Generalis seu Oecumenici).

Kanonas 1597 nustato, kas yra aukščiausias teisėjas katalikų pasauly: jis yra Šv. Tėvas. Savo teisiamąją valdžią jis gali vykdyti patsai (per se), per tribunolus, per įgaliotus teisėjus (per iudices delegatos).

> Can. 1597. Romanus Ponifex pro toto orbe catholico ad normam can. 1569 iudex est supremus, qui vel ipse per se ius dicit, vel per tribunalia ab ipso constituta, vel per iudices a se delegatos.

II SKYRELIS. — ŠV. R. ROTAS TRIBUNOLAS.

(De Sacra Romana Rota).

38. - 1. *Rotos* vardas išvedamas nuo *pulpito ant ratukų* (a pluteo rotis instructo ut circumagi possit) *).

Rotos tribunolas, nors kitais vardais, kaip mano kanonistai, yra labai senas ir siekia apaštalų laikų. Tikriausiai, kad Rota,

*) Noval, op. cit., n. 162.

Auditorium, Cappella, Consistorium, Presbyterium yra tas pats Rotos institutas, kurs pasiekė mūsų laikus. Rotos pradžia reik laikyti šv. Tėvo consiliarii familiares arba cappellani papales, kurie buvo teisės žinovai ir artimiausiai prie Popiežiaus būdami nustatytomis dienomis (in audentia, in consistorio) padėdavo jam spręsti abejones ir ginčus.

Laikui bėgant radosi daugiau ir painesnių reikalų. Atsakymai tuojau nebuvo duodami. Kapelionai pradeda *atsiklausinėti* šalių (audire partes); iš čia jie gauna *auditorių*, paskiau *Rotos teisėjų* vardą. Auditorial, išnagrinėję jiems pavestą dalyką, pateikdavo jį šv. Tėvui išspręsti. Šv. Tėvas sprendimą duodavo laiško formoje (epistolae decretales).

Nuo 13 amžiaus pradedama davinėti bylas auditorių kolegijoms, kad jas išnagrinėtų ir galutinai išspręstų. Vėliau Popiežiai savo konstitucijomis šį institutą toliau vysto.

Rotos tribunolas pirma susidėdavo iš trisdešimties asmenų. Popiežius Sikstas IV (1472) šį skaičių iki dvylikos sumažino. Rotos auditoriams pirmininkauja dekanas, kurs yra primus inter pares. Į auditorius skiriami asmens iš Italijos ir iš kitų kraštų. Auditoriai yra nepašalinami (inamovibiles) ir turėjo imunitetą (immunes a iurisdictione sui principis).

2. Dabar Rota yra ordinarinis aukščiausias teismas, ypač apelacijos byloms priėminėti ir spręsti. Rotos tribunolas vadinamas ordinariniu, nes sprendžia: a) visas bylas specialiai iš jo kompentencijos neišimtas; b) ordinarine valdžia (potestate ordinaria), nors pavieniai teisėjai yra įgalioti; c) yra įsteigtas pastoviai (permaneter, non transitorie). Tribunolo pradžia yra iuris humani, nes yra Ap. Sosto įsteigtas ir todel gali būti keičiamas. Paprastai Rota kolegialiniu būdu sprendžia apelacines bylas, bet jai tenka spręsti ir neapelacinių bylų pirmoje instancijojo (c. 1599, § 2). Tribunolo teisėjai, einant senu papročiu, vadinami *auditoriais*. Jiems preziduoja dekanas, kurs yra *primus inter pares*. Rotos *Lex propria* nustato smulkiau tribunolo sudėtį bei procedūros taisykles. Taip Rotos tribunole randam ir teisingumo promatorių ir notarus su kitais teismo tarnautojais. Kiekvienas auditorius (jų dabar, einant *Lex propria*, yra dešimt) turi savo pagelbininką (*adiutorem studii*).

Rotos teisėjus skiria pats Popiežius. Kandidatai privalo būti in utroque iure laurea doctorali praediti; kitas ypatybes, kaip dorumas etc. savaime suponuojama. Bylas sprendžia Rota trijų

teisėjų sąstate (per *turnos* trium auditorum); tai ordinarinis bylų sprendimo būdas. Dalyvaujant sesijoje visiems ar kiek nurodyta *mandate*, įvyksta *specialinis* bylų sprendimo būdas.

Smulkesnių žinių apie būdą sprendimo bylų Rotos Tribunole galima rasti įstatymuose: *Lex propria* ir *Regulae servandae* in praecipuis actis iudiciariis apud S. R. Rotae Tribunal.

Can. 1598, § 1. Tribunal ordinarium a Sancta Sede constitutum pro appellationibus recipiendis est Sacra Rota Romana, quae est tribunal collegiale constans certo Auditorum numero cui praesidet Decanus, qui primus est inter pares.

§ 2. Ii sacardotes esse debent laurea doctorali in utroque saltem iure praediti.

§ 3. Auditorum electio Romano Pontifici reservatur.

§ 4. Sacra Rota ius dicit aut per singulos turnos trium Auditorum, aut videntibus omnibus, nisi aliter pro aliqua causa Summus Pontifex constituat.

3. *Antroje instancijoje* Rotos tribunolas sprendžia bylas jau ordinarų (ir vienuolių) pirmojo laipsnio tribunoluose išspręstas, kurios teisėtos apelacijos keliu Rotai atitenka.

Paskutinėje instancijoje Rota sprendžia bylas, kurios buvo jau tai pačios Rotos, jau tai kitų tribunolų antroje ar tolimesnėse instancijose išspręstos, bet dar neįsiteisėjo (in rem iudicatam non transierunt), kaip pav., moterystės bylos.

Tas pats tribunolas pirmoje instancijoje sprendžia bylas, pažymėtas kan. 1557, § 3, būtent kardinolų ir kitas t. p. bylas, bei bylas, kurias šv. Tėvas Rotai spręsti paveda. Tas bylas Rota sprendžia ir antroje ir trečioje instancijose savo atskiromis sesijomis (ope turnorum), jeigu kitaip nebuvo nurodyta.

Can. 1599, § 1.

1.° In secunda instantia causas quae a quorumvis Ordinariorum tribunalibus in primo gradu diiudicatae fuerint et ad Sanctam Sedem per appellationem legitimam deferantur.

2.° In ultima instantia causas ab ipsa Sacra Rota et ab aliis quibusvis tribunalibus in secunda vel ulteriore instantia iam cognitas, quae in rem iudicatam non transierint.

4. Spręsti taip vadinamas *causae maiores* Rotos tribunolas yra absoliučiai (penitus) nekompetentingas.

Causae maiores gali būti *objekto* žvilgsniu, k. a.: tikėjimo bylos rezervuotos tribunolui s. Officii (c. 247); *asmenų* žvilgsniu, k. a., bylos viešpataujančių asmenų (monarchų) bei jų šeimynų (c. 1557, § 1).

Taip pat Rota negali spręsti vienuolių bylas de dimissione religiosorum.

Can. 1600. Causae maiores penitus excluduntur ab ambitu competentiae huius tribunalis.

5. *Skundai, kreipimasis* (recursus) del Ordinarų administracinių nutarimų (decreta) ne Rotai privalo būti siunčiami, bet atatinkamoms Kongregacijoms. Čia Rotos nekompetentingumas yra visiškas. Ordinaro dekretai skirti reik nuo teismo *sprendimo*; nuo dekretų neapeliuojama, bet tik daromi *rekursai* ir tai ne į Rotą, kuri yra teismo įstaiga, bet į kongregacijas, kad ten administracine tvarka būtų išspręsti.

Can. 1601. Contra Ordinariorum decreta non datur appellatio seu recursus ad Sacram Rotam; sed de eiusmodi recursibus exclusive cognoscunt Sacrae Congregationes.

II SKYRELIS. — APAŠTALIŠKOJI SIGNATURA.

(De Signatura Apostolica).

1. Istorinės žinios.

Signaturos tribunolo vardas išvedamas nuo parašo (*subsignatio*), kurį šv. Tėvas dėdavo po to tribunolo nusprendimais. Signaturos atsiradimo data yra nežinoma. Žinom, kad visados būta dvejopos Signaturos: a) malonės (Signatura gratiae) ir b) teisingumo (Signatura iustitiae). Tačiau tos abi įstaigos viena nuo kitos nebuvo atskirtos; tik 1482 metais Popiežius Aleksandras VI jas atskyrė. Reforma buvo pageidaujama, nes abu tribunolu buvo dvi viena nuo kitos skirtingos įstaigos. Teisingumo Signatura sprendė dalykus laikydamasi griežtos teisingumo ir *teisino tvarkos*, o malonės Signatura svarstydavo suteiktinųjų malonių ar privilegijų reikalus.

Tokiu būdu Teisingumo Signatura virto paprastu Vyriausiuoju Tribunolu, vyresniu kaip Rota ir Ap. Kamera (Camera Apostolica), nes jos sprendimai buvo pasirašomi paties Popiežiaus. Teisingumo Signatura susidėdavo iš dviejų rūšių *Prelatų*. Vieni iš jų buvo tikrieji teisėjai (praelati votantes) su sprendžiamuoju balsu, kiti referentai (praelati referendarii); jie bylas sesijose *referavo*, sprendžiamojo balso neturėjo. Šiam tribunolui pirmininkavo Kardinolas.

2. Apaštališkos Signaturos Tribunolas dabar.

1) Vyriausias tarp ordinarinių Apaštališkojo Sosto tribunolų yra Apaštališkoji Signatura. Signatura tai kasacinis tribunolas. Ši tribunolą sudaro šeši Popiežiaus skiriami Kardinolai su Prefektu priešaky (*Lex propria* c. 35). Prefektas skiriamas reikalams vesti Prefektui Popiežius duoda padėjėją (adiutorem seu a secretis) kurs po Prefekto priežiūra paruošia dalyką išsprendimui. Be šių Apaštališkosios Signaturos tribunole yra notaras, kurs privalo būti kunigas, rūmų sargas (custos conclavium) iš pasauliečių („L. P." c. 36) ir patarėjai (consultores) šv. Tėvo skiriami.

> Can. 1602. Supremum Signaturae Apostolicae Tribunal constat nonnulis S. R. E. Cardinalibus, quorum unus Praefecti munere fungitur.

2) Ordinarine valdžia (potestate ordinaria) Apaštališkoji Signatura sprendžia:

1.º Dalykus, kurie liečia sekreto sulaužymą Rotos tribunole. Apie skriaudas padarytas Rotos teisėjų, jei šie kokį niekiną (nullum) arba neteisingą (iniusitum) aktą padarytų; pav., jei būdami nekompetentingi imtųsi dalyką spręsti, arba jei būdami kompetentingi dalyko nespręstų arba atmestų įstatymų leistą apelaciją (aktes neteisingas—iniustus);

2.º įtarimo ekscepcijas (exceptio suspicionis), iškeltas prieš Rotos teisėjus;

3.º skundus dėl niekinųjų (netikrų) Rotos sprendimų (de querela nullitatis contra sententiam rotalem). Bendrai tos rūšies skundus sprendžia tas pats teisėjas, kurs netikrą (nullum) sprendimą yra padaręs. Jeigu skundas dėl netikro sprendimo keliamas kartu su apelacija, tai jis, einant bendra tvarka, svarstomas kitame Rotos sąstate (turnus);

4.° prašymus atstatyti dalykus į pirmykštę padėtį (de restitutione in integrum), esant jau įsiteisėjusiam Rotos tribunolo sprendimui;

5.° skundus (recursus) prieš Rotos sprendimus moterystės bylose, kurias išnaujo peržiūrėti Rota atsisakė;

6.° kompetencijos konfliktus tarp žemesniųjų tribunolų, kur nėra aukštesnio tribunolo ar Apaštališkojo Legato.

Be to Apaštališkoji Signatura *įgaliotąja* valdžia (potestate delegata) svarsto šv. Tėvui patiektus prašymus leisti bylų sprendimą pavesti Rotos tribunolui, nors iš bendrųjų įstatymų ta byla Rotai nepriklauso.

Can. 1603, § 1. Apostolica Signatura videt potestate ordinaria:

1.° De violatione secreti, ac de damnis ab Auditoribus Sacrae Rotae illatis eo quod actum nullum vel iniustum posuerint;

2.° De exceptione suspicionis contra aliquem Sacrae Rotae Auditorem;

3.° De querela nullitatis contra sententiam rotalem;

4.° De expostulatione pro restitutione in integrum adversus rotalem sententiam quae in rem iudicatam transierit;

5.° De recursibus adversus sententias rotales in causis matrimonalibus quas ad novum examen Sacra Rota admittere renuit;

6.° De conflictu cempetentiae quem enasci contingat inter tribunalia inferiora, ad normam can. 1612, § 2.

§ 2. Videt ex potostate delegata de petitionibus per suplices libellos ad Sanctissmum porrectis ad obitendam causae commissionem apud Sacram Rotam.

3. Kalp *plati* Apaštališkos Signaturos tribunolo *kompetencija*, nurodo kan. 1604. Pavyzdžiui, svarstant kriminalines Rotos teisėjų bylas, apie kurias kalba kan. 1603, § 1, n. 1, Apaštališkoji Signatura gali jas nagrinėti visose instancijose. Pastebėtina, kad Ap. Signatura nesvarsto čia principalinės bylos, bet tik incidentinę, kuri radosi svarstant principalinę bylą.

Svarstant įtarimo ekscepcijas, iškeltas prieš Rotos teisėjus, Apaštališkoji Signatura nustato ,ar įtartasis asmuo, svarstąs duotą bylą, turi pasitraukti ar ne. Tolimesnė procedūra paliekama Rotai.

Svarstant skundus dėl niekinųjų Rotos sprendimų (querela nullitatis), Ap. Signaturos tribunolas žiūri, ar Rotos sprendimas formos žvilgsniu yra tikras ar ne.

Kai dėl prašymų atstatyti dalykus į pirmykštę padėtį, tai Ap. Signatura nustato: a) ar nuspręstasis dalykas yra aiškiai neteisingas ir b) ar nėra kito paprasto būdo išvengti sprendimui, nes dalykų į pirmutinę padėtį atstatymas yra būdas nepaprastas [extraordinarius].

Svarstydama rekursus jungtuvių bylose, Apaštališkoji Signatura žiūri, ar prašyme išdėstytos racijos yra tokios, kurios tikrai galėtų paveikti į sprendimo pakeitimą.

Paskutiniuose trijuose atvejuose [querela nullitatis, restitutio in integrum, recursus] Signaturos tribunolo sprendimai nėra galutini, nes Šv. Tėvas gali juos atmainyti [nisi Sanctissimus aliter providerit]. Kad tie sprendimai būtų galutini, privalo būti Šv. Tėvo patvirtinti.

Be aukščiau suminėtų dalykų Apaštališkam Signaturos Tribunolui priklauso visos kasacinio pobūdžio bylos.

> Can. 1604, § 1. In causa criminali, de qua in can. 1603, § 1, n. 1, si forte locus sit iudicio appellationis, hoc obtinetur penes ipsum Supremum Tribunal.
>
> § 2. In casu suspicionis, Apostolica Signatura definit utrum sit locus recusationi Auditoris, necne; quo facto, iudicium ad Sacram Rotam remmittit, ut, secundum suas regulas ordinarias, procedat, Auditore, contra quem exceptio mota fuit, in suo turno manente vel excluso.
>
> § 3. In casu querelae nullitatis aut restitutionis in integrum aut recursus de quibus in can. 1603, § 1, nn. 3, 4, 5, de hoc tantum iudicat num sit nulla sententia rotalis, num locus sit restitutioni vel recursus sit admittendus; et nullitate declarata aut restitutione concessa vel admisso recursu, causam remittit ad Sacram Rotam, nisi Sanctissimus aliter providerit.
>
> § 4. In examine supplicum libellorum Signatura, habitis opportunis notitiis et auditis iis quorum interest, decernit utrum precibus annuendum sit, necne.

4. Sprendimai Apaštališkos Signaturos tribunolo turi galios, nors ten nebūtų išdėstyti *motyvai*, racijos [in facto et in

iure]. Tačiau, šalims prašant arba ex officio Vyriausias Tribunolas [Ap. Signatura] gali įsakyti tas racijas išdėstyti.

Ap. Signaturos tribunolas savo procedūroje vadovaujas bendromis teisės normomis, specialėmis Rotos tribunolo, joms nepriešingomis ir kaikuriomis savomis taisyklėmis. („*Lex propr.*")

Can. 1605, § 1. Supremi Tribunalis Signaturae sententiae suam vim habent, quamvis rationes in facto et in iure non contineant.

§ 2. Nihilominus sive ad instantiam partis sive ex officio, si res postulet, Supremum Tribunal edicere potest ut praedictae rationes exponnatur secundum regulas Tribunalis proprias.

KETVIRTASIS SKYRIUS.

Deleguotasis teismas.

De tribunali delegato.

(kann. 1606—1607).

40. - Įgaliojimo institutą žino kaip romėnų, taip ir kanonų teisė. Dauguma gi naujųjų valstybinių teismų to instituto nežino*).

Įgaliotasis (deleguotasis) įteismas yra tas, kurs kito teisėjo ar tribunolo yra pavedamas išnagrinėti ir išspręsti vieną kurią bylą ar daugelį bylų, kokiu nors būdu apibrėžtų.

Pavedimas atlikti vieną teisminį aktą (actum iudicialem etsi iurisdictionalem), pav., liudytojus išklausinėti dar nepadaro teisėją *įgaliotu ar deleguotu* tikra to žodžio prasme.

Deleguotieji teismai yra dviejų rūšių: a) Ap. Sosto ir b) žemesni (inferiora). Įgaliojimas gali apimti: 1° visas bylas (ad universitatem causarum, arba bylų rūšį pav., moterystės bylas; 2° vieną bylą (causam particularem), pav., nepaklusnumo dvasiškio atskirame atsitikime.

Pirm C. I. C. buvo *įgaliojimas iš įstatymo* (*delegatio a iure seu iuris*), kur pačios teisės įgaliodavo spręsti tam tikras

*] Cfr. Kleinfelle pp. 64, 55.

bylas, pav., vyskupus - herezijos bylas. Kodeksas I. C. mini tik įgaliojimą *ab homine*.

2. Kodekso teisė.

Bendrai įgaliotieji teisėjai privalo laikytis taisyklių, išdėstytųjų kann. 199—207, 209.

Yra šie delegavimo būdai:

1.° Kas pats turi *ordinarinę* (ordinariam) iurisdikcijos valdžią, gali ją kitam pilnai (ex toto) arba dalinai (ex parte) perleisti.

Ordinarinė valdžia suprantama čia su pareigavietė susijusioji valdžia (adnexa officio). Įgaliojant pilnai (ex toto), nereik manyti, kad įgaliotojui (deleganti) nieko nelieka. Įgaliotinis (delegatas) gauna čia tik pilną valdžią spręsti visiems dalykams, kaip kad ir įgaliotojas. Be to jam lieka teisė visados atšaukti įgaliojimą bei prevencijos teisė prieš įgaliotinį. Dalinis (ex parte) įgaliojimas suprantama įgaliojimas spręsti dalykų rūšį, atskiras bylas ar aktus.

2.° Panašiai kas turi jurisdikcijos valdžią *iš Ap. Sosto gautą* gali ją perleisti kitam ar tai *pastoviai* (habitualiter) ar kokiam nors vienam *veiksmui*, by tik tas Ap. Sosto įgaliotinis nebūtų specialiai parinktas asmuo (nisi electa fuerit industria personae), arba jei toks delegacijos perleidimas būtų uždraustas (subdelegatio prohibita).

> Can. 199, § 2. Etiam potestas iurisdictionis ab Apostolica Sede delegata subdelegari potest sive ad actum, sive etiam habitualiter, nisi electa fuerit industria personae aut subdelegatio prohibita.

3.° Kas, iš asmens stovinčio žemiau Šv. Tėvo, bet turinčio ordinarinę valdžią, turi įgaliojimą *ad universitatem causarum*, gali ją pavieniais atsitikamais (in singulis casibus) kitiems perleisti.

> Can. 199, § 3. Potestas delegata ad universitatem negotiorum ab eo qui infra Romanum Pontificiem habet ordinariam potestatem, potest in singulis casibus subdelegari.

4.° Kitais atvėjais (kada įgalioja ne Ap. Sostas ir dalinio [particularis] įgaliojimo atsitikime), įgaliotoji valdžia gali būti kitam perleidžiama tik sutikus įgaliotojui. Tačiau, atlikti nejurisdinoljos veiksmą gali leisti ir įgaliotas teisėjas be aiškaus leidimo

Can. 199, § 4. In aliis casibus potestas iurisdictionis delegata subdelegari potest tantummodo ex concessione expresse facta, sed articulum aliquem non iurisdictionalem etiam sine expressa commissione iudices delegati possunt subdelegare.

5.° Subdeleguotoji valdžia, t. y. valdžia gauta iš įgaliotinio, be aiškaus leidimo negali būti toliau perleidžiama.

Can. 199, § 5. Nulla subdelegata potestas potest iterum subdeledari, nisi id expresse concessum fuerit.

Kaip ordinarinė, taip deleguotoji teismo valdžia negali būti vartojama savo naudai ir už teritorijos ribų, išėmus atsitikimus numatytus kan. 401, § 1; 881, § 2 ir 1637. Vartojimą teismo valdžios savo naudai reik suprasti netik ta prasme, kad niekas negali spręsti patsai savo bylą, bet ir savo giminaičių.

3. Sudarant įgaliotą tribunolą elgiamasi sekančiu būdu. Pirmiausia įgaliotas teisėjas pasiskiria sau notarą (c. 1585), paskui byloje dalyvaujantiems *parodo savo mandatą*, apie ką aktuaras pažymi aktuose (can. 200, § 2) galop *prisiekia*, kad savo priedermę sąžiningai išpildys (can. 1521).

Ap. Sosto teisėjas—delegatas savo darbe gali naudotis vyskupijų teismų tarnautojais, bet gali ir kitus pats sau paskirti, nebent tas įgaliojime būtų uždrausta.

Vietos Ordinarų deleguotieji teisėjai privalo naudotis vyskupijos teismo tarnautojais, nebent pats Ordinaras kitus paskirtų.

Can. 1607, § 1. Iudex a Sancta Sede delegatus uti potest ministris constitutis in Curia doecesis in qua iudicare debet; sed potest etiam alios quoscunque maluerit eligere et assumere, nisi in delegationis rescripto aliud cautum sit.

§ 2. Iudices vero ab Ordinariis locorum delegati uti debent ministris Curiae dioecesanae, nisi Episcopus in aliquo peculiari casu ob gravem causam proprios et extraordinarios ministros eonstituendos decreverit.

Įgalioti vienuolijų Viršininkai (Superiores maiores) teismo darbe naudojasi tais teismo tarnautojais, kuriuos patys sau pasirinks. Jei įgalioja Vyriausias vienuolijos Moderatorius (Supremus Religionis Moderator), tai teisė skirti teismo tarnautojus

jam paliekama. Jei įgaliotasis nėra Viršininkas (Superior maior), jis privalo naudotis teismo tarnautojais, kuriuos skirs jo betarpis viršininkas arba pats įgaliojantis, jei tai būtų vienuolijos Moderatorius. Čia mes kalbėjome apie išimtųjų iš Vyskupo jurisdikcijos vienuolių įgaliotąjį teitmą *).

III TITULAS.

Privalomoji teismui drausmė.

De disciplina in tribunalibus servanda.

(kann. 1608—1645).

41. - Tribunolui bei teismui yra privaloma tam tikra įstatymų nustatyta drausmė (disciplina) arba tvarka. Yra tai bendrosios taisyklės, kuriomis privalo vadovautis teisėjai, teismo tarnautojai bei visi kiti teismo dalyviai, kad teismo darbas, bylų nagrinėjimas galėtų būti atliktas teisingai ir tvarkingai. Tos taisyklės yra išdėstytos penkiuose skyriuose trečiojo titulo. Pirmame skyriuje kalbama apie teisėjų ir kitų teismo tarnautojų pareigas.

PIRMASIS SKYRIUS.

Teisėjo ir kitų tribunolo tarnautojų pareigos.

De officio iudicum et tribunalis ministrorum.

42. - 1. Kompetentingas teisėjas, šaliai *teisėtai* reikalaujant, negali atsakyti savo pagalbos.

Šalis teisėtai prašo teisėjo patarnavimo kada: 1° prašo išaiškinti juridinį faktą, kurs a) tikrai yra abejotinas ir b) tai prašančiam svarbu; 2° kada šalis ieško savo teisės ir 3° šalis yra teisli (habet personam standi in iudicio).

Juridiniai faktai čia reikia suprasti: a) įvykiai (eventus), b) veikimai ar apleidimai (actiones vel omissiones), iš kurių gali kilti teisės santykiavimų. Pav., kreditorius nori imti valdyti skolininko turtus; pirma per teismą reik nustatyti faktą, kad skolininko nėra vietoje (factum absentiae debitoris).

*) Cfr. Noval, op. cit., n. 187.

Can. 1608. Iudex competens parti legitime requirenti suum ministerium ne recuset, firmo praescripto can. 1625, § 1.

2. Kad teisėjas galėtų bylą tikrai išspręsti pirm visako privalo nustatyti *du* dalyku: a) ar jis pats yra kompetentingas ir b) ar į jį kreipęsis bylininko asmuo yra teisius? (num in iudicio possit iure consistere). *Teisius* yra kiekvienas asmuo, kurs turi teisę būti *juridinio santykio* subjektu, nes kam suteikta teisė daryti teisės santykius su kitais, tam turi būti suteikta teisė kreiptis į teismą, kai esti reikalas ginti turimosios teisės (kan. 1609)*).

Nuo procesualinio teisiumo skiriasi procesualinis veiksmingumas, kurs yra galėjimas įvykdyti bei atlikti visas asmens teises ir prievoles.

Teisėjo kompetencijos bei šalių teisiumo nustatymas aktuose nežymimas.

Can. 1609, § 1. Iudex antequam aliquem ad suum trahat tribunal et iudicaturus sedeat, videat utrum ipse sit competens, necne.

§ 2. Eodemque modo antequam aliquem ad agendum admittat, cognoscere tenetur num is in iudicio possit iure consistere.

§ 3. Non est tamen necesse ut de his referatur in actis.

Savo kompetencijos klausimą svarsto pats teisėjas. Jo nusistatymas, jei pasiskelbia kompetentingas (competentią relativa), yra be apelacijos. Jei teisėjas, ar tai šalims prašant ar ex officio pasiskelbia *nekompetentingas*, nepatenkintajai šaliai leidžiama dešimties dienų laikotarpyje skųstis į aukštesnę instanciją.

Can. 1610, § 1. Si exceptio proponatur contra iudicis competentiam, hac de re ipse iudex videre debet.

§ 2. In casu exceptionis de incompetentia relativa, si iudex se competentem pronuntiet, eius decisio non admittit appellationem.

§ 3. Quod si iudex se incompetentem declaret, pars quae se gravatam reputat, potest intra decem dierum spatium appellationem ad superius tribunal interponere.

*) Teisiumas kitoms kalboms vadinamas: rusiškai „processualnaja pravosposobnost; sposobnost k processu"; vokiškai „prozessfähingkeit"; lotynų kalba be minėto dar „legitima persona standi tn iudicio", lietuviškai vartojama *procesualinis bylininkų teisiumas.*

Teisėjas, svarstydamas bylą ir pamatęs esąs *absoliučiai nekompetentingas*, savo nekompetenciją privalo paskelbti, nežiūrint to, kokioje stadijoje byla būtų.

Can. 1611. Iudex quovis in stadio causae se absolute incompetentem agnoscens, suam incompetentiam declarare tenetur.

3. Kaikada del kompetencijos susiremia keli tribunolai, tai taip vadinamas *kompetencijos konfliktas*; 1612 kanonas skiria *keturius* atsitikimus. 1° Kilus klausimui, katras iš dviejų ar daugiau teisėjų yra kompetentingas nagrinėti kokią bylą, sprendžia betarpiai aukštesnis tribunolas (Tribunal immediate superius). 2° Jei teismai, kurie susiremia del kompetencijos, pridera ne vieno vyskupijos tribunolo žiniai, konfliktą sprendžia vyresnysis tribunolas to teisėjo, kur byla pirmiau buvo iškelta, pav., jei ginčas kilo tarp Vilniaus ir Varšuvos metropolijų sufragonų, tai jį spręsti yra kompetentingas to sufragono metropolitas, pas kurį byla pirmiau tapo iškelta. 3° Jei susiremusieji tribunolai yra betarpiai Ap. Sosto žinioje, ginčą sprendžia Ap. Sosto legatas (Legatus S. Sedis) pav., du Metropolitai. 4° Nesant Ap. Sosto Legato, ginčą sprendžia Signatura Apostolica.

Can. 1612, § 1. Si inter duos pluresve iudices controversia oriatur quisnam eorum ad aliquod negotium competens sit, res definionda est a tribunali immediate superiore.

§ 2. Quod si iudices, inter quos exsistit competentiae conflictus, subsint distinctis tribunalibus superioribus, controversiae definitio reservatur tribunali superiori illius iudicis, coram quo actio primo promota est; si non habeant tribunal superius, conflictus dirimatur vel a Legato Sanctae Sedis, si adsit, vel ab Apostolica Signatura.

43. - *Įtarimo vengimas.*— Teisėjo, promotoriaus ir gynėjo *pasišalinimas* ir *nušalinimas*.

1° Teisėjas privalo būti laisvas nuo įtarimo. Kilus abejonei del asmeninių santykių tarp teisėjo ir šalių, teisėjas pats privalo *pasišalinti*, be to šalys gauna teisę jį pašalinti nuo bylos sprendimo. Šitoks teisėjo nuo bylos nagrinejimo pasitraukimas vadinamas dar *inhibitio*.

Kan. 1613 nurodo atsitikimus, kuriais tetsėjas privalo pasišalinti, būtent jei teisėjas:

a) yra su bylininkais giminystėje ar gentystėje (affinitas) bykokiam tiesiosios linijos laipsnyje ir pirmame bei antrame šalutinės linijos laipsnyje;

b) buvo jų rūpintoju (curatela) ar globotoju (tutela);

c) labai artimuose santykiuose su bylininkais gyvena (intima vitae consuetudo), pav., įmonės bendrininkas;

d) priešinguose santykiuose bent su viena iš šalių (magnae simuetates), pav. skaudūs tarpusaviniai įžeidimai;

e) kur teisėjui nuo bylos išeities gali būti pelnas ar nuostolis;

f) pirma yra buvęs advokatu ar įgaliotiniu.

Tą pat ką teisėjas, šiais atvėjais privalo padaryti *teisingumo promotorius* ir *ryšio gynėjas.*

> Can. 1613, § 1. Iudex cogoscendam ne suscipiat causam, in qua ratione consanguinitatis vel affinitatis in quolibet gradu lineae rectae et in primo et secundo gradu lineae collateralis, vel ratione tutelae et curatelae, intimae vitae consuetudinis, magnae simultatis, vel lucri faciendi aut damni vitandi, aliquid ipsius intersit, vel in qua antea advocatum aut procuratorem egerit.
>
> § 2. In iisdem rerum adiunctis ab officio suo abstinere debent iustitiae promotor et defensor vinculi.

2º Kartais ir prieš kompetentingą teisėją, norint jį atstatyti nuo bylos svarstymo, keliama *nušalinimo* ekscepcija 1614 kanono tvarka.

3º Įtarimo ekscepcijos klausimas yra sprendžiamas, išklausius šalis bei teisingumo promotorių su ryšio gynėju, jei jie byloje dalyvauja, nebent ir jie būtų įtarti.

Nušalinimo ekscepcijos klausimas yra nagrinėtinas *sumarine* tvarka (*expeditissime*), t. y. tnicidentinių bylų tvarka.

Todel sutrumpinimas galėtų būti suvestas į šiuos proceso veiksmus:

1. ekscepcija gali būti pareikšta žodžiu (1838 k.);

2. išsprendžiama paprastu nutarimu (decretum c. 1840, § 1);

3. nors nesilaikoma griežtos teismo procedūros, bet šalys, teisingumo promotorius ir ryšio gynėjas reik įmanomai išklausyti (c. 1616);

4. teisminiai laikotarpiai nustatoma trumpi (c. 1840);

5. įrodymai, kurie greit patiekti negalima, paliekama, nebent kitų nebūtų (c. 1749);

6. vengiama liudytojų skaitlingumo (c. 1672);

7. liudytojams statomi trumpi klausimai (c. 1775);

8. laikotarpiai liudytojų asmeniui nušalinti (reprobatio testium) nėra ilgesni, kaip trys dienos, (c. 1764);

9. naujas jau išklausytų liudytojų klausinėjimas neleidžiamas, nebent pasirodytų būtinas (c. 1783);

10. paskelbus liudytojų parodymus, exceptiones contra *examen* et *dicta* lengvai nebeleidžiamos (c. 1783);

11. advokatų gynimas įmanomai teisėjo trumpinamas (c. 1864);

12. nusprendime, nors griežtai ir nebūtų laikomasi procedūros tvarkos, privalo būti išdėstytos racijos quam *in iure tam in facto* (c. 1840);

13. nuo nusprendimo nėra apelacijos (c. 1880, 7°).

Can. 1616. Exceptio suspicionis expeditissime definienda est, auditis partibus, promotore iustitiae vel vinculi defensore, si interesint, nec in ipsos suspicio cadat.

Can. 1617. Quod ad tempus attinet quo exceptiones iacompetentiue et suspicionis proponendae sint, servetur praescriptum can. 1628 *).

Teismo bylininkų santykiai procese.

Rungtynių ir tardymo principas.

I. Rungtynių tvarka. — Processus ad instantiam. (kan. 1618).

44. - Teismo darbas vyksta ginčo tvarka. Iudicium civile fit in forma contentionis. Tas ginčas, tos rungtynės yra daromos teismo akyvaizdoje. Teismas išsprendžia tų bylininkų rungtynių rezultatus.

*) Čir. Noval, op, cit., num. 20.

Yra bylų, kur teismas veikia *ex officio*, nepriklausomai nuo šalių valios ar noro.

Ginčo teismas (iudicium contentiosum, nebaudžiamasis kaip civilinis, taip bažnytinis) yra tam, kad padėtų saugoti privatinių asmenų teises. Atskiri asmenys disponuoja savo asmens teises visai lengvai. Todel nuo jų pačių valios pareina kelti kokią bylą, ar ne, tęsti ar baigti pradėtąjį ginčą. Tuo atžvilgiu teismas sprendžia bylą remdamasis šalių patiektaisiais įrodymais. Pats teismas įrodymų neieško (can. 1619, § 1).

Tačiau, yra ir ginčo bei civilinių bylų, kurios turi viešosios reikšmės (visuomenei, Bažnyčiai, valstybei). Čia privatinių asmenų nuožiūra yra aprėžta; pav., gimimo teisėtumas, jungtuvių reikalai, piliečių stovio reikalai. Be to yra vyriausybės privalomų įsakymų, kuriuos įstatymai liepia vykdyti be teismo (lex praeceptiva, non dispositiva).

Teismas civilinėse ginčo bylose, taikydamas teisės normas, yra savystovis. Jo pareiga, įgyvendinti, įvykdyti teisę.

Ginčo arba imtynių tvarka reiškiasi šiomis romėnų ir germanų teisės taisyklėmis *).

1. *Nemo invitus agere cogatur.* Niekas negali būti verčiamas kelti ieškinį teisme. Išimtis yra du provokaciniu skundu: a) *provocatio ex lege diffamari*, kada kas-nors giriasi turįs teisę ar pretenziją; jį galima traukti teisman, kad nutiltų, jei neįrodo savo tariamosios teisės; b) *provocatio ex lege si contendat*, kada atsakovas bijo, kad su laiku jo turimieji įrodymai nedingtų.

2. „Nemo iudex sine actore". Nėra skundėjo, nėra ir teismo. Teismas gali bylą ngrinėti tik skundėjui reikalaujant. Pradėtoji be ieškomojo prašymo byla nutraukiama, naikinama (can. 1934, 1970).

3. „Audiatur et altera pars". Abi šalys yra visiškai lygios prieš teismą. Ir viena ir kita šalis turi lygią teisę žinoti kas teisme kalbama ir ten kalbėti. Ieškovui priėera pirmas žodis, todel atsakovas gauna paskutinį žodį. Tik ypatingais atsitikimais galima spręsti byla *už akių*, priešingos pusės neišklausius.

4. „Ne procedat iudex ex officio". Civilinėje byloje teisėjui draudžiama veikti iš savo tarnybinės pareigos. Teisėjas neprivalo rinkti įrodymų, traukti į teismą kitus asmenis ir t. t. (Cf.

*) Cfr, Kleinfeller, § 56: „Verhandlungs - und Untersuchungsgrundsatz"; § 57.

Sententia Rotae, 14 iunii 1909, Lega I, 16). Tačiau atlikus šalims kurį nors veiksmą („posuerunt actionem"), teismo pareiga yra, jau neprašomai, daryti visa kas reikia, kad tie veiksmai *įgytų reikiamų rezultatų*, pav., gavus ieškomąjį prašymą, skundą (libellum iud.), pranešti jį antrajai, skundžiamajai šaliai, nustatant terminą; parodžius trūkumus, grąžinti skundą ieškovui. Bendrai, teisėjo pareiga yra darbą tvarkyti ir daboti, kad procese viskas *pagal įstatymus* vyktų, kad šalių veiksmai niekais neitų. Taip, teismas pats privalo formuluoti šalių pareiškimus, laikydamasis juridinės formos, jei šalis pati to atlikti nesugeba. Teismas neprivalo savo nuožiūra veikti ten, kur įstatymai liepia veikti šalims. Taip teismas nerenka įrodymų; bet jei šalis nevykusiai įrodymais naudojasi, teismas tai pataiso, pav., klausinėja liudytojus, žiūri dokumentus. Teismo užduotis padėti, pagelbėti šalims bylą išaiškinti.

5. „Quod non est in actis non est in mundo". Ko nėra bylos aktuose, nėra pasauly. Ši taisyklė radosi kraštutinio *raštinio formalizmo* laikais. Ji draudžia teismui imti atydon tai, kas pareikšta žodžiu ir nėra pažymėta aktuose. Mūsų laikais ši taisyklė turi tą prasmę, kad tie faktai, kurių šalys nenurodė nei raštu nei žodžiu, kurie nepateko į bylos dienyną ar protokolą, teisėjo varžyti neprivalo, nors jie ir būtų jam žinomi iš kitų šaltinių, pav., jei šalis įvykusio įsisenėjimo nenurodė, teismas neturi teisės savo sprendimą ta aplinkybe pamatuoti.

6. „Iudex ne eat ultra petita partium". Teismas negali išeiti iš šalių prašymo rybų. Jis negali priteisti šaliai daugiau, negu jos reikalauta, bet priešingai, gali priteisti mažiau arba ir visai ieškinį atmesti. (Cf. Decisio Rotae R. 11 maii 1909). „Fatuus est iudex, qui iudicat ultra vel extra petita" *). Taip jei šalis prašo laikinos separacijos, kada galėtų gauti nuolatinę, teismas negali šios pastarosios priteisti. Kas ieško sumos, galėdamas gauti ir nuošimčius, teismas nuošimčių priteisti negali.

7. „Iura novit curia". Įstatymus žino teismas. Teismas pats privalo taikyti atatinkamus bylai įstatymus, nepasitenkindamas šalių nurodymais. Jei bylos aplinkybės susidarė prie svetimos šalies įstatymų, teismas tuos įstatymus privalo taikinti.

Kodekse 1618 kan. nusako, kad *grynai privatinėse* ginčo

*) Eichm., p. 73.

bylose teisėjas gali veikti tik šalių prašomas (ad instantiam). Kriminalinėse bylose ir bylose, kur paliečiama viešasis Bažnyčios labas ar sielų išganymas, teisėjas privalo veikti *ex officio*.

Can. 1618. In negotio quod privatorum solummodo interest, iudex procedere potest dumtaxat ad instantiam partis; sed in delictis, et in iis quae publicum Ecclesiae bonum aut animarum salutem respiciunt, etam ex officio.

Jei ieškovas iš savo pusės nevisus įrodymus patiekia arba atsakovas iš kitos pusės neiškelia galimų atsikirtimų, teisėjas to neprivalo papildinėti. Tačiau, nežiūrint to, teisėjo pareiga yra objektyvinę teisę pritaikinti faktui; iš to išeinant teisėjas taip ieškovo taip atsakovo įrodymus koriguoja, taiso. Viešojo pobūdžio bylose ir kur paliečiama sielų išganymo reikalai, teisėjas, šalių įrodymus, jei galima, netik gali, bet ir privalo papildyti.

Can. 1619, § 1. Si actor pro re sua probationes quas afferre posset, non afferat, vel reus exceptiones sibi competentes non opponat, iudex ne suppleat.

§ 2. Si vero agatur vel de animarum salute, eas supplere potest et debet.

II. Tardymo tvarka. — Processus ex officio.

Rungtynių tvarkoje bylos medžiagą renka pačios šalys. Tardymo tvarkoje teismas pats ir medžiagą renka ir įstatymus taiko.

Viešoji teisė privatinių asmenų susitarimu negali būti kaitaliojama. *Ius publicum pactis privatorum mutari non potest.* Dalykai, kurie paliečia bažnytinę visuomenę kaipo tokią; bylas, kuriomis yra suinteresuota Bažnyčia, valstybė ar visuomenė, negali būti paliktos laisvoms, vien tik šalių, rungtynėms. Šalių rungtynės (*contentio partium*) čia negalėtų ištesėti. Tos rūšies bylų negalima baigti transakcija ar susitarimu, neleidžiamas ir trečiųjų teismas (can. 1927, 1930). Todel rungtynių tvarka neturi vietos baudžiamosiose bylose ir tose bylose kur yra paliestas viešas labas (bonum publicum) arba sielų išganymo reikalai. Rungtynių tvarka neleidžiama šventųjų beatifikacijos bei kanonizacijos procese. Visoms toms byloms taikoma *tardymo tvarka.*

Viešąjį reikalą atstovauja *teisingumo promotorius* ir *ryšio gynėjas*. Ieškoma teisybė, teisumas (veritas, aequitas, iustitia inquirtiur). Byla varoma *ex officio*." Aksioma: „Nemo iudex sine actore" baudžiamose bylose ir bylose viešojo labo (boni publici) turi taip pat, kaip ir ginčo (civilinėse) bylose (de negotiis privatorum) pritaikymą, tik čia tą „*actorem*" *atstoja viešasis asmuo*, t. y. teisingumo promotorius."

Aksioma: „Ne eat iudex ultra petita partium", čia jokios reikšmės neturi. Teisėjas čia nevaržomas šalių surinkta įrodymų medžiaga nei jų reikalavimais. Sprendimas gali prašymui ir neatsakyti (Sententia potest esse petitis non conformis). Teisėjas gali nuspręsti pabaudą už nusikalstamą darbą, nors tos pabaudos teisingumo promotorius nebūtų reikalavęs arba jei įžeistasis atsisakytų nuo reikalavimo, kad kaltininkas būtų nubaustas.

Teisėjas įrodymų įvertinime yra pilnai laisvas. Legalinių įrodymų taisyklės jo nevaržo. Teisminis prisipažinimas neturi neabejotinos reikšmės (c. 1751). Ginčą nulemenčioji priesaika (iuramentum decisorium, can. 1835, n. 1; can. 1927) ir papildomoji priesaika (iuramentum suppletorium can. 1830, § 3) čia irgi vietos neturi.

Bylų išsprendimo pagreitinimas.

De definitione causarum properanda.

(Can. 1620, 1736—1739; 1634, § 3; 1625 § 1).

Dabartinė kanonų teisė nustato dvejopos rūšies priemones teisimo darbui pagreitinti: 1) remedium morale ir 2) remedium iuridicum.

Remedium morale nustato kan. 1620. Teisėjas ir tribunolai privalo, kad nenusidėtų teisingumui, rūpintis *kuogreičiausiai* išnagrinėti bylas. Taip, pirmos instancijos tribunole bylos neprivalo ilgiau tęstis kaip dvejus metus, o apelacijos tribunole vienus metus.

> Can. 1620. Iudices et tribunalia curent ut quamprimum, salva iustitia, causae omnes terminentur, utque in tribunali primae instantiae ultra biennum non protrahantur, in tribunali vero secundae instantiae ultra annum.

Remedium iuridicum nustato kan. 1736—1739, tai bylos nutraukimas, *peremptio instantiae*. Jei per dvejus metus pirmoje instancijoje ir per vienus metus antroje nebus padaryta reikalingų procesualinių žygių, procesas nutraukiamas; norint toliau tęsti ginčą, reik byla iš naujo pradėti.

Teismo darbe dalyvaujančių asmenų prisaikinimas.

De iureiurando a iudicibus et tribunalium ministris praestando.

(Kann. 1621—1622; Civ. Proc. Stat. 115—118; 485—498).

Rašytojai: Noval, 207—213;
Decreta Synodi Mednicensis seu Samogitiensis anno 1752, cap. VIII, pag. 118.
Mačys, pag. 237; 247.

46. - Sudarantieji tribunolą asmens, prieš pradedant eiti pareigas, privalo prisiekti. Jų priesaiką priima Vyskupas arba tas asmuo, kurs juos išrinko. Pats Vyskupas neprisiekia, nes teismo galia jam priklauso iure divino; be to apimdamas vyskupijos sostą jis yra prisiekęs, kad visas savo pareigas atliks sąžiningai, tarp kita ko ir teismo srity. Jei tribunolas sudaromas kartą ant visados, gana yra vieną kartą prisiekti, bet jei jis suromas kiekvienai bylai skyrium, tai prieš kiekvienos bylos nagrinėjimą ir prisiekiama.

Prieš imantis nagrinėti bylą prisiekti privalo ir Ap. Sosto įgaliotasis teisėjas ir ordinarinis egzemptų vienuolių teisėjas. Priesaiką minėtieji asmens daro po to, kai pasiskirs sau notarus, jų akyvaizdoje, apie ką šie pastarieji pažymi aktuose.

Pastebėtina, kad taip ordinariniai, taip deleguotieji teisėjai, 1) tampa *teisėjais*, kada sau dedamas pareigas prisiima; 2) *sudaro tribunolą*, kada pasiskirta sau aktuarą; 3) veikia kaip teisėjai, kada, esant aktuarui, atlieka kokį nors procesualinį veiksmą.

Can. 1621, § 1. Excepto Episcopo qui per se potestatem iudiciariam exerceat, omnes qui tribunal constituunt aut eidem opem ferunt, iusiurandum de officio rite et fideliter implendo coram Ordinario vel coram iudice a quo electi sunt, vel coram viro ecclesiastico ab alterutro dele-

gato, praestare debent: idque ab initio suscepti officii, si sint stabiles aut antequam causa agatur, si pro peculiari aliqua causa sint constituti.

§ 2. Etiam iudex a Sede Apostolica delegatus vel iudex ordinarius in religione clericali exempta idem iusiurandum praestare tenetur cum primum tribunal constituitur, adstante ipsius tribunalis notario, qui de praestito iureiurando actum redigat.

Priesaika teisme visados atliekama šaukiantis Dievo vardo. Kunigai, šiokiu ar tokiu būdu dalyvaujantieji teisme, prisiekia paliesdami ranka savo krūtinę, o pasauliečiai šv. Evangelijų knygą.

Teisėjas, priimdamas ar tai šalių ar liudytojų ar kitų teisme dalyvaujančių asmenų priesaikas, bendrais žodžiais primena jiems priesaikos šventumą, sunkiausį nusikaltimą, kurį papildo nesilaiką priesaikos, taip pat primena bausmes dedamas ant tų, kurie prisiekę sakytų netiesą. (Apie bausmes už priesaikos laužymą žiūrėk kan. 1757, § 2, 1° ir 1795, §. 2).

Jeigu pasigaunant priesaikos norima apkainoti ginčijamasis daiktas (iusiurandum *aestimatorium*, c. 1832) arba net išspręsti ginčą (iusiurandum *decisorium*, c. 1834), tai toki priesaika privalo būti atlikta prie teisėjo ar jo įgaliotinio, kurs tą dalyką nagrinėja. Formulą tai priesaikai nustato teisėjas. Priesaikoje dalyvauja šalis, kuriai tas svarbu arba net ir abi,

Can. 1622, § 1. Quotiescumque iusiurandum praestatur sive a iudicibus aut tribunalis administris, sive a partibus, testibus, peritis, semper emitti debet praemissa divini Nominis invocatione et a sacerdotibus quidem tacto pectore a ceteris fidelibus, tacto Evangeliorum libro.

§ 2. Iudex partem, testem aut peritum ad iusiurandum recipiens, eum regulariter commonefaciat tum de sanctitate actus et de gravissimo delicto quod admittunt iurisiurandi violatores, tum etiam de poenis, quibus obnoxii fiunt qui falsum in iudicio iurati affirmant.

§ 3. Iusiurandum secundum formulam a iudice probatam praestari debet coram eodem iudice aut eius delegato, adstante utraque aut alterutra parte, quae interesse iurisiurandi praestationi velit.

Baudžiamose bylose teisėjai ir jų pagelbininkai privalo saugoti profesionalinę paslaptį. Paslapty privalo būti laikomi ir kaikurie nekriminalinio proceso (iudicii contentiosi) aktai, jei iš jų paskelbimo būtų šalims nuostolių.

Paslapty reik laikyti net diskusijos, kurios prieš sprendimą turi vietos, taip pat balsavimą ir įvairias tuo laiku pareikštas nuomones.

Teisėjas numatydamas, kad bylos ir įrodymų prigimtis yra toki, kad iš jų paskelbimo gali nukentėti kitų garbė, kilti nesantaika, papiktinimas ar kas panašaus įvykti, gali prisaikinti liudytojus, ekspertus, bylininkus su jų advokatais ir įgaliotiniais, kad saugos paslaptį.

Can. 1623, § 1. In iudicio criminali semper, in contentioso autem si ex revelatione alicuius actus procesualis praeiudicium partibus obvenire possit, iudices et tribunalis adiutores tenentur ad secretum officii.

§ 2. Tenentur etiam semper ad inviolabile secretum servandum de discussione quae in tribunali collegiali ante ferendam sententiam habentur, tum etiam de variis suffragiis et opinionibus ibidem prolatis.

§ 3. Imo quoties causae vel probationum natura talis sit ut ex actorum vel probationum evulgatione aliorum fama periclitetur, vel praebeatur ansa dissidiis, aut scandalum aliudve id genus incommodum oriatur iudex poterit testes peritos, partes earumque advocatos vel procuratores iureiurando adstringere ad secretum servandum.

Teismų dovanumas.

De iudicorum gratuitate et immunitate a muneribus.

(kan. 1624).

47. - 1° Teisingumo teikimas yra neapmokamas. Šalys negali savo dosnumu, valia [ar noru skirti ir duoti teisėjui užmokesnį bei atlyginimą. Tada būtų neišvengiamas šališkumas (acceptio personarum).

Reikia atskirti įstatymo ar patiės teismo nustatytąjį atlyginimą nuo atlyginimo, nustatomo laisvo susitarimo keliu.

Teismų dovanumo principas (gratuitas) nedraudžia skirti teisėjams bei jų pagelbininkams: 1) algas (stipendia); 2) išlaidų atlyginimą (expensae in stipendio non inspectae).

1° Teismo nemokamumo principas praeity.

Algos seniau neimdavo ordinariniai teisėjai (iudices ordinarii e. g. Ordinarius loci); jie buvo aprūpinti iš turimųjų beneficijų, kurios buvo sujungtos su teismo pareiga. Ap. Sosto įgaliotieji teisėjai irgi neimdavo atlyginimo, nes jie buvo skiriami iš asmenų jau kitu būdu aprūpintų (qui positi erant in dignitate). Kiti įgaliotieji teisėjai buvo aprūpinami paprastomis taksomis iš aukšto nustatytomis (Cf. Decreta Synodi Mednicensis seu Samogitiensis, 1752, pag. 118 et seq.

Ordinariniai teisėjai neimdavo taip pat atlyginimo padarytoms *išlaidoms* padengti (expensae). Pav., kelionės išlaidų, auditorių atlyginimo. Tačiau deleguotieji teisėjai teismo išlaidas galėjo vidutine taksa uždėti ant bylininkų, nes tos išlaidos nebuvo numatytos jų beneficijoje. Samdomiems sau pagelbininkams delegatas galėjo skirti užmokesnį, kurį mokėjo bylininkai.

Imti dovanas (munera), o ypač dalį ar kainą ginčijamo daikto (sportulas), kaip atlyginimą už teismo darbą, buvo draudžiama.

3° Kodekso teisė.

Apie teismo dovanumą (de gratuitate iudiciorum) Kodeksas *expressis verbis* nieko nesako.

Todel teismų išlaikymo reikalai yra tvarkomi ir rūpinami įstatymais, įpročiais, susidariusiais santykiais tarp Bažnyčios ir valstybių. Neturint kitų lėšų, leidžiama imti teisminius mokesnius, taxae iudiciales pagal 1909 kanono normą.*)

> Can. 1624. Iudex et omnes tribunalis administri, occasione agendi iudicii, munera quaevis acceptare prohibentur.

---

*) Cfr. Notulas taxarum pro expensis iudicialibus in Provincia eccl. Lituana, statutarum in conventu Episcoporum die 8 oct, 1926. „Tiesos Kelias" 1927 m. N 3. p. 31.

Teismo tarnybos prievolių pažeidimas.

De violatione officii a iudice et officialibus.

(kan. 1625).

48. - Savo pareigoms teisėjas gali nusikalsti:
1) atsisakydamas imtis teisti;
2) vilkindamas dalyką;
3) perviršydamas savo kompetenciją;
4) perviršydamas savo valdžią;
5) įžeisdamas paslaptį;
6) šališkumu.

Kanonas 1625 nustato sankcijas prieš nusikalstančius teisėjus. Kaip ordinariniai taip įgaliotieji teisėjai, kurie aiškiai būdami kompetentingi atsisako bylą nagrinėti, arba visai be pamato pasiskelbia esą kompetentingi, arba iš didelio kalto (graviter culpabili) apsileidimo, arba tyčia (dolo) padaro neteisingą arba be juridinės vertės kokį nors veikimą, iš ko paskui šalims yra nuostolių, privalo būti Vyskupo ex officio arba šalims prašant nubausti. Jei tai] padarė Vyskupas, jį baudžia Ap. Sostas. Bausmės didumas, apart atlyginimo padarytųjų šalims nuostolių, nustatomas pagal kaltės didumą. Galimas net teisėjo pašalinimas iš užimamos vietos.

Teisėjai, kurie nesaugotų teismo paslapties arba išduotų kitiems slaptus teismo aktus, pagal kaltės didumą, baudžiami piniginėmis pabaudomis bei kitomis bausmėmis, net atstatymu nuo užimamos vietos. Jeigu už tuos nusikaltimus kur nors specialiai būtų nustatytos bausmės, juos lieka galioje.

Aukščiau minėtoms pareigoms (paslapties nelaikymas ir t.t.) nusikalstantieji kiti teismo oficialistai (teisingumo promotorius, notaras ir t. t.), be minėtos vyresnybės, gali būti ir teisėjo (officiolo) baudžiami.

Can. 1625, § 1. Iudices qui cum certe et evidenter competentes sunt, ius reddere recusant, vel qui temere se competentes declarant, vel qui ex culpabili negligentia aut dolo actum nullum cum aliorum detrimento vel iniustum ponunt aut aliud litigantibus damnum inferunt, tenentur de damnis et ab Ordinario loci vel si de Episcopo agatur, a Sede Apostolica, ad instantiam partis aut etiam ex officio,

congruis poenis pro gravitate culpae puniri possunt, non exclusa officii privatione.

§ 2. Iudices qui secreti legem violare vel acta secreta cum allis quoquo modo communicare praesumpserint, puniantur mulcta pecuniaria aliisque poenis, privatione officii non exclusa, pro diversa reatus gravitate, salvis peculiaribus statutis, quibus graviores poenae praescribantur.

§ 3. Eisdem sanctionibus subsunt tribunalis officiales et adiutores, si officio suo, ut supra, defuerint, quos omnes etiam iudex punire potest.

Kaucija sprendimo įvykdymui apdrausti.

Cautiones pro observantia sententiae.

(Kan. 1626).

49. - Teisėjas numatydamas, kad ieškovas nesilaikys teismo sprendimo, jei jis nebus jo naudai ar išpuls ne pagal jo norą, gali liepti ieškovui sudėti piniginę kauciją tribunole, arba ginčijamąjį daiktą padėti pas trečią asmenį (sekvestras). Tokiu būdu priverčiama įvykdyti sprendimą ir atsakovo teisės yra geriau apdraustos. Sudėti kauciją teisėjas liepia pats ex officio arba atsakovui prašant *).

Can. 1626. Cum iudex praevidet actorem probabiliter spreturum esse sententiam ecclesiasticam si forte haec ipsi sit contraria, et idcirco conventi iuribus non satis consultum iri, potest ad eiusdem conventi instantiam vel etiam ex officio, actorem adigere adcongruam cautionem praestandam pro ecclesiasticae sententiae observantia.

*) Cfr. Nurodytasis šiame kanone (1626) *sprendimo* įvykdymo apsaugojimas yra panašus *ieškinių apdraudimams*, kuriuos numato Civ. Proceso Įstatymas §§ 590 — 252[3].

ANTRASIS SKYRIUS.

Nagrinėjimo tvarka.

De ordine cognitionum.

(Kan. 1628—1633).

50. - 1. Nagrinėjimas (cognitio) yra teismo veiksmų eilė Nagrinėjimą tvarko teismas, žiūrėdamas, kad renkamoji medžiaga galėtų duoti tvirtą tikrą pagrindą sprendimui.

Nagrinėjimo tvarka reiškia nuoseklią teismo veiksmų eilę arba tvarką, tardant, perkratinėjant, sprendžiant bylas, kurios yra teisman įneštos.

2. Nagrinėtinųjų bylų eilė.

Kanonas 1628 nustato vieną bendrą taisyklę, būtent: visi teismai ir teisėjai privalo imtis bylas nagrinėti *paeiliui*, kaip jos yra teismui paduotos. Išimtys, — teismo dekretu (nuo jo neapeliuojama)—daroma byloms, kurios reikalauja greitesnio išspreudimo. Tokiomis laikomos bylos: a) rinkimų ir *postulactjų* reikalai (cc. 179—181; 160 sqq. 29); b) pareigavičių titulas; c) jungtuvių reikalai; d) pauperes et miserabiles; e) pagrobimas, alimentai etc. (cfr. Noval, p. 221 *).

> Can. 1627. Iudices et tribunalia tenentur causas ad se delatas eo ordine cognoscere quo fuerunt propositae, nisi aliqua earum celerem prae ceteris expeditionem exigat, quod quidem peculiari decreto a iudice seu a tribunali statuendum est.

Laikas pareikšti ekscepcijoms.

Tempus ad exceptiones proponendas.

(Kan. 1628—1629).

51. - 1. Procesas vystosi logiškai, eina laipsniais. Taip susidaro proceso veiksmų eilė, kuri vyksta tam tikrais laikotarpiais, *stadijomis*. Iš čia kai kurie bylos veiksmai privalo būti atlikti

*) Civ. Proc. Įstatymas nustato „eilinį sąrašą", § 323. — Seniau vadindavo tą eilę *vocanda*. t. y. šauktinųjų eilė.

nustatytu laikotarpiu. Kai kurie naujųjų laikų teisynai stadijų tvarkos nebežymi. Ši tvarka patogi ten, kur leidžiama teisme žodinė procedūra.

2. Ekscepcija.

Ekscepcija (exceptio, išėmimas, otvod, Einrede) yra atsikirtimas ir pareiškimas, jog nėra sąlygų, kuriose teismas galėtų suteikti prašytojui teisminę pagalbą.

Ekscepcijos *skirstoma*:

a) *išsprendžiamosios* (peremptoriae, nutraukiančios) kurios nutraukia iškarto bylą;

b) *nukeliamosios* bei *nutęsiamosios* (dilatoriae), ginčą kitam laikui atideda.

Mūsų Civ. Proc. Statutas ekscepcijomis vadina įstatymų nurodytus prieštaravimus del tam tikrų aplinkybių, paliuosuojančių atsakovą nuo prievolės atsakinėti del ieškinio iš esmės, iki nebus pašalintos aplinkybės.

Nutęsiamosios ekscepcijos ypač prieš teismo sudėties asmenis arba del teismo formos (neužlaikoma nurodyti formalumai) privalo būti pareiškiamos ir nagrinėjamos pirm ginčo konstatavimo, arba jeigu šalis priesaika patvirtintų, kad apie jas tik tada sužinojo.

Absoliutinės teisėjo nekompetencijos ekscepcija gali būti keliama kiekvienu momentu ir kiekviename teisme, saugojant 1628 kanono taisykles.

3. Nutraukiančiosios, ypač lemenčios ginčą ekscepcijos (exceptiones peremptoriae et *litis finitae*), yra pareikštinos dar prieš ginčo nustatymą (ante litis contestationem); pasivėlinusieji neatstumiami, bet turi išlaidas pakelti.

Ginčui galą darančiomis laikomos, pav., šios ekscepcijos: transakcija bei susitaikymas, senesnis teismo sprendimas, trečiųjų teismo sprendimas, sprendimo įsiteisėjimas.

Kitos peremtorinės ekscepcijos prilygsta incidentiniams klausimams ir gali būti pareiškiamos po ginčo konstatavimo *).

Can. 1629, § 1. Exceptiones peremptoriae, quae dicuntur litis finitae, veluti exceptio rei iudicatae, transactionis, etc.. proponi et cognosci debent ante contestationem

*) Cfr. Engelmann, op. cit. §§ 33. 51.

litis; qui serius eas opposuerit, non est reiiciendus, sed condemnetur in expensis, nisi probet se oppositionem malitiose non distulisse.

§ 2. Aliae exceptiones peremptoriae proponi debent post contestatam litem, et suo tempore tractandae sunt secundum regulas circa quaestiones incidentes.

Susijusios bylos. — De causis connexis.

Priešingasis ieškinys.

Actiones reconventionales.

(Kan. 1630, 1531).

52. - 1. *Priesingieji ieškiniai*, t. y., ieškiniai, kurios prieš tą pat teisėją iškelia atsakovas, kad ieškovo prašymą panaikinus arba bent jo galę sumažinus, patogiausia iškelti tuojaus po ginčo konstatavimo, bet galima ir kitu laiku, bytik prieš galutinąjį sprendimą, nes sprendimas viską privalo išspręsti.

Ir ieškovo ir atsakovo ieškiniai (conventio et reconventio) svarstomi kartu, nebent būtų reikalinga atskirai svarstyti, pav., vieno iš jų ieškinys turėtų *pirmenybę*, kaip antai: pagrobimas (de spolio) ir t. p. Pats teisėjas savo nuožiūra gali irgi abu ieškiniu atskirai svarstyti, jei tai rastų patogiau, pav. vieno ieškinio įrodymai yra čia pat, antrojo kitur.

Can. 1639, § 1. Actiones reconventionales satius statim post litis contestationem, utiliter quovis iudicii momento, ante sententiam tamen, proponi possunt.

§ 2. Cognoscantur autem simul cum conventionali actione, hoc est pari gradu cum ea, nisi eas separatim cognoscere necessarium sit aut iudex opportunius existimaverit.

2. Klausimai del kaucijos (apie kurią aukščiau buvo) įnešimo ir del nemokamos teismo pagalbos suteikimo apskritai reik svarstyti prieš ginčo konstatavimą.

Can. 1631. Quaestiones de cautione pro expensis iudicialibus praestanda aut de concessione gratuiti patrocinii,

quod statim ab initio postulatum fuerit, et aliae huismodi videndae regulariter sunt ante litis contestationem.

Pirmteisminiai klausimai.

Quaestiones praeiudiciales.

(Kan. 1632).

53. - 1. Pirmteisminio klausimo *sąvoka.*

Yra bendra taisyklė, kad priklausančios kuriam teismui bylos priklauso jam visomis savo dalimis. Bet yra ir išimčių. Kartais išskiriama tam tikri klausimai iš vieno teismo kompetencijos ir sprendžiami kito tam klausimui kompetentingesnio. Tokie klausimai nevisada iškyla nagrinėjant bylą; jie gali būti jau pirma kito ar to paties teismo išspręsti. Tais atsitikimais tie klausimai nebenagrinėjami antru atveju; jie yra kaip ir *išteisti iš anksto.*

Kada nagrinėjant teisme bylą iškyla tokia aplinkybė, kurio išsprendimas tuo ar kitu atžvilgiu pareina nuo kito teismo sprendimo, yra tai prejudicialinis, pirmteisminis klausimas. Pav., jungtuvių byloms yra savo srityje kompetentingas ir bažnytinis ir bendrasis valstybės teismas; pirmasis sprendžia iš esmės (de substantia matrimonii), antrasis sprendžia civilines pasėkas (de effectibus civilibus). Bendrasis teismas, pavyzdžiui, pradeda nagrinėti žmonos civilinį ieškinį del kraičio. Tuo tarpu kyla klausimas, ar teisėta jų moterystė? Pasaulinis teismas negali bylos toliau svarstyti iki kompetentingas bažnytinis teismas išspręs pirmteisminį moterystės tikrumo klausimą.

2. Civilinio Proceso Statutas pažymi dvi kategorijas prejudicialinių bylų:

1) Kada pilietinės teisės klausimo išsprendimas pareina nuo baudžiamojo ar bažnytinio teismo sprendimo.

2) Kada baudžiamosios teisės klausimo išsprendimas pareina nuo civilinio teismo sprendimo. Pav.: kaltinimas del vagystės yra baudžiamojo teismo kometencijoj, bet kaltinamasis savinasi pasiimtąjį daiktą, ginčydamas priešininkui savasties teisę. Baudžiamasis teismas sustoja iki bus išspręstas civilinio teismo klausimas (pirmteisminis), kieno savastis yra kalbamasis daiktas.

*) Cfr. Civ. Stat. §§ 6, 8; 1338. — Eichm, p. 81; Mačys, p. 164.

Dvasiškojo ar kriminalinio teismo sprendimas pirmteismi niais klausimais pra privalomas civiliniam teismui.

3. Kodeksas sako (c. 1632): jei svarstant principinį klausimą (bylą) iškiltų pirmteisminis klausimus, t. y. toks nuo kurio išrišimo pareina principialinio ginčo išprendimas, tai pirmteisminis klausimas yra pirm visų nagrinėtinas.

Principiniu vadinama klausimas ne del savo svarbos, bet del to, kad *pirma iškeltas.* Pav.: teismas svarsto principinį 1000 litų legato klausimą, paskirto sūnui, bet iškyla pirmteisminis klausimas del to sūnas gimimo teisėtumo, kurs turi nepalyginamai didesnės reikšmės.

Visos peremptorinės ekscepcijos yra pirmteisminiai klausimai, jei atsakovas aiškiai (expresse) pripažįsta ieškovo intenciją. Aiškiai, nes bendrai atsikirtimas nesuponuoja fakto prileidimą, kuriuo remiasi ieškinys, jei tai nebuvo pareikšta. Taip, jei ieškovas ieško skolos apmokėjimo, atsakovas skolą pripažįsta, bet atsikerta, kad jau sumokėjo. Tokia atsakovo ekscepcija reik svarstyti pirm visa ko. Bet jei atsakovas neigia skolą, ar epie ją tyli, o vienok atsikerta, kad jau užmokėjo (kas per klaidą galėjo įvykti), tai pirmiau reik patikrinti skolos dokumentus, nes *actore non probante reus absolvitur,* ir atsakovui nėra reikalo pirm ieškovo įrodinėti.

Can. 1632. Quoties, proposita principali controversia quaestio praeiudicialis suboriatur, id est eiusmodi ex cuius solutione pendeat solutio quaestionis principalis, illa ante omnia a iudice cognoscenda est.

Incidentinės bylos.

Quaestiones incidentales.

(Kan. 1633).

54. - Proceso metu gali atstirasti viena ar daugiau bylų, surištų su pagrindine byla (causa principalis). Yra tai atskiros *tarpinės* bylos (causae incidentales, Zwischenklagen*). Jų išpren-

*) Cir. Civ. Proc. St. §§ 566 — 570, kur tos rūšies incidentinės bylos vadinamos „atskiromis bylomis". Vokiškasis pavadinimas „Zwischenklage" yra tikslesnis. Mes vadinsime jas incidentinėmis ar t a r p i n ė m i s (įkrinta į pagrindinės bylos tarpą).

dimas gali turėti esminės reikšmės visos bylos išprendimui. Pav., iškelta byla del *valdymo* (de possessione), tuo tarpu gali kilti kluusimas, kam priklauso pati valdomojo daikto *savasties* teisė?

Atsiradus dargeliui panašių tarpinių bylų, a) nagrinėjama pirma tos, kurios paruošia kelią kitoms spręsti, pav., dokumento autentingumas. b) Jei tarpinės bylos jokiu loginiu ryšiu nėra surištos tarpusavy, pirma nagrinėjamos tos, kur pirmiau iškilo. c) Tarpinė byla *de spolio* nagrinėjama pirm visų. Pagrobimas apibrėžiamas: spolium est delectio a possessioee rei vel a quasi-possessione iuris ex magna et notoria iniustitia.

Can. 1633, § 2. Si ex principali controversia quaestiones incidentes nascantur, cognoscantur prius eae quarum solutio viam sternat ad aliarum solutionem.

§ 2. Quod si nullo nexu logico inter se cohaereant, quae prius ab alterutra parte propositae sunt, illae antea definiantur.

§ 3. Si de spolio incidat quaestio, haec ante omnia est dirimenda.

Procesualinių veiksmų laikotarpiai.*)

De dilationum terminis et fatalibus.

(Kan. 1634, 1635).

55. - 1. Diena ir valanda nustatytas laiko momentas atlikti kokiam nors teismo veiksmui vadinasi *terminas*. Pav., šaukimas paskirtą dieną ir valandą stoti teisman; terminas įrodinėjimams baigti.

Laiko tarpas, kuriuo privalo būti atliktas tas ar kitas procesualinis vaiksmas, Kodekse vadinamas *dilatio* (laikotarpis, Frist) Griežtai imant *dilatio* yra tai laikas privalomas vienos katros šalies teisminiams veiksmams, visai neprivalomas antrajai šaliai. *Terminas* gi gi yra privalomas *abiem* šalim kartu, abiejų veikimui. Taip *laikotarpis* apelacijai paduoti nustatyta 10 dienų nuo pirmo sprendimo paskelbimo (c. 1881).

Kartais tie du žodžiai vartojami nedarant tarp jų skirtumo (promiscue), nes termino žodis imama dvejopa prasme: kaipo

*) Cfr. C. P. S. §§ 816—833.—Noval, nn. 228 sqq.; Etchm p. 82.

laikotarpio *galas* (sumitur pro limite dilationis) ir kaip *pats* laikotarpis (dilatio).

2. Terminai skirstomi šiaip:

a) Lemiantieji terminai (fatales termini, dies fatales, fatalia legis; Notfristen) yra tie, kuriuos teismo veiksmams atlikti nustato pats įstatymas. Tų terminų teismas negali nei pratęsti, nei sutrumpinti; jiems praėjus, nyksta, nutruksta pats procesualinis veiksmas; pav., kas per 10 dienų nepadavė apelacijos ir per 30 jos nepasekė, neparėmė, vėliau to padaryti negali (c. c. 1881, 1883).

b) *Įstatyminiai* (legaliniai); juos nustato įstatymas, bet teisėjas nutaria jų pradžią, pav., terminas (laikotarpis) stoti teisman per tiek ir tiek dienų.

c) *Teisminiai* (iudiciales) laikotarpiai; šie skiriami teismo nuožiūra, pav., šaukimas į teismą (c. 1712, § 1).

d) *Sutartieji* terminai (conventionales); jie nustatomi tarpusavių šalių susitarimu, teismui tvirtinant.

Teisminius ir sutartuosius terminus, šalims prašant ar ex officio, teisėjas gali pratęsti, žinoma, esant teisingai priežasčiai. Tačiau, teisėjas privalo žiūrėti, kad pratęsdamas terminus bylos perilgai nevilkintų.

Griežtieji bei *lemiantieji* terminai (fatalia legis) negali būti pratęsti. Jiems išėjus, nutruksta teisė atlikti procesualinį veiksmą (perimitur ius).

> Can. 1634, § 1. Fatalia legis quae dicuntur, idest termini perimendis iuribus a lege constituti, prorogari non possunt.
>
> § 2. Termini autem iudiciales et conventionales, ante eorum lapsum, poterunt, iusta intercedente causa, a iudice, auditis vel petentibus partibus, prorogari.
>
> § 3. Caveat tamen iudex ne nimis diuturna lis fiat ex prorogatione.

3. Kas daryti jei terminas baigiasi dieną, kada teismas neveikia, nustato kan. 1635. Tais atvejais įstatymas pratęsia terminą į sekančią dieną, kada teismas veiks.

> Can. 1635. Si dies, pro actu iudiciali indicata, sit feriata nec in decreto iudicis dicatur expresse tribunal vacaturm nihilominus causis cognoscendis, terminus inteligitur prorogatus ad primam sequentem diem non feriatam.

*) Cfr. C. P. S. § 822; Kisch, II, 26, 26.

KETVIRTASIS SKYRIUS.

Teismo vieta ir laikas.

De loco et tempore iudicii.

(Kan. 1636—1639).

56. - 1. Apie teismo *vietą* pasakytina štai kas:

1.° Kiekvienas teisminis veiksmas turi būti atliktas tam tikroje toritorijoje, nes jurisdikcija teisėjui duota tik nurodytoje teritorijoje, išėmus vienuolius, kurių teritorija nevaržo.

2.° Toje teritorijoje pastoviai nustatoma vieta, kur randasi teismas bei tribunolas.

3.° Toji vieta privalo būti saugi (locus tutus), kad teisėjų ir bylininkų laisvė būtų apsaugota.

4.° Teismo salė taip turi būti įtaisyta, kad teisėjams ir bylininkams primintų, kieno autoritetu teisingumas yra teikiamas.

2. Kai del teismo *laiko* tai:

a) Visados buvo dienų, kada teismas neveikė (dies feriati), pav., šventės ir šiaip dienos, kada žmonės labai užimti kitais reikalais ir darbais, kaip piūtės metas, turgaus dienos (nundinae) ir t. p.

b) Teismas veikia tiksliai nustatytomis dienomis bei valandomis.

Nors Vyskupas, sako Kodeksas ir kiekvienoje savo vyskupijos daly, bytik ji iš jo jurisdikcijos nebūtų išimta, gali įkurti teismą, bet jį steigti privalo savo rezidencijos vietoje; čia ir yra ordinarinė teismo vieta. Parinktoje teismui vietoje (salėje) privalo būti kryžius ir Evangelijų knyga.

> Can. 1636. Quamvis Episcopus in quolibet suae dioecesis loco, qui non sit exemptus, ius habeat erigendi tribunal, nihilominus penes suam sedem aulam statuat, quae sit ordinarius iudiciorum locus: ibique Crucifixi imago emineat, et adsit Evangeliorum liber.

Aplamai, kiekvienas teisėjas privalo laikytis savo teritorijos. Tačiau, jei kas teisėją prievarta iš jo teritorijos pašalintų, tai teisėjas savo pareigas gali eiti ir svetimoje teritorijoje, apie tai pranešęs tos teritorijos ordinarui.

> Can. 1637. Iudex e territorio suo vi expulsus vel a iurisdictione ibi exercendea impeditus, potest extra territo-

rium iurisdictionem suam exercere et sententiam ferre, certiore tamen hac de re facto loci Ordinario.

Kiekvienoje vyskupijoje (taip pat abatijoje ir prelatūroje *nullius*) Ordinaras savo viešu dekretu paskelbia ir nustato dienas bei valandas, kada į teismą galima kreiptis. Tačiau, del teisingos priežasties, kada dalykas yra neatidėtinas, tikintieji kiekvienu metu (net šventėje), gali kreiptis į teismą prašydami jo pagalbos; pav., svarbus liudytojas susirgo ir t. p.

Can. 1638, § 1. In unaquaque dioecesi Ordinarius publico decreto dies et horas definiri curet, pro loci ac temporum adiunctis opportunas, quibus tribunal adiri regulariter possit, et ab eo iustitiae administratio exigi.

§ 2. Iusta tamen de causa, et quoties periculum sit in mora, fas est fidelibus quovis tempore iudicis ministerinm in sui iuris vel boni publici tutelam invocare.

Teismo darbas kaip tai: šaukimų įteikimas, šalių prašymų priėmimas, bylininkų ar liudytojų parodymų klausimas, nutarimų bei sprendimų darymas, jų skelbimas ir vykdymas negali būti atliekama *privalomųjų švenčių* dienomis ir trimis paskutiniomis didžiosios savaitės dienomis. Bet esant svarbiam reikalui, pav., kitą dieną negalima pasiekti liudytojo, arba artimo mellei bei viešam labui reikalaujant,— ir minėtomis dienomis tie veiksmai gali būti atlikti.

Kokie procesualiniai veiksmai aukščiau minėtomis dienomis galima atlikti, pavieniais atsitikimais, nustato teisėjas.

Can. 1639, § 1. Dies festi de praecepto, et ultimi tres dies hebdomadae sanctae feriati habeantur; et in iis citationes intimare, audientias habere, partes et testes excutere, probationes assumere, decreta et sententias ferre, denuntiare et exsequi vetitum est, nisi necessitas, christiana caritas, aut bonum publicum aliud postulent.

§ 2. Iudicis autem est in singulis casibus statuere et denuntiare, an et quae acta supra dictis diebus expleri debeant.

PENKTASIS SKYRIUS.

Asmenis, kuriems leistina nagrinėjant bylą dalyvauti ir teismo aktų sudarymo ir saugojimo būdai.

De personis ad disceptationem iudicialem admittendis et de modo confectionis et conservationis actorum.

(Kan. 1640—1645).

Literatūra: Eichmann, § 22;
Noval. 236 n. et seq.;
Holmsten, 110 sqq.;
Mačys, p. 136.

§ 1. Aiškinamosios žinios.

57. - Teismo procedūra vedama saugojant šiuos keturis pamatinius dėsnius (principia generalia): 1) viešumą ar neviešumą; 2) gyvo ar rašyto žodžio formą; 3) betarpiškumą; 4) procedūros nedalumą arba vieningumą.

1. *Viešumas.* (publicitas, Öffentlichkeit).

Priešingai slaptumai, viešumas, yra teismo ir procesualinių veiksmų prieinamumas netik proceso dalyviams, bet ir pašaliniams asmenims. Tai yra atsiekiama dvejopu būdu: 1) leidžiant čia pat, vykstant teismo darbui, būti pašaliniams asmenims (permittitur adesse audientiis in iudicio); 2) leidžiant teismo darbus skelbti spaudoje. Viešumas yra pripažintas kaipo vienas iš esybinių proceso teisumo laidų. Visi teismo proceso dalyviai ir interesuotieji asmens turi galimybės matyti, sekti, kontroliuoti visą teismo darbų eigą. Viešumas atitolina bet kokį įtarimą ar įspudį, būk teismo darbe vengiama šviesos. Iš čia visuomenės akyse didėja pasitikėjimas teismu.

Mūsų Civilinio Proceso Statutas procedūros viešumą pripažįsta visose jos formose. Bylos dalyviai gali būti prie visų teismo veiksmų, išskyrus įstatyme pažymėtus atsitikimus. Pav., teisėjų pasitarimas pirm sprendžiant ir pats sprendimas. Teisėjai pasišalina į atskirą kambarį, kurin pašaliniai asmens neįleidžiama. Tas daroma, kad teisėjai būtų apsaugoti nuo pašalinės įtakos, ir turėtų pilną laisvę.

Yra atsitikimų, kada *negali dalyvauti* pašaliniai asmens:

1) abiem šalim prašant, jei teismas tokį prašymą ras priimtiną, byla nagrinėjama uždaromis durimis, t. y. pašaliniams asmenims nedalyvaujant;

2) del pačios bylos pobūdžio bei ypatybių, kada teismo posėdžio viešumas galėtų kenkti religijai, viešajai tvarkai, viešajai dorai, teismas pats gali nutarti uždaryti duris. Tačiau, teismo sprendimas skelbiamas viešai, atdaromis durimis;

3) nagrinėjant tejsėjo nekompetencijos ar nušalinimo klausimą.

Be to, administraciniuose teismuose į teismo posėdžius neleidžiami moksleiviai. (Holmst., 110).

Spaudoje leidžiama skelbti ir kritikuoti tie teismo darbai, kurie buvo atlikti viešai atdaromis durimis.

Be viršminėtų išimčių įstatymai numato dar ir kitų atsitikimų, kur viešumo principas netaikomas, pav., visi raštiniai darbai, globos paskyrimas, jungtuvių reikalai, nelegalinių kūdikių bylos ir t. t.

2. Žodinė ir raštinė procedūros forma.

58. - 1° Dauguma procesualinių veiksmų yra ne kas kita, kaip byloj dalyvaujančių asmenų minčių išreiškimas. Tos mintys gali būti pareikštos žodžiu.

Visi teisminio proceso veiksmai del jų formos reikia laikyti *mišriais*. Jei kalbama apie žodinę ar raštinę formą, tai tuo pažymima kokioje formoje tie pareiškimai *pačių dalyvių* yra pateikiami: ar šalys reiškia savo mintis raštu ar žodžiu. Išimtinas betkatros formos įsigalėjimas, antrosios susilpnėjimas būtų nepamatuotas jau delto, kad yra ištisos veiksmų bei aktų eilės, kuriuos visai nustotų reikšmės, jei būtų atliktos toje, o ne kitoje formoje, pav., šaukimas, pateiktinoji priešininkui akto kopija ir t. t., negali būti nerašomi. Iš kitos pusės, klausinėjant liudytojus, jiems atsakant, negalima apsieiti vien raštu be žodinės formos.

2° Šių dienų pamatinis procesų dėsnys yra: kiekviena teisminė byla, atskiras procesas, turi turėti savo dokumentinę istoriją. Tuo tikslu, visa kas yra daroma ar įvyksta bylą, nagrinėjant, nuo pradedamojo iki baigiamojo momento, privalo būti surašyta apvilkta raštine forma.

3⁰ Dokumentas, liudijąs bylos pradžią yra *ieškomasis prašymas* (libellus iudicii), paties ieškovo ar iš jo žodžių teisėjo surašytas. Byla baigiasi *sprendimo* dokumentu. Tarpe tų dviejų kraštutinių dokumentų yra eilės kitų, kurie atvaizduoja bylos proceso eigą, pakaitas, apsaugą. Svarbesnieji iš jų yra: a) ginčo raštai, kuriais bylininkai apsikeičia, kaip antai, prašymas, atsakmas, prieštaravimas, jo atrėmimas (replicatio); b) šaukimas teisman (citatio); c) teismo nutarimai dėl inicidentinių klausimų; d) priešingasis ieškinys; e) įrodymų dokumentai, t. y., liudytojų tardymo protokolas, žinovų atsakymų protokolas ir t. p. Protokolų vedimo pareigą įstatymas uždeda teismo sekretoriams (aktuarams). Tie protokolai turi būti rašomi tuo būdu, kad iš jų būtų galima matyti bylos eiga teisme ir įsitikinti, jog tvarka buvo išlaikyta, jog buvo saugojamos taisyklės.

4⁰ *Protokole rašoma*: 1) Data, vieta, teismo posėdžio pradžios bei pabaigos valanda; 2) oficialiniai asmens, posėdy dalyvavę; 3) nagrinėjamasis dalykas; 4) byloj dalyvavę asmenys; 5) išklausytieji liudytojai ir žinovai (ekspertai); 6) visi kiti posėdy atlikti veiksmai toje eilėje kaip jie yra įvykę; 7) pastabos bei visų teismo aktų paaiškinimai. Protokolą pasirašo teisėjas ir jo sekretorius. Skelbiant jis pateikiama dalyviams, kurie gali daryti pastabų. Prie protokolo dar pridedama rašiniai su rezoliucijomis, nurodymai sprendimui vykdyti.

5⁰ Taip atrodo dokumentalinė bylos istorija. Tačiau iš to dar neaišku, kiek čia *kur vyrauja žodinis, kiek raštinis principas*. Tam reiktų sekti ir žiūrėti pačius pareiškimus, kurie daromi žodžiu, o kurie raštu. Jų išskaitliuoti negalima, bet ir nėra reikalo. Pakaks nurodžius bendras taisykles bei pavyzdžius. Reikia skirti dvejopos rūšies pareiškimai: iš *teismo pusės* ir iš *bylininkų pusės*. Teismo dispozicijos bei aktai daugiausia daromi raštu, žodinių pareiškimų maža, pav., teismo pirmininko klausimai šalims, liudytojams, jo įgaliojimai kitiems asmenims, sutaikinimo mėginimas. Tačiau, bendrai čia vyrauja raštinė forma. Šalių pareiškimai daugiau daroma žodžiu, kaip antai: ekscepcijos, klausimai (per teismo pirmininką), teisėjams, priešininkui, abejonės dėl aktų autentingumo ir t. p. Tačiau, ieškomasis prašymas Apygardos Teismui leidžiama paduoti tik raštu, lygiai kaip ir kiti įvairūs skundai ir t. t. Bet galutiname rezultate čia vyrauja žodinė forma.

3. Betarpis ir tarpinis procedūros būdas.

(Unmittelbarkeit und Mittelbarkeit).

Literatūra: Kisch, II, 11—17;
Holmsten, 108—110 psl.;
Mačys, 134 psl.

59. - *Betarpumas* reikalauja, kad bylą nagrinėjantis teismas sueitų į betarpinius santykius su šalimis, liudytojais ir kitais teisme dalyvaujančiais asmenimis.

Teismas bus *tarpinis*, jei rinks teismo medžiagą tarpininkaujant ar tai rašytiems aktams ar tai kitiems asmenims.

Betarpumas nėra tas pat kas žodinė teismo forma, nes laikantis žodinės formos teismas gali būti tarpinis, pav., jei teismo sekretorius išklausytų liudytojus ir paskui žinias paduotų teisėjui.

Betarpumas teisme svarbus tuo, kad: 1) iš *pačių* šalių ar liudytojų išgirstieji parodymai sudaro tikresnį vaizdą; 2) lengviau gaunama įsitikinimas kur tiesa. Civilinio Proceso Statutas betarpumo principą yra priėmęs kaip bendrą taisyklę. Yra ir išimčių, kada pavedama atlikti kuris nors proceso veiksmas ar aktas: a) nevisai kolegijai, o tik jos vienam nariui, pav., Apygardos teismo nariai; b) kada pavedama tai atlikti kitam teismui, kitoje apygardoje (rekvizicijos būdas).

4. Žodinio teismo proceso vieningumas arba nedalumas.

(Die Einheitlichkeit der mündlichen Verhandlung).

60. - Žodinė teismo forma turi savo nepatogumų. Jei bylos negalima baigti viename posėdy, ji yra nagrinėjama kitame. Esant raštinei teismo formai sunkenybės nėra. Kas kita prie žodinės formos, jei kuri šalis, kad ir dalyvavusi pirmesniuose posėdžiuose, negali dalyvauti tolimesniame, tai ji laikoma kaip visai nedalyvaujanti. Visi atskiri posėdžiai laikoma tarsi vienu ištisu.

Žodiniame teisme nėra terminų ir laikotarpių tam tikriems veiksmams atlikti; visi įrodymo ir gynimosi argumentai ir priemonės gali būti teikiami kiekvienu momentu.

Teisėjui pridera teisė nustatyti ginčams galą, kada jis mato kad bylos aplinkybės jau gana yra aiškios ir kad pati byla jau pribrendus sprendimui.

Nagrinėjimo forma iš Kodekso teisės.

Saltiniai: Kan. 1640—1644.
Literatūra: Noval, nn. 236—244;
Eichmann, §§ 23, 24, 25.

§ 2.

Teisminių aktų forma ir jų naudojimas.

61. - 1. Kanonų procesualinėje teisėje vartojama *mišrioji* teismo forma, būtent leidžiama *žodinis ginčas* (contentio oralis), bet kartu reikalaujama, kad visa tai kas teisme nuveikta ar daroma aktuarų būtų surašyta. Toji sistema Bažnyčion įvesta Inocento III laikais (cap. 11, X, de probat. II, 19); ten pat liepiama turėti *notaras*, kurs viską surašytų,—kaip tai: šaukimus, atrėmimus, ekscepcijas etc.

Kai del *viešumo* tai principo jis būtų griežtai reikalingas, jei bylos būtų nagrinėjamos *išimtinai žodine* forma, kaip tai yra dabar kaikuriuose pasauliniuose teismuose (vokiečių, dalinai rusų), praktikuojama. Tenai raštu patiektieji pareiškimai neimama domėn, jei jie nepakartoti žodžiu. Šalims, įgaliotiniams, advokatams neleidžiama skaityti savų kalbų.

Kanonų teisė tokio griežtumo žodinei formai nereikalauja. Čia viršija raštinis elementas (c. 1866). Be to, priėmus mišrįjį proceso formą Bažnyčios teisme, griežtas viešumas nėra būtinas. Nėra pavojaus ir progos įtarimams, nėra vietos ir teisėjo piktnaudojimams. Nėra reikalo bažnytinio teismo duris atidaryti pašalinei publikai dar ir del to, kad šiandien dvasiniuose ginčo teismuose (in causis contentiosis) daugiausia nagrinėjama jungtuvių bylos, o baudžiamuosiuose teismuose teisiami dvasininkų nusikaltimai. Visų gi kraštų įstatymai liepia ar leidžia tos rūšies bylas nagrinėti uždaromis durimis. Dvasininkų gi nusikaltimai nepridera viešai skelbti, kad nepapiktinus tikintiejį.

Be to, įvedus pilnąjį viešumą į bažnytinį procesą, atidaroma teismo duris visiems kartu kitatikiams ir netiktntiems. Viešumo tikslas yra duoti visuomenei galimybės teismo veiksmus ir

darbuotę kontroliuoti. Niekas nesakys, kad būtu tikslu leisti kontroliuoti katalikų dvasinio teismo darbą kitų tikybų išpažintojams.

2. Posėdžių drausmė.

Jei kas iš dalyvaujančiųjų teismo posėdy sunkiau nusikalstų priderančios Tribunolui pagarbos ar reikalaujamo paklusnumo trūkumu, teisėjas gali tuč tuojau, aplenkdamas visus procedūros formalumus (*incontinenti*), kaltuosius nubausti tinkamomis bausmėmis, neišimant net kanoniškųjų cenzurų. Tuo būdu nusikaltusiems advokatams bei įgaliotiniams teisėjas gali atimti teisę atstovauti ir ginti kitas bylas. Čia įžeistasis teisėjas nėra iudex in propria causa, bet Tribunolo, kaipo tokio. Savo bausmėmis teisėjas privalo nusikaltėlius priversti pildyti tai, ko jie į teismą atvyko (ad officium suum reducere) pav., liudytoją, kad duotų savo parodymus ir t. t. Apleidžiama čia visa procedūra bei irodymai, nes nusikaltimas, padarytas teismo akyvaizdoje, yra viešas ir nereikalauja įrodymų bei su jais surištos procedūros: notoria non indigent probatione (kan. 1747).

> Can. 1640, § 1. Dum causae coram tribunali aguntur, extranei ab aula arceantur et ii tantummodo adsint, quos ad processum expediendum iudex necessarios esse iudicaverit.
>
> § 2. Omnes, iudicio assistentes, qui reverentiae et obedientiae tribunali debitae graviter defuerint, index, etiam illico et incontinenti si coram tribunali sedente in id opus peccaverit, potest censuris quoque aliisve congruis poenis ad officium reducere, advocatos praeterea et procuratores etiam iure alias causas apud tribunalia ecclesiastica pertractandi privari.

3. Kada teismui tenka turėti reikalo su asmeniu, kurio kalbos teismas nesupranta, ir jis teismo, tais atsitikimais, vartojamas *prisiekęs vertėjas*. Pamatuotas įtarimas, kad vertėjas nemoka pakankamai reikiamos kalbos, duoda teisės jį nušalinti ekscepcijos būdu. Vertėją skiria teisėjas.

> Can. 1641. Si alicui actui processuali interveniat persona linguae loci ignara et iudices ac partes linguam huius personae propriam non intelligant, interpres adhibeatur

iuratus, et a iudice designatus, contra quem alterutra pars legitimam exceptionem non proposuerit.

4. Aktų rūšys.

Teismo aktai, kurie apima bylos esmę bei objektą, pavyzdžiui, įrodymai, sprendimai, nutarimai yra vadinami *bylos aktais* (*acta causae*). Kiti gi procedūros aktai, kurie liečia nagrinėjimo tvarką ar formą, yra vadinami *proceso aktais* (*acta processus*). Čion priklauso, pav., šaukimai bei raginimai, teismo veiksmų vykdymas ir kiti susirašinėjimai.

Teisminiai aktai įmanomai turi būti rašomi *lotynų kalba*; galima ir kita, jei yra tam teisinga (iusta) priežastis. Tačiau, liudytojams klausinėjimas ir jų atsakymai privalo būti surašyti *vietos kalba*. Tas pats pasakytina ir apie bylininkų kvotimą ar atsakus ir apie kitus tam panašius dalykus, kuriais, ypač, visas ginčas remias.

> Can. 1642, § 1. Acta iudicialia, tum quae meritum quaestionis respiciunt, seu acta causae, ex. gr. sententiae et cuiusque generis probationes, tum quae ad formam procedendi pertinent, seu acta processus, ex gr., citationes, intimationes, etc., scripto redacta esse debent.
>
> § 2. Nisi iusta causa aliud suadeat, quoad eius fieri potest, lingua latina redigantur; sed interrogationes et responsiones testium, aliaque similia, lingua vernacula confici debent.

5. Dokumentų tvarkymas.

Kad patikrinus aktų autentingumą, visos bylos pažymimos aktuaro parašu ir tribunolo antspaudu.

Užbaigus pavienius aktus arba juos pertraukiant ir kitai sesijai paliekant, pasirašo ir aktuaras ir teismo pirmininkas ar pirmininkaujantis.

Kiek kartų teismo aktuose yra reikalaujama šalių ar liudytojų parašai, ir jei šie pastariejl rašyti nemoka, ar pasirašyti nenori, tai tas dalykas pačiuose aktuose pažymimas. Be to, teisėjas su aktuaru paliudija, kad minimas aktas buvo šaliai ar liudytojui žodis žodin perskaitytas, ir kad šie, arba negalėjo, arba nenorėjo pasirašyti. Tuo būdu norima apsaugoti aktų tikrumas (veracitas).

Can. 1643, § 1. Singula folia processus numerentur; et actuarii subscriptio cum sigillo tribunalis apponatur in unoquoque folio.

§ 2. Singulis actis completis vel interruptis seu ad aliam sessionem remissis, apponatur subscriptio actuarii et iudicis vel tribunalis praesidis.

§ 3. Quoties in actis iudicialibus partium aut testium subscriptio requiritur, si pars aut testis hanc facere nequeat vel nolit, id in ipsis actis adnotetur, simulque iudex et actuarius fidem faciant actum ipsum de verbo ad verbum parti aut testi prelectum fuisse, et partem aut testem vel non potuisse vel noluisse subscribere.

Apelacijos atsitikime visų aktų nuorašai, suslatyti pagal kanonų 1642, 1643 normą, bei vienon bylon susiūti, kartu su sąrašu visų aktų ir dokumentų, su aktuaro ar kito sekretoriaus (cancellarii) paliudijimu, kad nuorašai tikri, siunčiami aukštesniajam tribunolui. Jeigu aktų nuorašai be didelių sunkumų padaryti būtų negalima, tai saugojant atsargumo priemones, siunčiami originalai. Aktų bei dokumentų nuorašus gali pagaminti ir juos paliudyti kitas asmuo (cancellarius), nebūtinai aktuaras. Jei aktus reik siųsti ten, kur jų kalba yra nežinoma, jie verčiami lotynų kalbon, žiūrint, kad vertimas būtų tikras (fidelis).

Aukštesnysis teisėjas, kuriam aktai yra siunčiami, radęs, kad jie nesutvarkyti kaip reikiant (non debita forma), gali juos atmesti. Asmens, kurių apsileidimu tai įvyko, savo lėšomis, privalo išnaujo aktus (bylą) sutvarkyti ir vėl nusiųsti. Aktai bus ne kaip reikiant sutvarkyti jei: a) nebuvo laikytasi 1642, 1643 kanonų; b) nebuvo susiūti bylon; c) nebuvo pridėta visų dokumentų bei aktų sąrašo; d) be aktuaro paliudijimo; e) neišversti lotynų kalbon.

Can. 1644, § 1. In casu appellationis, actorum exemplaria ad normam can. 1642, 1643 conscripta et in fasciculum religata, cum indice omnium actorum et documentorum et cum testificatione actuarii seu cancellarii de eorum fideli transcriptione et integritate, mittantur ad superius tribunal; si exemplaria sine gravi incommodo exscribi nequeant, mittantur cum opportunis cautelis acta ipsa originalia.

§ 2. Si eo mittenda sint ubi vernacula lingua non

sit cognita, acta ipsa in linguam latinam vertantur, adhibitis cautelis ut de fideli translatione constet.

§ 3. Si acta debita forma et charactere confecta non fuerint, a iudice superiore repelli possunt: quo in casu illi, quibus culpa imputauda est, acta suis impensis denuo conficere et mittere tenentur.

6. Teisminių dokumentų grąžinimas.

Teismui pasibaigus, dokumentai grąžinami šalims. Kriminalinėse bylose, viešajam labui reikalaujant, kaikurie iš jų gali būti ir negrąžinti. Jie laikomi slaptame vyskupijos archyve (c. 279, § 1). Mirus kaltiesiems arba išėjus dešimčiai metų po bylos galutiuo sprendimo, doros bylų (in materia morum) aktai tuojau deginami, palikus trumpą galutinojo sprendimo ištrauką. Kiti teismo pasilaikytieji dokumentai saugojami viešame ar slaptame vyskupijos archyvuose, žiūrint koki jų rūšis.

Aktuaras bei notaras, bylai nepasibaigus, be teisėjo žinios negali išduoti bylos aktų ar dokumentų nuorašų.

Anonyminiai laiškai, jokios svarbos bylai neturintieji, lygiai kaip ir pasirašytieji, bet turintieji šmeižto pobūdį, tuojau naikinami, nelaukiant bylos galo.

Can. 1645, § 1. Iudicio expleto, documenta partibus restitui debent, nisi in criminalibus, bono publico ita exigente, iudex aliquod retinendum censuerit.

§ 2. Documenta omnia, quae apud tribunal manent in arcivo Ouriae deponantur sive publico sive secreto, prout eorum natura exigit.

§ 3. Notarii, actuarii et cancellarius sine iudicis mandato tradere prohibentur exemplar actorum iudicialium et documentorum quae sunt processui acquisita.

§ 4. Anonymae apistolae quae nihil ad causae meritum conferunt, et etiam subscriptae quae sint certo calumniosae, destruantur.

IV. TITULAS.

Šalys bylose.

De partibus in causa.

(Kann. 1646—1666).

62. - Šalimis *griežta* prasme vadinami patys bylininkai (litigantes), būtent: ieškovas (actor) ir atsakovas (reus). Platesne prasme prie šalių priskaitomi šalių atstovai ir rėmėjai (personae quae litigantes adiuvant), kurie yra advokatai ir įgaliotiniai (personae representantes partes).

PIRMASIS SKYRIUS.

Ieškovas ir atsakovas.

De actore et reo convento.

(Kann. 1646—1654).

Literatūra: Noval, nn. 246—265;
Lega, I, 57;
Eichmann, § 27;
Mačys, 99, 147, 173 psl.;
Wernz, Ius, decr., V 173 n.;
Kleinfeller, 137 psl.

63. - Svarbiausieji proceso dalyviai yra bylininkai, yra tai *teisiūs asmens*, „qui habent legitimam personam standi in iudicio, qui neque impediuntur iure naturali, neque prohibentur iure positivo Ecclesiae“ (Wernz. V, § 158).

1. *Ieškovas* (actor. *skundėjas*) yra tas bylininkų, kurs pirmasis kelia bylą, prašydamas teismo pagalbos. Jei atsakovas pats pradeda kelti ieškinio klausimą, ką nors tvirtindumas, jis pats virsta ieškovu (reus excipiendo fit actor).

Kai kada keli susijungę asmens kartu stoja teisman. Toks kelių asmenų susiburimas vadinamas *bylos bendrove* (litis consortium; Streitgenossenschaft). Pav., keletas ordinarininkų kelia bylą dvarininkui del ordinarijos (litis consortium activum), ar keli bendro turto paveldėtojai kartu del jo stoja teisman kaip atsakovai (litis consortium passivum).

Aplamai ieškovas eina teisman laisva valia (actor voluntarius), bet kaikada jis tai *būtinai* privalo padaryti (actor *necessarius*), pav., bažnyčios valdytojas ir kiti, kurie įstatymų yra verčiami saugoti jiems pavestąjį turtą.

Atsakovas bei skundžiamasis *reus* lotynų kalba vadinamas ne nuo kaltės „reitas", bet nuo *daikto* „res", kur per teismą iš jo reikalaujamas. Iš čia jis kaikada vadinamas *skundžiamuoju* „reus conventus" arba paprastai „conventus". Jis galima aptarti, kaip asmuo, kurs teismo yra raginamas atsakyti del daikto, kurio ieškovas reikalauja.

Atsakovu kaip ir ieškovu gali būti fiziniai ir moraliniai asmens. Kaip jau minėta ir atsakovai gali jungtis (litis consortium passivum). Kriminalinėse bylose bendrai atsako vieno kokio nors nusikalstamo darbo bendrininkai (complices can. 2209, 2211). Aplamai atsakovas *būtinai* stoja bylon (necessarius). bet kaikada gali stoti ar ne, kas atskirais avėjais pažymima.

Atsakovui užtenka *pasyngai* laikytis, ne toje prasmėje, kad jam būtų nevalia kalbėti, bet, kad jis gali pasitenkinti *neigimu ieškovo tvirtinimų* ir pats *nieko netvirtinti* ir neįrodynėti. Tačau, jei atsakovas ginasi ką nors tvirtindamas, kaip paprastai ir esti tai privalo savo tvirtinimus įrodyti. Jeigu ieškovas neįrodo savo pretensijos, tai atsakovas, nors būtų savo apgynimui nieko nepasakęs, yra išteisinamas (actore non probante reus absolvitur; cf. c. 26, X, II, 27).

Kaikada abu bylininku yra kartu ir ieškovai ir atsakovai Tas turi vietos trejopos rūšies ieškiniuose: dalinantis palikimą nustatant rubežius ir dalinantis bendrąją savastį (hereditatis her ciscundae, finium regundorum, de communi dividundo). Tai taip vadinamieji dalinamieji ieškiniai (iudicia duplicia). Iš jų ieškovu pirmoje instancijoje yra tas, kurs pirmas kreipėsi į teismą, antroje—kurs apeliavo. Jei abu kartu, lemia burtas.

Kas gali skųstis?

Kelti ieškinį teisme (agere) kali *kiekvienas kam nedraudžia kanonai.* Pavyzdin, *draudžiama* ekskomunikuotiems ir tai nevisiems, bet 1654 kanono norma (plg. 2263 kan.). Atsakovas visados privalo stoti teisman atsakyti, net ir būdamas ekskomunikuotas, nes kitaip del savo nedorumo turėtų naudos. Vienok,

kad atsakovas turėtų stoti teisman, jis privalo būti teisėtai tieson *pat/auktos*, pav., teisėtai kompetentingo teisėjo pašauktas ir t. t. Fiziniai asmens stoja teisman patys arba per įgaliotinius, moraliniai per kitus (fizinius).

Can. 1646. Quillibet potest in iudicio agere, nisi a sacris canonibus prohibeatur; reus autem legitime conventus respondere debet.

Asmeniškas stojimas.

65. - Kaip ieškovas taip ir atsakovas teisman gali stoti *per įgaliotinius*. Jų asmeninio teisman stojimo kartais reikalauja įstatymai ar teisėjas. Įstatymai čia suprantama taip bendrieji, taip ir vietiniai. Teisėjo teisė reikalauti bylininkų asmeninio teisman stojimo yra neapribota. Ypač kriminalinėse bylose svarbu, kad teisman stotų pats apkaltintasis, nes čia apart objektyvio elemento (skriaudos), svarbus ir subjektyvis elementas (atsakomingumas — dolus, culpa), kuris geriausia galima nustatyti tik atsakovui asmeniškai esant teisme.

Can. 1647. Licet actor vel reus conventus procuratorem vel advocatum coustituerit, semper tamen tenetur in iudicio ipsemet adesse ad praescriptum iuris vel iudicis.

Mežamečiai.

66. - Vieton mažamečių (kuriems dar nesukako 21 metai can. 88), ir bepročių teisman stoja (ieško ir atsako), jų tėvai, globotojai (tutores), ar rūpintojai (curatores). Jie visi iš savo pusės privalo būti *veiksmingi* ir turėti teisę stoti teisman. Globėjus pasirenka patys globojamieji, arba įstatymas ar teisėjas skiria. Globotojai ar rūpintojai reikalingi: a) mažamečiams; b) vaikams: ju turtams globoti; c) kuriems uždrausta valdyti turtus del proto ligos ar turto aikvojimo (bonis interdicti); d) bepročiams.

Teisėjas matydamas, kad aukščiau minėtų globojamųjų teisės yra konfliktė su jų tėvų ar globotojų teisėmis; pav., globotojas aikvoja globojamojo turtą; arba kad globotojai taip toli gyvena nuo savo pupilių, kad jų globa pasinaudoti yra sunku, tai tais atvėjais pats teisėjas gali paskiti globotoją, kurs juos atstovaus teisme.

Savo dvasiniais ar su jais surištaisiais reikalais mažamečiai suėję į protą, gali stoti teisman (agere et respondere) per *Ordinaro paskirtą globotoją*, ar per savo įgaliotinį, Ordinaro patvirtintą, be savo tėvo ar globotojo sutikimo. Kas yra dvasinės ir su jomis susijungusios bylos žiūr. 1553 kanono paaiškinimą. Mažamečiai baigę 14 metus gali stoti teisman patys (per se). Viso to pamatas yra didžiausia laisvė, kad iš dvasinių bylų nebūtų nelaimingų išdavų.

Can. 1648, § 1. Pro minoribus et iis qui rationis usu destituti sunt, agere et respondere tenentur eorum parentes aut tutores vel curatores.

§ 2. Si iudex existimet ipsorum iura esse in conflictu cum iuribus parentum vel tutorum vel curatorum, aut ipsos tam longe distare a parentibus aut tutoribus vel curatoribus, ut hisce uti aut minime aut difficulter liceat, tunc stent in iudicio per curatorem a iudice datum.

§ 3. Sed in causis spiritualibus et cum spiritualibus connexis, si minores usum rationis assecuti sint, agere et respondere queunt sine patris vel tutoris consensu; et quidem, si aetatem quatuordecim annorum expleverint, etiam per se ipsos; secus per tutorem ab Ordinario datum, vel etiam per procuratorem a se, Ordinarii auctoritate constitutum.

Juridinius asmenis teisme atstovauja valdytojas (rector) ar administratorius, saugojat atatinkamų taisyklių reikalavimus, pav., kan. 1653. Jų teisėmis susikirtus, Vyskupo pastatytas įgaliotinis. Nes moraliniai asmens teisės žvilgsniu lyginami mažamečiams (c. 100, § 3).

Administratorius negali valdomos bažnyčios vardu pradėti bylos, pirm raštu negavęs Ordinaro leidimo. Neatidėtiname reikale tokį leidimą gali duoti dekanas (vicarius foraneus), kurs apie tai praneša Ordinarui (can. 1526).

Can. 1649. Nomine eorum de quibus in can. 100, § 3, stat in iudicio rector vel administrator, firmo praescripto can. 1653; in conflictu vero eorum iurium cum iuribus rectoris vel administratoris, procurator ab Ordinario designatus.

Asmens, kuriems nevalia valdyti savo turtas (del proto silpnumo ar aikvojimo—bonis interdicti), ir šiaip silpnaprotiai (minus

firmae mentis), turi teisės patys stoti teisman tik savų prasižengimų reikalais ar teisėjui liepiant; kitais reikalais tik per rūpintojus.

Can. 1650. Bonis interdicti, et ii qui minus firmae mentis sunt, stare in iudicio per se ipsi possunt tantummodo ut de propriis delictis respondeant, aut ad praescriptum iudicis: in ceteris agere et respondere debent per suos curatores.

Civilinis rūpintojas.

Pasaulinės vyriausybės ar teismo paskirtasis globotojas ar rūpintojas, gali būti prileidžiamas ir į bažnytinį teismą (in causis spiritualibus aut connexis), bet tik globojamojo Ordinarui sutinkant. Be to Ordinariatas, jei yra reikalo, dvasinėms ir susijusioms su juomis byloms gali duoti savo globotoją ar rūpintoją.

Can. 1651, § 1. Ut curator ab auctoritate civili alicui datus a iudice ecclesiastico admittatur, debet accedere consensus Ordinarii proprii illius cui datus est.

§ 2. Ordinarius potest quoque alium curatorem constituere pro foro ecclesiastico, si, omnibus mature perpensis id statuendum esse prudenter censuerit.

Vienuolių teisiumas.

Vienuoliai, išskyrus žemiau nurodytus atsitikimus, be vyresniųjų sutikimo negali stoti teisman. Vienuoliai čia suprantama pavieniai savo vardu, kaip vienuoliai veikią, asmens, o ne visa provincija ar vienuolija. Kartais vienuoliai administruoja bažnytinius turtus, tada kaip tų turtų administratoriai gali ir net privalo stoti teisman.

Atvėjai gi, kuriais vienuoliai be viršininkų leidimo gali stoti į teismą yra šie:

1° gynimas savo apžadų teisių, pav., teisė likti vienuolyne;

2° gynimas savo dvasinių teisių, teisėtai gyvenant už vienuolyno sienų;

3° skundai ant viršininko.

Can. 1652. Religiosi sine Superiorum consensu non habent personam standi in iudicio, nisi in casibus qui sequuntur:

1.° Si de vindicandis adversus religionem iuribus sibi ex professione quaesitis agatur;

2.° Si ipsi extra claustra legitime morentur et iurium suorum tuitio urgeat;

3.° Si contra ipsum Superiorem denuntiationem instituere velint.

1° *Vyskupijų Ordinarai* (kan. 198, § 2 norma) atstovauja katedros bažnyčios ir *vysknpiškojo stalo* reikalus. Vyskupiškojo stalo turtai, bona mensae episcopalis, suprantama turtų masė (massa bonorum), reikalinga ir skiriama Ordinaro ir diecezinės Kurijos išsilaikymui, kaipo centrinei valdžiai; sudėtis nurodyta 363, § 2 kan. Tačiau Ordinarai, kad tai leistinai galėtų padaryti privalo atsiklausti savo Kapitulos ar bažnytinių turtų valdymo Tarybos (1520 kan.)ir jei reik, gauti jų sutikimą ar pritarimą Ordinaras stoja teisman tik *katedros bažnyčios* vardu nes *kitų bažnyčių vardu stoja jų valdytojai*. Vyskupijose ir prelaturose (kan. 326), kur nėra kapitulos, *atsiklausiama patarėjai* (kan. 423, 427). Kapitulos ar patarėjų su bažnytinių turtų valdymo taryba *sutikimas* reik gauti jei ginčijamo daikto vertė yra tarp 1000--30 000 frankų ar lyrų; jei mažiau kaip 1000 frankų ar lyrų gana atsiklausti *patarimo* (kan. 1532, § 2, 3).

2° Visi tikra to žodžio prasme *beneficitai* (kan. 1410 norma, išskyrus asmenis minimus 1412 kan.), gavę Ordinaro leidimą (kan. 1526), visada gali stoti teisman savo beneficijos vardu. Pagrindas: „qui liberam administrationem habent alicujus reiquoad illam agere et respondere possunt“ *). Tos teisės neturi „vicarii actuales“ (kan. 471). Moralinių asmenų turtai teisme atstovaujami pačių moralinių asmenų (plg. kan. 415, § 1, 3°, 609; § 1). Reikalingas iš kan. 1526 Ordinaro leidimas liečia visus bažnytinių turtų administratorius ar jie būtų moraliniai ar fiziniai asmens.

3° *Prelatai* (kan. 110), kapitulų ar šiaip kokių nors sodalicijų ar kolegijų viršininkai (kan. 702, 707) savo kolegiją atstovauja teisme *gavę kolegijos sutikimą*, nebent jų statutai to sutikimo nereikalautų. Be to reikalingas yra ir Ordinaro, (kan. 1526), leidimas. Kolegijos sutikimas reikalingas yra ir Ordinarui jei jis būtų panašios kolegijos viršininkas.

Jei aukščiau minėti asmens (Ordinarai, beneficiatai, kolegi-

*) Cf. Lega apud Noval. n. 258.

jų viršininkai), stotų teisman be reikalaujamo sutikimo ar, kur to reik, neatsiklausę (sine consilio), moraliniai asmens turi teisę reikalauti iš jų nuostolių atlyginimo. Visi bažnytinių turtų administratoriai savo pareigas privalo eiti kaip uolus šeimynos galva— tėvas (cum diligentia boni patrisfamilias, kan. 1523).

Administratoriui apsileidus, jo valdomų turtų vardu, jei šie turtai iš Ordinaro valdžios nėra išimti (exempta), stoja pats Ordinaras arba skiria kitą. Moterų vienuolynai, nors jie iš po Vyskupo valdžios būtų išimti, kasmet duoda vyskupui turtų valdymo apyskaitą (kan. 535, § 1).

Vienuolių viršininkai savo kolegijos vardu negali stoti teisman, jei jų konstitucijos tai draudžia. Tačiau jei nežiūrint to stotų, tai nusižengtų tik leistinumui, nes teisman stojimas priklauso prie administracijos, o ne jurisdikcijos (kan. 532, § 2).

Can. 1653, § 0. Ordinarii locorum possunt nomine ecclesiae cathedralis aut mensae episcopalis stare in iudicio; sed, ut licite agant, debent audire Capitulum cathedrale vel Consilium administrationis eorumve consensum vel consilium habere, quando periculo vertitur pecuniae summa pro qua alienanda ad normam can. 1532, §§ 2, 3 eorundem consensus vel consilium requiritur.

§ 2. Beneficiarii omnes nomine beneficii possunt in iudicio agere aut respondere; quod tamen ut licite faciant servare debent praescriptum can. 1526.

§ 3. Praelati ac Superiores Capitulorum, sodalitatum et quorumlibet collegiorum stare in iudicio nequeunt, nomine suae cuiusque communitatis, sine eiusdem consensu ad normam statutorum.

§ 4. Adversus eos de quibus in §§ 1 — 3, si sine praescripto consensu aut consilio in iudicio egerint, piae causae aut communitati ius est ad refectionem damnorum.

§ 5. In casu vero defectus vel negligentiae illius qui administratoris munere fungitur, potest ipse loci Ordinarius per se vel alium stare in iudicio nomine personarum moralium quae sub eius iurisdictione sunt.

§ 6. Superiores religiosi nequeunt nomine suae communitatis stare in iudicio, nisi ad normam constitutionum.

5° *Ekskomunikuotieji* asmens kaip vengtinieji (vitandi) taip ir pakenčiamieji (tolerati), gali *asmeniškai* veikti teisme vien tik mestosios ant jų ekskomunikos neteisingumo ar neteisėtumo reikalais. Kitais savo išganymo pavojaus reikalais jie gali stoti į teismą *per įgaliotinį*, pav., moterystę panaikinti. Visais kitais atvejais (ginčo ir kriminalinėse bylose) jie į teismą kreiptis negali; jei kreiptusi, teisėjas ex officio juos pašalinti privalo (kan. 1628, § 3). Pamatas tokio su ekskomunikuotais elgesio yra noras perlaužti jų atkaklumą, nes jie visados kada panorės gali nuo ekskomunikos pasiliuosuoti.

Kiti ekskomunikuotieji, apart išvardytųjų, gali stoti teisman, bet bylininkų, ekscepcijos kellu, gali būti pašalinti (1628, § 3).

Ekskomunikuotieji (net vengtinieji), kaipo atsakovai, privalo teisman stoti atsakyti ar patys asmeniškai ar per įgaliotinį.

Vengtiniams ir kitiems ekskomunikuotiems, neturintiems teisės kelti ieškinį (agere), neleista yra ir priešingasis ieškinys kelti, nes priešingasis ieškinys lygus paprastajam (1690 kan.).

> Can. 1654, § 1. Excommunicatis vitandis aut toleratis post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam permittitur ut per se ipsi agant tantummodo ad impugnandam iustitiam aut legitimitatem ipsius excommunicationis; per procuratorem, ad aliud quodvis animae auae praeiudicium avertendum; in reliquis ab agendo repelluntur.
>
> § 2. Alii excommunicati generatim stare in iudicio queunt.

ANTRASIS SKYRIUS.

Atstovai (įgaliotiniai) ir advokatai.

De procuratoribus ad lites et advocatis.

(Kann. 1655—1666).

67. - Ieškovas su atsakovu stoja teisman savo vardu. Jiedu yra tikrosios šalys (partes proprie tales). Šalis teisme gali atstovauti kiti asmens, kurie veikia jų vardu (nomine partium). Šie asmens yra įgaliotiniai ir advokatai (procuratores, advocati seu defensores).

I. Advokatų (gynėjų) įvairūs vardai bei pareigos praeity.

Seniau, senoje romėnų teisėje, gynėjai buvo vadinami: oratores, iurisconsulti, patroni; vėliau: advocati, causidici, prammatici.

Orator, kalbėtojas: jis kalbėjo teisme bylininkų vietoje.

Iurisconsultus, kaip ir šiandien, gynė bylininkų teises: atsakydamas į jam patiektas juridinius klausimus (respondendo), rašydamas dalykus, kuriuos klientas siuntė teisėjui (scribendo) nurodydamas tikresnį kelią, perspėdamas prieš pavojų (cavendo *).

Patronus, užtarėjas, asmuo, kurs savo vardu ar rekomendacija teikė juridinės pagalbos bylininkui. Iš čia garsus Romoje vardas *patronatus et clientelae*. Patronai teikė savo patarnavimą dovanai (gratis). Ši aplinkybė parodo, kad advokato darbas savo pradžioje, kurį laiką, buvo neapmokamas.

Advocati nuo žodžio advocare, tai šalių pagalbon pasauktieji giminės ar draugai, žiną teisę, kurie šiokiu ar tokiu būdu pagelbėdavo bylininkams teisme. Vėliau „advocatus“ tereiškė tik kalbėtojus (oratores). Pagaliaus, advokatu pavadintas asmuo, kurs teisėjo akyvaizdoje dalyką dėsto ar bylininko vieton *reikalauja* (qui coram iudice perorat vel postulat pro litigante). Todel Justiniano teisėje skyrius apie advokatus pavadintas „De postulando“ (L. 1. ff.).

Senojoj kanonų teisėje gynėjus, advokatas randam pavadintus *iurisperiti*, *scholastici*, *togati*, *defensores*, *advocati*. Su laiku paskutinysis vardas dažniau imta vartoti, tačiau, šalia minėtų vardų buvo vartojami ir vardai iš Romėnų teisės: *orator*, *patronus*, iurisconsultus.

Inocento I laikais (402—417), randama nuolatinius gynėjus „septem defensores regionis Urbis“; jiems tarp kitų darbų buvo pavesta ir bažnyčių teisių gynimas. Iš jų, spėjama, yra kilę konsistorialiniai advokatai (advocati consistoriales). Benediktas XII (1340 m.) jų institutą pertvarkė (ordinavit non instit). Šie septyni advokatai, aukščiau paminėti, (septem numerarii) buvo tarsi etatiniai (participantes). Su laiku jiems pridėta dar penki (quinque supernumerarii seu non participantes, Sixtus IV, 1471—84). Šį dvylikos advokatų skaičių Benediktas XIV (1744 m.), patvirtino. Taip jie išliko iki mūsų laikų.

*) Cicero, De oratore, I, 48.

II. Šių dienų advokato sąvoka.

Advocatus est qui pro alio praesente postulat, seu consilio et opera eum defendit in iudicio. Kitaip sakant, advokatas tai asmuo kurs gina teisme esantį klientą ir jo bylą. Šis advokato aptarimas pakankamai skiria jį nuo įgaliotinio (procurator), kurs atstovauja (repraesentat) bylininką ir reiškia jo valią. Advokatas pasiremdamas įstatymais tik bylininką gina. Skiriamas čia advokatas ir nuo *juriskonsulto* (patarėjo), kurs ne teisme, bet namie duoda patarimus ar surašo reikalingus popierius. Iš viso aukščiau pasakyto, aiškėja advokatų pareigos naudingumas, garbingumas ir viešumas.

III. Bažnytinių advokatų rūšys.

Advokatai yra skirstomi: publici et privati, immatriculati et non immatriculati, necessarii et voluntarii (cf. Noval, n. 267).

Romos Kurijoje yra *konsistorialiniai* advokatai (advocati consistoriales) ir *Rotos* advokatai (advocati rotales). Jų statutas yra išdėstytas in *„Lege Propria"*. (De advocatis consistorialibus c. 14).

IV. Bažnytinės advokatūros naudingumas bei reikalingumas.

Advokatų pagalba naudinga ir reikalinga kaip ieškovui, taip atsakovui. Ieškovui rūpi įrodyti savo subjektyvinė teisė: t. y. kad faktas įvyko tokiose aplinkybėse, kurioms atsako objektyvinės teisės (įstatymų), normos (straipsniai). Tam darbui tinkamai atlikti reikalingas įstatymų žinojimas. Tas pats pasakytina ir apie ieškovą. Jis, jei nenori būti nugalėtas, negali pasitenkinti vien tik pasyviu laikymusi, bet privalo gintis, iš savo pusės nurodydamas atatinkamus faktus bei įstatymų straipsnius. Visa tai geriausiai gali atlikti tik teisininkas. Be to visas ginčas privalo eiti nustatytomis procese taisyklėmis, kurios geriausiai žinomos irgi teisininkui. Iš čia aišku advokatūros naudingumas ir pačiam teisimo darbui *).

*) Civilinę advokatūrą juridinio mokslo atžvilgiu rasi išdėstytą veikaluose; *Kleinfeller*, § 49, *Engelmanas*, § 25; *Mačys*, op. cit.

V. Įgaliotinis (atstovas, procurator).

Literatūra: Noval, 268, 269 n.;
Mačys, 104 psl.;
Engelman, 146 psl.; ir 447 pried.

1. Įgaliotinio sąvoka.

68. - Įgaliotinis *procurator quasi pro alio curator.* Yra tai asmuo, kuriam savininkas, pats negalėdamas ar nenorėdamas veikti, savo reikalus teisme ir kitur vesti paveda. Įgaliojimo pagrinde glūdi sutartis. Ši sutartis iš savo prigimties yra nemokama ir vienašalė (contractus gratuitus et unilateralis). Šutarties dovanumas įvestas romėnų teisės. Įgaliojimo sutartis yra vienašalė, nes pareigą uždėdavo tik įgaliotiniui — pildyti įgaliojimą; vėliau, įstatymams leidžiant, radosi pareiga atlyginti už įgaliotinio darbą. Šiandien bažnytinių įgaliotinių atlyginimo reikalas normuojamas vietiniais piliečių įstatymais, nes įgaliojimas yra sutartis, o sutartys tvarkomos civiliniais įstatymais, kurie iš 1529 kanono turi galios ir bažnytinėje srity.

Teismo įgaliotinis skiriasi nuo:

a) reikalų vedėjo (negotiorum gestio), kurs gali veikti ir savininkui nežinant;

b) nuo globėjo ir rūpintojo (a tutore et curatore), kuriuos ne savininkas (globojamasis ar rūpinamasis), bet įstatymas ar nutarimas paskiria;

c) nuo gynėjo (a defensore), kurs kaltinamąjį, kaipo tokį, gali ginti, jam nežinant, net ir nenorint.

2. Įgaliotinių rūšys istoriniai.

1. Kokybės žvilgsniu įgaliojamas gali būti: a) teisminis (iudiciale mandatum, ad lites) ir b) neteisminis (extraiudiciale seu ad negotia).

2. Pločio (kiekybės) žvilgsniu įgaliojimas gali būti: a) generalinis (visuotinas, bendras, mandatum generale, universale) ir b) specialinis (ypatingas, mandatum speciale).

3. Daikto atžvilgiu įgaliojimas yra: a) kito naudai (in rem alienam), dažniausia taip esti ir b) savo naudai (in rem suam), savininkas įgalioja veikti ir daiktą sau pasilaikyti.

4. Įgaliojančio asmens žvilgsniu įgaliotiniai yra: a) valdžios (procurator fiscalis, qublicus) ir b) privatiniai (privati), jie atstovauja privatinius fizinius ar juridinius asmenis.

Kolegijų, korporacijų, bažnytinių tarybų įgaliotiniai ir t. p. vadinami *sindikais*, „syndici". (Persona moralis necessario agit per procuratorem, qui aliquando syndicus dicitur, W. V, 240).

3. Įgaliotinių pareigos (officia).

Prigimties įstatymu einant įgaliotinis privalo:

a) rūpestingai saugoti įgaliojimo ribas, nes „qui excessit aliud quid facere videtur";

b) išpildžius įgaliojimą duoti savo veikimo apyskaitą;

c) atlyginti savininkui nuostolius, jei prokuratoriaus kalte padaryti, pav., savo įgaliojimo ribas peržengė. Tačiau, negalima iš įgaliotinio ieškoti nuostolių už tai, kad jis pražiopsojo kokį argumentą, nepadarė galimos ekscepcijos etc. Čia paties mandanto kaltė, kad tokį pasirinko.

4. Įgaliotinio teisės ir valdžia.

Prigimties įstatymu einant, įgaliotinis turi teisės reikalauti iš įgaliojančio visų išlaidų, einant įgaliojimu, bona fide padarytų. Be to, kur leidžia civiliniai įstatymai, gali reikalauti užmokesnio už savo darbą.

Įgaliojimas suteikia įgaliotiniui nevisą tą valdžią, kurią turi pats savininkas ir kuri reikalinga duoto įgaliojimo išpildymui, bet tik tiek, kiek jos pažymėta įgaliojime.

IV. Advokatai ir įgaliotiniai veikiančioje Kodekso teisėje.

(Kan. 1655—1666).

1. Kas gali ir privalo turėti gynėją ar įgaliotinį.

69. - Baudžiamosiose bylose kaltinamieji, skundžiamieji visada privalo turėti gynėją (advocatum), kurį patys pasirenka ar teismas paskiria. Jei šalis pati pasirenka sau advokatą, jis, einant kanonu 1658, § 2, privalo būti Ordinaro patvirtintas. Teis-

smo paskirtą advokatą apmoka šalis, nebent ji, einant kan. 1914, yra neturtinga.

Civilinėse *ginčo* bylose (in contentiosis) reikalingi yra gynėjo, mažamečiai, juridiniai asmens ir in causis boni publici, pav., sprendžiant moterystės tikrumo klausimą. Jei jie advokato neturi, teismas pats jį paskiria ir net, jei yra reikalas, prie jau esamo dar kitą paskiria. (Datur etiam nolenti).

Išskyrus anksčiau paminėtus atsitikimus bylininkams leista *laisvai* rinktis sau advokatus bei įgaliotinius ar patiems asmeniškai stoti teisman. Tačiau, teisėjas turi teisę pareikalauti, kad bylininkai stotų teisman per advokatą ar įgaliotinį.

Vyskupas teisman stoti privalo per igaliotinį. Tačiau, jei asmeniškai stotų, veiksmas galiotų (valide ageret).

> Can. 1655, § 1. In iudicio criminali reus aut a se electum aut a iudice datum semper habere debet advocatum.
>
> § 2. Etiam in iudicio contentioso, si agatur de minoribus aut de iudicio in quo bonum publicum vertitur, iudex parti carenti defensorem ex officio attribuat, aut, si casus ferat, parti etiam habenti alium adiungat.
>
> § 3. Praeter hos casus pars libere potest advocatum et procuratorem constituere, sed potest quoque in iudicio per se ipsa agere et respondere, nisi iudex procuratoris vel advocati ministerium necessarium existimaverit.
>
> § 4. At Episcopus, si quando in causa est, aliquem constituat, qui eius personam, procuratorio nomine gerat.

Kiekvienas turi teisę pasirinkti sau *vieną įgaliotinį*, kurs be aiškaus leidimo save kitu negali pakeisti. Esant teisingai priežasčiai, gali būti ir daugiau įgaliotinių. Tais atvejais tarp jų yra *prevencija* t. y. jų paskyrimas yra solidarinis (in solidum). Tas bylą veda, kurs pirmas ją pradėjo. Byla pradedama šaukimo įteikimu antrajai šaliai, (kan. 1725, 5º tik tada lis incipit pendere).

3. Advokatus galima pasirinkt kelis; taip pat gal būti ir keli paskirti. Advokato ir įgaliotinio pareigas gali eiti *vienas ir tas pat* asmuo ir toje pat byloje.

> Can. 1656, § 1. Unicum quisque potest eligere procuratorem, qui nequit alium sibimet substituere, nisi expresa facultas eidem facta fuerit.

§ 2. Quod si, iusta causa suadente, plures ab eodem deputentur, hi ita constituantur, ut detur inter ipsos locus praeventioni.

§ 3. Advocati autem plures simul constitui queunt.

§ 4. Utrumque munus, procuratoris et advocati, etiam in eadem causa et pro eodem cliente eadem persona exercere potest.

4. Įgaliotinių ir advokatų *ypatybės* vyskupijų tribunoluose.

Įgaliotinis ir advokatas turi būti pilnametis, gero vardo katalikas. Nesvarbu ar tai bus clericus ar laicus, bet negali būti nuo Bažnyčios atskirtas, pav., ekskomunikuotas, nes šie šalinami nuo teisiųjų bažnytinių veiksmų (žiūr. kan. 2263, 2256, 2°). Be to katalikai privalo turėti gerą vardą, nes nešlovė (infamia) ir katalikus padaro netinkamais eiti viršminėtoms pareigoms (inhabiles ad officia), nuo kurių kartais privalo būti pašalinti (žiūr. kan. 2294, § 1, 2).

Nekatalikams leidžiama būti advokatais bei įgaliotiniais tik išimtinais atsitikimais ir reikalui esant. Nekatalikai imami čia 1099 kanono prasme (krikštyti ar nekrikštyti), ir kan. 1060 prasme (prie kokios nors sektos prirašyti). Nekatalikas advokatas prileidžiamas Ordinaro sprendimu (ž. kan. 1658, § 2), įgaliotinis gi teisėjo (ž. 1663 kan.).

Advokatas privalo būti kanonų teisės daktaras arba bent prityręs teisininkas (peritus).

Vienuoliai gali stoti teisman advokatais tik ginti tiesioginius savo vienuolijos reikalus. Be to jiems dar reikia: 1° viršininko leidimo; 2° mandato, jei įgaliotinis; 3° pavedimo (commissio), jei advokatas; ir 4° kad to nedraustų jų konstitucijos (ž. kan. 1659, § 1; 1658, § 2).

Kiti dvasininkai vadovaujasi 139, § 3 kanonu; būtent *vyskupijos* tribunole gali stoti advokatais bei įgaliotiniais net be Vyskupo leidimo *). *Savo ir savo bažnyčios* ginčo (in contentiosis) bylose be Ordinaro leidimo gali stoti ir į pasaulinį teismą. Tačiau, *baudžiamose* bylose, kur numatoma didelė bausmė, be Ordinaro leidimo negali dalyvauti net liudytojais (kan. 139, § 3).

*) Noval. n. 277.

Can. 1657, § 1. Procurator et advocatus esse debent catholici, aetate maiores, bonae famae; acatholicus non admittitur, nisi per exceptionem et ex necessitate.

§ 2. Advocatus debet praeterea esse doctor vel alioqui vere peritus, saltem in iure canonico.

§ 3. Religiosus admitti potest, nisi aliud in constitutionibus caveatur, in causis tantum in quibus vertitur utilitas suae religionis, de licentia tamen Superioris.

Taisyklės advokatams ir įgaliotiniams pasirinkti ar paskirti.

1° *Įgaliotinį* kiekvienas sau gali pasiskirti be Ordinaro leidimo, bytik jis atatiktų aukščiau nurodytoms taisyklėms.

2° *Advokatui* reikia Ordinaro patvirtinimo. Tasai patvirtinimas (commissio, approbatio) gali būti bendras (generalis)—visoms byloms ir ypatingas (specialis) — vienai bylai.

3° Ap. Sosto Delegatas pats advokatus tvirtina.

4° Įgaliotinis ir advokatas bylose kurios kan. 1570, §§ 1, 2 norma yra nagrinėjamos vienuolijos tribunole, renkami iš tos pat vienuolijos vienuolių ir tvirtinami to asmens, kurs duotą bylą sprendžia. Bylose gi, kurios to paties kanono § 3 norma nagrinėjamos vietos Ordinaro teisme, įgaliotinis ir advokatas gali būti ir kitos vienuolijos vienuolis. (Žiūr. komentorių 1579, §§ 1, 1).

Can. 1658, § 1. Quilibet pro lubitu a parte potest eligi et deputari procurator, dummodo secundum praecedentem canonem idoneus sit, quin opus sit ut Ordinarii approbatio antecesserit.

§ 2. Advocatus autem, ut ad patrocinium admittatur, indiget approbatione Ordinarii, quae aut generalis sit ad omnes causas aut specialis pro certa causa.

§ 3. In iudicio coram Sanctae Sedis delegato, ipsius delegati est approbare et admittere advocatum, quo pars uti se velle ostenderit.

§ 4. Procurator et advocatus, in causis quae ad normam can. 1579, §§ 1, 2 aguntur in religionis tribunali, eligendi sunt ex eadem religione et ante patrocinii sesceptionem approbandi ab eo, qui partes iudicis in causa agit; in causis vero quae ad normam eiusdem canonis § 3 apud tribunal Ordinarii loci pertractantur, admitti potest etiam religioni extraneus.

Įgaliotinio mandato pateikimas.

71. - Įgaliotinis pirm pradėdamas bylą, paduodant prašymą, privalo pristatyti teismui specialinį byloms vesti įgaliojimą (mandatum speciale, ad lites). Jis privalo būti padarytas raštu, nurodant vietą, metus, mėnesį ir dieną ir paties įgaliojančio (mandanto), pasirašytas. Žodinis įgaliojimas neturi galios. Neturi galios ir seniau vartojamas *spėjamasis įgaliojimas* (mandatum praesumptum). Įgaliojimo originalas ar jo autentiškas nuorašas (exemplar authenticum), pristatomas teismo kancelarijai. Jei įgaliotojas (mandaus), nemoka rašyti, tas pažymima pačiame įgaliojime, o vieton jo gali pasirašyti klebonas, Kūrijos notaras arba šiaip du liudininkai.

Can. 1659, § 1. Procurator ne prius a iudice admittatur quam speciale mandatum ad lites scriptum, etiam in calce ipsius citationis, mandantis subscriptione munitum, et locum, diem, mensem et annum referens, apud tribunal deposuerit.

§ 2. Quod si mandans scribere nesciat, hoc ipsum ex scriptura constet necesse est, et parochus vel notarius Curiae vel duo testes, loco mandantis, mandatum subsignent.

Įgaliotinio mandatas saugojamas kartu su bylos aktais.

Can. 1660. Mandatum procurationis asservari debent in actis causae.

6. Advokato įgaliojimas arba pavedimas (commissio).

Advokatas, stodamas ginti bylą, pateikia teisėjui savo pavedamąjį raštą (commissio) panašų į įgaliotinio mandatą. Šį raštą jam duoda šalis, teismas, o kartais ir įgaliotinis, turįs tam specialinį įgaliojimą, Aktuose pažymima, kad advokato pareigas toje byloje eina toks ir toks asmuo, turįs tokį ir tokį įgaliojimą (commissionem).

Can. 1661. Advocatus, ut causae patrocinium suscipiat, habeat necesse est a parte vel a iudice commissionem ad instar mandati procuratorii, de qua in actis constare debet.

7. Ką gali ir ko negali įgaloitinis.

1° Įgaliotinis, eidamas savo įgaliojimu turi teisės daryti visa tai ko jam negina 1662 kanonas, pav., paduoti prašymą, nustatyti ginčą, teikti įrodymus, sprendimą priimti, apeliuoti *cum effectu*, jei įgaliojantysis nuo apelacijos neatsisako. „Appellare cum effectu", reiškia apeliuoti su teise ir pareiga savo apelaciją palaikyti ir ginti antroje instancijoje.

2° Be specialinio mandato ad hoc įgaliotinis negali: atsisakyti nuo ieškinio (renuntiare actioni, can. 1732—1740); nuo ginčo tolimesnės tąsos (ab instantia); nuo teisminių veiksmų (acta iudicialia); derėtis (transigere, can. 1925 et seq.); taikintis (pacisci); tartis del trečiųjų teismo (compromittere in arbitros, can. 1929); prisiekti (can. 1829—1831; 1834—36) ir t. t. Taip pat įgaliotinis negali atlikti ir kitų veiksmų, kur kanonai ar civilinė teisė reikalauja specialinio įgaliojimo.

> Can. 1662. Nisi speciale mandatum habuerit, procurator non potest renuntiare actioni, instantiae vel actis iudicialibus, nec transigere, pacisci, compromittere in arbitros deferre aut referre iusiurandum, et generatiam ea agere pro quibus ius requirit mandatum speciale.

8. Advokto ir įgaliotinio pareigų galas.

Esant teisingai priežasčiai, teismas gali pašalinti ir įgaliotinį ir advokatą.

> Can. 1663. Tum procurator tum advocatus possun a iudice, dato decreto, repelli sive ex officio sive ad instantiam partis, iusta tamen de causa.

Advokatą ir įgaliotinį gali atstatyti ir tie, kurie juos pastatė. Bet 1° reikia honorarą atlyginti; 2° jiems apie tai pranešti (intimare); 3° po ginčo konstatavimo (post litis contestationem) pranešti dar teisėjui ir priešingai šaliai. Atstatymo priežasčių nėra reikalo dėstyti.

Advokato ir įgaliotinio pareigos baigiasi ivykus galutinajam sprendimui. Tačiau, įgaliotiniui lieka pareiga apeliuoti ir apelaciją remti.

Yra skirtumo tarp advokato ir įgaliotinio iš 2-jo §, 1664 kanono: advokato pareigos nyksta, pasibaigus tai bylai, kurią jis

gynė, vis tiek, kuriuo būdu toji užbaiga įvyko. Įgaliotinis gi privalo apeliuoti (ius et officium appellandi, si mandans non renuat, procuratori manet).

Can. 1664, § 1. Advocati et procoratores possunt ab eo a quo constituit sunt, removeri, salva obligatione solvendi honoraria ipsis debita; verum ut remotio effectum sortiatur, necesse est ut ipsis intimetur, et si lis iam contestata fuerit, iudex et adversa pars certiores facti sint de remotione.

§ 2. Lata definitiva sententia, ius et officium appellandi, si mandans non renuat, procuratori manet.

9. Kas įgaliotiniui ir advokatui *draudžiama.*

Advokatams ir įgaliotiniams draudžiama *du dalyku*: pirkt bylą ar ginčą (emere litem) ir išsiderėti sau perdaug didelį, besaikį pelną (immodicum emolumentum) ar ginčijamojo daikto dalį (rei litigiosae partem). Pas romėnus toks susitarimas buvo vadinamas: „pactum de palmario, seu victoriae gratia initum", kanonų gi teisėje „pactum de quota litis".

Jei toks susitarimas įvyktų, jis yra be vertės. Kaltininkui gali būti uždrausta ginti bylas, o nepasitaisius visai atimta teisė advokatauti (cfr. Noval, nn. 278—288).

Can. 1665, § 1. Vetatur uterque emere litem, aut sibi de immodico emolumento vel rei litigiosae parte vindicata pacisci.

§ 2. Qua si fecerint, nulla est pactio, et a iudice vel ab Ordinario poterunt poena pecuniaria mulctari; advocatus praeterea tum ab officio suspendi, tum etiam, si recidivus sit, destitui et titulo privari

Advokatai ir įgaliotiniai nusižengę savo profesinėms pareigoms (per proditionem, ob dona, pollitications etc.) nustoja savo vietų ir be nuostolių atlyginimo gali būti nubausti pinigine bauda. Apie tai iš civilinės teisės žiūr. Mačys, civilinio proceso paskaitas, 104 psl.

Can. 1666. Advocati ac procuratores qui ob dona aut pollicitationes aut quamlibet aliam rationem suum officium prodiderint, ab officio repellantur, et, praeter damnorum refectionem, mulcta pecuniaria aliisve conguris poenis plectantur.

V. TITULAS.

Ieškiniai ir ekscepcijos.

De actionibus et exceptionibus.

(Kann. 1667—1705).

Literatūra: Lega, De iudiciis eccl., I nn, 165 ss.;
Wernz, V, t. XVI, XVIII;
Noval, nn. 290 ss.

72. - Išgvildenę teismo subjektą (aktyvų ir pasyvų), pereiname prie teismo objekto. Šalys teisme nesiginčija be reikalo, bet del daikto ar kokios nors teisės (objektas).

Teismo objektas.

1. Bendrai imant teismo objektas yra įvairių rūšių ginča del pilietinių teisių arba juridinių santykių (controversiae, relationes iuridicae). Konkrečiau imant, teismo objektą sudaro ne visos ar bet kurios ginčijamosios teisės, o tik tos, kurios yra paremtos teise kelti ieškinį bei ekscepciją (gaudent protectione iudiciali, muniuntur actione et exceptione). Savo teisė teisme tada galima įrodyti, kada bus įrodyta, jog tai teisei atatinka ar neatatinka keliamasis ieškinys.

Ieškinio (actio) sąvoka.

Lotynų terminas „actio" nevienaip gali būti suprastas ir vartojamas.

1. Pirmiausiai tai įstatymais nustatytos priemonės ar būdai teisėms įvykdyti.

Bendrai *actio* suprantama kaipo galia ieškoti teismo keliu to, kas mums priklauso (etiam ipsa iura actione munita).

3. Iš įvairumo teisių, kurias reikia apginti, eina ieškinių *įvairumas*. Jų skaičiaus nenurodoma. Romėnų teisė žymėjo daugelį įvairių subtilingų skirstymų ir distinkcijų, kam suteikti teisę ieškoti, kam ne. Bažnyčia patobulino Romėnų teisę, pripažindama visoms sutartims ieškinio teisę — (recognovit actionem omnibus pactis). Bažnyčia pripažino, kad kiekviena prievolė (obligacija), jei ji, einant prigimties įstatymu, yra tvirta (iure naturali

firma), įgija teisminės pagalbos teisę. Taip ieškinių skaičius padidėjo be galo. Tą ieškojimo platybę Kodeksas pilnai patvirtino, sakydamas, kad kiekviena teisė yra paremta ieškiniu (K. 1667).

Ieškinių skirstymas.

73. - Objekto, t. y. ieškomojo dalyko atžvilgiu ieškiniai yra dvejopos rūšies: 1) daiktiniai ieškiniai (actio in rem, petitio, vindicatio; asmeniniai ieškiniai (actio in personam, condictio).

Visos teisės materialiniu atžvilgiu (ratione objecti vel materiae) yra *trejopai* skirstomas: 1) asmens teises (iura personalia), tekančios iš žmogaus asmenybės: pav., gyvybės, laisvės, sąžinės ir t. p.; 2) prievolių teises (iura obligationum), pav., sutarties išpildymas, skolos grąžinimas; 3) daiktinės teisės tekančios iš ryšio esančio tarp asmens ir daikto pav., teisė suriša su žeme, priklausančia jos savininkui. Iš tos priežasties ir ieškiniai materialiniu atžvilgiu gali būti: 1) asmeniai ieškiniai (actiones in personam), kurie saugoja prievolių sutarčių išpildymą; 2) daiktiniai ieškiniai (actiones in rem), kurie saugoja visas kitas daiktines ar asmenines teises.

Kilmės atžvilgiu 1) daiktiniai ieškiniai (actiones in rem) teka iš savastiės ar quasi — savastiės teisės (e iure proprietatis aut quasiproprietatis) į daiktą; 2) asmeniniai ieškiniai (actiones in personam) eina iš a) sutarčių bei quasi — sutarčių (skolos), iš b) neleistino arba nusikalstamo veiksmo ar darbo, pav., sužeidimas, žmogžudybė, šmeižtas ir t. p.; c) iš darbo kurs, kad ir leistas yra, bet daro kitam nuostolių, pav., tvenkti upę, statyti savo žemės plote įmonių iš kurios gali grasyti pavojus (gaisras), kito savininko, kaimyno troboms bei įmonėms; d) iš kokio nors naturalaus įvykio, bet būtinai nuostolingo, pav., vanduo išmetė laivelį į svetimą krantą, galima kelti ieškinį del laivelio sugrąžinimo. Paskutinieji du ieškiniai, nors yra asmeniniai, bet dar vadinami daiktiniai rašyti (in rem scriptae actiones).

Ekscepcijų sąvoka.

74. - 1. Lotynų kalbos žodis „exceptio“ kyla iš „excipere“, kas čia reiškia išskirti „excludere“.

Griežta prasme (sensu stricto) ekscepcija reiškia tiesioginį ieškinio neigimą. Ieškinį *bendrai* imant atsakovas pripažįsta, bet *šiame atsitikime* iš bendros taisyklės daro ekscepciją—išimtį. Pav., jei atsakovas pripažįsta sutartį, bet daro ekscepciją, kad ją sudaryti buvo verčiamas (vis), apgautas (dolus), arba sako, kad neatėjo sutarty nurodyta diena.

2. Bendrai ekscepcija aptariama kaip ieškinio ir jo pasekmių atrėmimas. (Exclusio actionis vel ejus effectuum).

Ekscepcijos tarpinis tikslas (finis mediatus) *apginti* savo turimąsias teises, kurias iškeltasis ieškinys neigia. Betarpis gi tikslas (finis immediatus) yra *atremti* patį ieškinį, arba jo pasekmes sutrukdyti.

Ekscepcijų reikalingumas procese yra aiškus.

Ekscepcijų subjektas yra kiekvienas atsakovas. Jų skaičius kaip ir ieškinių neribotas.

Ieškiniai ir ekscepcijos apiamai.

De actionibus et exceptionibus in genere.

(Kann. 1667—1671).

75. - Kodeksas visoms teisėms suteikia dvejopą teisminę apsaugą (tuitio iudicialis): ieškinio ir ekscepcijos teisę, jei įstatymas pats nepadarytų kur išimties. Yra išimtinų atsitikimų kada ieškojimo ir ekscepcijos teise neleista naudotis. Taip 1654 kanonas aprėžia ekskomunikotųjų teisę kelti teisme ieškinį.

Tarp ieškinio ir ekscepcijos yra *skirtumo* šiuo atžvilgiu, būtent: ieškiniai paprastai yra laikini (actionis sunt temporales, c. 1701 et seq.), ekscepcijos gi yra nuolatinės (perpetuae). Priežastis: teisė ginti savo daiktą nuo neteisėto užpuoliko pasilieka visada. Iš čia radosi ir aksioma: „Quae sunt temporanea ad agendum sunt perpetua ad excipiendum". Tačiau, kaikurios ekscepcijos gali nykti atsisakymu (renuntiatio), įsisenėjimu ir t. t. (1628 kan.).

Can. 1667. Quodlibet ius non solum actione munitur, nisi aliud expresse cautum sit, sed etiam exceptione, quae semper competit et est suapte natura perpetua.

Petitoriniai ir posesoriniai ieškiniai.

(Kan. 1668).

76. - 1. *Petitorinis* (reikalaujamasis, Forderungsklage), ieškinys remiasi savasties ar kita ieškovo teise nurodant teisės titulą (pamatą). Pav., daikto savininkas reikalauja sau daikto nurodydamas savo savasties (proprietas, dominium), teisę, kad jį galėtų atsiimti (rei vindicatio). Arba ieškovas reikalauja įvedinti jį į namus, nes jis yra namų savininkas; arba kas kelia ieškinį prašydamas atiduoti jam valdymą beneficijos, į kurią teisę jau turi iš nominacijos; arba vel, vyras reikalauja atstatyti bendrąjį sugyvenimą moterystėje su pasitraukusia žmona, remdamasis savo moterystės tikrumu bei jungtuvių aktu (ex titulo validi matrimonii). Visi tie ieškiniai yra petitoriniai.

2. *Posesorinis* ieškinys (actio possessoria, Besitzklage), remiasi ne kuriuo nors teisės titulu, bet pačiu *valdymo* (*possessio*), *faktu* ir ieško, siekia įgyti ar atgauti tą valdymą ar valddmojo daikto apsaugą, apgynimą, patvirtinimą.

Valdymas (possessio), yra kokio nors daikto turėjimas (possessio rei, Sachbesitz); judomo, kaip pinigai, knygos, rūbai, ar nejudomo, kaip beneficija, namai, žemė; turėjimas teisės (quasi-possessio iuris), pav., rinkimo teisę turėti, prezentacijos ir t. t. Tačiau turėti dar nereiškia būti savininku, pav., vagis ar grobikas.

> Can. 1668, § 1. Qui ad rem sibi vindicandam, seu ad ius suum in iudicio persequendum titulo agit iuris auctoritotate subnixo, actione dimicat quae petitoria dicitur.
>
> § 2. Si vero rei possessionem vel iuris quasi-possessionem postulat, eius actio possessoria vocatur.

Ieškinių jungimas tame pat procese.

De cumulatione actionum et exceptionum in eodem iudicio.

(Kann. 1669—1672).

77. - Ieškovas gali skųsti atsakovą ne vienu ieškiniu, bet keletu iš karto, jei tie ieškiniai nesusikerta tarp savęs ir jei neviršija to teismo kompetencijos. Kanonas 1669 išskiria jungimą atskirų ieškinių, kurie galėtų tarp savęs susiremti (quae tamen secum ipsae non cofnligant). Tas konfliktas gali rastis, jei ieški-

niai būtų prieštaraujantys (contradictoriae), pav., reikalaujama panaikinti moterystė del *prievartos* (ob vim et metum), ir del su *sąlyga duoto sutikimo* (ex capito consensus conditionati); arba jei reikalaujama turto kartu remiantis *testamentu* ir *ab intestato*, šiame atvėjy ieškiniai bus viens kitam priešingi (contrariae). Jei panašaus priešingumo nėra, tuomet leidžiama kelti daugiariopą ieškinį tame pat prašyme, pav., ieškoti namų savastles remiantis pirkimo sutartimi bei įsisenėjimu; skųsti keletą solidaringų pardavėjų. Tačiau, visi tie iškiniai neprivalo išeiti iš duoto teismo kompetencijos, kitaip jungimas negalimas.

Can. 1669, § 1. Actor pluribus simul actionibus, quae tamen secum ipsae non confligant, sive de eadem re, sive de diversis, reum convenire potest, si aditi tribunalis competetiam non egrediantur.

§ 2. Reus non prohibetur pluribus exceptionibus etiam contrariis uti.

Petitorinių ir posesorinių ieškinių kumulacija.

78. - Ieškovas gali viename prašyme kartu kelti posesorinius ir petitorinius ieškinius, jei iš priešingos pusės nebus iškelta pagrobimo (spolii), ekscepcija. Tokio abiejų ieškinių jungimo tikslas yra noras taupyti šalims teismo išlaidas ir be to, padėti bylinėtis šaliai, kuri del nenusimanymo būtų pradėjusi petitorinę bylą, kuri yra sunkiau įrodoma, kada galėjo kelti posesorinę. Pav., savininkas skundžia atsakovą 1) del pagrobtojo daikto grąžinimo (actio possessoria recuperandae vel adipiscendae possessionis), ir kartu prašo priteisti daikto savastį (proprietatem). Šis ieškinių jungimas yra vadinamas „*cumulatio simultanea*". Yra dar ir „*successiva cumulatio*": jei ieškovas pradėjęs petitorinę bylą vėliau prikergia ir posesorinę.

Abiejų rūšių ieškinys gali būti abiejų šalių skyrium (divisim), kellamas: ieškovas iškelia posesorinį ieškinį, prašydamas priteisti jam daikto *valdymą*, o atsakovas atremia tą posesorinį ieškinį tvirtindamas, kad tasai daiktas yra ne ieškovo savastis, bet jo, atsakovo.

Išimtį sudaro pagrobimo (spolii), ekscepcija. Jei atsakovas pareiškia turįs įrodymų, kad esąs ieškovo apgrobtas, tada jis yra laisvas nuo atsakinėjimo ligi pagrobtasis daiktas (teisė), bus grą-

žinta. Pagrobimas (spolium), čia reiškia, kad nukentėjusis jėga arba slapta yra pašalintas nuo valdymo daikto ar teisės, dėl kurių yra iškeltas petitorinis ar posesorinis ieškinys (vi aut clam diectus est a possessione rei vel quasi possessione iuris circa buae versatur actio actoris sive petitoria, sive possessoria; N. pag. 201).

Apskųstasis petitorinėje byloje gali kelti priešingą posesorinį ieškinį ir atbulai, išėmus pagrobimo atsitikimą. Atsakovas naudojasi čia ne ekscepcija, bet priešingu ieškiniu (actio reconventionalis possessoria), reikalaudamas atiduoti jam daikto valdymą (possessio), kurį savinasi ieškovas.

Can. 1670, 1 §. Actor potest una instantia cumulare actiones possessorias et petitorias, nisi spolii exceptio ex adverso opponatur.

§ 2. Pariter fas est reo convento in petitorio, actorem reconvenire in possessorio; et viceversa, nisi res sit de spolio.

79. - Kanonas 1671 leidžia taip vadinamą „cumulatio successiva. Reiškia, ieškovas, iškėlęs petitorinę bylą ir nusimanydamas negalėsiąs įrodyti savo savasties teisės (ius proprietatis), gali tenkintis *posesorinių* ieškiniu. Teisėjas privalo jam priteisti *valdyti* daiktą, jei ieškovas persimetęs iš petitorinio į posesorinį įrodys nors *posesijos* teisę. Įstatymas tuo nori palengvinti ieškokovo padėtį, kurs kartą pralošęs petitorinėj byloje būtų ant visados nustojęs sąvasties ir valdymo teisės, šiuo gi sprendimu jis įgyja teisės *valdytojo* ir valdo kol kas kitas sugebės įrodyti, kad jis esąs valdomojo daikto savininkas. Paprastai tokį persimetimą leidžiama daryti pačiam ieškovui iki bylos užskleidimo (conclusio in causa). Tačiau teismas gali leisti tai padaryti ir vėliau, bet pirm sprendimo.

Kodekso teisė palieka teisėjui laisvę abu klausimu, t. y. apie savastį ir valdymą (de proprietate etpossessione), išspręsti vienu sprendimu ar dviem. Darant du sprendimu, abu galima rašyti vienkart, ar vieną pirma, kitą paskiau paskelbti.

Vykdant sprendimus laikomasi taisyklės: „in executione proprietas praevalet possessioni".

Can. 1671, § 1. Item fas est actori, antequam conclusum fuerit in causa, ab instituto iudicio petitorio regre-

di ad possessorium adipiscendae vel recuperandae.

§ 2. Imo ex iusta causa iudex etiam post consulsionem in causa, sed ante sententiam definitivam, hunc regressum permittere potest.

§ 3. Iudicis est, attentis partium allegationibus, aut utramque quaestionem unica sententia definire, aut prius uni, postea alteri satisfacere, prouti magis expedire ipsi videatur ad celeriorem et pleniorem iurium tuitionem.

PIRMASIS SKYRIUS.

Ieškinio apdraudimas.

De rei sequestratione et inhibitione exercitii iuris.

(Kann. 1662—1675; Civ. Proc. Statutas, §§ 125—128[3]; 590—652[3]).

Literatūra: Noval, 311—319 n. n.;
Eichmann. § 34; Beschlagnahme u. Verbot;
Kisch, III p. 123: Die Prozess Sicherheitsleistung;
Mačys, Civ. Pr. P. 178, 185 psl.

80. - 1. Bažnyčia ar valstybė, saugodama asmenų teises, duodama galimybės jas apginti, kartu numato ir suteikia preventyvines priemones, kad ta apsauga nepasiliktų bergždžia, jei ieškomasis turtas taptų išaikvotas ar nuslėptas. Tuo tikslu yra numatytos apdraudimo priemonės. Teismo statutai numato dvi apdraudimo rūšis: skundėjo (ieškovo), ieškomųjų reikalavimų apdraudimas ir proceso išlaidų apdraudimas iš ieškovo pusės.

2. Juridinėje kanonų literatūroje toji priemonė yra vadinama sekvestracija (sequestratio).

Sekvestracijos žodis turi nevieną reikšmę.

Paprastai jis reiškia ginčijamo daikto ar jo vaisių padėjimą pas trečiąjį asmenį tikslu palaikyti, pasaugoti.

Netikraja prasme kartais reiškia *asmens* apsaugojimą tikslu duoti jam laisvės ar nelietamybės. Pav., žmona ar vyras gali prašyti teisėjo leisti atsiskirti, pasišalinti (secessio), kad išvengus priešingosios pusės žiaurumo; teismas gali pavesti kam nors ją ar jį priimti ir saugoti.

Sekvestracija yra *sutartina* (conventionalis, voluntaria), ir *būtina* (necessaria), jei yra teismo įsakyta.

Sekvestracijos objektas dažniausia yra daiktai, o pagrindas (causa), pavojus, kad ginčijamasis daiktas gali išnykti, sumažėti jo vertė, būti išaikvotas ir t. t.

81. - 3. Nuo sekvestracijos skiriasi *draudimas* (inhibitio; Verbot der Ausübung eines Rechts; zapreščenije). Yra tai laikinas neleidimas naudotis ginčijama teise. Tokį draudimą teisėjas gali daryti, kad apsaugotų kito teises, jų įžeidimą. Draudimas (inhibitio exercitii iuris), neturi bausmės pobūdžio bet tik laido (cautionalis provisio). Pav., draudimas sugyventi moterystėje, jei ginčijama jungtuvių akto tikrumas (valor).

Draudimo *objektas* yra teisės, o pamatas—baimė, kad jos nebūtų įžeistos.

Sekvestracijos ar draudimo galima prašyti keliant tos rūšies ieškinį. Tuo ieškiniu prašoma uždrausti: naudojimąsi daiktu pirmame atvejy ir teise—antrame.

82. - Kanonas 1672 nustato *sekvestracijos taisykles*. Jei kas įrodys, kad ginčijamam daiktui, kurį kitas laiko, graso pavojus ar nuostolial, jei jis nebus pavestas trečiam saugoti, gali reikalauti iš teisėjo daikto sekvestracijos.

Panašiais atsitikimais, t. y. esant pavojui, kad iš ginčijamos teisės naudojimosi gali būti nuostolių kitam, galima prašyti, kad naudojimasis ta teise būtų uždraustas, sustabdytas (ut iuris exercitium alicui inhibeatur). Pav., jei kas naudojasi ginčijama firmos teise, gydytojo ginčijamu diplomu, klebonavimo teise ir t. p.

Teisėjas *ex officio*, *neprašytas*, arba teisingumo *promotoriui* reikalaujant, gali dėti sekvestraciją ar draudimą, jei to viešasis labas reikalauja. Pav., žinodamas, kad kas bus verčiamas stoti į vienuolyną, eiti moterystėn.

> Can. 1672, § 1, Qui ostenderit super aliqua re ab alio detenta ius se habere sibique damnum imminere nis res ipsa custodienda tradatur, ius habet obtinendi a iudice eiusdem rei sequestrationem.
>
> § 2. In similibus rerum adiunctis obtinere potest ut iuris exercitium alicui inhibeatur.
>
> § 3. Sequestratio rei et in hibitio exercitii iuris a iudice decerni potest ex officio, instante praesertim promotore iustitiae aut defensore vinculi, quoties bonum publicum id postulare videatur.

83. - Teismui leidžiama daryti sekvestraciją *skolai apsaugoti* prisilaikant 1923, § 1 kanono normos. Toji norma reiškia taisykles, kur nurodoma, kad sekvestracija reik pradėti nuo daiktų mažiau reikalingų, paliekant kas būtina pragyvenimui ir verslui (industriae et victui). Tai atsakomybė sulig išgalių (beneficium competentiae *). Sekvestracija apima ir tuos debitoriaus daiktus, kurie kur kitur sudėti, pav., depositai.

Can. 1673, § 1. Ad crediti quoque securitatem sequestratio rei admittitur, dummodo de creditoris iure liquido constet et servata norma de qua in can. 1923, § 1.

§ 2. Sequestratio extenditur etiam ad res debitoris quae depositi causa aut quolibet alio titulo apud alias personas reperiantur.

Esant galimybei kitu būdu, pav., laidu kaucija pašalinti nuostolio pavojų, sekvestracija nei draudimas neleistini. (Žiūr. Civ. Proc. Stat. §§ 602 ir sek.).

Can. 1674. Sequestratio rei et suspensio exercitii iuris decerni nullatenus possunt, si damnum quod timetur, possit aliter reparari et idonea cautio de eo reparando offeratur.

Sekvestruoto daikto laikytojas vadinasi *sekvestras* (*sequester*). Jis skiriamas teisėjo šalims susitarus ar be jų susitarimo. Sekvestras privalo lygiu uolumu saugoti pas jį padėtą daiktą kaip savąjį. Teisėjas gali jam paskirti atlyginimą.

Can. 1675, § 1. Ad custodiam rei sequestrationi subiectae idonea persona, proponentibus partibus, a iudice designetur, quae sequester dicitur; si partes inter se dissentiant, iudex ex officio sequestrem deligat.

§ 2. Sequester in re custodienda, curanda et servanda non minorem diligentiam adhibere debet quam suis adhibet rebus, eamque postea, cui iudex decreverit, reddere tenetur cum omni causa.

§ 3. Iudex congruam decernat mercedem sequestri si eam petat.

*) Cfr. Tiutrum., „posilnaja otvietstviennost".

ANTRASIS SKYRIUS.

Ieškiniai del naujo darbo sustabdymo ir del grasančio nuostolio.

De actionibus ex novi operis nuntiatione et de damno infecto.

(Kann. 1676—1678).

84. - Statant naują bažnyčią, steigiant naują beneficiją ar žymiai keičiant jau esamąją įstaigą, įmonę gali kilti didelių nuostolių kitam asmeniui. Pretensijos del galinčių kilti iš tos priežasties nuostolių gali būti reiškiamos *daiktiniu ieškiniu*, reikalaujant naują darbą *sustabdyti*, *actio realis ex novi operis nuntiatione* (die klage auf Unterlassung eines Neuwerks). Laikinai prašoma sustabdyti darbas ligi teismas išaiškins abiejų šalių teises. Skundėjas *per du mėnesiu* privalo įrodyti, kad jam iš naujo darbo žalos yra (iniustum damnum), ar neteisingų nuostolių. Gavęs teisėjo uždraudimą, apskustasis privalo tuojau darbą sustabdyti, jo nebetesti. Tačiau, teisėjas gali jam toliau leisti varyti darbą, jei šis tinkamu būdu įstengs laiduoti (patiekti ganėtiną laidą), kad bylą pralošęs, viską į pirmykštę padėtį atstatys.

> Can. 1676, § 1. Qui ex aliquo novo opere damnum timet suae rei obventurum, potest illud iudici nuntiare ut opus interrumpatur, donec utrisque partis iura, iudicis sententia, definiantur.
>
> 2. Is cui intimata fuerit prohibitio, continuo ab opere cessare debet, sed, dummodo idonee caveat se in pristinum omnia restituturum si absoluto iudicio victus discesserit, poterit a iudice continuationem eiusdem impetrare.
>
> 3. Nuntianti novum opus ad ius suum demonstrandum duo menses praefiniuntur; qui ex iusta et necessaria causa a iudice, audita altera parte, prorogari vel reduci poterunt.

Aukščiau minėtoji taisyklė (kan. 1676) veikia, jei sena įmonė būtų perdirbama ar keičiama žymia savo dalimi.

> Can. 1687. Si vitus opus magna ex parte immutetur idem ius esto quod de novo opere can. 1676 constitutum est.

Actio ex damno infecto.

85. - Ieškinį del grasančio (nepadaryto), nuostolio (actio de damno infecto; Klage auf Sicherstellung gegen drohenden Schaden), gali kelti tas, kieno daiktui (pievai, laukui, trobesiui), graso žala iš svetimo daikto pusės, pav., namų griuvimas, medžių virtimas ir t. p. Pavojus gali būti ir iš kitur (ex alia re quacunque), pav., iš paskelbimo slapto dokumento, iš apkalbos ir t. t.

> Can. 1678. Qui grave damnum rei suae imminere pertimescit ex alieno aedificio quod ruinam minatur, ex arbore aut ex alia re quacunque, actionem habet de damno infecto ad obtinendam periculi remotionem aut cautionem de dan no vel avertendo, vel compensando, si forte evenerit.

Jei *darbai jau* yra ramiai *atlikti*, neprieštaraujant tam, kas kenčia nuostolius, tai aukščiau minėtam ieškiniui nebėra vietos. Bet jei tie darbai būtų atlikti *apgaulingai* (per fraudem), *prievarta* (per vim), *slapta* (clam), tai leista kelti pagrobimo (spolii) ieškinį arba ieškinį del dalykų į pirmykštę padėtį atstatymo (de restitutione in integrum *).

TREČIASIS SKYRIUS.

Ieškiniai del aktų netikrumo (niekinumo).

De actionibus ob nullitatem actorum **).

(Kann. 1679--1683).

86. - Ieškinys arba skundas del aktų netikrumo yra toks ieškinys, kur prašoma paskelbti netikrumą, niekinumą tokių aktų bei veiksmų, kurie yra netikę iš paties įstatymo (nulla sunt ipso iure).

---

*) Einant rusų civiliniais istatyymais, panašius ieškinius galima kelti remiantis 1 str. Civ. Proc. Statuto. Be to yra atatinkamas senato paaiškinimas. „Opasnost vreda ili ubytkov v buduščem možet dat spravedlivoe osnovanie k isku o vospreščenii otvietčiku dieistvii, napravlennych k proizvedeniju imenno etych posliedstvii“ (Žiūr. 81—82, pas Tiutr. I t. 31 psl. num. 112; L. G. L. §§ 908, 924).

**) Cfr. Noval, n. n. 328 — Tiutrium, Piliečių Ist., p 95; Eichm. Lehrbuch, p. 548.

Teisė kelti ieškinį priklauso tam, kas įrodo esąs suinteresuotas tų aktų netikrumu.

Dabartinė veikiančioji teisė leidžia suinteresuotajam kelti ieškinį, kad teismas paskelbtų tokių aktų netikrumą (niekinumą).

Can. 1679. Si actus aut contractus sit ipso iure nullus, datur ei, cuius interest, actio ad obtinendam a iudice declarationem nullitatis.

Skundas yra paduodamas paprastam, ieškovui kompetentingam, teismui (iudicio ordinario).

Akto niekinumo esminės žymės.

87. - Einant C. I. C. teisė *aktas yra netikras*, jei jam trūksta:

1. esmės dalykų, reikalingų, einant *prigimties* įstatymais, (ex iure naturae); būtent nėra *tinkamo* subjekto (subjectum capax), pav. Vyskupas suteikia *savo* kunigui leidimą jungti moterystėn svetimoje vyskupijoje;

2. akte nepažymėta *pats daiktas* (res), bei objektas ar nurodytas netikęs, priešingas aktą darančiojo asmens valiai pav., testatorius mini paliekąs namus, kurių tikrumoje nėra; įgaliotinis vieton lauko nupirko įmonę;

3. kada prasilenkiama su vidujiniu daikto tikslu (finis intrinsacis), akto tikslingumu; pav., įgaliotinis daro abyšalę sutartį (contractum onerosum); bet išeina taip, kad visa iš tos sutarties (nuomos), nauda tenka nuomininkui, o savininkui nieko;

4. kad aktas būtų tikras, privalo būti padarytas *su nusimanymu*, laisva valia (sine vi, erore, dolo etc).

Aktas (veiksmas), laikoma netikru, jei jam trūksta formalumų bei tokių sąlygų, kurių kanonai būtinai jo tikrumui reikalauja (sub poena nullitatis). Jei koks nors aktas yra netikras, tai dar tuo pačiu nėra netikri pirm ar po jo einantieji aktai ir nuo jo nepriklausantieji. Pav., Vyskupas X teisėtai suspendavo kunigą Y, paskui privertė jį rezignuoti ir jo vietą (beneficiją), kitam atidavė. Y skundžiasi prašydamas panaikinti rezignacijos aktą. *Suspensa* lieka galioje. *Suteikimas vietos trečiajam* bus netikras, kaipo nuo resignacijos paeinąs.

Can. 1680, § 1. Nullitas actus tunc tantum habetur, cum in eo deficiunt quae actum ipsum essentialiter consti-

tuunt, aut sollemnia seu conditiones desiderantur a sacris canonibus requisitae sub poena nullitatis.

§ 2. Nullitas alicuius actus non importat nullitatem actorum qui praecedunt aut subsequuntur et ab actu non dependent.

Netikro (niekino), akto kaltininkas atsako už tekančius iš to akto nuostolius kitiems asmenims. Nesvarbu ar tas aktas padarytas gera valia ar ne (cum dolo aut sine).

Can. 1681. Qui actum posuit nullitatis vitio infectum, tenetur de damnis et de expensis erga partem laesam.

88. - Privatinių asmenų reikalais del akto netikrumo kelia skundą (ieškinį) tas, kam tai rūpi; jei ne, manoma jį nuo savo teisės atsisakius. Ieškiniai gi del panaikinimo viešos reikšmės aktų ir aktų liečiančių neturtelių, mažamečių ir mažamečiams teisėse lygių asmenų keliami *ex officio*. Viešos reikšmės dalykas (aktas) bus, jei, pav., svarstant jungtuvių tikrumą prie kokio nors akto proceso veiksmo nebuvo kviestas ryšio gynėjas.

Can. 1682. Nullitas actus a iudice declarari non potest ex officio, nisi aut publice id intersit, aut agatur de pauperibus vel de minoribus aliisve qui minorum iure censentur.

Šventojo Tėvo patvirtintieji aktai.

89. - Jei aktą yra patvirtinęs Šv. Tėvas, žemesnis teisėjas neturi teisės nagrinėti bylas del to akto patvirtinimo; tai gali leisti tik pats Š. Tėvas, suteikdamas facultatem *aperitionis oris*.

Patvirtinimas (confirmatio), reiškia suteikimą stiprybės kokiam dokumentui. Gauta iš Š. Tėvo „confirmatio“ skiriasi nuo „approbatio“. Aprobuot reiškia aiškiai sakyti ar pripažinti kokį aktą esant del to, kad atatinka įstatymui (approbare est *expresse* fateri aliquem actum esse firmum seu conformem legi); approbare, atatinka maždaug mūsų žodžiui „tvirtinti“. „*Confirmare*“ (sutvirtinti), reiškia: a) daugiau duoti, suteikti galios aktui, kurį sutvirtintojas suponuoja bei mano esant tikrą; b) „Confirmare“ gali ir daugiau reikšti, būtent: patvirtintojas gali suteikti aktui tikrumą, kurio jis neturi. Todel patvirtinimas gali įvykti dvejopa forma: bendrąja ir ypatinga. Bendroji patvirtinimo forma palieka

aktui jo pirmykštę tvirtybę; ypatingoji forma (specialis), taip stiprina aktą, jog pašalina jo vidujinius trūkumus (sanat defectus intrinsecos), kuriuos tvirtintojas gali pašalinti ir manoma, kad tai nori. Katroje formoje yra padarytas akto patvirtinimas sprendžiama iš konteksto. Ypatingajai formai paprastai pridedami žodžiai „ex certa scientia", „motu proprio", „contraris non obstantibus" ir p.

Ypatingasis ir bendrasis patvirtinimas gali būti dar taip vadinamas „utilis" ar „inutilis" (naudingas ir nenaudingas). Naudingas bus patvirtinimas, jei aktas ir be patvirtinimo yra savaime tikras. Nenaudingas jei yra yda, kurios, manoma, patvirtintojas nenorėjo pašalinti; pav., Š. Tėvo patvirtintas aktas *užgauna trečiojo teises*. Iš čia randasi reikalas žiūrėti, ar patvirtintas aktas yra tikras ar ne (validus). Kaip tokiame atvėjy reik elgtis su Šv. Tėvo patvirtintais aktais, sako kan. 1683.

> Can. 1683. Iudex interior de confirmatione, a Romano Pontifice actui vel instrumento adiecta, videre non potest, nisi Apostolicae Sedis praecesserit mandatum.

„Romanus Pontifex" „Apostolica Sedes" čia reikia suprasti pats Popiežius, ne tribunolai, oficijos ar jo kongregacijos, nes: 1° tos įstaigos teisėse minimos vardu „Sedis Apostolicae" (can. 7); 2° einant dėsniu, kad *prima sedis a nemine iudicatur*. Antroje vietoje pasakyta: „nisi Apostolicae Sedis..." reikia irgi suprasti „Summus Pontifex", o ne Romos Kūrijos Įstaigos, kaip tas iš konteksto aišku; jei jos neturi teisės pačios nagrinėti bylą del šv. Tėvo patvirtinto akto juo labiau negali duot leidimo tai kitam atlikti *).

*) Civilinėje valstybinėje teisėje aktų sudarymo ir paliudijimo tvarką nustato Notarialinis Statutas ir Piliečių įstatymai §§ 708 ir sek. Procesualinė tos rūšies literatūra randama pas: 1) Mačys, Civ. Proc. Pask. 251 — 263 psl. „Įrodinėjimas raštais", 2) Engelmanas, § 48, 322 psl. ir sek.

KETVIRTASIS SKYRIUS.

Ieškiniai del aktų panaikinimo ir del pirmykštės padėties atstatymo.

De actionibus rescissoriis et de restitutione in integrum.

(Kann. 1684—1689).

Literatūra: Noval 338—346 n. n.;
Lega, n. 250 ss.;
Eichmann, Lehrb., 549 psl.

91. - Juridinis aktas kartą sudarytas įgija galios. Bet kartais toks aktas gali turėti ydų, del kurių jis virsta ar netikru ar panaikinamu. Akto netikrumas gali būti dvejopos rūšies:

1º *netikrumas* (*niekinumas*, nullitas, Nichtigkeit), kada aktas nesuteikia jokių teisinių veiksmų ar priemonių. Paprastai tokie aktai nepatenka į teismą, o jei patektų, teismas *ex officio* skelbia juos netikrais. Tokiems aktams panaikinti yra ieškiniai *del aktų niekinumo*, netikrumo (actiones ob nullitatem actorum).

2º *panaikinumas* (*rescinadibilitas* actus*) osporimost, oproveržimost juridičeskoj sdelki arba suardomumas...); tokie ginčytinieji aktai nėra netikri; jie turi visus rekvizitus, bet jie yra netobuli del klaidos, apgaulės, nenusimanymo itr t. p. Palikti tokius aktus galioje su šalies skriauda būtų neteisinga. Todel įstatymų yra numatytas būdas panaikinti netobuliems aktams, keliant, taip vadinamus, ieškinius del aktų panaikinimo (actiones rescissoriae et restitutionis in integrum) ir del dalykų į pirmykštę padėtį atstatymo.

92. - Ieškiniai del aktų panaikinamumo arba *rescisoriniai* (actiones rescissoriae) yra paprastieji ir nepaprastieji.

a) *Paprastasis rescisorinis* ieškinys (actio rescissoria *ordinaria* aut simpliciter) yra teisė prašyti teismo keliu panaikinti aktus ar sutartis, sudarytas per apgaulę, iš baimės, per klaidą (c. 1684, § 2);

Nepaprastasis rescissorinis ieškinys (actio rescissoria *extraordinaria*), kitaip vadinamas *dalykų į pirmykštę padėtį atstatymu* (restitutio in integrum), yra teisė, priklausanti mažamečiams, o

*) Cfr. apud Tiutr.: Osporimost ili oproveržimost iuridičeskoj sdelki.

kartais ir pilnamečiams, reikalauti irgi teismo keliu panaikinti aktus ir atstatyti viską į pirmykštę padėtį, kuri buvo pirm teisės įžeidimo.

Kanonas 1684 leidžia kelti rescisorinį ieškinį nukentėjusiam dėl baimės ar apgaulės. *Baimė* čia suprantama kvalifikuota, didelė (metus gravis), neteisingai įvaryta (iniuste iucussus). Tokia pati privalo būti ir apgaulė. Šis rescisorinis ieškinys galima kelti *dviejų metų laikotarpy*, jei nuostolial siekia *daugiau pusės*; toji skriauda vadinama *laesio enormis*.

Can. 1684, § 1. Si quis motus metu gravi iniuste incusso, vel dolo circumventus actum posuerit vel contractum inierit qui ipso iure non sit nullus, poterit, metu vel dolo probato, obtinere actus vel contractus rescissionem actione quae vocatur rescissoria.

§ 2. Eadem actione intra biennium uti potest, qui gravem ex contractu laesionem ultra dimidium ex errore passus est.

Rescisorinis ieškinys gali būti iškeltas: a) prieš *baimės ar apgaulės kaltininką* (qui metum intulit aut dolum patravit), nors jis tai būtų padaręs ne savo, o kito naudai; b) prieš *kiekvieną* geros ar piktos valios daikto valdytoją, *turėtoją* (bonae aut malae fidei possessorem), kurs baime ar apgaule įgytus daiktus valdo. Tačiau, užpultasis turi teisę skųsti tą, iš kurio gavo daiktą, šis kitą ir taip iki tikro kaltininko (*ius regresus*).

Galimybė *atsiimti* savo daiktus iš bet kurio turėtojo (rem vindicandi facultas contra quemque possessorem), vadinama *evikcijos* teisė (ius evictionis). *Regreso* teisė (ius regressus), vadinama taip pat „ius securitatis contra evictionem".

Can. 1685. Institui haec actio potest:

1.° Contra eum qui metum intulit aut dolum patravit, quamvis ipse non in suum, sed in alterius commodum talia peregerit;

2.° Contra quemlibet malae fidei et etiam bonae fidei possessorem, qui res metu vel dolo extortas possidet, salvo iure regressus contra quemlibet usque ad ipsum metus vel doli auctorem.

Baimės ar apgaulės ekscepcija.

94. - Jei kas greit nori vykdyti sutartį ar aktą per baimę ar apgaulę sudarytą, tai priešingoji šalis gali kelti baimės ar apgaulės ekscepciją. Ekscepcija imama čia savo paprasta prasme, t. y. gali atremti tik ieškinį arba skundėjo norą sutartį ar aktą vykdyti. Pats aktas pasilieka galioje. Norint jį panaikinti, reik kelti *ieškinį* (*actionem*), ne ekscepciją. Toks yra skirtumas tarp baimės ir apgaulės ieškinio iš vienos pusės ir vienvardės ekscepcijos iš kitos.

> Can. 1686. Si is qui metum intulit aut dolum patravit, urgeat actus vel contractus exsecutionem, parti laesae seu deceptae competit exceptio metus vel doli.

Restitutio in integrum.

95. - Kanonai 1687 — 89 nustato taisykles atstatyti dalykams *į pirmykštę padėtį* (restitutio in integrum). Toji teisė priklauso mažamečiams ar jų teisėmis naudojantiesiems asmenims bei jų įpėdiniams. Šios rūšies ieškinį jie gali kelti tada, kada kitos paprastos priemonės (appellatio), nėra.

Einant 100, § 3 kanonu, *moraliniai bei juridiniai asmens* teisėse prilygsta mažamečiams. Dvasininkai, kaipo tokie, jei nėra mažamečiai, negali kelti ieškinio *restitutionis in integrum*. Bet jei dvasininkas yra bažnyčios valdytojas, tai gali prašyti atstatyti dalykus į pirmykštę padėtį, kaipo bažnyčios valdytojas (qua rector ecclesiae).

Mažamečiams, prašant atstatyti dalykus į pirmykštę padėtį, nereikia kitų pagrindų (metus, dolus), užtenka vieno, kad jiems yra padaryta skriauda, nuostoliai.

Ieškinį kelia mažametis (resp. bažnyčia), reikalaudamas žalą atitaisyti (reparatio laesionis), o akto panaikinimas eina savaime.

Skirtumas tarp paprastojo ieškinio dėl akto panaikinimo (actio ordinaria rescissoria), ir tarp nepaprastojo, prašant atstatyti pirmykštę padėtį (actio extraordinaria seu restitutio in integrum), yra tas: pirmame dėl baimės ar apgaulės (ob metum aut dolum), reikalaujama *pirma* panaikinti *aktas*, o paskui ex consequenti nuostoliai atlyginti; antrosios gi rūšies ieškiniuose atvirkščiai: pirma atitaisoma *nuostoliai*, o jau tik paskui panaikinamas aktas. Šį paskutinį ieškinį mažametis gali kelti ir tada, kada aktas buvo

padarytas sutinkant globotojui, tėvui ar k., lygiai kaip ir prieš visus kitus tikrus bet galimus panaikinti aktus, pav., pirkimas, pardavimas, dovanojimas, paveldėjimas ir t. t. (et contra quoscumque actus validos et rescindibiles...).

Jei aktas būtų netikras (niekinas, invalidus), tada kreipiama *skundas* dėl akto *niekinumo* (netikrumo, *querela nullitatis*). Jei aktas yra nebepanaikinamas, nebesuardomas (irrescindibilis), kaip pav., tikra ir pavartota moterystė (matrimonium ratum et consummatum), tada pirmykštės padėties atstatymo negali būti (non datur locus restitutioni in integrum).

Pilnamečiai.

96. - Kaikada ir *pilnamečiai* gali prašyti atstatyti dalykus į pirmykštę padėtį (beneficio restitutionis in integrum uti), jei jie įrodo, negalėję kitu būdu gauti akto panaikinimo ar kelti rescisorinį ieškinį dėl tam tikrų kliūčių, be savo kaltės. Tokių priežasčių gali būti: a) *fizinių*, pav., kai kas dėl mirties pavojaus, krašto ar valstybės gerovei tarnaudamas, turėjo atsitolinti iš savo gyvenamosios vietos į svetimą šalį, ir b) *moralinių*, pav., kas būdamas ir čia pat negalėjo imtis savo reikalo dėl svarbesnių valstybės reikalų (graviora Reipublicae negotia), ar nežinojo įstatymo, kaip tas įprasta manyti apie kaimiečius, moteris ir t. t.

> Can. 1687, § 1. Minoribus vel minorum iure fruentibus graviter leasis eorumque heredibus et successoribus, ad laesionem reparandam ex negotio seu actu valido rescindibili, praeter alia ordinaria remedia, suppetit remedium extraordinarium restitutionis in integrum.
>
> § 2. Hoc beneficium maioribus quoque conceditur quos deficit rescissoria actio aut aliud ordinarium remedium, dummodo iustam subesse causam et laesionem sibi imputandam non esse probaverint.

Kas ir kur skundžia.

97. - Ieškinys restitutionis in integrum mažamečių keliamas pas kaltinamojo asmens ar atsakovo kompetentingą teisėją ir tai *ketverių* metų laikotarpy jiems į metus sueįus (ab adepta maioritate); taip pat *per 4 metus* tik nuo įžeidimo (laesio) dienos

ar nuo kliūties išnykimo, jei jį kelia pilnamečiai ar moraliniai asmens. Pav., bažnyčios rektoriui dėl teisėtos kliūties nėsant, įvyko beneficijai žala, noustoliai. Grįžęs beneficiatas per 4 metus gali naudotis teise kelti ieškinį dėl dalykų į pirmykštę padėtį atstatymo (uti iure restitutionis in integrum).

Reikalui esant, mažamečių reikaluose, reikalaujant teisingumo promotoriui ar jo išklausęs, pats *teisėjas ex officio* gali atstatyti pirmykštę padėtį. Įstatymai liepia ginti silpnųjų teises. Tuo žvilgsniu, apsileidus teisingumo promotoriui, teisėjas pats privalo imtis atatinkamų priemonių. Juridinis instituto teisingumo promotoriaus buvimas dar tuo pačiu nesumažina teisėjo pareigos ginti ir saugoti viešąjį labą. („Institutum iuridicum promotoris iustitiae nullatenus minuit in ecclesia iudicis officium promovendi seu tuendi bonum publicum", Noval, num. 345 sub. fin.).

> Can. 1688, § 1. Restitutio in integrum peti debet ab ordinario iudice, qui competens est respectu illius, contra quem petitur, intra quadriennium ab adepta maioritate computandum, si agatur de minoribus, a die laesionis factae et cessati impedimenti, si de maioribus aut personis moralibus.
>
> § 2. Minoribus vel minorum iure fruentibus restitutio concedi potest a iudice etiam ex officio, audito vel instante promotore iustitiae.

Restitucijos pasėkos.

98. - Iš pirmykštės padėties atstatymo pirmiausia seka visako grąžinimas į tokį stovį, koks buvo pirm teisės įžeidimo. Išimtį sudaro teisės, kurias kas kitas *bona fide* dar prieš keliant ieškinį būtų įgijęs. Abidvi šali (et cui et contra quem), atgauna kas jų. Taip, pirkėjas grąžina mažamečiui daiktus, bet šis turi grąžinti kainą. Atiducdant principalinį daiktą (rem principalem), grįžta ir priedai (accessoria), dovanotasis daiktas grąžinamas kartu su pelnu ar vaisiais.

> Can. 1689. Restitutio in integrum id efficit ut omnia revocentur in pristinum, idest restituantur in statum quo erant ante laesionem, salvis iuribus quae alii, bona fide ante petitam restitutionem quaesiverint.

PENKTASIS SKYRIUS.

Priešingieji ieškiniai.

De mutuis petitionibus seu de actionibus reconventionalibus.

(Kann. 1690—1692).

99. - Apskųstasis teisme gali tenkintis vien tik neigimu ieškovo norų, bet jis gali stoti ir *aktingai* (potest active se habere), ir tai *dvejopai*: a) ekscepcijomis bei *neigdamas* faktą, kuriuo ieškovas mėgina remti savo teisę; b) *tvirtindamas*, būtent reikalaudamas sau kurios nors teisės (petendo aliquid ius), kuri ieškovo teisei prilygsta ir mažina jo pretensiją. Tuo būdu iš ieškovo ar skundėjo pusės randasi puolimas (impugnatio), iš atsakovo gi pusės gynimasis, kurie sudaro taip vadinamus *priešinguosius ieškinius* (tarpusavinius ieškinius, *mutuae petitiones*). Pirmasis ieškinys vadinama „*actio conventionalis* seu *conventio*" — skundimas, ieškinys, antrasis gi „*actio reconventionalis seu recoventio*"—priešingasis ieškinys arba skundas. Pav., X skundžia Y teisman už skolos nesumokėjimą. Y gindamasis, skundžia X už nuomos neatidavimą.

Romėnų teisėje priešingųjų ieškinių nebūta; jie atsirado ir išsivystė vėliau. Bažnytinėje gi procedūroje jie figuruoja jau nuo senų laikų; galutinai jie jau dekretaluose (12 amž.), suformuluota.

Sąvoka.

100. - Priešingasis ieškinys (reconventio), yra ieškinys, kuri atsakovas tame pat teisme, prie to pat teisėjo, iškėlė ieškovui tikslu atmesti ar sumažinti jo reikalavimą. Pav., vienas reikalauja atiduoti pirktąją žemę, antrasis gi iš pirmojo reikalauja sumokėti žemės kainos pinigus. Arba vienas reikalauja grąžinti 1000 litų skolos, antrasis atsako: atiduok man padėtus į depozitą 500 litų.

> Can. 1690, § 1. Actio quam reus coram eodem iudice in eodem iudicio instituit contra actorem ad submovendam vel minuendam eius petitionem, dictur reconventio.
>
> § 2. Reconventio reconventionis non admittitur.

Priešingasis ieškinys leidžiama kelti visose civilinėse bylose, išskyrus pagrobimo bylas (exceptis causis de spolio). Kriminali-

nėse bylose priešingajam ieškiniui vietos nėra. Išimtį čia sudaro abišalis įžeidimas (iniuria), kan. 2218, § 3.

Can. 1691. Actio reconventionalis locum habere potest in omnibus causis contentiosis, exceptis causis spolii; in criminalibus vero non admittitur, nisi ad normam can. 2218, § 3.

Priešingasis ieškinys keliamas pas tą teisėją, kur iškelta principalinė byla, nors jis būtų įgaliotas spręsti tik vieną bylą ar kitu žvilgsniu būtų nekompetentingas. Išimtį sudaro absolutė teisėjo nekompetencija spręsti duotam priešingajam ieškiniui.

Can. 1692. Proponenda est iudici coram quo actio principalis instituta est, licet ad unam causam dumtaxat delegato vel alioquin incompetenti, nisi sit absolute incompetens.

KETVIRTASIS SKYRIUS.

Posesoriniai ieškiniai.

De actionibus seu remediis possessoriis.

(Kann. 1693—1700).

Literatūra: Noval, 351—371 n. n.;
Eichmann, Lehrb., 458—9 psl.;
De Angelis, Tit. XIII;
Tiutriumov, Ust. Gr. Sud. Žiūr. predmetnyi ukazatel „vladielčeskije iski“ ir „vozstanovlenije narušennavo i ytračennavo vladienija“.

101. - Posesorinės bylos t. yra ieškiniai, skundai del valdymo, remiasi valdymo faktu (possessio). Pati valdymo (possessio) sąvoka yra labai *subtilis*, nors gyvenime labai išplatinta. Valdymas remdamasis faktu (possessio consistit in facto), regis, neturi nieko bendra su savastimi, kuri remiasi teise. Tačiau, nežiūrint to, valdymas labai ankštai rišasi su savasties teise ir bendrai yra savasties teisės vartojimas (exercitium). Randasi tad reikalo gerai išsiaiškinti sau abi sąvokas, kad vieną nuo kitos griežtai atskyrus.

1. Savasties sąvoka ir skirstymas.

Savastis (proprietas, dominium) reiškia teisę, kuri duoda galios elgtis su kūniniu daiktu, kaip tinkama, nušalinant (ekskliuduojant), kitus ir naudoti-vartoti jį įstatymų normos ribose.

Savasties objektas yra daiktai (res), būtent visa tai kas nėra teisė ir asmun. Teisės sudaro *objektą kaip ir savasties* (quasi-proprietatis), pav., teisė rinkti (ius electionis). Asmuo (persona), yra teisės subjektas (ne objektas), ir tai einant prigimties įstatymais.

Vienas ir tas pats daiktas negali būti dviejų ar daugiau savasties teisės objektas (duorum in solidum dominum esse non petest), bet viena ir ta pati savasties teisė į tą patį daiktą gali priklausyti keliems savininkams dalimis (dominium plurium in indiviso); pav., kada keli asmens valdo daiktą savasties teisėmis, bet *viršujai* daikto nedalindami. „Pars indivisa", tai idealinė, intelektualinė daikto dalis.

Bendroji savasties teisė vadinama „condominium". Parduodant, užstatant ir t. p. „condominus" naudojasi tik *idealine* teise, bet negali disponuoti, elgtis kaip norimas *nei su mažiausia fizine* bendros savasties dalele. Pav., gali kas parduoti savo idelinę dalį bendrojo vasarojaus, pievos, bet negali jis parduoti ne vieno javų pėdo ar saujos šieno be kito savininko žinios. Du solidarinės savasties teisės į tą pat daiktą turėti negali, t. y. vienas nuo kito nepriklausomai negali daiktu disponuoti (nequeunt duo habere rei proprietatem in solidum, i. e. non valet uterque de tota re disponere), su tuomi prasilenkus galima kelti ieškinys. Panašus ieškinys yra žinomas ir romėnų teisėje vardu „actio de communi dividundo".

Savasties teisės esmė (substantia), nepakenčia kitų asmenų vienkartinio viešpatavimo ir juos atitolina, ekskliuduoja. Nuo tos substancialinės (esminės), ypatybės reik skirti savasties teisės vykdymą (exercitium). Tasai vykdymas gali būti aprėžtas ir įstatymų keliu ir paties savininko valia (voluntate domini), kurs gali kitam leisti daiktu naudotis (usus), ar naudotis ir imti vaisius (ususfructus). Iš čia savasties teisė skirstoma: a) dominium directum arba plenum ir perfectum ir b) dominium indirectum, minus plenum, imperfectum, utile. Dominium directum bus tada, kada turima ir daiktas ir galima su juo elgtis kaip tinkama ir vaisius imti. *Dominium utile* bus tada, kada turima tik galia disponuoti daiktu

ar imti jo vaisius. Tikriau sakant čia yra teisė į svetimą daiktą— ius in re aliena, kaip servitutas ir t. p. Šis savasties teisės skirstymas yra kilęs iš vasalų laikų kada buvo lėnai su siuserenais.

2. Posesija (valdymas).

Istorijos žinios.

102. - Romėnų ir kanonų teisės pažiūra į posesiją - valdymą iki XIV šimtmečio.

Posesijos - valdymo nuo savasties skirtumą apibūdina šios aksiomos:

1. „Nihil commune habet proprietas cum possessione". Savastis neturi nieko bendra su posesija.

2. „Separata esse debet possessio a proprietate, fieri enim potest ut alter possessor sit, dominus non sit: alter dominus quidem sit, possessor non sit". Valdymą reik skirti nuo savasties: gali pasitaikyti, kad kas nors yra daikto valdytojas, bet ne savininkas, kitas gi yra daikto savininkas, bet ne valdytojas.

Fizinis daikto turėjimas griežta prasme paimtas, neatatiko kasdieniniam gyvenimui. Dalykas patobulinta taip, kad a) daiktas galima buvo turėti vien dvasia, *nudo animo*, nėsant kartu su daiktu; b) daiktas per kitą valdyti (possidere per alium).

Senesnė romėnų teisė buvo susiaurinus posesijos sąvoką subjekto ir objekto žvilgsniais. Romos valstybėje tik kaikurie asmens (vergai teisių neturėjo), buvo civilinių teisių subjektas. Teisės objektu buvo vien kūniniai daiktai (res corporales). Tik vėliau posesija buvo išplėsta ir į teises (ad iura). Kanonų teisė ištaisė tuos romėnų teisės netobulumus, neatatinkančius prigimties įstatymams ir šiaip netikslius ir pripažino visokiausią teisių valdydymą, vadindama ji *kaip ir valdymu* (quasi-possessio).

Teisinės valdymo pasekmės (iuridici effectus possessionis), romėnų teisėje buvo dvejopos rūšies: *interdicta* ir *usucaptio seu praescriptio.*

Interdiktais buvo vadinami pretorių ar teisėjų *decretai* arba nutarimai: a) palikti kam valdymą (interdictum retinendae possessionis); b) valdymui atgauti (interdictum recuperandae possessionis); c) valdymui įgyti (adipiscendae possessionis). Iš čia ir trejopas interdikto pavidalas arba paskirstymas. Etimologiniai imant

„interdictum“ yra: a) inter duos dicta; b) ab interdicendo seu prohibitione; c) quasi interim dicta.

Kanonų teisė priėmė vieną interdikto formą judomiems ir nejudomiems daiktams (circa mobilia et immobilia).

Romėnų teisė duodavo interdiktą tiktai: a) del nejudomųjų daiktų (quoad res immobiles), ir tai „civiliter possessas iuste aut iniuste“. „Civiliter possidere“, vadinasi tas valdymas ar posesija, kuri buvo įstatymų saugojama teikiant teisinę pagalbą (sekvestras, įkaitas); b) interdiktas buvo teikiamas prieš asmenį, kurs darė prievartą, o ne prieš jo įpėdinį ar trečius asmenis, kurie daiktą valdo (interdictum dabatur adversus personam illius qui vim intulerat, non adversus heredes aut alios rei possessores tertios).

Kanonai prievartą, jėgą (vim) ar daikto pagrobimą (delectio violenta), vadina *spolium*, o tos rūšies interdiktą vadina *actio spolii*. Be to tas pagrobimo ieškinys (actio spolii), yra praplėstas *judomiems* daiktams (res mobiles), ir bet kurioms teisėms.

Interdiktas del valdymo įgijimo bei įgavimo (interdictum adipiscendae possessionis), reménų teisėje turėjo reikšmės kaip priemonė sumažinti formalumams perleidžiant savastį (ad temperandum rigorem iuris in sollemnitatibus pro translatione dominii).

Posesija Kodekso teisėje.

103. - Kodeksas palieka tuo žvilgsniu Dekretalų teisę tik kartais vartoja kitus pavadinimus.

Posesija-valdymas galima šiaip aptarti: „posesija yra fizinis įstatymų pripažintas ir apsaugotas daikto turėjimas, arba kitas lygus turėjimui su daiktu santykis, per kurį asmuo į tą daiktą išimtinai ir ne vienu momentu veikia. (Physica rei detentio aut alia in rem relatio, per leges aestimata aequivalens detentioni per quam homo exercet, actu aut habitu, suam activitatem in rem exclusive et non momentanee, cui detentioni vim iuridicam et tuitionem ipsae leges concedunt Čfr. Lega, I, n. 204).

Quasi valdymas (quasi possessio), yra naudojimasis pačia *teise* bei jos vykdymas.

Valdymo objektas yra visa kas nera asmuo, pav., visi kūniniai daiktai (res corporales), bei dvasiniai (teises). Čia suprantama daiktai esantieji *apyvartoje* (ne oras, ne vieškelis, ne rinka).

Valdymo *subjektas* yra kiekvienas fizinis ar moralinis asmuo (persona phvsica aut moralis).

Priemonės įgyti valdymui yra šios: *paėmimas* (apprehensio), *pavartojimas teisės*, pav., balsavime, (usus iuris), *įstatymų dispozicija* (dispositio legis).

Valdymo nustojama fiziniai (corpore) ir dvasiniai (animo) ar vien dvasiniai, pav., jo išsižadant.

Valdymas galima *skirstyti*:

1º objekto žvilgsniu a) valdymas tikra prasme (possessio), ir tarsi valdymas (quasi-possessio);

2º priežasties bei titulo žvilgsniu a) legalinis arba juridinis (legalis seu iuridica), ir materialinis arba naturalis (materialis seu naturalis), „possideo quia possum possidere"—valdau, nes galiu valdyti; „possideo quia possideo" (detineo—laikau), valdau, nes valdau, (turiu paėmęs);

3º vidujinių ypatybių žvilgsniu (ob qualitates intrinsecas), valdymas yra: a) teisus, leistas (possessio iusta seu licita) ir b) neteisus, neleistas (possessio iniusta, illicita; vitiosa);

4º valdančiojo subjekto dispozicijos žvilgsniu valdymas yra a) gera valia (bona fide) ir b) pikta valia (mala fide);

5º viršujinių sąlygų žvigsniu valdymas yra (ob condiciones extrinsecas): a) tuščias (vacua), jei daikto nieks nevaldo, b) ramus (pacifica), jei valdymą apimant niekas „incontinenti" nekėlė ginčų („incontinenti"—tuč tuojau arba bent 2 mėnesių laikotarpy ginčų nebuvo).

Senovės *interdiktus dabar pakeitė posesoriniai ieškiniai* (actiones possessoriae). Kanonuose tuo vardu vadinami tie ieškiniai bei skundai, kurie yra kreipiami į valdymą.

Posesoriniai (valdymo), ieškiniai yra trejopi: a) del valdymo įgijamo, įgavimo (actio adipiscendae possessionis); b) del valdymo, palikimo (actio retinendae possessionis); c) del valdymo atgavimo (actio recuperandae possessionis seu de spolio).

4. Posesoriniai ieškiniai veikiančioje teisėje.

105. - *Kam priklauso teisė kelti ieškinį įgauti valdymą* (actio adipiscendae possesionis)? Kas remiasi teisėtu pamatu (titulo iuris), gauti kokį nors kūninį daiktą (rem corporalem), pav., paveldėjimą, legatą, pirktąjį daiktą, įkaitą; ar nekūninį (rem in. corporalem), pav., beneficiją ar teisę, pav., servituto teisę, teisę gyventi su savo vyru, teisę balsuoti, *tas gali kelti ieškinį* del

valdymo įgijimo ir prašyti įvedamas į daikto valdymą (posesiją), ar teisės vykdymą.

Can. 1693. Qui ad possessionem alicuius rei adipiscendam,vel ad alicuius iuris exercitium obtinendum munitur titulo legitimo, petere potest ut in rei possessionem vel iuris exercitium immittatur.

Kokia posesija duoda teisę kelti ieškinį?

106. - Netik valdymas, bet ir paprastasis daikto ar teisės *turėjimas (detentio)* duoda teisės kelti posesorinį ieškinį ar ekscepciją remiantis kanonų norma.

Can. 1694. Non solum possessio, sed etiam simplex detentio praestat, ad normam canonum qui sequuntur, actionem vel exceptionem possessoriam.

107. - Kas per ištisus *metus* yra valdęs nejudomą daiktą ar vykdęs teisę gali skųstis, keldamas ieškinį del valdymo apsaugojimo (actionem retinendae possessionis), jei jo valdymui ar teisės vykdymui būtų daroma kliučių arba jis būtų del to varginamas (si molestiam patiatur).

Can. 1695. § 1. Qui annum integrum in possessione rei vel in quasi - possessione iuris manserit si molestiam patiatur quominus suam possessionem vel qausi - possessionem retineat, habet actionem retinendae possessionis.

Zodis *„molestia"* reiškia čia varginimą, neraminimą (vis Inquietativa), pav., kas nors neleidžia ramiai darbuotis, šienauti, javus ar vaisius rinkti; jis nereiškia išmetimo iš posesijos; tada jau bus vieta ieškiniui del pagrobimo (actio spolii).

Tas valdymo bei posesijos apsaugojimo ieškinys gali būti keliamas tik vienų metų laikotarpy, reikalaujant apginti nuo varginimo (ut a molestiis desistat).

Can. 1695, § 2. Haec actio non admittitur nisi intra annum ab illata molestia adversus molestiae auctorem ut a molestiis desistat.

Neteisaus valdytojo akcija.

108. - Tą turimojo bei valdomojo daikto apsaugos ieškinį gali kelti ir piktos valios (neteisus), posesorius prieš kiekvieną kliudytoją, išskiriant daikto savininką.

Can. 1696, § 1. Etiam qui vi, clam vel precario possidet, actione retinendae possessionis uti potest adversus quemlibet deturbatorem: non autem contra personam a qua ipse rem vi vel clam surripuit aut precario accepit.

„Vis", jėga reiškia *smurtą*, violentiam „quae est maioris rei impetus qui repelli non potest"; kanonai tokią „vim" vadina „spolium". Toks antpuolis (impetus), gali būti ir materialis ir *vis moralis*. „Dicitur patrare spolium iudex qui sententiam edit notorie iniustam" (Lega, I, 219). Be to, „perturbator possessionis non desinit esse iniquus eo quod possessor violentus, clandestinus aut precarius sit iniquus".

Can. 1696, § 2. In causis quae ad bonum publicum spectant, iustitiae promotori ius est opponendi vitium possessionis adversus eum qui vi, clam vel precario possidet

Jei du valdytoju (possessores), ginčijasi del valdymo, pirmenybė teikiama tam, katras metų bėgyje yra daręs dažnesnius bei ryškesnius valdymo veiksmus, pav., mokesnius mokėjo.

Can. 1697, § 1. Si inter duos controversia oriatur uter eorum possideat, ille in possessione praeferendus est qui intra annum frequentiores et potiores possessionis actus exercuit.

§ 2. In dubio iudex possessionem pro indiviso utrique parti attribuat.

Nepaaiškėjus, katras yra per metus daręs „frequentiores et potiores actus", teisėjas privalo valdomąjį daiktą ar patį valdymą priteisti abiem šalim „pro indiviso", t. y. padalinti daikto naudojimą, patį daiktą palikant nedalomą. Pav., jei du karšinčiai (fructuarii), įrodo lygias pretensijas, vaisius pavedama imti pakarčiui (alternis vicibus), arba skelbiama pusė pelno vienam, kita— kitam. Čia neatsižiūrima, katras iš jų pirmas į teismą kreipėsi. Jei daikto ar teisės ypatybė ar barnių bei ginčų pavojus neleidžia priteisti daikto valdymą „pro indiviso", teismas liepia daiktą *sekvestruoti*, padeda jį pas trečiąjį asmenį; jei tai buvo *teisė* —

sulaiko jos vykdymą iki bus išspręstas tų dalykų savasties klausimas. Toks, pav., dviejų nevaldomas daiktas yra beneficija, kuri „a duobus pro indiviso possideri non potest".

Can. 1697, § 3. Si rei vel iuris indoles aut contentionum rixarum periculum non patiatur ut litigantibus pro indiviso possessio interim attribuatur, iudex rem apud sequestrem deponi, aut iuris quasi possessionem suspendi iubeat usque ad iudicii petitorii exitum.

Įrodinėjimo našta (onus probandi), priklauso *abiem šalim* ieškovui ir atsakovui (actori et convento), jei byla yra nagrinėjama *posesoriniame teisme* del valdymo palikimo (retinendae possessionis). Jeigu byla *virsta petitorine* (del savasties teisės į daiktą), įrodymo našta pereina ant to, kas bylą pradėjo. Iš abiejų pusių esant ir čia lygiems įrodymams, sprendimas yra posesoriaus-valdytojo naudai (melior est condicio possidentis, L, II. ff. „Uti possidetis").

Pagrobimo ieškinys (de spolio).

109. - Tas kam daikto ar teisės valdymas būtų *slaptai, jėga* ar kitu būdu atimtas, gali kelti skundą prieš kiekvieną pagrobimo kaltininką ar pogrobtojo daikto turėtoją; tas ieškinys yra vadinamas valdymo atgavimo ieškiniu (recuperandae possessionis), arba del pagrobimo (vel de spolio); yra to paties vardo ir ekscepcija (exceptio spolii).

Kiekvienas valdytojas gali skųstis del pagrobimo, nežiūrint kokiu titulu jis buvo daiktą valdęs: nesvarbu, ar jis buvo „iustus-civilis possessor" (savasties titulu), ar „iustus non civilis" (įnamis-inquilinus, colonus, depositarius), ar „iniustus" (vagis, praedo). Racija — pagrobtieji daiktai pirm visako privalo būti atstatyti į pirmykštę padėtį (spoliatus ante omnia restitneudus est). Svarbu, kad ir plėšikas nebūtų vėl apiplėštas, nes pagrobtąjį daiktą jis privalo grąžinti savininkui (cap. 5, X. II, 13). Išimtį sudaro plėšikai, kurie aiškiai yra „incapaces" (netinkantys) turėti pagrobtąjį turtą, pav., jei nedvasininkas (be tonsūros), viešai (notorie), pagrobtų bažnytinę beneficiją, bet vėl kito būtų apgrobtas. Vyskupas tokį išmeta be jokio teismo, be formalumų. Arba jei apgrobtas asmuo neturėtų teisės stoti teisman, pav., ekskomunikuotas ir t. p.

Pagrobimo (spolii), objektu yra daikto bei teisės valdymas (possessio rei vel iuris). Todel ir ieškinys ir ekscepcija del pagrobimo (tum actio tum exceptio spolii) turi objektą tą pat daikto bei teisės turėjimo, valdymo atgavimą. Pav., apgrobtu laikomas vyras, kurį žmona neteisėtai apleido (spoliatus dictur maritus, si uxor ab eo divertat iniuste); apgrobta laikoma žmona vyro iš namų išmesta (spoliata dicitur uxor a marito eam de domo sua eiciente, cap. 8, X, II, 13). Apgrobtas laikomas tas, kurs yra jėga, neteisėtai verčiamas atsisakyti nuo savo beneficijos (spoliatus dictur qui per vim et inique cogitur suo beneficio renuntiare, cap. 2 et 3 ibd.). Apgrobtu laikomas ir tas, kam neleidžiamos laidotuvės, žinoma, neteisėtai (spoliatus dicitur qui iniuste sua sepultura prohibitus est, cap. 6. X, III, 23).

Skundą del pagrobimo (actionem spolii), galima kelti prieš bet kurį turėtoją (contra quemlibet detentorem): prieš privatinį ar viešą asmenį, prieš savo tiesioginę vyresnybę (cap. J. X, de rest. spol., II, 13), prieš mažamečius, moralinius asmenis, nes byla de spolio yra ypatingai privilegijuota; net prieš savininką ar pirm to buvusį teisėtą valdytoją galima kelti (etiam contra dominum aut priorem possessorem legitimum), bet su šiomis išimtimis: a) jei kas atsiėmė (atsigrobė) savo daiktą „incontinenti", čia pat, ant karštų pėdų, nes apgrobtasis nėra dar tikrai apgrobtas (spoliatus), jis dar nebuvo tikras daikto valdytojas (possessor rei), b) jei tas, kurs skundžiasi esąs apgrobtas (spoliatus), ištikro pats yra *aiškiausiai grobikas* (spoliator eius qui est notorius dominus aut possessor legitimus, pav., daiktą yra žinomai pirkęs; jam jis priteistas ir t. p.). Leidžiama skųsti pagrobto daikto turėtojas (detentor), nors jis tą daiktą turėtų ir gera valia (bona fide). Kanonas tuo žvilgsniu skirtumo nežymi, praktika gi yra labai sena.

> Can. 1698. § 1. Qui vi aut clam quoquo modo a possessione rei vel quasi - possessione iuris deiectus est, adversus quemlibet spolii auctorem vel rei detentorem habet actionem recuperandae possessionis vel de spolio et spolii exceptionem.
>
> § 2. Haec actio non admittitur praeterlapso annpostquam spolium passus rei notitiam habuit; exceptio, contra, perpetua est.

110. - Pagrobimo ieškiniui nustatoma griežtas vienų metų terminas, bet ekscepcija yra amžina, įsisenėjimo nežino.

Restitucija.

111. - Pagrobtosios posesijos (daiktų bei teisių), restitucija įvyksta tada, kada: a) apgrobtasis (spoliatus), įrodo ekscepciją; b) grobikas (actor), nori tęsti bei vesti toliau bylą teisme.

Can. 1699. § 1 Spoliatus adversus spoliantem excipiens et probans spolium, non tenetur respondere, nisi prius fuerit in suam possessionem restitutus.

112. - Apgrobtasis (spoliatus), norėdamas atgauti pagrobtąjį daiktą ar teisę, kitais žodžiais, kad būtų atstatytas į posesiją, ar quasi-posesiją, turi įrodyti patį apgrobimo faktą (spoliationem), t. y. privalo įrodyti tą posesiją turėjęs ir esąs iš jos išmestas.

Reikia griežtai atskirti ieškinį del valdymo palikimo ar apgynimo (actio *retinendae* possessionis) nuo ieškinio del valdymo atgavimo, apdraudimo (actio retinendae possessionis).

Can. 1699, § 2. Spoliatus ut in possessionem restituatur nil aliud probare debet, nisi spoliationem ipsam.

Restitucijos sustabdymas.

113. - Ne visada gali ir privalo būti vykdoma pagrobtosios posesijos restitucija. Jei vyras reikalautų grąžinti jam pasitraukusią nuo jo žmoną, keldamas pagrobimo ieškinį (actionem spolii), o būtų aišku, kad žmonai gręsia žiaurumų pavojus (periculum saevitiarum), teisėjas panašų posesijos grąžinimą sustabdo (suspendit), nes čia būtų „periculum corporis" (kūno pavojus). Gali būti ir „periculum animae" (dvasios pavojus), pav., vyras apleido žmoną; žmona skundžias „de spolio"; vyras nurodo į tarp jų esančią ardančią kliūtį (impedimentum dirimens); tada restitucija posesijos sustabdoma, iki petitoriniam procese bus išrištas moterystės tikrumo klausimas.

Kartais iš apystovų teisėjas sprendžia daryti ar nedaryti posesijos restituciją. Pavyzdžiui, pasitraukus vienam iš vedusiųjų, antroji šalis kelia ieškinį „de spolio"; pasitraukusioji šalis atsisako grįžti nurodydama į ardančią kliūtį esančią jų tarpe; dabar teisėjas sprendžia: a) jei kliūtis yra vieša, taikomas kan. 1990,

nedaroma posesijos restitucijos, bet einama prie moterystės panaikinimo; b) jei kliūtis yra slapta ir be to abejotina, bendras sugyvenimas moterystėje atstatomas, nes abejonėje jungtuvių aktą reik laikyti tikru, bet esant abejonei jiems dar neleidžiama naudotis savo moteryste del pavojaus nusidėti. Jei grąžinant posesiją, bijomasi žiaurumų (saevitiae timeantur), asmuo, kuriam gręsia pavojus, pavedamas trečiam saugoti (sekvestras).

Pasitaikius, kada vienas iš vedusiųjų apleidžia (spolium) kitą del viešos svetimoterystės, posesijos restitucija nedaroma, nes čia yra užgauta aukštesnė ir išimtinoji (ius potius et ius exclusivum), kitos šalies teisė ir viešai svetimoteriaujanti šalis, pačiu įvykiu, nustoja vedusiųjų teisių (privatur iuribus coniugalibus). Jei svetimoterystė buvo slapta, posesijos restitucija leidžiama (restitutio conceditur). Neleidžiama daryti posesijos restitucijos beneficijos pagrobimo atsitikime, jei apgrobtasis viešai remiasi neteisėtu savasties titulu (offerat titulum proprietatis notorie vitiosum).

Can. 1699, § 3. Sed si in restitutione rei vel exercitii iuris aliquod occurrat periculum (ex. gr., saevitiarum, cum vir contra uxorem postulat restitutionem coniugalis consortii), iudex, ad instantiam partis vel promotoris iustitiae, pro diversis personarum causarumve adiunctis decernat aut restitutionem suspendi, aut rem vel personam apud sequestrem custodiri, donec causa petitorio iudicio definiatur.

Posesorinių teismų baigimas.

114. - Nagrinėjant bei svarstant posesorines bylas del valdymo apsaugojimo (retinendae possessionis), ir del valdymo atgavimo (recuperandae possessionis), teisman šaukiama vien priešingoji šalis ir taip byla baigiama. Jeigu gi yra keliama posesorinis ieškinys del valdymo įgijimo (adipiscendae possessionis), tai teisman kviečiama visi suinteresuotieji, t. y. priešingoji šalis, jei yra, pav., jei paveldėtąjį turtą laikytų užėmęs ne pats įpėdinis, bet kitas asmuo; kolegijos nariai ir t. t.

Can. 1700. Iudicia possessoria absolvenda sunt, citata dumtaxat adversa parte in iudiciis retinendae vel recuperandae; citatis vero omnibus iis quorum interest, in iudiciis adipiscendae.

SEPTINTASIS SKYRIUS.

Ieškinių ir skundų išgesimas.

De extinctione actionum.

(Kann. 1701—1704).

Literatūra: Noval, 372, 380 n. n.;
Eichmann, Lehrb., § 233;
Wernz, 770 ir sek.

115. - Ne vienaip nyksta ginčo (civiliniai) ieškieniai ir baudžiamieji skundai. *Ginčo* ieškiniai (actiones contentiosae), baigiasi (nyksta), tais pat būdais, kaip ir prievolės (obligationes), t. y. daikto žuvimu, dovanojimu, sumokėjimu, transakcija, įsisenėjimu ir p.

Baudžiamieji kaltinimai yra daromi dvejopu tikslu: a) traukti teisman kaltinamąjį, reikalaujant, kad jam būtų uždėta bausmė ar bent paskelbta; tai sudaro „actionem criminalem proprie talem", t. y., kriminalinę bylą; ir b) reikalauti, kad teismas įvykdytų bausmę, tai sudaro „actionem poenalem", būtent bausmės ieškinį.

Vienas tik teisingumo saugotojas (promotor iustitiae), turi teisę kelti baudžiamąją bylą (utramque actionem sive criminalem, sive poenalem). Promotorius negali to ieškinio dovanoti ar atleisti (cedere).

Bažnyčia į kiekvieną nusikaltimą žiūri kaip į kenksmingą viešamjam labui daiktą (crimina *privata* Ecclesia non agnoscit). Todel baudžiamosiose bylose nėra vietos nei transakcijai, nei atsilyginimui pinigais, pamokėjimui (compositio).

Tačiau teisėjas, jei jam kada įstatymas leidžia dispensuoti ar atleisti bausmę, gali ją pakeisti pamokėjimu pinigais (compositio), t. y. sumokėti pinigus, kurie privalo būti sunaudoti geriems bei labdaringiems ar maldingiems tikslams (in pios usus).

Pas romėnus buvo bausmės panaikinimas (abolitio). Jis buvo: generalis, specialis ir legalis. Bažnyčia vartojo panaikinimą (abolitio) vadindama jį *dispensa* (*dispensatio*) ar *absoliucija* (absolutio). (Žiūr. Wernz, n. 771 ir sek. „Extinctio actionis seu accus. crimin. vel poenae per indulgent. principis").

Be to ir romėnų teisėje teisė kelti ieškinius (actiones), išgesdavo įsisenėjimu (praescriptio). Įsisenėjimas, kaip būdas baigti

civilinėms ginčo byloms turėjo tikslą paraginti, paskatinti suinteresuotus asmenis labiau rūpintis savo teisių saugojimu. Apsileidėliai praleidžia įstatymų nustatytą terminą ir tuomi nustoja teismo pagalbos savo ieškiniui kelti bei teisei apginti. Terminui pasibaigus, teisė kelti ieškinį išnyksta. Tačiau, įsisenėjimas neliečia ekscepcijų.

116. - Civilinėse ginčo bylose įsisenėjimas pateisinamas noru, kad daiktų savastis būtų aiškiai žinoma („expedit reipublicae dominia rerum certa esse"), ir todel apsileidėliai, praleidę teisėtą terminą, laikomi atsisakiusiais nuo teisės kelti ieškinį. *Kriminalinėse* bylose įsisenėjimas negali būti pamatuojamas tomis pat priežastimis. Kriminalinį kaltinimą privalo kelti teisingumo saugotojas (c. 1934); nuo tos teisės jis negali atsisakyti, o jei apsileistų ir ilgesnį laiką nekeltų ieškinio, negalėtų būti pateisintas. Viešoji valdžia, juo labiau Bažnyčia, jei panašų apsileidimą (nekaltinimą), laikytų įsisenėjimu, tuo pačiu, tartum, aprobuotų apsileidimą (negligenciją). Visuomenės nerimas ar papiktinimas pasiliktų be tinkamo nuraminimo bei atitaisymo. Iš ko visuomenei susidarytų tarpinė žala (damnum mediatum). Be to kiekvienam nusikalstamam darbui atsako betarpė žala (damnum immediatum), kuri gali būti atitaisyta atatinkamu baudžiamuoju ieškiniu, kad nubaudus prasižengėlis. Yra tai užduotis socialinės baudžiamosios valdžios.

Tačiau nežiūrint to viso, įsisenėjimas yra *leistas ir kriminalinėse* bylose, tik čia įsisenėjimas remiasi kitu pamatu. Tasai *pamatas* yra būtinumas [illegible] reikalas saugotis kelti išnaujo jau senai pamirštą, nebežin[illegible]ną dalyką, kad išvengus visuomenei kenksmingo ar piktinančio atsitikimo minėjimo, kas gali kilti visada nagrinėjant senus pamirštus kriminalinius ieškinius.

Įsisenėjimo institutas senoje teisėje.

118. - Senovės ginčo bylų kanonų teisės įsisenėjimo institutas buvo sudarytas iš senosios romėnų teisės su kaikuriomis pataisomis, ypač geros valios atžvilgiu (quoad bonam fidem). Įsisenėjimui Bažnyčia reikalauja, kad gera valia (bona fides), būtų netik įsisenėjimo pradžioje, bet ir *per visą jo tęsimosi laiką* (non modo in initio, verum etiam toto possessionis tempore).

Dabartinis Kanonų Kodeksas priima įsisenėjimo taisykles iš vietinių civilinių įstatymų.

Baudžiamųjų kaltinimų įsisenėjimas romėnų teisėje aiškiai žymimas. Jis atsirado išplėtus civilinių ieškinių įsisenėjimą į baudžiamąsias bylas. Kanonų teisėje, tuo žvilgsniu, aiškaus įstatymo nebuvo, bet kanonistai jį įvedė remdamiesi bendrais principais, kad kanonų teisės spragas galima papildyti civiline valdovų teise. „Sacrorum statuta canonum Principum constitutionibus adiuvantur, seu supplentur“ (c. 1, X, V, 32). Ta prasme išsireiškė ir Ap. Sostas dekrete S. C. EE et RR. kovo 22 d. 1898 metais: „Traslatii iuris esse in causis criminalibus ecclesiasticis locum habere praescriptioni“. Kodeksas I. C. irgi pripažįsta įsisenėjimą baudžiamosioms byloms (c. 1702).

Bausmių ieškiniams (actiones poenales), įsisenėjimas nei romėnų, nei kanonų teisėje nebuvo žymimas. Iš čia tuo žvilgsniu buvo abejonių, kurias pašalino C. I. C. Kan. 2240 sako, kad bausmės ieškinių įsisenėjimo klausime reik laikytis kanono 1703, o šis kanonas nustato *naudingą* įsisenėjimui laiką.

119. - *Veikiančioji teisė.* Teisė kelti *civilinį bei ginčo* tiek asmeninį, tiek daiktinį *ieškinį* nyksta įsisenėjimu einant 1508 — 1512 kanonų norma. Bet ieškiniai del *asmenų stovio* (status personarum) įsisenėjimo nežino, pav., visados galima prašyti paskelbti meterystė netikra, arba šventimų negaliojimą.

Pažymėtieji 1508—1512 kanonai nustato bendrąsias taisykles ginčo bylai įsisenėti. Be šių kanonų yra ir kitų, kurie nurodo atskiras išimtinas taisykles; štai kaikurios iš jų:

1. ieškiniai del sprendimo netikrumo (actiones nullitatis sententiae), gali būti keliami per 30 metų (kan. 1893, § 2);

2. ieškiniai del kaikurių aktų panaikinimo (quaedam actiones rescissoriae ex errore), galima kelti dviejų metų laikotarpy (1684, § 2 c.);

3. ieškiniai del dalykų į pirmykštę padėtį atstatymo (actiones restitutionis in integrum), kelti galima ketverių metų laikotarpy (kan. 1688);

4. ieškinys del pagrobimo (de spolio) leidžiama kelti tik vienų metų bėgy (kan. 1698, § 2);

120. - Kanonai 1508—1512 apie įsisenėjimą nustato šias taisykles:

1. bendrai įsisenėjimą kaipo būdą ką nors įgyti ar ko nustoti Bažnyčia priėmė tokį, koks jis randasi atatinkamos šalies

įstatymuose, su kaikuriais apribojimais (limitationes). Šie apribojimai yra:

2. kaikurie daiktai įsisenėjimui nepasiduoda, pav. Mišių stipendijos (ž. Kan. 1509);

3. kaikurie daiktai, pažymėti 1510 kanone, įsisenėjimo teliečiami tik *relatyviai* (relative), pav., šv. daiktai, kaip Konsekruotas kielikas; jį gali privatiniai asmens įgyti įsisenėjimo keliu bet ne pasauliniam vartojimui (non ad usum profanum);

4. brangenybės (res pretiosae), ir teisės priklausančios Ap. Sostui (iura quae pertinent ad Sedem Apostolicam), įsisenėjimui pasiduoda tik po 100 metų (cf. kan. 6 ir 262); brangenybes priklausančias kitiems juridiniams asmenims (quae ad aliam personam moralem ecclesiasticam pertinent), įsisenėjimu galima įgyti tik po 30 metų (kan. 1511);

5. įsisenėjimas (valdymo metu), visą laiką turi būti paremtas gera valia (nulla valet praescriptio, nisi bona fide nitatur toto praescriptionis tempore; kan. 1512).

> Can. 1701. In contentiosis actiones tum reales tum personales exstinuugntur praescriptione ad normam can. 1508 — 1512; actiones autem de statu persrnarum nunquam exstinguuntur.

Mūsų *valstybės civiliniai įstatymai* skirsto *dvejopą* įsisenėjimą juridiniams santykiams nutraukti, būtent *įgijamąjį* arba *posesijos* (*valdymo*), įsisenėjimą (praescriptio acquisitiva seu possessionis), ir *ieškinį naikinančiąjį* įsisenėjimą (praescriptio extinctiva seu actionis in contentiosis).

Apie įsisenėjimą kalba § 690 civilinių įstatymų ir kiti iki 694. Teisė kelti ieškinį, einant civiliniais įstatymais, nyksta per dešimties metų laikotarpį. Kas tuo laiku neiškėlė ieškinio, tas nustoja savo teisės (§§ 692, 694).

122. - Įsisenėjimo *skirstymas*. Valstybės civiliniai įstatymai įsisenėjimą skirsto į *bendrąjį* ir *ypatingąjį*. Bendrasis įsisenėjimas tai 10 metų. Specialinis įsisenėjimas yra trumpesni įstatyme pažymėtieji laikotarpiai. Taip vekselių pateikimui nustatyti 5, 1 ir net pusės metų laikotarpiai (ž. Vekselių Statutas § 73 ir 7); testamentų bei notarialinių aktų pateikimui 2 metų laikotarpis. (Apie skirtumą tarp įgijamojo ir valdomojo įsisenėjimo bei naikinančio teisę kelti ieškinį žiūr. prof. Sinaiskį, 122 psl.

Visokios *baudžiamosios* bylos nutruksta (perimitur), kaltinamojo mirtimi, tejsėtos valdžios atleidimu ar dovanojimu ir praslinkus laikui, *naudingam* kelti baudžiamąją bylą.

Can. 1702. Omnis criminalis actio perimitur morte rei, condonatione legitimae potestatis, et lapsu temporis utilis ad actionem criminalem proponendam.

Tą baudžiamąjį kaltinimą (actio criminalis), einant C. I. C. gali kelti vien tik teisingumo saugotojas (k. 1934); „actio popularis" jau nebeveikia, liko tik „deunntiatio".

Išgesus teisei kelti baudžiamąją bylą in ordine ad iudicium crim. dar negališta teisė daryti tardymą in ordiee ad *remedia poenalia*, einant 2222, 2 kanonu kaip aišku iš 1704, 2° kanono. Be to, mirus. pav., kaltininkui nyksta galimybė kelti baudžiamąją bylą, bet pasilieka teisė kelti *daiktinį* ieškinį del žalos ar nuostolių actio persecutoria rei), jei daiktas pateko paveldėtojui. Taip pat gali būti keliamas *civilinis ieškinys* paveldėtojui daikto del, jau priteistos, piniginės pabaudos (mulcta pecuniaria) išmokėjimo.

123. - *Bausmės dovanojimas.* Kiekviena baudžiamoji byla bei kaltinimas gali būti panaikinta teisėtos valdžios dovanojimu, atleidimu.

Tą bausmės dovanojimą ar atleidimą gali suteikti:

a) kiekvienas, kurs turi teisę išimti iš po įstatymo (omnis qui potest a lege eximere, kan. 2236, § 2);

b) Ordinarai in casibus *publicis*, ad normam can. 2237, § 1;

c) Ordinarai in casibus *occultis*, ad normam can. 2237, § 2.

Dovanojimo suteikimas atleidžia kaltę ir bausmę, bet *neatleidžia nuostolių*, kilusių iš nusikalstamojo darbo. (Žiūr. kan. 1704; Baudž. Stat. 16 str. ir sek.).

Bausmės ieškinys (actio poenalis).

124. - Bausmės ieškinys reiškia teisę teismo keliu reikalauti bausmės įvykdymo. Bausmės ieškinys *skiriasi nuo baudžiamojo* ieškinio. Ten bausmė jau yra žinoma: ji yra nustatyta ar paties įstatymo (latae sententiae vel ferendae sententiae), ar teisėjo sprendimu (sententia iudicis), lieka jį tik įvykdyti. Čia gi reikia kelti visą kaltinamąją bylą, ją remti, įrodyti ir galop išgauti sprendimą.

Ar gali įeisenėti bausmės ieškinys? Nėra abejonės, kad bausmės ieškinys gali įsisenėti, nes kan. 2240 sako: kas liečia bausmės įsisenėjimą taikintinas 1703 kanonas *).

Bausmės „latae sententiae" neįsisenėja. Nes:

a) tos bausmės savo prigimtimi, kaip, pav., netinkamumas (inhabilitas) bei neatsakomumas (irregularitas) savo įvykdymui nereikalauja jokių fizinių veiksmų;

b) taip nusako ir teisės kan. 2243; būtent: cenzūros teismo sprendimu uždėtos tuo pat sprendimu laikomos ir įvykdytos (censurae inflictae per sententiam iudicialem, statim ac latae fuerint, executionem secumferunt);

c) einant naujaja teise (kan. 2232, § 1), tos bausmės *ipso facto* varžo prasikaltėlį kaip išorinėj, taip sąžinės srity (delinquentem, qui delicti sibi sit conscius, ipso facto in utroque foro tenet). Vis tiek ar tai būtų pozityvė bausmė, kaip, pav., piniginė pabauda (mulcta), ar negatyvė mišrioji (negativa mixta), pav. atėmimas teisės balsuoti.

Naudingasis laikas.

125. - Baudžiamasis ieškinys (einant kan. 2240 ir bausmės ieškinys, actio poenalis), galima kelti trijų metų laikotarpy su žemiau nurodytomis išimtimis:

1° Kaltinimai del įžeidimo įsisenėja vienų metų laikotarpy.

2° Kaltinimai del kvalifikuotų nusidėjimų prieš VI ir VII Dievo įsakymus (delicta qualificata) įsisenėja tik po 5 metų.

3° Kaltinimai del simonijos ir žmogžudystės įsisenėja tik po 10 metų.

Pasakyta, įžeidimo byloms kelti terminas vieni metai. Įžeidimas čia reiškia garbės užgavimą ar asmens pagarbos sumažinimą kitų akyse. (Iniuria sensu stricto, seu laesio honoris, imminutio aestimationis. Žiūr. Baudž. Stat. §§ 530—540.

Be to palg. dar Tagancev, Baudž. St., 1088—1117 psl.

Kaip jau aukščiau paminėta, laikas kelti *bausmės* ieškiniui (actio poenalis), yra toks pat kai ir *baudžiamajam* kaltinimui (actio criminalis); plg. kan. 2240 ir 1703.

---

*) De momento seu tempore huius praescriptionis cfr. Noval, n. 337.

**) „Oskorblenije" — laisio iuris — įžeidimas, obraza.

„Obida" — iniuria — nuskaudimas — potwarz.

„Opozorenije" — simplex in iuria — žeminimas.

Can. 1703. Firmo praescripto can. 1555, § 1 de delictis Sacrae Congregationi S. Officii reservatis, tempus utile ad actionem criminalem proponendam est triennium, nisi agatur:

2.° De actione iniuriarum, quae uno anno perimitur;

2.° De actione ob delicta qualificata contra VI et VII divinum praeceptum, quae quinquenntio perimitur;

3.° De actionibus ob simoniam vel homicidium, contra quae actio criminalis decennio perdurat.

Effectus actionis criminalis.

126. - Įsisenėjimas naikina teisę kelti baudžiamąjį kaltinimą, bet nenaikina ginčo ieškinio del atlyginimo nuostolių, kurie galėjo kilti iš nusikalstamojo darbo. Pav., šventvagystės kaltinimo laikotarpis yra 5 metai. Praėjus penkeriems metams, pats šventvagystės nusikaltimas jau įsisenėja, nebegali būti skundžiamas. Bet jeigu kurioje nors šalyje civiliniai įstatymai leistų ieškoti materialinių nuostolių per ilgesnį laiką, galima būtų skųstis per visą tą laiką, reikalaujant grąžinti paimtąjį daiktą ar nuostolius atlyginti.

Can. 1704. Sublata per praescriptionem actione criminali:

1.° Non est hoc ipso sublata actio contentiosa, forte ex delicto orta, ad damna sarcienda;

2.° Ordinarius remediis can 2222, § 2 statutis uti adhuc potest.

Ordinaro teisė taikinti 2222, § 2 priemones neįsisenėja. Pav., vyskupui yra žinoma apie kunigo nusikaltimus, padarytus pirm 3 resp. 5 metų. Praslinkus 3 metams kriminalinis ieškinys del jo nusikaltimų savo pareigoms negali būti keliamas. Tačiau, Vyskupui lieka teisė ir pareiga (officium) neduoti tokiam promocijos

---

„Obida v lico" — culumnia, seu tniuria calumniosa — šmeištas — obelga.

„Obida zaočnaja — diffamatio — apkalba.

„Delictum qualificatum," reiškia nusikaltimą sujungtą su kita ypatybe (qualitas); pav. paprasta vagystė (furtum simplex); švento daikto pavogimas bus šventvagystė — furtum rei sacrae est sacrilegium; vagystė su smurtu bus *plėšimas* — furtum cum violentia est *rapina*; paleistuvystė su svetimu vyru resp. žmona bus adulterium — svetimoterystė; paleistuvystė giminių tarpe bus „incestus."

o esant reikalui ir iš vietos pašalinti. Visos tos priemonės neturi bausmės pobūdžio... „Superior non solum ius, sed etiam officium habet non promovendi clericum de cuius idoneitate non constat, et, ad scandalum evitandum, prohibendi clerico exercitium sacri ministerii aut etiam eumdem ob officio, ad normam iuris, amovendi; quae omnia in casu non habent rationem poenae", can. 2222, § 2.

Nuo kada prasideda preskripcija.

127. - Nuo kurio momento reikia skaityti įsisenėjimą prasidedant?

1.° Civilinėms *ginčo* byloms bei ieskiniams įsisenėjimas pradeda eiti nuo to momento, kada ieškinys teisėtai galima kelti. Pav., bažnyčia, kada jai tapo paskirtas klebonas ir apėmė jos valdymą (cessavit impedimentum iuris); arba pasibaigus fakto kliūčiai, pav., karas pasibaigė ir t. p.

2.° *Baudžiamose* bylose įsisenėjimas pradeda eiti nuo nusikaltimo padarymo dienos (a die patrati delicti), vistiek ar jis būtų slaptas ar viešas, nes įstatymas nedaro čia skirtumo.

> Can. 1705, § 1 Praescriptio in contentiosis currit ex quo actio primum potuit iure proponi; in criminalibus, a die patrati delicti.

3.° Jei nusikaltimas susideda iš kits po kito *veiksmų eilės* (habet tractum *sucessivum*), įsisenėjimas prasideda nuo nusikaltimo pabaigos; pav., konkubinatas, vykdymas šventimų galios suspensoje ar ekskomunikoje.

> Can. 1705, § 2. Si delictum habet tractum, ut vocant, successivum non currit praescriptio, nisi a die qua delicti tractus cessaverit.

4.° Nusikaltimų iš įgudimo (in delictis *habitualibus*), kaip girtybė ir besitęsiančiųjų nusikaltimų (*delicta continuata*), įsisenėjimas pradeda eiti tik po paskutinio tų nusikaltimų veiksmo.

Besitęsiantysis nusikaltimas (delictum continuatum), bus, jei vienas nusikalstamasis darbas jungiamas su kitu; pav., kas nors *vagia ginklą* su tikslu juomi ką užmušti; čia pirmasis nusikaltimas tarnauja kaipo *priemonė* antrajam. Vagis nužudo vagį, kad

nusikračius liudytoju ar kaltintoju; čia tarp abiejų nusikaltimų yra *ryšys*, nes antruoju nusikaltimu norima paslėpti pirmasis.

Can. 1705, § 3. In delicto habituali vel continuato praescriptio non decurrit nisi post ultimum actum; et conventus ob aliquem criminosum actum non praescriptum tenetur de antiquioribus, qui cum eodem actu connectuntur, etiamsi singulatim sumpti ob praescriptionem excluderentur.

Kanoniškojo proceso teisiamoji tvarka.

128. - Išdėsčius žinias apie teisiamąją valdžią, apie dalyvaujančiuosius procese asmenis, apie ieškinių formas, einama prie paties proceso bei teisiamosios tvarkos dėstymo.

Teisiamoji tvarka bei procedūra (*ordo processus*) apima dvyliką Ketvirtosios Knygos titulų nuo VI ligi XVII. Tie titulai turinio atžvilgiu gali būti suskirstyti į tris dalis: 1° Bylų prasidėjimas ir nagrinėjimas (titulai VI — XII); 2° bylų išsprendimas ir baigimas (tit. XIII—XVI); 3° sprendimo vykdymas.

Bylos prasidėjimas ir nagrinėjimas.

De iudicii introductione et instructione.

(Tituli VI—XII).

VI TITULAS.

Bylos prasidėjimas.

De causae introductione.

(Kann. 1706—1726).

Destymo tvarka. Byla prasideda dvejopu veiksmu, tai yra skundo rašto padavimu ir skundžiamo šaukimu teisman, kas ir sudaro du to titulo skyriu.

PIRMASIS SKYRIUS.

Skundo raštas.

De libello litis introductorio.

129. - Pirmoji civilinio bei ginčo teismo (iudicium contentiosum), stadija, tai yra bylos prasidėjimas (causae introductio), apima šiuos du, respective *tris* veiksmus:

a) Ieškinio pareiškimas (actionis propositio) iš ieškovo pusės paduodant *skundraštį* (libellus conventionis, libellus litis introductorius) ginčo bylose ir *kaltinamąjį raštą* (libellus accusationis) baudžiamosiose bylose:

b) skundraščio priėmimas ar atmetimas;

c) atsakovo bei skundžiamojo šaukimas teisman.

Apskritai imant, teismo procedūra bei forma savo esme yra dabar bendra visoms civilizuotoms tautoms.

Skundraštis (ieškomasis prašymas).

130. - Prašymas yra trumpas raštas su aiškiai išdėstytu ieškovo reikalavimu, nurodant reikalavimo priežastį. „Libellus est brevis scriptura continens clare actoris petitionem et petendi causam".

Paprastai prašyme yra 3 dalys:

a) trumpas reikalo išdėstymas, atpasakojimas (narratio seu pars narrativa; summaria *species facti*). Šeštoji dalis apima: 1), teisėją bei teismą (jų įvardijimą); 2) ieškovo, atsakovo bei kitų asmenų tikslų įvardijimą; 3) ieškinio įkainavimą ar jo paminėjimą;

b) ieškinio pagrindai bei priežastys (causa petendi); čia privalo būti nurodytas teisėtas ieškinio pamatas, kuriuo jis remiasi: pav., *asmeniniuose* ieškiniuose gana pažymėti prievolę einančią iš sutarties; prašau, kad Petras grąžintų man skolos pinigus, kuriuos man privalo, pagal skolinamąjį raštą *daiktiniuose* ieškiniuose (in actionibus realibus); prašau, kad Juozas grąžintų man namus, kurių aš esu savininkas (ex iure dominii);

c) pats reikalavimas (petitum seu conclusio); čia aiškiai išdėstoma ieškovo reikalavimai.

Prašymo gale statoma data ir parašas.

(Prašymo pavyzdį žiūr. Acta Ap. S. 1923 m. 414 psl.; cfr. „Naminis Advokatas", Kaunas, 1927).

Ko iš prašymo reikalauja valstybinis, civilinis teismas, nurodo Civ. Pr. Stat. § 256, priedas. Be to, skundraščiai (prašymai) dar apmokami žyminiu valstybiniu mokesniu.

Kodekso teisė.

131. - Kodekso kanonai 1706 ir 1707 nurodo: 1) kad kiekvienas (nors ir oficialinis asmuo), kurs nori ką patraukti teisman, privalo paduoti kompetentingam teisėjui prašymą, kuriame turi išdėstyti ginčo dalyką ir reikalauti teismo sprendimo; būtent, kad teismas išnagrinėjęs bylą duotų atatinkamą jos išsprendimą su juridinėmis pasekmėmis; 2) kas nemoka rašyti ar teisėtai yra sukliudytas paduoti rašytąjį prašymą, tas savo skundą gali pareikšti tribunolui žodžiu; 3) lengvesnėse bei mažesnės reikšmės bylose, kur bylos nagrinėjimas nėra painus, teisėjas savo nuožiūra gali tenkintis žodiniu skundo išdėstymu arba reikalauti, kad jis būtų pateiktas rašyta forma.

Abejuose atvejuose, jei prašymas pateikiamas žodžiu, teisėjas liepia jį notarui surašyt į protokolą, kurs skaitomas ieškovui ir jo patvirtinamas (ab eo probatur).

Can. 1706 Qui aliquem convenire vult, debet libellum competenti iudici exhibere, in quo controversiae obiectum proponetur, et ministerium iudicis ad deducta iura persequenda expostuletur.

Can. 1707, § 1 Qui scribere nescit, aut legitime impeditur quominus libellum exhibeat, oretenus petitionem suam coram tribunali proponere potest.

§ 2. Item in causis facilioris investigationis et minoris momenti ac propterea cito expediendis, iudicis arbitrio relinquitur petitionis admissio oretenus sibi factae.

§ 3. In utroquetamen casu iudex notarium iubeat scriptis actum redigere qui actori legendus est et ab eo probandus.

Can. 1708. Libellus quo lis introducitur debet:

1.° Exprimere coram quo iudice causa introducatur, quid petatur, et a quo petatur;

2.° Indicare, generatim saltem, quo iure innitatur actor ad comprobanda ea quae allegantur et asseruntur;

3.° Subscribi ab actore vel eius procuratore, appositis die, mense et anno, nec non loco in quo actor vel eius procurator habitant, aut residere se dixerint actorum recipiendorum gratia,

132. - *Prašymo priėmimas ar atmetimas.* Gavęs prašymą, teisėjas įsitikina, ar byla yra jam priklausoma ir ar ieškovas yra teisius, būtent, ar turi teisės stoti teisman (legitima persona standi in iudicio), ir privalo įmanomai greičiau prašymą ar priimti ar atmesti. Atmetus prašymą reikia nurodyti atmetimo priežastys.

Can. 1709, § 1. Iudex vel tribunal, postquam viderit et rem esse suae competentiae et actori legitimam personam esse standi in iudicio, debet quantocius libellum aut admittere aut reiicere, adiectis in hoc altero casu reiectionis causis.

Jei teisėjas savo nutarimu yra atmetęs prašymą dėl pataisomų trūkumų, ydų (ob vitia quae emendari possunt), tai ieškovas, pašalinęs trūkumus, naują prašymą paduoda vėl tam pačiam teisėjui. Naują prašymą atmetęs teisėjas vėl išdėsto atmetimo priežastis.

Can. 1709, § 2. Si iudicis decreto libellus reiectus fuerit ob vitia quae emendari possunt, actor novum libellum rite confectum potest eidem iudici denuo exhibere; quod si iudex emendatum libellum reiecerit, novae reiectionis rationes exponere debet.

Dėl pakartoto skundraščio atmetimo šalis turi teisės per 10 [illegible] kreiptis (recursum interponere) į aukštesnį tribunolą; šis nagrinėja bylą pagreitinta tvarka (*expeditissime*, c. c. 1616; 1880, 7°): išklauso šalį, teisingumo saugotoją bei ryšio gynėją.

„Expeditissime" reiškia, kad visas dalykas privalo būti svarstomas *tarsi tarpinė byla* (ad instar causarum incidentalium). Taip, vietoj rašyto prašymo, pakanka žodinis pareiškimas, kitur irgi nesilaikoma griežtos procedūros formos; be to bylos eiga įmanomai trumpinama.

Can. 1709, § 3. Adversus libelli reiectionem integrum semper est parti intra tempus utile decem dierum recursum interponere ad superius tribunal: a quo, audita parte, et promotore iustitiae aut vinculi defensore, quaestio reiectionis expeditissime definienda est.

Negligentia iudicis.

133. - Jei teisėjas, gavęs prašymą *per mėnesį* nedaro jokio nutarimo, atmetąs ar priėmąs (kan. 1709 norma), šalis gali panaujinti reikalavimą; jei ir po to praslinkus *penkioms* dienoms, teisėjas tyli, ieškovas gali kreiptis (recurrere) į Ordinarą, jei ne jis pats yra teisėjas, arba, jei taip, į aukštesnį tribunolą, prašydamas paveikti į teisėją, kad imtųsi nagrinėti bylą arba kad kitas teisėjas būtų duotas.

Can. 1710. Si iudex continuo mense ab exhibito libello decretum non ediderit quo libellum admittit vel reiicit ad normam can. 1709, pars cuius interest instare potest ut iudex suo munere fungatur; quod si nihilominus iudex sileat, lapsis quinque diebus a faca instantia, poterit recursum ad Ordinarium loci, si ipse iudex non sit vel ad superius tribunal interponere ut vel iudex ad definiendam causam adigatur vel alius in eius locum subrogetur.

ANTRASIS SKYRIUS.

Šaukimas ir teismo aktų įteikimas.

De citatione et denuntiatione actorum iudicialium.

(Kann. 1711—1725).

Literatūra: Novai, 392—409 n. n.;
Eichmann, Lehrb., 555 psl.;
Tiutriumov, I § 275 ir sek.

Šaukimo sąvoka, reikalas, suskirstymas.

134. - Šaukimas, *citatio*, lotynų kalba yra imamas platesne ir siauresne prasme. „Citatio" platesne prasme reiškia „denuntiatio, annentiatio actuum iudicialium", teismo aktų įteikimą. Tuo būdu gali būti šaukiami į teismo posėdį asmenys šiokiu ar tokiu būdu su teismu surišti, pav., teisėjas, teismo tarnautojai ir t. t.

Siauresne prasme imant šaukti į teismą, reiškia traukti į teismą tikslu susekti ir ištirti kur tiesa.

Kanonų prasme imant šaukimas teisman gali būti apibrėžtas: „citatio est actus legitimus quo quis (reus) ex mandato iu-

dicis primo vocatur in iudicium iuris experiundi causa“ (šaukimas yra teisėtas aktas, kuriuo kas nors (atsakovas), teisėjo liepimu, yra raginamas atvykti teisman susekti tiesą).

Šaukimo reikalas teka iš pr gimties teisės: jei skundėjas reikalauja, kad teisėjas priteistų jam iš atsakovo (šaukiamojo) ieškinį, atsakovas turi pažinti ieškovo pretensiją ir be to jis turi gauti galimybės pasiteisinti bei gintis.

135. - Šaukimas paprastai yra *skirstomas* šiaip:

1.º *Autoriaus* žvilgsniu (ratione auctoris) šaukimas yra: a) *a iure*, kada pats įstatymas nustato terminą stoti teisman, pav., beneficijos aprūpinimą skundžiant (de beneficii provisione oppugnanda); b) *ab homine*, kada šaukia asmuo (teisėjas).

2º *Subjekto* žvilgsniu (ratione subiecti) šaukimas yra arba *generalinis* (generalis), jei visi kam svarbu yra šaukiami, ir *ypatingas* (specialis), jei šaukiamas nurodytas asmuo.

3.º *Formos* žvilgsniu (ratione formae) šaukimas yra: a) tiesioginis asmeninis (personalis directa), kurs per oficialų asmenį arba teismo tarnautoją (kurjerį) betarpiai įteikiamas šaukiamajam; b) asmeninis netiesioginis (personalis indirecta), kada šaukimas įteikiamas šaukiamajam per nenustatytus asmenis, pav., per giminaičius, tarnus ir net per paštą; c) per skelbimą (edictalis), kurs iškabinamas prie teismo rūmų durų ar skelbiamas laikraštyje.

Istorinės žinios.

136. - Dvylikos lentelių (ius XII Tabularum) įstatymuose buvo nustatyta, kad šaukti teisman turi teisę kiekvienas privatinis asmuo „a privato in ius vocari est potestas“ Jei šaukiamasis neitų, gali jėga jį traukti ar atvesdinti (*obtorto collo*).

Einant Justiniano sistema, kuri ir vėliau užsiliko, reikėjo paduoti teisėjui prašymą, o teisėjas pats rūpinas traukti atsakovą teisman.

Bažnyčios teismuose nuo seniausių laikų priimtas buvo *šaukimo* institutas „institutum citatorium“, kurio taisykle snustato ir dabartinis Kodeksas.

Senoji romėnų tvarka, kad skundėjas pats privalo atsivesti atsakovą teisman, prigijo kaikurių šalių įstatymuose. Prancūzų, germanų, italų, anglų kodeksai į šaukimą teisman žiūri kaip į privatinį skundėjo reikalą, tik jam yra numatytas viešas tarpininkas bei pagelbininkas iš valdžios organų pusės.

Kodekso teisė.

137. - Įvykus prašymo ar žodinio pareiškimo priėmimui, eina atsakovo teisman šaukimas (citatio).

Jei bylininkai patys atvyksta teisman, šaukimo nebereikia, bet notaras aktuosna įrašo, kad šalys savo noru į teismą atvyko.

Can. 1711, § 1. Libello vel orali petitione admissa, locus est vocationi in ius seu citationi alterius partis.

§ 2. Quod si partes litigantes sponte coram iudice se sistant ad causam agendam, opus non est citatione, sed actuarius significet in actis partes sponte sua iudicio adfuisse.

Šaukimas teisman neišvengiamas *baudžiamose bylose*, kur nusikaltimas nėra viešas ir nėra dar aiškus (nec notorium sit nec omnino certum), kur paprastai *byla baigiasi pabarimu*; tada pirm negu teisingumo saugotojas surašo skundžiamąjį prašymą, atsakovas šaukiamas į teismą (plg. kan. 1948, 1949, 1946, § 2, 3, 1954, 1955).

Teisman tam tikru *raginimu* šaukia teisėjas. Šaukimo nutarimas turi būti pažymėtas ar pačiame skundraštyje ar atskirai padarytas, prijungiant jį vienok prie skundraščio.

Šaukimas pranešamas atsakovui ar skundžiamajam; jei daug, kiekvienam skyrium. Atsakovui siunčiama ne pats šaukimo nutarimas, bet šaukiamasis lapelis arba *raginimas* (scheda citatoria). Šaukimo diena pranešama ir ieškovui, kad ir jis nurodytu laiku galėtų atvykti į teismą. (Pav., žiūr. Decr. S. Congr. Sacram. 7. V. 1923, A. A. S. 419 psl.).

Can. 1712, § 1. Citatio fit a iudice, et libello litis introductorio inscribitur aut adiungitur.

§ 2. Denuntiatur autem reo, et, si sint plures, singulis.

§ 3. Debet insuper actori nota fieri, ut statuta die et hora ipse quoque coram iudice se sistat.

138. - Jei byla keliama tokiam, kurs pats laisvai *neadministruoja* daiktų, del kurių eina byla, raginimas yra įduodamas tam, kurs privalo jo vardu teisman stoti, einant 1648—1654 kanonų norma. Tie gi kanonai sako kad mažamečius ir silpnapročius atstovauja jų tėvai, globotojai ar rūpintojai; juridinius asme-

nis atstovauja jų rektorius, valdytojas, įgaliotinis. Ordinaras atstovauja „bona mensae episcopalis".

Can. 1713. Si lis moveatur ei qui non habet liberam administrationem rerum, de quibus disceptatur, citatio denuntianda est ei qui ipsius nomine iudicium suscipere tenetur ad normam can. 1648—1654.

Kiekvienas šaukimas paprastai laikoma galūtinu (peremptoria) ir nėra kartojamas, išskyrus atkaklumo (contumacia) atsitikimą, einant kanonu 1845, § 2.

Can. 1714. Quaelibet citatio est peremptoria; nec iteretur necesse est, nisi in casu de quo in can. 1845, § 2.

Raginimas.

139. - Šaukimo lapely bei raginime įrašoma šaukiamojo nutarimo turinys, t. y., koks teisėjas, kokioje byloje (saltem verbis generalibus), kas ieškovas; po to aiškiai įvardijama šaukiamasis—atsakovas, nurodoma teismo vieta, diena, mėnuo, metai, valanda. Raginimą pasirašo teisėjas, ar jo auditorius ir notaras ir pridedama tribunolo antspaudas. (Pav., žiūr. A. A. S. 1923, 422 psl.).

Cen. 1715, § 1. Citatio denuntietur per schedam, quae praeceptum iudicis parti conventae factum ad comparendum exprimat, idest a quo iudice, ob quam causam saltem verbis generalibus indicatam, quo actore, reus, nomine et cognomine rite designatus. conveniatur; nec non locum, et tempus, idest annum, mensem, diem et horam ad comparendum praefixam perspicue indicet.

§ 2. Citatio, sigillo tribunalis munita, subscribenda est a iudice vel ab eius auditore et a notario.

Šaukimas teisman per raginimą (šaukiamąjį lapelį) daromas šiuo būdu: rašoma raginimo du egzemplioriu ir siunčiama abudu šaukiamajam. Vienas raginimo lapelis paliekamas šaukiamajam, o antrasis su jo parašu grąžinamas teismui ir pridedamas prie aktų.

Can. 1716. Citatio duplici scheda conficiatur, quarum altera remittatur reo convento, altera asservetur in actis.

Šaukimą, teisėjo įsakymu, įteikia teismo kurjeris. Jis savo pareigas eidamas gali peržengti net svetimos vyskupijos ribas, jei atsakovas ten gyvena ir jei teisėjas mato to reikalą. Jei kurjeris neranda atsakovo jo gyvenamoje vietoje, raginimą gali palikti kuriam nors iš jo namiškių ar tarnų, jei tie apsiima įteikti jį kam reik. Jei ne, raginimas grąžinamas teisėjui, kurs liepia jį pasiųsti, kaip liepia 1719, 1720 kanonų taisyklės. Būtent, jei kurjeris neranda patiės šaukiamojo, tuo atvėju reik laikytis bendrųjų pašto taisyklių; tik reikalaujama, kad raginimas būtų siunčiamas apdraustas ir gautas įteikimo raštelis. Smulkios taisyklės apie tvarką susisiekti teismui su bylininkais per paštą yra išdėstytos Civ. Pr. St. § 275 — 298. (Ypatingos *taisyklės* randasi priede prie 267 str. C. Pr. St.; ž. Tiutr. II, pusl. 2308).

Atsakovui ar kaltinamajam atsisakant priimti šaukiamąjį lapelį, jie laikomi pašauktais.

Can. 1717, § 1 Citationis scheda si fieri poterit, per Curiae cursorem tradenda est ipsi convento ubicunque is invenitur.

§ 2. Ad hoc cursor etiam fines alterius dioecesis ingredi potest, si iudex id expedire censuerit et eidem cursori mandaverit.

§ 3. Si cursor personam conventam non invenerit in loco ubi commoratur, relinquere poterit citatoriam schedam alicui de eius familia aut famulatu, si hic eam recipere paratus sit ac spondeat se reo convento quamprimum schedam acceptam traditurum; sin minus eam ad iudicem referat, ut transmittatur ad normam can. 1719, 1720.

Can. 1718. Reus qui citatoriam schedam recipere recuset, legitime citatus habeatur.

Can. 1719. Si ob distantiam vel aliam causam difficulter per cursorem tradi possit reo convento scheda citatoria, poterit iussu iudicis transmitti per tabellarios publicos, dummodo commendata et cum syngrapha receptionis, vel alio modo qui secundum locorum leges et conditiones tutissimus sit.

Edictalis citatio.

140. - Atvėjais kada nežinia ar nesusekta, kur gyvena atsakovas, šaukimas įvyksta per skelbimą. Tuo tikslu kurjeris prie teismo durų prilipdo skelbimą, *ediktinį raginimą*. Laiką tokiam šaukimui savo nuožiūra nustato teisėjas; be to toks pat ediktinis šaukimas skelbiamas kuriame nors laikrašty. Jei abu būdu negalimu, pakanka katro nors vieno. Pavyzdį tokio ediktinio šaukimo žiūr. A. A. Š. 1923, N 8. 428 psl.

Can. 1720, § 1. Quoties, diligenti inquisitione peracta, adhuc ignoratur ubi commoretur reus, locus est citationi per edictum.

§ 2. Hoc autem fit affigendo per cursorem ad fores Curiae schedam citationis ad modum edicti per tempus prudenti iudicis arbitrio determinandum et in aliqua publica ephemeride eam inserendo; si vero utrumque fieri nequeat, alterutrum sufficiet.

Kaip tai atliekama einant civiliniais įstatymais, žiūr. Civ. Proc. Stat. (Tiutr., I t. 763 psl. § 293).

Kurjeris, jei šaukimą įteikia asmeniškai pačiam šaukiamajam, pasirašo ir pažymi datą tai yra dieną ir valandą kurią įteikė. Jei šaukimą įteikia kam nors iš šaukiamojo šeimynos narių, elgias taip pat, tik pažymėdamas *kam* įteiktas raginimas. Jei šaukimas iškabinamas prie teismo durų, kurjeris pažymi kiek laiko šaukimas buvo ten iškabintas. Kada *atsakovas atsisako priimti* šaukimą, kurjeris jį pasirašęs, pažymėjęs atsisakymo dieną bei valandą, grąžina teisėjui.

Can. 1721, § 1 Cursor, cum in manu rei conventi citationis schedam relinquit, debet eam subsignare, adnotatis die et hora quo reo tradita est.

§ 2. Idem peragat si eam relinquit in manibus alicuius de familia aut famulatu rei conventi, addito iusuper nomine personae cui schedam tradidit.

§ 3. Si citatio fiat per edictum, cursor in edicti calce signet qua die et hora edictum affixum ad fores Curiae fuerit et quandiu affixum manserit.

§ 4. Si reus receptionem schedae recuset, cursor schedam ipsam subsignatam, addita die et hora recusationis, iudici remittat.

Visa tai, ką kurjeris atliko su šaukimo įteikimu, jis praneša teisėjui tam tikru patles pasirašytu pranešimu. Šis pranešimas laikomas prie bylos aktų.

Can. 1722, § 1. Cursor quae peregit ad iudicem referet in scripis manu propria subsignatis, quae in actis serventur.

Jei šaukimas įvyko per paštą, pašto pakvitavimas (fides), privalo būti pridėtas prie bylos aktų.

Can. 1722, § 2. Si per tabellariorum officium citatio transmittatur, asservetur in actis fides eiusdem officii.

Jei raginimas neatatinka 1715 kanono taisyklėms, arba jis yra neteisėtai įteiktas, toks šaukimas neturi galios ir nuo jo pareinantieji proceso veiksmai yra be vertės.

Can. 1723. Si scheda citatoria non referat quae in can. 1715 praescribuntur aut non fuerit legitime intimata, nullius momenti sunt tum citatio tum acta processus.

Kitų teismo aktų pristatinėjimas.

141. - Aukščiau pažymėtos atsakovo šaukimo taisyklės, atatinkamai jas pritaikinus, tinka ir kitiems teismo aktams, kaip, pav., teismo parodymų bei sprendimų įteikimui atlikti.

Can. 1724. Regulae superius statutae pro rei citatione, ceteris quoque iudicii actibus, pro diversa tamen eorum natura, accommodandae et applicandae sunt, ut decretorum vel sententiarum denuntiationi aliisque huiusmodi.

Šaukimo pasėkmės.

142. - Teisėtai atlikus šaukimą:

1.º Byla nustoja buvus „integra", t. y., daiktas ar teisė, dėl kurių pradėta bylinėtis, virsta jau „res litigiosa", ginčijamu daiktu;

2.º byla darosi priklausoma (sava) tam teisėjui, kurs davė šaukimą, tuo pačiu pašalinami kiti teisėjai, kurie buvo lygiai kompetentingi tai bylai spręsti;

3.° sustiprėja įgaliotojo taisėjo galia, ji neišnyksta, nors įgaliojantysis (delegans) ir nustotų savo valdžios;

4.° nutraukiamas įsisenėjimas, išskyrus kanonų nurodytąsias išimtis (kan. 1508);

5.° ginčas laikomas pradėtu ir nuo to laiko ginčijamas daiktas ar teisė negali būti keičiami „lite pendente nihil innovetur"; jei kitaip, galima kelti ieškinį „de attentato" (c. 1854—57).

Can. 1725. Cum citatio legitime peracta fuerit aut partes sponte in iudicium venerint:

1.° Res desinit esse integra;

2.° Causa fit propria illius iudicis aut tribunalis, coram quo actio instituta est;

3.° In iudice delegato firma redditur iurisdictio ita ut non exspiret resoluto iure delegantis;

4.° Interrumpitur praescriptio, nisi aliud cautum sit, ad normam can. 1508;

5.° Lis pendere incipit; et ideo statim locum habet principium: „lite pendente, nihil innovetur„.

VII TITULAS.

Ginčo nustatymas.

De litis contestatione.

(Kann. 1726—1731).

Literatūra: Noval, op. c., n. n. 409—418;
Lega, I, n, 419 ss.

143. - Mūsų civiliniai įstatymai nustato, kad kartu su raginimu bei šaukiamuoju lapeliu atsakovui būtų siunčiama skundraščio bei kitų dokumetų nuorašai (Civ. Proc. St. § 247). Kanonų Kodekse tas aiškiai nenurodyta, bet teismo praktika yra ta pati.

Atsakovas gavęs šaukimą (su skundo nuorašu), iš kurio aišku, kas, kur, del ko traukia jį teisman, turi galimybės apsvarstyti ir pagalvoti: a) ar yra kokių ekscepcijų ir tai peremptorinių kurios nutraukia bylą, ar bent tokių, kurios bylą atidėtų tolyn

(dilatoriae); b) jei atrėmimų bylai išvengti ar bent atidėti nesiranda, tai atsakovas galvoja, kas jam geriau, ar patenkinti ieškinį be teismo, ar stoti į teismą ginčytis; c) jei mano be teismo nepasiduoti, stoja teisman pasiryžęs prieštarauti ir priešintis ieškovo tvirtinimams. Savo nusistatymą bylinėtis atsakovas pareiškia teismui; tuo būdu įvyksta taip vadinamas „litis contestatio", *ginčo nustatymas*.

Istorinės žinios.

144. - Senovės romėnų teisėje bylos turėjo dvejopą svarstymą: a) „disceptatio *in iure*", daromą prie valdžios atstovo (magistratus), kuris aiškino teisę, ir b) „disceptatio *in iudicio*", daromą teisėjo akyvaizdoje, kurs faktą nagrinėjo. Ginčo nustatymas tada bovo viešas, iškilmingai abiejų bylos pusių pareiškimu daromas, pasibaigus teisės aiškinimui (absoluta disceptatione in iure), kviečiant esančius ar atvestus asmenis būti liudytojais teisme: „testes estote".

Dioklecijonas panaikino *atskirą* teisės ir fakto nagrinėjimą (in iure et in iudicio). Vardas „litis contestatio" pasiliko, bet įgijo kitos prasmės; valdžios atstovas (magistratus) buvo kartu ir teisėjas. Kada atsakovas pareikšdavo, kad jis stos ginčytis su ieškovu, tai ir buvo ginčo nustatymas (litis contestatio). Justinijonas nieko iš esmės nepakeitė. Ginčo nustatymas anot jo yra: „narratio proposita ab actore et contradictio objecta a reo" — ieškovo patiektas pasakojimas ir jam priešpastatytas atsakovo atsakymas.

Toje formoje ginčo nustatymą priėmė ir senoji Kanonų teisė ir laikė ilgą laiką. Ją mini Grigaliaus Dekretalai. Laikui bėgant pakitėjo tik forma. Įsigalėjus *raštinei* procedūros formai, ginčo nustatymui nebebuvo reikalinga abiem šalim štoti kartu ad contestandam litem. Ginčo nustatymas virto vien *atsakovo* veiksmu, kurs į skundėjo pretensijas pareikšdavo „aninum litigandi"— norą ginčytis. Tą savo norą jis galėjo pareikšti ir raštu ir tai ne teisme.

Bylos ginčo nustatymas procese yra būtinas, nes šalims ir teismui turi būti žinomas ginčo objektas.

Šioks ar toks ginčijamojo objekto aptarimas, (definitio, determinatio rei controversae), yra reikalingas.

Lengvose bylose gana būdavo bendro pareiškimo iš atsakovo pusės, kad jis ieškinį neigia. Bet kai byla būdavo supainiota, komplikuota, reikalingas buvo specialesnis ginčo nustatymas. Čia iš ieškovo pusės buvo statomi, t. v., tvirtinimai (positiones, assertiones). Atsakovas į atskirus tvirtinimus duodavo savo atsakymus. Sugretintus ieškovo tvirtinimų ir atsakovo atsakymų eilę, paaiškėdavo ginčijamųjų punktų sudėtis. Tvirtinimai *ginčo* bylose vadinta „articuli“, o „capitula“—*baudžiamosiose.*

Į tvirtinimo punktus labai panašūs yra *klausiamieji punktai* (interrogatoria), kuriuos jungtuvių bylose stato šalims ryšio gynėjas. (Pav., žiūr. A. A. S. 1923, N 8, psl. 424 ir sek.). Gaunamieji į tuos klausimus neigiamieji atsakymai yra lygūs „articulis“ arba „capitulis“, nes jie sudaro ginčo objektą.

„Articuli“ ir „capitula“ vadinama dar „dubia“, abejonės, Tų abejonių suderinimas iš statomųjų klausimų ir gaunamųjų atsakymų vadinama *concordatio dubiorum*, abejonių suderinimas („Lex Propria“ S. R. R., can. 23).

Kodekso teisė.

146. - Teismo medžiagą sudaro aiškus (formalis) atsakovo (skundžiamojo, kaltinamojo) prieštaravimas ieškovo reikalavimams, daromas tikslu tęsti ginčą teisėjo akyvaizdoje.

> Can. 1725. Obiectum seu materia iudicii constituitur ipsa litis contestatione, seu formali conventi contradictione petitioni actoris, facta animo litigandi coram iudice.

Kodeksas ginčo nustatymui jokios ypatingos formos nereikalauja. Užtenka šalių ar jų atstovų žodinio ar raštinio pareiškimo, kurs privalo būti įtrauktas į teismo protokolą, pažymint ieškovo prašymą ir atsakovo prieštaravimus, kad būtų aišku, del ko vedama byla ir kokios yra ginčo ribos. Kaip matom, iš senovės formalio ginčo nustatymo dabar liko tik dalyko esmė, *jei yra nagrinėjama, nepaini byla.*

> Can, 1727. Ad litis contestationem nulla necessaria est sollemnitas, sed sufficit ut partibus coram iudice vel eius delegato comparentibus, in actis inseratur petitio actoris et contradictio conventi, unde constet qua de re agatur seu quinam sint controversiae termini.

147. - *Supainiotose bylose*, kada ieškovo reikalavimai yra neaiškūs arba kada atsakovo prieštaravimai yra sunkūs, migloti, teisėjas ex officio arba katrai šaliai prašant (ad instantiam) šaukia šalis nustatyti aiškiai ginčo punktus (controversiae articulos) arba suderinti bylos abejones (ad causae dubia concordanda). Būtent, išskirti vienos pusės tvirtinimus, kitos pusės paneigtus (assertiones unius litigantis ab altero negatae), kad būtų aišku, kuriuos klausimus teisme nagrinėti kuriuos apleisti.

> Can. 1728. In causis tamen implicatioribus, in quibus petitio actoris nec perspicua sit nec simlex vel contradictio conventi difficultatibus scateat, iueex, ex officio aut ad instantiam actoris vel conventi, partes citet ad rite definiendos controversiae articulos, idest ad causae dubia, ut dicitur, concornanda.

148. - Einant *mūsų civiliniais įstatymais* ginčo nustatymas įvyksta pasiunčiant ieškovo prašymo nuorašą atsakovui, kad šis duotų savo paaiškinimų, atsikirtimų, atrėmimų. Tuos savo paaiškinimus atsakovas gali duoti raštu. Ir čia be ginčo nustatymo negali būti nei sprendimo. Todel seniau romėnų, germanų, rusų procesualinė teisė leisdavo atsakovą jėga atvesti teisman, t. y. pavartoti prievartos priemonių. Su laiku tos prievartos priemonės liko pakeistos *piniginė bauda*. Nuo to laiko ginčo nustatymo reikšmė ėmė mažėti. Esant atsakovo dalyvavimui teisme nebūtinam, ginčas pradėta nustatinėti ir be formalaus „litis contestatio" vien pranešant atsakovui jam kellamąjį ieškinį. Tuo būdu, einant naujausia dabartine procesualistų teorija bei praktika, seniau privalomas atsakovo *paaiškinimas iš jo pareigos virto jo teise*. Teise galima naudotis ir nesinaudoti. Jei jis ta teise nesinaudoja, jis į jokius santykius su teismu nesueina, jis negali taip pat reikalauti, kad byla būtų nagrinėjama, toji teisė lieka *vienam ieškovui*.

Ginčo nustatymas turi didelės *praktinės* reikšmės, nes padeda sutaupyti laiką bei darbą, kurs vėliau, nenustačius ginčo, pasirodytų esąs bereikalingas, kada paaiškėja, kad susitaikinta, ar pareikštos ekscepcijos, kurios bylą nutraukia. Austrų Civ. Proc. Statute (1895) tuo tikslu, pirm gausiant atsakovo paaiškinimus į ieškovo prašymą, įvedama ypatingi posėdžiai (žiūr. Engelmann, 209 psl. 4).

Mūsų Civ. Proc. Statutas duoda 2 savaiti iki 1 mėn. laiko atsakovui duoti raštinį atsakymą į ieškovo prašymą. Momentas įteikimo atsakovui šaukimo teisman atstoja ginčo nustatymą.

Formula dubiorum.

149. - Kanonas 1729 paduoda taisyklių, kaip nustatomas ginčas painesniųjų bylų (t. y., statuit formulam dubiorum). Jei šaukiamoji teisman šalis skirtą ginčui nustatyti dieną teisman nestoja ir nepaaiškina teisėtų nestojimo priežasčių, ji skelbiama *contumax*, atkakli, nestojusi (ec. 1842—1845), o ginčas nustatoma *ex officio* be nestojusios šalies; stojusioji stato savo reikalavimus, o nesančiąją pavaduoja teisingumo promotorius, ryšio gynėjas ar teisėjas. Kartu, tačiau, pranešama nestojusiajai šaliai, kad tam tikru, teisėjo nustatytu laiku, jei nori, gali duoti savo paaiškinimų, atsikirtimų dėl nustatytojo ginčo punktų bei pasiteisinti dėl savo nestojimo.

Jei šalis ar teisėjas nieko neturi kai dėl nustatytos ginčo punktų eilės, formulos, ji paliekama, pažymint tai nutarimu, kuriuo formula patvirtinama.

Jei šalys nesutinka ar teisėjui netinka jų formula, ginčą savo sprendimu išsprendžia teisėjas.

> Can. 1729, § 1. Si die dubiis concordandis praestituta, pars in ius vocata non compareat nec iustam absentiae excusationem alleget, contumax declaretur, et dubiorum formula statuatur ex officio, parte, quae, praesens fuerit, id postulante. Parti autem contumaci statim id notum fiat ex officio ut quas velit exceptiones contra dubiorum seu articulorum formulam possit proponere et a contumacia se purgare, intra tempus quod iudici congruum videatur.
>
> § 2. Partibus praesentibus et in formula dubiorum seu articulorum concordibus, si iudex, quod ad se attinet, nihil excipiendum putaverit, eius rei fiat mentio in decreto quo formula firmatur.
>
> § 3. Si vero partes dissentiant aut earum conclusiones iudici non probentur, iudex ipse controversiam dirimat decreto.

Kartą nustatytoji ginčo punktų (dubia) formula negali būti keičiama be naujo nutarimo, be svarbios priežasties, be teisingu-

mo promotoriaus ar ryšio gynėjo reikalavimo, be abiejų ar vienos šalies išklausymo.

Can. 1729, § 4. Dubiorum seu articulorum formula semel statuta mutari non potest, nisi novo decreto, ex gravi causa, ad instantiam partis, vel promotoris iustitiae, vel defensoris vinculi, audita utraque vel altera parte eiusque rationibus perpensis.

Įrodymų rinkimas daromas nustačius ginčą. Tačiau, ir *in casu contumaciae* ir kitais atvėjais, jei numatoma, jog kitu laiku tų įrodymų del liudytojo mirties ar iš vietos pasišalinimo, nebegalima bus gauti, įrodymų rinkimas leidžiamas pirm ginčo nustatymo.

Cau. 1730. Antequam litis contestatio locum habuerit, iudex ad testium aliarumve probationum receptionem ne procedat, nisi in casu contumaciae, aut nisi testium depositionem recipere oporteat, ne ipsa ob probabilem testis mortem, ob discessum eiusdem vel ob aliam iustam causam recipi postea nequeat, aut difficulter possit.

Effectus constitutionis litis.

150. - Nustačius ginčą:

1.° ieškovas negali keisti savo skundraščio, nebent su tuo sutiktų atsakovas ir teisėjas leistų. Be to, jei iš prašymo pakeitimo atsakovui būtų nuostolių, jie privalo būti atlyginti. (Apie tai iš civilinių įstatymų žiūr. Civ. Proc. Stat. §§ 332, 333, 334).

2.° Prašymas nelaikomas pakeistu, kada:

a) suslaurinama ar pakeičiama įrodymų būdas;

b) kada panaikinama reikalavimai ar reikalavimų papildai (accessoria), t. y. tai kas *nėra ieškinio pamatas* ar *prašomasis* punktas, pav., nuošimčiai, prieauglis;

c) kada prašymo aplinkybės papildomos, o prašymas lieka tas pats, pav., jei vieton daikto prašoma kaina, palūkanos ir t. p.

Teisėjas nustato laiką, kada teismui privalo būti pateikti įrodymai. Reikale jis teisėjo gali būti pratęstas.

3.° Įvykus ginčo nustatymui, svetimo daikto turėtojas nustoja buvęs geros valios (bonae fidei), todel ir priteisus grąžinti daiktą, jis privalo nuo to laiko ir vaisius grąžinti.

Can. 1731. Lite contestata:

1.° Haud licet actori libellum mutare, nisi, reo consentiente, iudex, iustis de causis, censeat mutationem esse admittendam, salva semper reo compensatione damnorum et expensarum, si quae debeatur. Libellus non censetur mutatus, si coarctetur aut mutetur probationis modus; si minuantur aut petitio aut accessoria petitionis; si facti adiunca in libello pridem posita ita illustrentur, compleantur aut emendentur, ut controversiae obiectum idem remaneat; si in locum rei petatur pretium, foenus aut aliquid aequivalens;

2.° Iudex congruum tempus partibus praestituat probationibus proponendis et explendis; quod quidem poterit, instantibus partibus, arbitrio suo prorogare, dummodo ne lis, ultra quam aequum sit, protrahatur;

3.° Possessor rei alienea desinit esse bonae fidei; quapropter damnatus rem restituere, non solum rem ipsam, sed et rei fructus a litis contestatae tempore restituere tenetur et damna praeterea sarcire, si qua secuta fuerint.

VIII TITULAS.

Instancija.

De litis instantia.

(Kann. 1732—1741).

Literatūra: Noval, Comment., 419—429;
Lega, I, 310.—Cfr. Civ. Pr. St. §§ 681—692.

151. - Ginčo nustatymu prasideda instancija, t. y., prasideda iškeltojo juridinio ginčo (controversia) nagrinėjimas. Ginčo instancija tęsiasi iki naturalinio bylos galo. Ginčo instancija baigiasi visais tais būdais, kuriais baigiama teismas, pav., įsiteisėja sprendimas, apeliuojama į aukštesnį teismą, susitaikoma ir t. p. Be to, instancija gali būti sustabdyta, pertraukta (interrumpitur), pasibaigti *nutraukimu* (peremptio) ir gali būti nuo jos atsisakyta.

Can. 1732. Instantiae initium fit litis contestatione finis autem omnibus modis, quibus iudicium terminatur, sed et antea non solum interrumpi, verum etiam finiri potest sive peremptione sive renuntiatione.

Instancijos *pertraukimas* (interruptio instantiae) reiškia proceso sustabdymą, nenaikinant pačios bylos, nenutraukiant ginčo santykio tarp bylininkų. Instancijos pertraukimas reikia skirti nuo instancijos nutraukimo, panaikinimo, (Abschluss des Processes), pav., ieškovui prašant, ginčo instancija nyksta, paaiškėjus, kad byla priklauso kitos rūšies teismui.

Ginčo instancija pertraukiama, sustabdoma (interrumpitur), del įvairių aplinkybių, pav., del aiškaus abiejų šalių noro, ieškovo mirties, pamišimo kurio nors iš bylininkų ir t. p.

Mirus ieškovui ar pasikeitus jo asmens padėčiai (Personenstand; pav., patneka po globa ir nustoja teisiumo, amittit personam standi in iudicio), ar nustojus įgaliojimų, byla, jei jos įrodymų rinkimas dar nebaigtas, sustabdoma iki laiko, kada paveldėtojas ar įpėdinis ginčą atnaujins; jei įrodymai jau surinkti (causa conclusa), byla, pašaukus įgaliotinį ar įpėdinį, svarstoma toliau.

Can. 1733. Si pars litigans moriatur aut statum mutet aut cesset ob officio cuius ratione agit:

1.° Causa nondum conclusa, instantia interrumpitur, donec heres defuncti aut successor litem instauret;

2.° Causa conclusa, instantia non interrumpitur, sed iudex procedere debet ad ulteriora, citato procuratore, si adsit, secus defuncti herede vel successore.

Byloje del beneficijos tarp dviejų dvasininkų, jei vienas iš jų miršta, ginčo instancija nepertraukiama. Mirusiojo vieton stoja teisingumo saugotojas. Beneficija, kurios suteikimas priklauso nuo Ordinaro laisvos valios, tuo atveju gali būti jo likusiam gyvam priešininkui priteista. Tas pat, jei vienas iš bylininkų atsisako.

Can. 1734. Si controvertatur cuinam ex clericis litigantibus ius sit ad beneficium, et alter, lite pendente, moriatur, aut beneficio renuntiet, instantia non interrumpitur, sed contra superstitem eam prosequitur promotor iustitiae qui

pro beneficii aut ecclesiae libertate dimicet, nisi beneficium sit liberae collationis Ordinarii et hic praeferat causam ut victam superstiti adiudicare.

Jei einant bylai *įgaliotinis* ar rūpintojas paliauja ėję savo pareigas, tai ginčo instancija tol lieka pertraukta, kol šalis ar tie, kuriems tai svarbu, paskirs naują įgaliotinį ar rūpintoją arba patys stos teisman tęsti ginčą.

Can. 1735. Procuratore aut curatore a munere cessante, tandiu interrupta manet instantia, quandiu pars aut ii ad quos pertinet novum procuratorem vel curatorem nominaverint aut per se ipsi in posterum agere se velle professi fuerint.

Ginčo instancija laikoma *nutraukta* (perimitur), jei I laipsnio teisme per *dvejus metus* nedaryta jokio procesualinio veiksmo ir jei II-jo laipsnio teisme to nedaryta 1 metų bėgy; be to I-jo laipsnio teismo sprendimas įsiteisėja. Kas kita, jei buvo teisėtų kliūčių neleidusių daryti procesualinius veiksmus.

Can. 1736. Si nullus actus processualis, quin aliquod obstet impedimentum, ponatur in tribunali primae instantiae per biennium aut in gradu appellationis per annum, instantia perimitur, et in altero casu sententia per appellationem oppugnata transit in rem iudicatam.

Perempcija įsiteisėja bei veikia į visus asmenis, taip pat ir į mažamečius bei jiems lygius. Mažamečiams bei jiems prilygstantiems pridera regreso teisė, t. y., teisė skųsti globėjus, rūpintojus, administratorių del nuostolių atlyginimo, kuriuos šie privalo atlyginti, jei neįstengs įrodyti, jog instancija buvo panaikinta be jų kaltės.

Can. 1737. Peremptio obtinet ipso iure et adversus omnes, minores quoque aliosve minoribus aequiparatos, eaque ex officio etiam excipi debet, salvo iure regressus ad indemnitatem adversus tutores, administratores, procuratores qui culpa se caruisse non probaverint.

Ginčo instancijos nutraukimas, perempcija naikina *proceso* aktus (pav. šaukimus), bet *bylos* aktai pasilieka galioje. Tie bylos aktai (acta causae), pav., liudytojų parodymai, dokumentai, ekspertų nuomonės, gali turėti galios ir kitoje, del to paties

reikalo, byloje. Tačiau, blyinėjantis su kitais (extranei), tie aktai teturi tik paprastų dokumentų vertę ir gali būti ginčijami.

Mūsų civiliniuose įstatymuose nėra griežto nuoseklumo tuo žvilgsniu; nutraukus ginčo instanciją, liepiama paduoti naujas ieškomasis prašymas, t. y., seną bylą laiko visai panaikinta, bet toliau, daro išimtį mirusiųjų liudytojų parodymams imant juos iš panaikintos bylos aktų (Žiūr. Civ. Pr. Stat. §§ 690, 661).

Can. 1738. Peremptio exstinguit acta processus, non vero acta causae; imo haec vim habere possunt etiam in alia instantia, dummodo ea inter easdem personas et super eadem re intercedat; sed ad extraneos quod attinet, non aliam vim obtinet, nisi documentorum.

Ginčo instancijos nutraukimo *išlaidas* padengia abi pusi: viena kalta kad apsileido, kita—kad leido apsileidimui įvykti.

Can. 1739. In casu peremptionis, quas quisque ex litigatoribus fecerit, has ipse ferat expensas perempti iudicii.

Kiekvienu teismo momentu ieškovas gali *atsisakyti* nuo ginčo instancijos. Abi šalys gali taip pat atsisakyti nuo visų ar dalies bei tam tikrų proceso aktų, pav., nuo įrodinėjimo dokumentais ar liudytojais. Kad atsisakymas galiotų, turi būti raštu patiektas, teisėtai pasirašytas, praneštas antrajai šaliai, jos priimtas ar bent neginčijamas ir teisėjo leistas. Įgaliotinis tam reikalui turi turėti *specialų* įgaliojimą.

Can. 1740, § 1. In quolibet statu et gradu iudicii potest actor instantiae renuntiare; item tum actor tum reus possunt processus actis renuntiare sive omnibus sive nonnullis tantum.

§ 2. Renuntiatio ut valeat, peragenda est in scriptis et a parte vel ab eius procuratore, speciali tamen mandato munito, debet subscribi, alteri parti communicari, ab eaque acceptari, vel saltem non impugnari, et a iudice admitti.

Priėmus nuo kalkurių aktų atsisakymą, tas atsisakymas yra lygus perempcijai, t. y., bylos panaikinimui. Atsisakiusysis privalo atlyginti kilusius iš jo atsisakymo nuostolius.

Can. 1741. Admissa, pro actis quibus renuntiatum est, eosdem parit effectus ac peremptio instantiae: et obligat renuntiantem ad solvendas expensas actorum, quibus renuntiatum fuit.

IX TITULAS.

Šalių klausinėjimas teisme.

De interrogationibus partibus in iudicio faciendis.

(Kann. 1742—1746).

Literatūra: Noval, n. 430—438.

155. - Ginčo nustatymu prasideda įrodinėjimo laikas (tempus probationis). Įrodymą palengvina ir trumpina šalių pasisakymas bei *prisipažinimas*. Tam prisipažinimui (confessio) išgauti, išprovokuoti padeda klausinėjimas (interrogatio). Tuo tikslu šis skyrius talpinamas tarp skyriaus apie ginčo nustatymą ir įrodymus.

Šalims statomieji *klausimai* vadinami ne vienu vardu, be įvairiais, kurie, kaip pastebi Noval: „nomine potius quam re discernuntur„ (labiau pavadinimu neg dalyko esme skiriasi).

Jie vadinama:

1. *Positiones*, tvirtinimai (Behauptun gen, si facta proponuntur ad modum affirmationis). „Tvirtinu, sakau (pono), kad; tiesa, kad; netiesa, kad.“

2. Tos pat „positiones“ vadinama dar „quaesita“, jei statomi klausimo forma. „Ar tiesa, kad?“

3. „Interrogatoria“, tai visa klausimų eilė (quando propositio constat ex pluribus quaesitis aut propositionibus).

Aiškinant terminus reik pažymėti skirtumas tarp „confessio“ ir „articulus“.

Confessio-prisipažinimas yra vienos šalies tvirtinimas antrosios šalies priimtas.

Articulus tai vienos šalies tvirtinimas, antros šalies paneigtas (assertiones unius partis negatae ab altera). *Articuli* sudaro ginčo bei įrodinėjimo objektą. Jie vadinami taip pat *positiones* et *quaesita*.

Kas klausinėtina.

156. - Ne viskas leista klausinėti. Klausimai leista statyt tik tie, kurie gali patarnauti įrodinėjimo reikalui (sunt ad rem). Tie yra: a) koks nors faktas ar partikularinė teisė (aliquod factum aut ius particulare); b) atsitikimas ar įvykis, kurs rišasi su

nagrinėjamąja byla, ar galįs ją nušviesti; c) faktas ar dalykas, kurs yra ar turėtų būti bylininkui žinomas; d) įvykis, kurį paklaustasis galėtų reikšti (pasakyti) factum ab interrogato revelabile; e) faktas, kurs iš teisminio klausinėjimo nėra išimtas (factum ab interrogationibus iudicialibus non exclusum, can. 1743); pav., nestatoma klausimų nuodėmklausiui išpažinties dalykuose.

Ginčo bylose, turinčiose viešosios reikšmės, kur vyrauja tardymo principas (moterystė, beneficijos titulas), teisėjas turi pareigą bei teisę klausinėti šalis, kad paaiškėtų teisybė. Kitose gičo bylose, kur veikia rungtynių (contentio) principas, teisėjas klausinėja reikalaujant antrajai šaliai ir ex officio, jei reikia nušviesti ar paaiškinti pateiktąjį įrodymą. Teisėjas turi įsigyti *moralinę tikrybę* (*certitudo moralis*), tą gi tikrybę jis semia iš aktų ir įrodymų (c. 1896). Teisėjo klausimai negali papildyti katros nors šalies įrodymus (c. 1619). Klausinėti teisėjas gali ligi procedūros užbaigimo (conclusio in causa). Vėliau klausinėjant reik laikintis prie 1861 kanono taisyklių.

> Can. 1742, § 1. Iudex ad eruendam veritatem facti quod publice interest ut extra dubium ponatur, debet partes interrogare.
>
> § 2. In aliis casibus potest unum ex contendentibus interrogare non solum ad instantiam alterius partis, sed etiam ex officio, quoties agitur de illustranda probatione adducta.
>
> § 3. Interrogatio partium fieri a iudice potest in quovis stadio iudicii ante conclusionem in causa; post conclusionem in causa serventur prescriptum can. 1861.

Atsakinėjimas.

157. - Į teisėtus teisėjo klausimus šalys privalo duoti atsakymus ir pasakyti teisybę, išskiriant baudžiamuosius nusikalstamus darbus. Sios rūšies bylose kaltinamasis gali neatsakinėti ar vengti atsakymo; jis neturi reikalo nei pareigos teikti įrodymų pats prieš save.

Seniau buvo leidžiama klausinėti kaltinamąjį ir apie nusikaltimą, kurį jis pats būtų padaręs (de delicto ab ipso commisso). Iš gautojo atsako buvo daromos atatinkamos išvados. Kodeksas tai panaikino, tuo pat baigdamas juristų ginčus.

Šiaip jau teisėjas pats sprendžia, kiek yra verti gautieji atsakymai; taip pat, ar ir kurią turi vertę nenoras atsakinėti. Susekus, kad šalies atsakymas yra melagingas, kaltasis yra baudžiamas, atstatant jį tulam laikui nuo teisėtų bažnytinių veiksmų. Jei tas įvyktų prisiekus, pasaulietis baudžiamas asmeniniu interdiktu (interdicto personali), dvasininkas — suspensa. Kurie yra teisėti bažnytiniai veiksmai rodo 2256, § 2 kan.

Can. 1743, § 1. Iudici legitime interroganti partes respondere tenentur et fateri veritatem, nisi agatur de delicto ab ipsis commisso.

§ 2. Si pars legitime interrogata respondere recuset, quanti facienda sit haec recusatio, utrum iusta sit, an confessioni aequiparanda, necne, iudicis est aestimare.

§ 3. Pars, quae respondere debet, si illegitime respondere recusaverit aut si postquam responderit mendax reperta fuerit, puniatur, ad tempus a iudice pro rerum adiunctis definiendum remotione ab actibus legitimis ecclesiastisis; et si ante responsionem iusiurandum de veritate dicenda praestiterit, laicus interdicto personali, clericus suspensione plectatur.

Priesaika.

158. - Bažnytinis procesas leidžia *prisaikintų bylininkų* klausinėjimą. Teisėjas net privalo prisaikinti bylininkus *viešosios reikšmės ginčo* bylose; *privatinėse* ginčo bylose bylininkus teisėjas *gali* saikinti. *Baudžiamose* bylose šalių saikinimas *neleidžiamas*. Čia suprantama paprastoji priesaika „de veritate dicenda“ (kad bylininkai tiesą sakys).

„Juramentum calumniae aut malitiae“ Kodeksas nemini, todel jis laikoma išnykęs (c. 6, 6°).

Can. 1744. Iusiurandum de veritate dicenda in causis criminalibus nequit iudex accusato deferre; in contentiosis, quoties bonum publicum in causa est, debet illud a partibus exigere; in aliis, potest pro sua prudentia.

Klausimų statymas.

159. - Savo klausimus (tvirtinimus arba artikulus) ieškovas ar atsakovas vienas antram lygiai kaip ir teisingumo saugotojasi

ar ryšio gynėjas gali pateikti teisėjui, o šis jau bylininkams. Teisėjas stato klausimus vadovadamasis 1773, § 2 kanonu. Klausimams statyti taisykles paduoda 1773—1781 kanonai. Taisyklių tarpe yra: 1) klausimus patiekia šalis, o ne teisėjas (kurs pats stato klausimus *baudžiamosiose* bylose arba bylose, turinčiose viešos reikšmės); 2) klausimai patiekiami raštu ar žodžiu; šiame paskutiniame atvėjy jie protokoluojami; 3) yra trumpi; 4) paklausimai daromi per teisėją. Kada pats teisėjas ar jo delegatas stato klausimą, notoras pažymi: „Interrogatus (reus vel actor) ex officio, an.“

> Can. 1745, § 1. Tum actor tum reus invicem, tum etiam promotor iustitiae et defensor vinculi possunt iudici exhibere articulos, seu quaesita, super quibus pars interro getur, quaeque vulgo positiones dicuntur.
>
> § 2. In positionibus exarandis, admittendis et parti proponendis regulae cum proportione serventur quae in can. 1773—1781 statutae sunt.

Priesaiką atlikti ir į klausimus atsakyti bylininkai privalo stoti *asmeniškai*. Išimtys nurodytos 1770, § 2, n. 1, 2 kanone. Tačiau ir tais visais atvėjais klausinėjimas ir saikinimas atliekamas *asmeniškai*.

> Can. 1746. Ad iusiurandum praestandum vel interrogationibus respondendum partes personaliter coram iudice se sistere debent, exceptis iis de quibus in can. 1770, § 2, nn. 1, 2.

X TITULAS.

Įrodinėjimas.

De probationibus.

(Kann. 1747—1836).

Literatūra: Noval, n. n. 439—443;
Eichmann, Lehrb. §§ 239;
Lega, I, n. 439 ss.,
Wernz, n. n. 578 ss.

160. - Medžiagą nagrinėti bei spręsti bylai renka ir pateikia šalys. Teismo darbas daugumoje reiškiasi pateiktųjų įrodymų suėmimu, suglaudimu ir apčiuopiamo pobūdžio faktų apsvarstymu. Viską apsvarstęs, teismas daro logišką išvadą.

Įrodymai priimami išimtinai teisme, t. y. proceso tvarka. „Non refert quid notum sit iudici, si notum non sit in forma iudicii". Išimtį sudaro viešieji įvykiai (facta *notoria*), nes viešųjų dalykų nėra reikalo įrodinėti, ir *teisiniai spėjimai* (*praesumptiones*). Tuo būdu teismas įgija iš šalių medžiagą, kuria jam tenka remtis sprendžiant bylą.

161. - *Įrodymo sąvoka.* Įrodymas yra abejotino ir ginčijamo fakto (dalyko) parodymas bei išdėstymas teisėjui teisėtų argumentų pagalba (rei dubiae et controversae per legitima argumenta ostensio iudici facta). Kitaip sakant, įrodymas yra ginčijamo įvykio išdėstymas bei išaiškinimas teisme su pagalba įstatymų nustatytų ir leistų įrodomųjų priemonių, kaip dokumentai, liudytojai, žinovai. Žinios, kuriomis remiasi teismas, darydamas sprendimą, yra *viešos*, t. y. įstatymo patikrintos, aprobuotos. Negana žinoti dalyką iš šalies. Įrodymui netinka žinia, gauta nelegaliu būdu, pav., iš liudytojo, neturinčio teisės stoti teisman, arba gauta būdu, kurs teismo taisyklėms neatatinka, pav., privačiai pasiklausius.

Bylininkai stengiasi *įtikinti teisėją*, o ne priešingąją pusę. Vienos šalies pateiktieji įrodymai pranešami antrajai, kad galėtų juos atremti, gintis.

162. - Įrodymų *skirstymas.*

1. *Ratione modi quo abtinentur* įrodymai yra: a) *tiesioginiai* (directae) pav., dokumentai, liudytojai; b) *netiesioginiai* (indirec-

tae, quae deducuntur ex facto non destinato a partibus ad faciendam probationem), pav., spėjimai (praesumptio): atsakovas praleidęs ekscepciją spėjama nuo jos atsisakęs.

2. Pateikimo žvilgsniu įrodymai yra, *ex tempore constitutionis*: a) *pirma sustatytieji*, praeconstitutae probationes, kaip aktai dokumentai ir b) *sudarytinieji*, constituendae, kurie gaunam teisiant.

Pirmsudarytieji įrodymai *dalinai* supuola su taip vadinamu *įrodymų apdraudimu* (probatio *in perpetuam rei memoriam*). Įrodymų apdraudimas reiškia įstatymų numatytą leidimą teismui priimti įrodymus tais atsitikimais, kada nėra paprastųjų sąlygų jiems surinkti. Kad toks įrodymų priėmimas būtų leistas, reikalingos yptingos sąlygos: a) asmens reikalavimas, nurodant priežastis, b) prašymas kreipiamas vietos teisėjui. Tos priežastys gali būti, pav., *periculum in mora*: a) ieškinys dar neiškeltas, o čia tą ieškinį liečiąs įrodymas gali žūti, b) ieškiniui esant jau iškeltam, jei pav., geras ekspertas atsitiktinai yra vietoje, vėliau jis būtų nebepasiekiamas. Tais atvėjais teismas klausinėja liudytojus ir priima įrodymus, net antros pusės nepašaukęs, jei nėra tam laiko ir jei parašytojas negali įvardyti to asmens, kurs tapo jo priešininku, pav., traukiniui pasijudinus eiti, įžeidžia kas pro langą perone stovintį asmenį. Nukentėjęs gali reikalauti apklausinėti esančius perone liudytojus, kad iškėlęs bylą turėtų įrodymų prieš dar nežinomą pačiam asmenį. Tos rūšies visi įrodymai vadinami „probationes extraiudiciales".

„Probationes *constituendae*" — teisme renkamieji įrodymai susidaro iš atsakovo pripažinimo, liudytojų bei ekspertų parodymų.

3. Įtikinimo galios žvilgsniu įrodymai esti: a) pilni (plenae probationes), b) puspilniai (semiplenae), c) pilnesnieji (pleniores), d) pilniausieji arba visiškai pilni (plenissimae vel omnino plenae). Remiantis *pilnu* įrodymu galima daryti sprendimą, jei įstatymas nereikalauja *pilnesnio* ar pilniausio įrodymo (c. c. 1791, § 2; 1830, § 4; 2019); plena probatio facit fidem de certitudine morali. *Puspilnis* įrodymas (semiplena) sudaro tik *tiespanašumą* (probabilitatem).

4. Yra dar *daiktiniai* ir *asmeniniai* įrodymai. Daiktiniai įrodymai tai daiktai, su kuriais susipažinęs teismas įsitikrina, kad skundėjo pateiktasis faktas yra teisingas. Procesualiniu žvilgsniu

daiktiniai įrodymai yra 2 *rūšių*: a) daiktai, kurie negali būti teisman atgabenti, b) daiktai, kurie yra atgabenami į teismą. Asmeniniai įrodymai tai *nuošalinių asmenų* asmeniniai *pareiškimai*. Čion įeina liudytojų, žinovų ir t. p. pareiškimai.

Įrodymų objektą sudaro *faktai, o ne teisės*; teisės, įstatymai, jei yra rašyti, ir bendri, spėjama, teisėjui žinomi. Todėl „iura non probantur, sed allegantur tantum" — teisės neįrodinėjama, o nurodoma. Kitaip yra su *įpročio* (consuetudo) bei *dalinėmis* teisėmis (ius particulare); šių, spėjama, kad teisėjas nežino ir todėl reik jas įrodinėti: non praesumuntur nota iudici et debent probari.

Tiesiogiai įrodoma tiktai *pozityviai faktai* (directe probantur tantum facta positiva). Fakto *neigimas* tiesioginio įrodymo nesudaro. Įrodymas susidaro iš daikto bei įvykio *priežasčių ir pasekmių*, pav., žmogžudystės metu kaltinamasis buvo duotoje vietoje. Iš *nebuvimo* tiesiogiai įrodyti negalima.

Netiesiogiai gali būti įrodyti tik kaikurie negatyviai faktai (indirecte possunt *nonnulla* facta negativa probari). Įvykio bei fakto neigimas gali būti tikras netiesioginis įrodymas, sujungiant tą neigimą su vieta, su laiku ir t. p. Yra tai taip vadinama, *negatio facti ad tempus, locum etc.*

Pavyzdžiai: a) negatyvis *fakto* įrodymas: laike įvykusios Kaune žmogžudystės įrodo kas buvęs kur kitur; įrodymas iš *alibi*; b) negatyvis *teisės* įrodymas (negativa iuris), pav., Antanas negali būti liudytoju, nes yra ekskomunikuotas; c) negatyvis *kokybės* (negativa qualitatis); Petras yra gimęs iš neteisėtos moterystės.

Įrodinėjama teigiamieji ar neigiamieji įvykiai, kurie yra abejotini ir ginčijami (facta sive positiva sive negativa dubia et controversa). Viešai žinomieji dalykai nereik įrodynėti. „Notorium non eget probatione".

Įrodinėjimo *sistema* yra dvejopa: *legalinė* (probatio legalis) ir *moralinė* (probatio moralis) *Legalinė* įrodymų sistema remiasi įstatymais, kurie nustato a) įrodinėjimo priemones, b) taisykles įrodymams sudaryti, c) kaikurių įrodymų vertę. *Moralinė* įrodymo sistema yra tada, kada surinktųjų ir turimųjų įrodymų galia yra *palikta laisvai įvertinti* pačiam teisėjui, nors įrodinėjimo priemonės ir taisyklės nustatytos įstatyme.

Legalinė įrodymo sistema yra seniau buvusi, bet ir dabar dar turi vietos bažnytiniuose teismuose, čia turima omeny vyriau-

sias-ypatingas įrodymo rūšis (praecipuas species probationum). Neleidžiama *pasmerkti* remiantis *vienu* liudytoju, bet „in ore duorum aut trium testium stabit omne verbum“ (Deut. 17,6). Viešieji dokumentai duoda pilną įrodymą. Legalinį įrodymą sudaro ir spėjimai (*praesumptiones iurs et de iure*). Kodekse yra aiškių tekstų, patvirtinančių seną legalinio įrodymo teisę, pav., can. 1751: „...confessio iudicialis... relevat alteram (partem) ab onere probandi“; can. 1791: „Unius testis depositio plenam fidem non facit, nisi...“ ir t. p. Bet Kodeksas turi vieną bendrą svarbią taisyklę įrašytą 1869 kanone, § 3: *„Probationes autem aestimare iudex debet ex sua conscientia.* Ta prasme (aprėžta) galima sakyti, kad kanonų teisės procesas nustato *vidujinio įsitikinimo sistema* (*systema intimae persuasionis*).

164. - *Įrodymų forma.* Procedūra bei bylos nagrinėjimo darbas (processus instructio per probationes) gali būti atliekamas tiek žodžiu, tiek raštu (tum oretenus tam in scriptis). Seniau buvo daugiau vietos žodinei formai (publicus oralis interventus ad informandum animum iudicis). Nuo Inocento III laikų buvo įvesta į visus aktus raštinė forma. Toji forma savo patvirtinimą rado 1642 kanone. Dabar prieš sprendimą leidžiama daryti atatinkamą žodinį pasiaiškinimą: „paulo ante sententiam... admittitur tamen *moderata disputatio* coram iudice pro tribunali sedente ad aliquid illustrandum“ (can. 1866, § 2).

Antrasis proceso būdas, t. y. teisėjui tarpininkaujant, priimtas bažnytinėje srity ir mūsų šalies civiliniuose teismuose.

Tvarka yra ši:

1) Teismui liepiant šalys pateikia įrodymus; ginčo bylose tai daroma tam tikru tinkamu įrodymams teikti laikotarpiu (intra terminum probatorium);

2) teisėjas įteikia antrajai šaliai įrodymus, atsakymus, atsikirtimus in facto et in iure pirmos šalies, tuo pat laiku ir ta pat eile, kaip jie yra buvę pateikti;

3) esant reikalui, teismas išsprendžia tarpinius, incidentinius klausimus, jei šie būtų iškilę, pav., šalies ar liudytojo pašalinimą, dokumento užginčijimą, teismo tarnautojo atstatymą;

4) išklausęs šalis bei jų atstovus ar įgaliotinius, surinkęs reikiamus įrodymus, teismas baigia procedūrą, būtent rašo nutarimą (decretum) apie procedūros užbaigimą (decretum conclusionis in causa). Esant reikalui, teisėjas gali leisti, pratęsti įrodymų

pateikimo laiką, terminą (ž. Decr. S. C. Sacrm. 7. V. 1923; § 97, 1);

5) galop eina bylos gynimo ir išsprendimo laikotarpis (periodus seu terminus defensionis et discussionis causae *).

Bendrieji dėsniai.

165. - Kanonas 1747 nustato taisykles, kada *nereikia* įrodynėjimų, o kartais gali būti (kad ir dalinai) apleista ir procedūra.

Trijų rūšių faktai nereikalingi įrodinėjimo:

1.° Viešai žinomieji daiktai (notoria) iš kanono 2197, n. n. 2, 3;

2.° Faktai pačių teisių spėjami;

3.° Faktai vienos šalies iškelti, kitos pripažinti, nebent įstatymai ar teisėjas reikalautų įrodyti.

> Can. 1747. Non indigent probatione:
>
> 1.° Facta notoria, ad normam can. 2197, nn. 2, 3;
>
> 2.° Quae ab ipsa lege praesumuntur;
>
> 3.° Facta ab uno ex contendentibus asserta et ab altero admissa, nisi a iure vel a iudice probatio nihilominus exigatur.

Notoriniai įvykiai (facta notoria).

166. - Fakto *žinomumas* yra dvejopas: a) iš *įstatymų, notorietas iuris*, jei įvykis yra žinomas iš bažnytinio teismo sprendimo (c. c. 1902, 1909, 1892) ar iš skundžiamojo prisipažinimo teisme (c. c. 1750; 2197, 1°); b) *fakto* (notorietas facti), jei tas faktas yra nuolatinis, pastovus (factum permanens), kaip karas; atstumas nuo duotosios vietos, laikinas įvykis (factum transiens vel interpolatum), pav., gaisras, potvynis. Faktas dar gali būti žinomas *materialiniu* ir *formaliniu* žvilgsniu (materialiter et formaliter), pav., padegimas; formaliniu žvilgsniu jis bus žinomas, jei žinosim, kiek padegimu gali ir turi būti apkaltintas padegėjas ar yra nepakaltinamas, pavyzdžiui, beprotis.

Nepastovieji faktai (transeuntia), reikia ne tik nurodyti, bet ir konstatuoti, įrodyti (servato iuris ordine).

*) Civilinio proceso tvarka Cfr. Mačys, p. 233; Holmsten, 292 ss.

Konstatuojant faktus ar skelbiant jų žinomumą reikalingas yra teisingumo promotoriaus ar respective ryšio gynėjo dalyvavimas (c. 1990).

Vien viešumo (publicitas) negana, norint pripažinti kokį nors faktą žinomu (notorium); reik, kad faktas būtų pripažintas žinomu technine teismo prasme. Reikia, kad faktas būtų žinomas betarpiai. Pav., laikrašty paskelbta, kad tarp dviejų asmenų įvyko sutartis. Paprasta prasme faktas yra žinomas visiems skaitantiems, bet ne technine; teismui reikia žinoti ne *pranešimą apie faktą*, bet patį faktą iš dokumento.

Konstatavimas yra proto veiksmas, kurs daromas tikslu susekti kurio nors fakto ar teisinės padėties buvimas ar nebuvimas (cf. Holmst., 157 p.).

2. Spėjimas (praesumptio).

167. - Spėjimu vadiname apytikrį manymą, daromą iš nustatyto įvykio bei konstatuoto fakto, apie abejojamąjį. „Praesumptio est conclusio rationabilis de veritate rei dubiae deducta ex iudiciis plerumque vel frequenter connexis cum veritate rei (Wernz, 654).

Legalinis spėjimas (praesumptio iuris) sudaro netiesioginį įrodymą, jei yra pamatuojamas vienas faktas, kurs rišasi su kitu. Tarp kelių faktų gali būti ryšys tos rūšies, kad vieno buvimas parodo antrojo buvimą. Pav., jei liudytojas patvirtina, kad skundėjas įėjęs į atsakovo kambarį (krautuvę) maišu nešinas, o išėjęs be maišo, reikia teisiai spėti, kad atsakovas maišą yra priėmęs.

Spėjimų skirstymas. Spėjimas yra legalinis (praesumptio iuris), kada iš tam tikrų faktų pats įstatymas liepia išvesti ar spėt kito fakto buvimą.

Legalinis spėjimas savo ruožtu yra: a) *neatremiamasis* (praesumptio iuris et de iure); pav., įsiteisėjęs dalykas (res iudicata, can. 1904), po 2-jų metų, mirus sutuoktiesiems, jų buvusioji moterystė laikoma tikra (praesumitur validum); b) *atremiamasis* (iuris tantum); pav., jei vedusieji kartu gyvena, tai jų moterystė laikoma pavartota, tačiau leista įrodinėti priešinga.

168. - 3. *Teisminis prisipažinimas* (confessio iudicialis) arba faktas vienos šalies teisme pareikštas, o antrosios priimtas, pripažintas, paliuosuoja pirmąją nuo to fakto įrodinėjimo (ab onere probandi; can. 1751). Išimtį sudaro kriminalinės bylos ir ginčo bylos, turinčios viešosios reikšmės, kur prisipažinimas visai

nenaikina reikalo įrodinėti. Be to teisėjas ir grynai privatinėse bylose gali liepti įrodyti žinomą, pripažintą faktą, jei spėtų, kad prisipažinimas yra išgautas prievarta ar padarytas nelaisva valia.

Konstatavimas.

169. - Faktai, nereikalingieji pilno įrodymo, vis tik privalo būti *konstatuojami*, saugojant atatinkamą teisminę tvarką. Konstatuojant reikia:

1. Notoriniams įvykiams *konstatuoti* bendrai (ex regula generali) reikalinga: a) teisingumo promotorius (c. 1934);

b) šaukimas; be šaukimo negali įvykti teisminis papeikimas (correptio iudicialis), kurs atstoja baudžiamąjį teismą, jei kaltininkas prie nusikaltimo prisipažįsta. Tą paklausimą daro Ordinaras. Visa tai yra Kodekso naujiena, nustatyta 1947 kanone;

c) kaltinamasai aktas;

d) ginčo nustatymas;

e) raštinis sprendimas (cc. 1873—1877).

Išimtį sudaro išimtinieji atsitikimai *casus excepti*; jų konstatavimas nurodytas 1990 kanone, kur dar mažesnė procedūra tereikalaujama.

2. Spėjimai (praesumptiones) irgi reikalauja konstatavimo.

3. Teisminis prisipažinimas (confessio iudicialis) prilygsta žinomiesiems (notoria) faktams. Todėl teisminis prisipažinimas tais pat būdais, ką ir žinomieji faktai konstatuojama.

Įrodymo našta ir pasėkos.

De onere et effectu probationis.

1. Įrodynėjimo subjektai.

170. - Įrodynėjimo našta tenka tam, kas tvirtina.

Can. 1748, § 1 Onus probandi incumbit ei qui asserit.

Pats „įrodymo" (probatio) žodis reiškia mintį, kad asmuo, įsitikinęs kokio nors dalyko, įvykio, fakto tiesa bei teisybe, teikia kitam tam tikrų žinių ar faktų, tikslu sudaryti ir jame tokį pat įsitikinimą. Subjektais teisme yra *šalys ir teismas*; vieni iš jų yra

pasingas subjektas, kiti aktingas. Šalys pateikia teismui įrodymus bei argumentus. Jos tiki savo teise bei teisumu, jos nori įtikinti teisėją. Teisė teikti teismui įrodymus pridera išimtinai šalims, bylininkams.

2. Klausimas, *katra šalis* privalo pakelti įrodinėjimo naštą (onus probandi). Tasai klausimas, kas turi įrodinėti tą ar kitą faktą, yra lygūs klausimui, *kas privalo būti įrodyta.* Quaestio quis probare debeat reducitur potius ad quaestionem, quid probandum sit. Reik įrodyti ar faktas, kuriuo paremtas bei pamatuojamas yra ieškinys, ar faktas, kuriuo pamatuojama ieškinio atrėmimas (exceptio). Tasai gi klausimas prilygsta klausimui: kuo privalo remtis, ką tvirtinti viena ir kita šalis. Iš čia daroma išvada: šalis turi įrodinėti jos tvirtinamąjį faktą. Nesvarbu ar tai bus ieškovas ar atsakovs. Dažniausia įrodinėjimo našta tenka ieškovui, nes jis privalo pamatuoti savo ieškinį; bet jei atsakovas (reus conventus) nori tą ieškinį atremti keldamas ekscepciją, jis virsta ieškovu (fit actor excipiendo) ir iš savo pusės privalo pamatuoti savo atrėmimus. Cituotasis (1848, § 1) kanonas labai tiksliai tai išreiškia: „Onus probandi incumbit ei qui asserit". Kanono tekstas savo prasme yra lygus kitai aksiomai: „ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat", įrodinėti privalo kas tvirtina, o ne kas neigia. Tuo būdu fakto neigimas neturi įtekmės į įrodinėjimo naštą. Tačiau, kieno teisė paremta *neigiamuoju* faktu, tas turi įrodyti tą faktą, nežiūrint kad jis neigiamas. Pav., ieškinys grąžinti dalį (kraitį, dotem) del jungtuvių neįvykimo *).

171. - 3. Antrasis 1748 kanono paragrafas sako: „Actore non probante, reus absolvitur". Nors atsakovas teisme ir nieko neveiktų, laikytųsi pasyviai, jis yra paliuosuojamas, jei ieškovas neįstengia įrodyti savo ieškinio.

Pasekmė *nevykusio* iš ieškovo pusės įrodinėjimo yra ta, kad atsakovas yra išteisinamas ir tai net baudžiamose bylose. Iš kitos pusės *pilnojo* įrodymo pasėka yra ta, kad atsakovas yra nuteisiamas. Effectus plenae probationis est condemnatio rei. Atsakovas ginčo bylose nuteisiamas *pagal ieškovo prašymą*, baudžiamosiose bei bylose liečiančiose viešąjį labą (boni publici) net privatinėse *pagal teisingumo reikalavimą.* Actore probante, res ei cedit pro sua petitione in contentiosis, prout iustitia exigit

*) „Neigimo" ir „atrėmimo" (negatio et replicatio) sąvokų aiškinimą cfr. pas Eneglm. § 41, 2: *Atsakovas.*

in criminalibus et causis boni publici, etsi civilibus. Įrodymui esant *nepilnam*, atsakovas nenuteisiamas. Semiplena probatio condemnationem non efficit.

Kanoninis įtarimo nusivalymas (De purgatione canonica).

172. - Seniau, in iure veteri, veikė, „institutum purgationis canonicae". To instituto reikšmė buvo sekanti: iškėlus baudžiamąjį kaltinimą prieš kokį nors asmenį, jei oficialinis kaltintojas (promotor fiscalis) teįrodė tik *semiplene*, puspilniai, kaltinamasis galėjo būti verčiamas nusivalyti visiškai nuo nusikalstamojo darbo įtarimo (cogi poterat ad se purgandum ab omni suspicione criminis). Tą nusivalymą atlikdavo *prisiekdamas*. Kartais buvo reikalaujama ar leidžiama statyti *compurgatores*, kurie priesaika tikrindavo, kad kaltinamasis tiesą kalba (iuramentum *veracitatis*, *credulitatis*). Atsisakius padaryti nusivalymą ar nesuradus *compurgatores*, apskųstasis tapdavo „vehementer suspectus de crimine", labai įtariamas kaltėje, o kartais „habebatur pro confesso", buvo laikomas prisipažinusiu.

Dabar kanoninis nusivalymas (purgatio canonica) išnyko visiškai iš kanonų procedūros. Jo pėdsakas liko in iuramento coniugum de impotentia ir de inconsummatione matrimonii, kada toji vedusiųjų priesaika yra patvirtinama liudijimu taip vadinamų *septimae manus* liudininkų.

Įrodinėjimų *objektas*.

Teismas gali nepriimti ar atmesti reikalavimą tokių įrodymų, kurie neturi esminės reikšmės ar yra labai neapriboti. Iš tų įrodymų atmestini ypač tie, kurių reikalaujama tikslu nuvilkinti bylą (ad moras iudicio nectendas), kaip pav., toli esančio liudytojo kvota, kvota liudytojo su nežinoma gyvenamąja vieta, apsipažinimas su dokumentu, kurs negali būti greit gautas. Tačiau, jei tie įrodymai būtini bylai išspręsti, ypač nėsant kitų įrodymų, reikalavimas yra patenkintinas.

> Can. 1749. Probationes quae ad moras iudicio nectendas postulari videntur, ceu examen testis longe dissiti, aut cuius dmicilium nescitur, vel cognitio documenti quod cito haberi non potest, iudex ne admittat, nisi hae probationes necessariae videantur quia ceterae deficiant aut satis non sint.

PIRMASIS SKYRIUS.

Šalių prisipažinimas.

De confessione partium.

Literatūra: Noval, op. cit.;
Wernz, n. n., 578 ss.

174. - Įrodynėjimų tikslas yra įtikinti teisėją, aiškinant ginčijamą ar abejojamą faktą, kurs yra geriausiai žinomas pačioms šalims. Iš čia ir sakoma: *propria confessio est optima probatio.* Todėl pradedant kalbėti apie įrodymus, jų eilė pradedama šalių prisipažinimu.

Prisipažinimo sąvoka, ypatybės, skirstymas.

1. Prisipažinimu vadinama šalies valios pareiškimas (asseveratio partis), kad neketina ginčyti ieškinio teisumo ar tam tikros aplinkybės savo nenaudai, arba pasisakymas, kad tokios aplinkybės buvimas esąs jai žinomas.

Prisipažinimo ypatybės yra šios:

a) tvirtinama faktas, ne teisė;

b) pripažįstama faktas sau priešingas, priešininkui naudingas, patogus (favorabile), tai daroma žinant ir laisvai; jei ne, prisipažinimas jokios vertės neturi.

Prisipažinimas yra: a) teisminis (iudicialis confessio) ir neteisminis (extraiudicialis);

b) *išreikštas* (expressa) ir *tylus* (tacita confessio), jei kas pateikia dokumentą, kuriame randasi dalis naudinga priešininkui, o jis pats dėl tos dalies neprieštarauja;

c) *paprastas* (simplex) ir *kvalifikuotas* prisipažinimas.

Kvalifikuotas prisipažinimas.

2. Prisipažinimas vadinamas *kvalifikuotu*, jei prie šalies daromojo prisipažinimo prikergiama aplinkybės ir klauzulės, kurios prisipažinimą apriėžia ir tarnauja prisipažįstančiojo naudai. Kvalifikuotojo prisipažinimo susekimas bei išaiškinimas, ypač ginčo bylose sudaro teisėjui daug sunkenybių, apsunkindamas klausimo išsprendimą *).

*) Cfr. *Noval*, n. 451, de confessione *qualificata scindibili.*

Prisipažinimas yra *teisminis*, kada viena šalis raštu ar žodžiu pareiškia teisme (coram iudice) kokį faktą prieš save priešininko naudai, vis tiek ar teisėjui klausiant ar savaime (sponte). Prisipažinimą gali padaryti ir teisėtas įgaliotinis.

Klausimas, ar prisipažinimas gali *būti skaldomas* (scindibilis), t. y. ar kvalifikuotasis prisipažinimas gali būti taip imamas, kad naudingoji priešininkui dalis būtų priimta, o antroji ne; arba antraip.

Pavyzdin, atsakovas - skolininkas prisipažįsta esąs pinigus pasiskolinęs iš ieškovo, bet priduria: kad dar nesukako mokėjimo laikas, ar kad skolą sugrąžino; arba kad ieškovas iš savo pusės esąs atsakovui skolingas ir t. p. Panašiame prisipažinime kliūtį sudaro *prikergtoji modifikacija*, tarnaujanti atsakovo naudai. Aišku, kad toks kvalifikuotasis prisipažinimas nesudaro tikro, lemiančio įrodymo. Paminėtuose pavyzdžiuose prisipažinimas turi *dvi dali*: viena ieškovo naudai, antroji jo nenaudai. Teismas priima pirmąją dalį, *teigiamąją, grynąme pavidale*. Remdamasis ja teismas daro hipotezę, kad atsakovas yra ieškovo skolininkas; antrąją gi dalį, neigiamąją, teismas laiko atsakovo ekscepcija. Tą savo atsikirtimą atsakovas privalo įrodyti, ir teismas tiek tik duoda tam atsikirtimui reikšmės, kiek bus įrodyta jį turint pamato. Pats faktas yra priimtas be abejonės, svarstoma tik ekscepcija. Taigi teismas prisipažinimą gali skirstyti į faktą ir į ekscepciją. Griežtai imant, tikrai kvalifikuotas prisipažinimas yra nedalomas, ypač ginčo bylose (confessio vere qualificata in causis contentiosis non videtur esse scindibilis). Klausimo praktinį išsprendimą *Lega* paveda teisėjo nuožiūrai: „res expedienda est per arbitrium iudicis". (*De iudicis*, II, vol. IV, n. 221).

Baudžiamosiose bylose kvalifikuotasis prisipažinimas yra skaldomas. Pav., X prisipažįsta užmušęs Y, bet *save gindamas*; arba B prisipažįsta sužeidęs ar padaręs nuostolių Z, bet tas įvyko žaidžiant. To pamatas yra tas, kad pakaltinimas, suponuoja tyčią, piktą valią (dolus) ir prieš nusikaltėlį stoja spėjimas (praesumptio) (žiūr. kan. 2200, § 2).

Can. 1750. Assertio de aliquo facto, in scriptis aut oretenus ab una parte contra se et pro adversario coram iudice, sive sponte, sive iudice interrogante peracta, dicitur confessio iudicialis.

Prisipažinimo objektas.

175. - 3. Privatinio pobūdžio bylose, kur nepaliečiama viešasis labas, teisminis vienos šalies prisipažinimas paliuosuoja antrąją nuo įrodinėjimo, bytik jis būtų laisvas ir apgalvotas (liber et consideratus).

Can. 1751. Si agatur de negotio aliquo privato et in causa non sit bonum publicum, confessio iudicialis unius partis, dummodo libere et considerate facta, relevat alteram ab onere probandi.

Prisipažinusioji teisme šalis, negali nuo savo prisipažinimo atsimesti, išskyrus atsitikimus, kada šalis tučtuojau, čia pat (in continenti), betarpiai, ar įrodo prisipažinimą neturint ypatybių reikalaujamų 1750 kanone ar kad jis remiasi faktina paklaida (error facti).

Can. 1752. Pars, aliquid confessa in iudicio, non ptest contra confessionem suam venire, nisi aut in continenti hoc faciat, aut probet confessionem ipsam vel carere conditionibus in can. 1750 expressis vel errori facti esse adscribendam.

Bendrai teisminis prisipažinimas neatšaukiamas. Atsimetimui nuo jo reikia ypatingų priežasčių ir pagrindo, ką visą reik įrodyti Pav., a) atsakovas, pripažinęs savo teisinio pirmtakūno skolą, vėliau atranda skolos išmokėjimo pakvitavimą; b) pirklys prisipažįsta, kad jo žmogus priėmė prekes, o paskiau pasirodo, prekės dingo kelionėje; čia yra aiški klaida, kuri liečia neprisipažinusiojo asmenį: jis buvo suklaidintas. Tais atsitikimais galima kelti klausimą, prašant panaikinti sprendimą del naujų aplinkybių ar apeliuoti. (Žiūr. kan. 1892 — 1894 Utrum confessio iudicialis valeat impugnari ob defectus processus).

Neteisminis prisipažinimas (extraiudicialis confessio) yra tada, kada prisipažinta pačiam priešininkui ar kitam asmeniui. Patekus tokiam prisipažinimui į teismą, teisėjas įvertina jo įrodomąją galią, apsvarstęs visas dalyko aplinkybes.

Can. 1753. Confessio sive scriptis, sive oretenus, ipsimet adversario aut aliis extra iudicium facta, dicitur extraiudicialis: eaque in iudicium decduta, iudicis est, perpensis omnibus rerum adiunctis, aestimare quanti faciendasit.

Sakramentalinis prisipažinimas (išpažinty) negali būti panaudotas nei juo remiamasi net gavus penitento sutikimą (Žiūr. Causa D. Sforza Cesarini 1834—35, A. S. S., Vol. 18, pag. 56).

Neteisminis prisipažinimas yra tik netiesioginis būdas faktui konstatuoti. Pav., a) liudytojai sako girdėję to ar kito asmens prisipažinimą; b) laiškas tai parodo; c) ieškovas prisiekia, kad mirusysis skolininkas skolą buvęs pripažinęs.

ANTRASIS SKYRIUS.

Liudytojai ir jų parodymai.

De testibus et attestationibus.

(Kann. 1754 –1755).

177. - Įrodymai gali būti skirstomi į daiktinius ir asmeninius. *Daiktiniai* įrodymai suprantama tie daiktai (instrumenta), su kuriais susipažinęs teismas gali įsitikinti, kad šalies teikiamasis faktas yra teisingas. Procedūros atžvilgiu tie dalykai gali būti dalinami į *2 kategorijas*: 1) daiktai, kurie gali būti atgabenti į teismą ir 2) daiktai, kurie į teismą neatgabenami. *Asmeniniai* įrodymai yra žodiniai šalinių asmenų pareiškimai, kurie patvirtina ginčijamąjį tarp šalių faktą: liudytojų parodymai, ekspertų bei aplinkinių kviestinių žmonių pareiškimai.

Istorinės žinios.

178. - Liudytojų parodymai ne visada ir ne visur turėjo tą pat reikšmę. Pas mažiau kulturingas tautas liudytojų parodymai turėjo labai didelę bemaž išimtiną tarp įrodomųjų priemonių vertę. Pas romėnus pradžioje irgi įrodomosios galios turėjo vien liudytojų parodymai. Vėliau įgijo reikšmės ir daiktiniai įrodymai (probatio per instrumenta). Einant toliau daiktinis įrodymas visai net buvo atstumęs liudytojus nuo įrodinėjimo. Dar vėliau abu įrodymo būdu įgavo lygios vertės. Viduramžy, kada mokslas buvo šiek tiek apleistas, vėl paėmė viršų įrodinėjimas liudytojais, iki kol Kanonų teisė daiktinį įrodymą sugrąžino į senąją garbingą vietą. Nuo XV šimtmečio Boeonijos mokykla įrodinėjimą liudytojais buvo palikusi be vertės. Ir dabar kaikurie naujieji Kodeksai įrodinėjimą liudytojais laiko įtartinu.

Bažnyčia laikosi vidurinio kelio: prileidžia liudytojus į visas bylas, bet nustato kartu atsargos taisykles (cautelas), kad apsisaugotų nuo piktnaudojimų, kad liudytojo parodymas, viena geriausių bei patogiausių tiesai susekti priemonių, nenueitų niekais.

Liudytojų sąvoka, ypatybės, skirstymas.

179. - Liudytojas yra asmuo, kurs savo parodymais tikrina kokį nors faktą (perhibet fidem de aliquo facto). Jo ypatybės yra: *žinojimas* (scientia) ir *teisumas* bei noras pasakyti, išreikšti teisybę (veracitas seu probitas).

Liudijimais vadinami liudytojų pareiškimai, daromi akyvaizdoje to, kas juos pašaukęs ką nos patikrinti (ad fidem faciendam).

Liudytojai *skirstomi*:

1) ad *probationem actus*, akto įrodymui, et ad *solemnitatem* actus, aktų farmalumams;

2) publici seu *auctorisabiles*, viešieji arba autoritetingieji; *privati* — privatiniai;

3) vocati—pašaukti, ultronei—savo noru stojusiaji;

4) directi — kurie betarpiai žino dalyką ir indirecti, kurie dalyką žino iš kitų;

5) *de visu*—kurie dalyką matė, *de auditu*—girdėjo iš kitų;

6) de *scientia*—kurie liudija apie dalyką jų pačių jausmais patirtą; *de credulitate*, kurie liudija remdamiesi protavimu.

Liudijimų vartojimas.

180. - Šio skyriaus pradžioje Kodeksas deda du kanonus (1754 ir 1755), kurie nurodo *in genere* sąlygas įrodinėti liudytojais (de usu attestationum) ir liudytojų pareigą atsakinėti.

1. Įrodinėjimas liudytojais yra leidžiamas visose bylose. Įrodinėjimą veda ir jį moderuoja teismas, vaduodamasis sekančiųjų kanonų taisyklėmis.

> Can. 1754. Probatio per testes in quibuslibet causis admittitur, sub iudicis tamen moderatione, secundum modum praefinitum in canonibus qui sequuntur.

2. Liudytojai teisėjo teisėtai klausiami privalo atsakinėti ir pasakyti teisybę. Teisėjo vardu čia suprantami taip pat klausinėtojas (auditor), teisėjas delegatas (cc. 1580; 1743). Atsakymus liudytojai duoda tuo būdu, kurs bylos nagrinėjimui yra patogiausias: žodžiu, raštu ir net ženklais (mostelėjimu), jei kitaip negalima. Civilinio proceso statutas numato tik žodinį liudytojų atsakinėjimą (§ 398).

3. Nuo liudijimo pareigos *atleidžiami* (eximuntur ab obligatione respondendi):

1) Klebonaujantieji bei kiti kunigai paliuosuojami nuo liudijimo apie tuos dalykus, kurie jiems yra žinomi ar atidengti, einant jų šventąsias pareigas už išpažintes ribų (ratione sacri ministerii extra confessionem);

2) valstybiniai tarnautojai, valdininkai (civitatum magistratus), gydytojai, pribuvėjos, advokatai, notarai ir kiti, kurie privalo laikyti paslaptį, kad ir del duoto patarimo, reikaluose, kurie liečia tą sekretą.

Civilinio proceso statutas (§§ 86; 373) nustato atsitikimus, kada liudytotai gali būti nušalinti priešingosios šalies ekscepcija. Pažymėtieji liudytojai yra reliatyvine prasme netinkami liudijimui.

3. Visi, kurie del duotojo liudijimo bijo galinčios kilti nešlovės (infamia), pavojingų varginimų ar kitų labai didelių blogybių sau, giminėms bei gentims (in affinitate) esantiems, visuose tiesiosios linijos laipsniuose ir pirmame šalutinės linijos laipsny (ž. Civ. Pr. Stat. § 373, 4).

Liudytojai sąmoningai pamelavusieji ar tiesą nuslėpusieji baudžiami iš 1743, § 3 Kanono; tąja pat bausme baudžiami asmens, kurie mėgina kuriuo nors būdu paveikti į liudytojus, kad duotų neteisingą parodymą ar nuslėptų tiesą.

Can. 1755, § 1. Testes iudici legitime interroganti respondere et veritatem fateri debent;

§ 2. Salvo praescripto can. 1757, § 3, n. 2, ab hac obligatione eximuntur:

1.° Parochi aliique sacerdotes quod attinet ad ea quae ipsis manifestata sunt ratione sacri ministerii extra sacramentalem confessionem; civitatum magistratus, medici, obstetrites, advocati, notarii aliique qui ad secretum officii etiam ratione praestiti consilii tenentur, quod attinet ad negotie huic secreto obnoxia;

2.º Qui ex testificatione sua sibi vel consanguineis vel affinibus in quolibet gradu lineae rectae et in primo gradu lineae collateralis, infamiam, periculosas vexationes, aliave mala valde gravia obventura timent.

§ 3. Testes iudici legitime interroganti scienter falsum affirmantes aut verum occultantes puniantur ad normam can. 1743, § 3; eademque poena mulctentur omnes, qui testem vel peritum donis, pollicitationibus aut alio quovis modo inducere praesumpserint ad falsumt tesimonium dicendum aut ad veritatem occultandam.

I SKYRELIS.—KAS GALI BŪTI LIUDYTOJAI.

Qui testes esse possint.

(Kann. 1756—58).

118. - Viešpataujant legalinio įrodymo teorijai, kada dviejų liudytojų parodymas sudarydavo pilną įrodymą, reikėjo griežtai apriboti ypatybes tų asmenų, kurių liudijimai sprendė bylą, kad ir priešingai teisėjo įsitikrinimui. Todel anais laikais, įstatymai skelbdavo ištisas asmenų kategorijas, netinkančių būti liudytojais ar nepatikimų del kurių nors fizinių, protinių, moralinių (dorinių), tikybinių priežasčių. Dabar, įsigalėjus laisvajai teismo sprendimo teorijai, kada teisėjas gali pateiktųjų įrodymų svarbą įvertinti laisvai savo įsitikinimu, paremtu logikos bei protavimo išvadomis, išeinant iš kiekvieno atskiro atsitikimo aplinkybių, nebėra reikalo skelbti ištisas kategorijas žmonių netinkamais liudyti. Tatai reikėtų aprėžti įrodinėjimų galimumas. Išklausęs visų liudijimų, teismas gali sustatyti sau aiškesnį bylos vaizdą ir įvertinti įrodymus, kaip to teisingumas reikalauja.

Kas gali būti liudytojas.

182. - Išeidamas iš to principo, Kodeksas nustato taisyklę: „Omnes possunt esse testes, nisi expresse a iure repellantur vel in totum vel ex parte“ (can. 1756). Visi gali būti liudytojais, nebent teisės pažymėtai, visiškai ar dalinai ką pašalintų. Liudyti gali visi (omnes). Nebėra skirtumo tarp vyrų ir moterų, kurs seniau figuravo baudžiamosiose bylose (in causis criminis).

Savaime suprantama, kad liudytojai privalo turėti *prigimtąjį tinkamumą* (capaces iure nuturali). Kūdikiai, bepročiai ir jiems panašūs negali liudyti teisme.

Kanonas 1757 išvardija visą eilę asmenų, kurių teisė liudyti susiaurinta ar atimta:

1) kaipo netinkami (non idonei) atitolinami nesubrendę vaikai (14 metų, resp. 12), mažapročiai (debiles) ir silpnapročiai.

2) Kaipo įtarimai (ut suspecti):

a) ekskomunikuoti, laužantieji priesaiką, nustojusieji garbės (periuri, infames) po pasmerkiamojo ar paskelbiamojo sprendimo (post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam);

b) kurie doros žvilgsniu yra taip sugedę, kad laikomi nevertais pasitikėjimo.

3) Kaip *incapaces*:

1.° Bylininkai, jų atstovai, globotojas globojamojo byloje viršininkas ar administratorius savo atstovaujamos įstaigos byloje, teisėjas su savo asistentais, advokatas ir kiti, kurie šalims byloje asistuoja ar asistavo;

2.° kunigai netinka liudytojais visais tais klausimais, kuriuos žino iš sakramentalinės išpažinties, nors nuo paslapties laikymo būtų penitento atleisti; taip pat dalykai, keno nors išpažinties proga nugirsti, negali būti imami domėn;

3.° kaipo šalys prirūptos (utpote affecti erga partem): vyras žmonos byloje ir atbulai; gimines bei gentys esantieji visose tiesiosios linijos laipsniuose ir pirmame šalutinės; išimtį sudaro klausimai viešojo pobudžio, kada reikia susekti asmens stovį, o iš kitur žinių gauti negalima; pav., ar B yra pasaulietis ar vienuolis ir t. p.

Can. 1716. Omnes possunt esse testes, nisi expresse a iure repellantur vel in totum vel ex parte.

Can. 1757, § 1. Ut non idonei repelluntur a testimonio ferendo impuberes et mente debiles.

§ 2. Ut suspecti:

1.° Excommunicati, periuri, infames, post sententiam declaratoriam vel condemnatoriam;

2.° Qui ita abiectis sunt moribus ut fide digni non habeantur;

3.° Publici gravesque partis inimici.

§ 3. Ut incapaces:

1.° Qui partes sunt in causa, aut partium vicem fungun-tur, veluti tutor in causa pupilli, Superior aut administrator in causa suae communitatis aut piae causae, cuius nomine in iudicio consistit, iudex eiusve assistentes, advocatus alii-que qui partibus in eadem causa assistunt vel astiterunt;

2.° Sacerdotes, quod attinet ad ea omnia quae ipsis ex confessione sacramentali innotuerunt, etsi a vinculo sigilli soluti sint; imo audita a quovis et quoquo modo occasione confessionis ne ut indicium quidem veritatis recipi pos-sunt;

3.° Coniux in causa sui coniugis, consanguineus et affinis in causa consanguinei vel affinis, in quolibet gradu lineae rectae et in primo gradu collateralis, nisi agatur de causis quae ad statum civilem aut religiosum personae spectant, cuius notitia aliunde haberi nequeat, et bonum publicum exi-gat ut habeatur.

Non idonei et suspecti.

183. - Netinkamieji ir įtariamieji (non idonei et suspecti) liudytojai teisėjo dekretu gali būti prileidžiami prie liudijimo. Jų liudijimai teturi tik nurodomosios ir padedamosios reikšmės. Bendrai, jie klausinėjami neprisiekę.

Liudytojai, taip vadinamieji *incapaces* visiškai negali būti klausinėjami, o jų laisva valia duotieji liudijimai negali būti imami domėn.

Can. 1758. Non idonei et suspecti audiri poterunt ex decreto iudicis, quo id expedire declaretur; sed eorum testi-monium valebit tantummodo ut indicium et probationis adminiculum, et ganeratim iniurati audiantur.

II SKYRELIS.—KAS, KURIUO BŪDU IR KIEK GALI STATYTI LIUDYTOJŲ IR KAS GALI JUOS NUŠALINTI.

A quibus, quomodo et quot testes induci et qui excludi possint.

(Kann. 1759—1766).

Šalių teisės ir prievolės.

184. - Statyti liudytojus reiškia šauktis pašalinių asmenų, kad jie savo parodymais įrodytų ieškinį.

Liudytojus stato šalys. Šalims tas pirmiausia rūpi ir joms yra žinomos įrodymo priemonės. Jei byla liečia viešąjį labą, liudytojus stato teisingumo ar ryšio gynėjas. Tą pat teisę turi ir teisėjas *ex officio*, kada yra sprendžiami mažamečių ir jiems lygių asmenų reikalai. Kanonų teisė greta teisingumo promotoriaus ir ryšio gynėjo neatleidžia ir teisėjo nuo pareigos rūpintis viešojo labo reikalais.

Šalis, pastačiusioji liudytoją, gali nuo jo atsisakyti, bet priešininkas gali reikalauti, kad tas liudytojas būtų iškvostas.

Can. § 1. 1759, Testes a partibus inducuntur.

§ 2. Possunt quoque induci a promotore iustitiae et defensore vinculi, si id ad causam intersit.

§ 3. Sed ipse iudex, quoties agatur de minoribus aliisve qui minoribus aequiparantur, et generatim quoties publicum bonum id exigat, potest testes ex officio inducere.

§ 4. Pars, quae testem induxit, potest eius examini renuntiare; sed adversarius postulare potest, ut, hac non obstante renuntiatione, testis examini subiiciatur.

2. Savo noru stojusieji liudytojai teisėjo nuožiūra prileidžiami arba atstatomi. Bet jei paaiškėtų, kad liudytojas atvyko tikslu byla vilkinti ar nuslėpti tiesą, teisėjas jį turi atstatyti.

Can. 1760 § 1. Si quis sponte compareat testimonii reddendi gratia, iudex poterit eius testimonium admittere vel repellere prout expedire consuerit.

§ 2. Debet autem, testem, qui se sponte obtulerit, repebiere cum comparere sibi videatur moras iudicio nectendi causa vel iustitiae et veritati quoquo modo officiendi.

Būdas liudytojams statyti.

185. - Jei įrodymui reikalingi liudytojai, jų vardai ir adresai turi būti nurodyti teismui. Be to reikia pranešti ir tie bylos punktai bei aplinkybės, kuriais šaukiamieji liudytojai turi išsireikšti (žiūr. Civ. Pr. St. § 374).

Can. 1761, § 1. Cum probatio per testes postulatur, eorum nomina et domicilium tribunali indicentur; praeterea exhibeantur positiones seu articuli argumentorum super quibus testes sint interrogandi.

Jei reikalavusio liudytojo šalis teismo nurodytu laikotarpiu (intra diem peremptorium) jo nepastatė, ji laikoma nuo savo reikalavimo atsisakiusia.

Can. 1761, § 2. Si ne intra diem quidem peremptorium a iudice praestitutum, obtemperatum fuerit, postulatio deserta censetur.

Teisėjas turi teisę ir pareigą neleisti statyti liudytojų perdaug.

Can. 1762. Iudici ius et obligatio est nimiam multitudinem testium refrenandi.

Pirm pradedant liudytojų kvotimą arba, teismui leidžiant bent pirm liudijimų paskelbimo, šalys viena antrai praneša jų vardus bei pavardes.

Can. 1763, § 1. Partes debent sibi invicem nota facere testium nomina antequam eorum examen inchoetur, quae aut, si id, prudenti iudicis existimatione, fieri sine grav. difficultate nequeat, saltem ante testificationum publicationem.

Liudytojų atstatymas ir nušalinimas.

186: - 1. Teisėjas matydamas liudytojų netinkamumą, juos *ex officio* nušalina.

2. Liudytojas yra nušalinamas ir priešingai šaliai reikalaujant, jei ši įrodo teisingą atstatymo priežastį.

4. Liudytojų atstatymas privalo įvykti per *tris dienas* gavus jų vardų pranešimą. Vėliau teleidžiama, jei bus įrodyta, kad šalis nežinojo arba tik vėliau sužinojo atmetimo priežastį.

Liudytojo atmetimo klausimą teismas nagrinėja ginčo pabaigoje. Dalykas svarstoma kaip *tarpinė byla* (causa incidens, c. 1785). Kas kita, jei liudytojo nušalinimo priežastis yra vieša, žinoma ar prieš jį stoja teisės spėjimas (praesumptio iuris).

Can. 1764, § 1. Testes debent ex officio excludi, si iudici liquido constat eos a testimonio ferendo prohiberi, salvo praescripto can. 1758.

§ 2. Ast etiam, postulante adversario, testes excludendi snut, si iusta exclusionis causa demonstretur, quae exclusio dicitur reprobatio personae testis.

§ 3. Pars nequit reprobare personam testis quem ipsa induxit, nisi nova reprobationis causa superverit, quamvis possit eius dicta reprobare.

§ 4. Reprobatio testis fieri debet intra triduum postquam testium nomina cum parte communicata fuerunt, nec postea facta admittatur, nisi a parte demonstretur vel saltem iuramento affirmetur defectum testis antea sibi notum non fuisse.

§ 5. Iudex autem reprobationis discussionem in finem litis reservet, nisi contra testem stet praesumptio iuris, aut defectus sit notorius vel statim ac facile probari possit vel postea probari nequeat.

Liudytojus šaukia teisman teisėjas, duodamas šaukimo parėdymą. Šaukimas įteikiamas einant 1715—1723 kanonais.

Can. 1765. Citatio testium fit ministerio iudicis, decrrto interveniente, et intimanda est testibus ad normam can. 1715—1723.

Nestojančius ar nepaklusnius liudytojus teisėjas gali bausti atatinkamomis kanoninėmis bausmėmis. Be to, jei iš jų nestojimo ar nepaklusnumo buvo šalims nuostolių, privalo juos atlyginti.

Can. 1766, § 1. Testis rite citatus parere debet aut causam suae absentiae iudici notam facere.

§ 2. Testis inobediens, qui nempe sine legitima causa non comparuit, aut, etsi comparuit, renuit respondere vel iusiurandum praestare vel attestationi subscribere, a iudice potest congruis poenis coerceri et insuper mulctari pro rata damni qnod ex eius inobedientia partibus obveniat.

III SKYRIUS.—LIUDYTOJŲ PRIESAIKA.

De iureiurando testium.

(Kann. 1767—1769).

187. - Liudytojų priesaika gali būti dvejopa:

a) *pasižadamoji* (ordinarium, promissorium, necessarium, de veritate dicenda, Voreid);

b) *patvirtinamoji* (assertorium, extraordinarium seu de veritate dictorum; Nacheid).

Mūsų civiliniai įstatymai vartoja pasižadamąją priesaiką, o kartais leidžia ir patvirtinamąją, ypač komercijos teismuos (šalims).

Liudytojas pirm duodamas savo parodymą, prisiekia. Liudytojui darant priesaiką gali dalyvauti ir šalys. Privatinio pobūdžio bylose koks nors liudytojas, abiem šalim sutinkant, gali būti nuo priesaikos paliuosuotas. Nors liudytojai ir nesaikinami, bet teisėjas visados privalo priminti jų svarbią pareigą sakyti teisybę.

Can. 1767 § 1. Testis, antequam testimonium edat, iusiurandum praestare debet de tota ac sola veritate dicenda, salvo praescripto can. 1758.

§ 2. Partes earumve procurtores praestationi iurisiurandi testium assistere possunt, salvo praescripto can. 1763.

§ 3. Testibus, si de iure partium mere privato agatur, poterit iusiurandum, utraque prte consentiente, remitti.

§ 4. Sed etiam cum iusiurandum, a teste non exigitur, iudex testem commoneraciat gravis obligationis, qua semper tenetur, veritatem dicendi.

Nors liudytojai jau būtų prisiekę pasižadamaja priesaika, tačiau, teisėjo manymu, pasibaigus kvotimui, gali būti priversti prisiekti, patvirtinimui to, ką pasakė (iusiurandum de veritate dictorum) ištisai ar tik kaikurių punktų.

Can. 1768. Testes, tametsi iusiurandum praestiterint de veritate dicenda, poterunt nihlominus pro prudenti iudicis arbitrio, absoluto examine, adigi ad iusiurandum de veritate dictorum sive circa omnes positionum ariiculos sive circa aliquos tantum, quoties gravitas negotii et editae testificationis adiuncta id postulare videantur.

Liudytojai gali būti prisaikinami, kad iki teismo pabaigos ar net visados saugos paslaptyje jiems teisme pateiktus klausimus lygiai kaip ir duotus į juos atsakymas.

Can. 1769. Testes adigi etiam iureiuraudo possunt ad secretum servandum circa propositas interrogationes dataque interrogationibus responsa, usque dum acta et allegata publici iuris fiant; imo etiam perpetuo ad normam can. 1623 § 3. *).

IV SKYRELIS.—LIUDYTOJŲ KLAUSINĖJIMAS.

De testium examine.

(Kann. 1770—1781).

1. Vieta.

188. - Liudytojai klausinėjami teismo posėdžių vietoje. (Plg. C. P. St. § 385). Nuo pareigos vykti į teismo būstinę atleidžiami: Kardinolai, Vyskupai ir *illustres*, pagal krašto įstatymus. Einant mūsų civiliniais įstatymais (Civ. Proc. Stat. §§ 88, 89, 379) asmens illustres yra aukštieji valdžios asmens, kaikurių vietų viršininkai bei asmens esantieji karo tarnyboje.

Dėl ligos ar gyvenimo sąlygų klausinėjimo vieta pakeičiama sergantiems, vienuoliams; jie klausinėjami jų gyvenamoje vietoje. Svetur gyvenantieji klausinėjami per vietos tribunolus, kanono 1570, § 2 norma. Tribunolas kur užvesta byla, prisiunčiu savo nurodymus.

Toje pat vyskupijoje, bet labai atstu gyvenantieji klausinėjami per tinkamą, reikiamai įgaliotą vietos kunigą. Šis pasiskiria ar jam paskiriamas notoras. Tribunolas duoda instrukcijų (žiūr. C. P. St. 382, 94).

*) Priesaikos formula *liudytojams* Kauno Metropolijos Tribunole vartojama ši:

„Aš N. N. prisiekiu Visagalio ir visažinančiojo Dievo akivaizdoje, kad apie visą, apie ką tik šitoje byloje dvasinio Teismo būsiu klausiamas(a) pasakysiu tikrą tiesą, nesivaduodamas[a] nei baime, nei kerštu, nei rūstybe prieš ką norint, ir kad to, apie ką būsiu klausiamas[a], iki bylos pabaigai niekam neišreikšiu, nei kitems liudytojams, nei tiems, kurie nebus šaukiami liudyti. Taid man tepadedie Viešpats Dievas ir ta Jo šventoji Evangelija.

Taip prisiekiau. [Seka prisekusiųjų parašai].

Prisaikinau. [Seka Tribunolo nario parašas].

Can. 1770, § 1, Testes sunt examini subiiciendi in ipsa tribunalis sede.

§ 2. Ab hac generali regula excipiuntur:

1.° S. R. E. Cardinales, Episcopi et personae illustres quae suae civitatis iure eximuntur ab obligatione comparendi coram iudice testificandi causa: ii omnes eligere ipsi possunt locum ubi testificentur de quo iudicem certiorem facere debent;

2.° Qui morbo aliove corporis vel animi impedimento conditione vitae, uti moniales, tribunalis sedem adire nequeunt; ii domi audiendi sunt;

2.° Qui extra dioecesim degentes, in dioecesim reverti et ad tribunalis sedem accedera sine gravi incommodo nequeunt; ii audiendi sunt a triaunali loci in quo commorantur ad normam can. 1569, § 2, secundum interrogationes et instructiones a causae iudice transmissas;

3.° Qui in dioecesi quidem commorantur, sed in locis ita dissitis a tribunalis sede, ut sine gravibus impensis neque ipsi iudicem adire, neque a iudice adire possint. Hoc in casu iudex debet propiorem aliquem sacerdotem dignum et idoneum deputare, ut cum assistentia alicuius, qui actuarii munere fungatur, examen horum testium perficiat, transmissis pariter eidem interrogationibus faciendis, datisque opportunis instructionibus.

2. Priesaikos dalyviai.

Klausinėjant liudytojus, šalys gali dalyvauti tik teismui leidžiant. Bendrai, klausinėjant liudytojus, šalims neleista dalyvauti. (Plg. C. P: St., § 390—1).

Can. 1771. Examini testium partes assistere nequennt, nisi iudex eas admittendes censuerit.

3. *Būdas liudytojams klausinėti* yra šis:

1. Liudytojai klausinėjama skyrium.

2. Kilus prieštaravimams parodymuose, leista juos suvesti bei statyti vieną kito akivaizdon (confrontatio; Civ. Pr. St. § 100; 404). Tačiau, tam reikia *šių visų sąlygų kartu*: a) jei parodymų prieštaravimas yra žymus ir liečia dalyko esmę: b) jei nėra kito

lengvesnio būdo parodymams suderinti; c) jei iš to nekils papiktinimo ar barnių.

Can. 1772, § 1. Testes seorsim singuli examinadi sunt

§ 2. Prudenti tamen iudicis arbitrio relinquitur pos edita testimonia testes inter se aut cum parte conferre, seu, vulgo, confrontare.

§ 3. Id autam fieri poterit si haec omnia simul concur. rant, sciliet:

1.° Si testes inter se aut cum parte in re gravi et causae substantiam attingente dissentiant;

2.° Si nulla alia facilior ad veritatem detegendam suppetat via;

3.° Si scandali vel dissidiorum periculum non sit ex collatione pertimesendum.

4. Liudytojus klausinėja teisėjas, jo delegatas, teismo auditorius, asistuojant notarui.

Klausimus stato teisėjas ar jo pavaduotojas, o ne šalys, ar teisingumo promotorius, ar ryšio gynėjas. Jie su klausimais į liudytojus kreipiasi per teisėją.

Can. 1773, § 1. Examen fit a iudice, vel ab eius delegato aut auditore, cui assistat oportet notarius.

§ 2. In examine interrogationes non ab alio quam a iudice vel ab eo qui iudicis locum tenet, testibus deferendae sunt. Quapropter si partes, vel promotor iustitiae, vel defensor vinculi examini intersint et novas interrogationes testi faciendas habeant, has non testi, sed iudici vel eius locum tenenti proponere debent, ut eas ipse deferat.

5. Pirmiausia statomi *bendrieji* klausimai (generalia): pavardė, vardas, iš kur kilęs, amžius, tikyba, užsiėmimas, gyvenamoji vieta... ar ir kokiuose santykiuose yra su šalimis; esant reikalui, klausiama tų santykių pradžia, objektas, pasėkos, dažnumas, ilgis. Toliau eina klausimai apie patį dalyką (*ad rem*), ką liudytojas apie jį žino ir iš kur sužinojo ir ką gali išpasakoti.

Can. 1774. Testis primo interrogari debet non modo de generalibus personae adiunctis, hoc est, de nomine, cognomine, origine, aetate, religione, conditione, domicilio, sed etiam quae ipsi cum partibus in causa sit necessitudo, deinde deferendae sunt interrogationes quae causam ipsam

respiciunt et sciscitandum undenet quomodo ea quae asserit, habeat cognita.

Klausimai privalo būti:

1.º trumpi;

2.º apimti nedaug dalykų iškarto;

3.º neklastingi (non sabdolae: seu occulto artificio ita digestae ut eliciant responsionem ab interrogante quidem praevisam, a teste autem non praecognitam);

4.º nedviprasmiai (non captiosae) t. y. turintieji ne vieną prasmę;

5.º be paslėpto atsakymo (non suggerentes responsionem).

Klausinėjimas visados pradedamas ne nuo specialinių klausimų, kurie gali pakišti atsakymą, bet nuo bendrų.

Can. 1775. Interrogationes breves sunto, non plura simul complectentes, non captiosae, non subdolae, non suggerentes responsionem, remotae a cuiusvis offensione et pertinentes ad causam quae agitur.

Klausimai liudytojams išanksto nepranešami. Išklausinėtieji liudytojai neprivalo pasakotis dar neklaustiems. Jei beklausinėjant pasirodytų, kad liudytojas pamiršo aplinkybes ir nebegali tuč tuojau atsiminti, galima jam ištolo šiek tiek padėti (praemonere).

Can. 1776, § 1. Interrogationes non sunt cum testibus antea communicandae.

§ 2. Attamen si ea quae testificanda sunt ita a memoria sint remota, ut nisi prius recolantur, certo affirmari nequeant, poterit iudex nonnulla testem praemonere, si id sine periculo fieri posse censeat.

Liudytojas duoda parodymą iš atminties, o ne skaito iš rašto. Leidžiama skaityti tik apyskaitas su sąskaitomis (calculus, rationes).

Can. 1777. Testes oretenus testimonium dicant, et scriptum ne legant, nisi de calculo et rationibus agatur; tunc enim adnotationes, quas secum attulerunt, poterunt consulere.

6. Liudytojų atsakymai tuč tuojau (ex continenti) *rašom į protokolą* paprasta tvarka.

Can. 1778. Responsio ex continenti redigenda est scripto ab actuario non solum quod attinet ad substantiam, sed etiam ad ipsa editi testimonii verba, nisi iudex, attenta causae exiguitate, satis habeat unam depositionis substantiam referri.

(Pavyzdžius, žiūrėk A. A. S. Nr. 8, 1923 m.).

7. Aktuaro pareiga.

Be to, protokole notaras pažymi saikinimo aplinkybes, šalių dalyvavimą, ex officio pastatytuosius klausimus ir bendrai visa tai, kas įvyksta klausinėjant liudytojus ir kas yra verta pažymėti. (Plg. Civ. Pr. St. § 101).

Can. 1779. Actuarius in actis mentionem faciat de praestito, remisso aut recusato iureiurando, de partium aliorumque praesentia, de interrogationibus ex officio additis et generatim de omnibus memoria dignis quae forte aociderint, cum testes excutiebantur.

Surašytasis liudytojo parodymų protokolas jam perskaitomas, duodant galimybės daryti papildymus, išbraukimus, įnešti pataisas, pakeitimus. Surašytąjį liudytojo parodymą pasirašo: pats liudytojas, teisėjas ir notaras.

Can. 1780, § 1. Testi, antequam ab auditorio discedat, debent legi quae actuarius de iis quae ipse viva voce testatus est, scripto redegit, data eidem testi facultate addendi, supprimendi, corrigendi, variandi.

§ 2. Denique actui subscribere debent testis, iudex et notarius.

Esant reikalui, ir išklausytieji liudytojai gali būti perklausinėti iš naujo. Tas daroma atsarglai, žiūrint, kad tarp liudytojų nebūtų susimokymo (collusio) ar papirkimo. (Plg. Civ. Pr. Stat. § 403).

Can. 1781. Testes, quamvis iam excussi, poterunt, parte postulante aut ex officio, antequam acta seu testificationes publiciuris fiant, denuo ad examen vocari, si iudex id necessarium vel utile ducat, dummodo tamen omnis collusionis vel corruptelae absit periculum.

V SKYRELIS.—LIUDIJIMŲ PASKELBIMAS IR JŲ ATMETIMAS.

De testimoniorum evulgatione eorumque reprobatione.

(Kan. 1782 — 86).

189. Kaip jau minėta (c. 1771), liudytojai gali būti klausinėjami teisme *šalims nedalyvaujant.* To tikslas suteikti liudytojams daugiau laisvės, darant parodymus. Tačiau tie liudytojų parodymai turi *būti žinomi antrajai,* p iešingajai šaliai, kad ji galėtų gintis, atremti. Tuo tikslu teismas daro taip vadinamą *liudijimų paskelbimą* (testimoniorum evulgatio). Liudijimų paskelbimas įvyksta paprastai tuo laiku, kada jau išklausinėti visi šalių pastatytieji liudytojai, pirm pradedant kitų įrodymų nagrinėjimą. Tuo žvilgsniu yra čia skirtumo tarp senosios ir dabartinės (Kodekso) teisės. Prieš Kodeksą *privatinėse ginčo* bylose, šalys, klausinėjant liudytojas, dalyvavo. Tada nebuvo reikalo daryti liudijimų paskelbimą skyrium. Jis turėjo vietos baudžiamosiose bylose, kur liudytojai buvo klausinėjami, šalims nedalyvaujant. (Plg. Civ. Proc. Stat. § 390).

Bendrai, *atmesti* liudijimus reiškia nurodyti teisėjui į tuos trūkumus bei ydas, del kurių jie negali būti imami domėn ir prašoma atstatyti liudytoją ar atmesti jo liudijimą (reprobatio testimoniorum).

In specie atmetimas gali būti: a) liudytojo *asmens* (reprobatio personae testis); b) *liudijimų* (reprobatio testimoniorum, testificationis) ir c) klausinėjimo būdo (reprobatio interrogationum).

Veikiančioji Kodekso teisė.

190. Jei šalys nedalyvavo liudytojus klausinėjant, šių liudijimai, pasibaigus kvotai, skelbiami. Skelbimas vyksta teisėjo nutarimu. Reikale teisėjas liudijimų paskelbimą gali atidėti iki bus surinkti kiti įrodymai.

Can. 1782, § 1. Cum partes aut earum procuratores examini non interfuerunt, testimonia statim post absolutum omnium testium examen poterunt, decreto iudicis, evulgari.

§ 2. Sed poterit iudex differre testimoniorum evulgationem in tempus quo cetera probationum capitula fuerint absoluta, si id e re existimet.

Liudijimus paskelbus.

191. Po liudijimų paskelbimo:

1.º Negalima atstatyti liudytoją (personam testis reprobare). Išimtis: jei šalis įrodo pirma nežinojus liudytojo ydų.

2.º Tačiau lieka teisė atmesti liudijimus del klausinėjimo būdo, jei būtų nusižengta prieš klausinėjimo taisykles (captiose, subdole, suggestive); ir pačius liudijimus, jei yra melagingi, pakeisti, prieštarauja, neališkūs ir t. t.

> Can. 1783. Post testipicationum evulgationem:
>
> 1.º Cessat facultas reprobandi testis personam, excepto casu de quo in can. 1764, § 4;
>
> 2.º Sed est ius reprobandi testes sive quod attinet ad modum examinis, cum scilicet obiiciuntur regulae iuris in examine peragendo neglectae, sive quod attinet ad testificationes ipsas, cum nempe testimonia impugnantur de falso aut de variatione, contradictione, obscuritate, defectu scientiae et similibus.

Teisėjas pastebėjęs, kad liudytojo nušalinimas ar liudijimų atmetimas (reprobatio testis aut testimoniorum) yra be pamato ar daromas bylai nuvilkinti, savo nutarimu juos atmeta.

> Can 1784. Reprobationem iudex decreto suo reiiciat, si eam futili inniti fundamento aut ad retardandum iudicium factam animadvertat.

Jei atmetimas priimtas, šaliai duodamas trumpas laikotarpis įrodyti savo tvirtinimams. Visas klausimas nagrinėjamas *tarpinės bylos tvarka* (causa incidentalis, cann. 1837—1841).

> Can. 1785. Si iudicium reprobationis admittatur, iudex brevem terminum parti postulanti praestituat ad probandam reprobationem, et deinde procedat uti in aliis incidentibus causis.

Liudytojų perklausinėjimai.

192. Paskelbus liudijimus, išnaujo klausinėti liudytojus apie tuos pat dalykus bei statyti naujus leista tik: a) del svarbios priežasties bylose, kurios nesiteisėja (in causis quae non transeunt in rem iudicatam), ir b) del svarbiausios priežasties kitose

bylose. Tas naujas liudytojų klausinėjimas daromas atsargiai, pašalinus apgaulės, papirkimo pavojų; atsiklausus priešingosios šalies, teisingumo promotoriaus ar ryšio gynėjo, jei šie byloje dalyvauja. Visus tuos dalykus teisėjas savo nutarimu išsprendžia (Plg. Civ. Proc. Stat. § 403).

Can. 1786. Post evulgatas testificationes, testes iam auditi denuo super iisdem articulis ne interrogentur, neque novi testes admittantur, nisi caute et ex gravi ratione in causis quae nunquam transeunt in rem iudicatam; ex gravissima ratione in ceteris; et in quolibet casu omni fraudis et subornationis periculo remoto, altera parte audita, et requisito voto promotoris iustitiae vel defensoris vinculi, si hi iudicio intersint; quae omnia iudex decreto suo definiat.

VI SKYRELIS. — LIUDYTOJŲ ATLYGINIMAS.

De indemnitate testium.

(Kan. 1757 — 88).

192. Liudytojas turi teisės už kelionę, už pragyvenimą teismo vietoje ir už sugaištąjį laiką reikalauti atlyginimo. Teisėjas išklausęs šalies, liudytojo ir net, jei yra reikalo, eksperto, nustato išlaidų ir atlyginimo dydį.

Can. 1787, § 1. Testis ius habet ad petendam compensationem impensarum, quas sustinuerit ratione itineris et commorationis in loco iudicii, et ad congruam indemnitatem pro interruptione sui negotii vel operis.

§ 2. Iudicis est, auditis parte ac teste, et, si opus sit, etiam peritis, taxare iudemnitatem et impensas testi solvendas.

Teismų taksas nustato provincijos susirinkimas ar vyskupų suvažiavimas, kanono 1909, § 1 norma. Teismas, tačiau, savo nuožiūra gali liepti deponuoti ar atatinkamai laiduoti reikalingą liudytojams atlyginti sumą. Jei šalis, pastačiusioji liudytoją, teismo nustatytu laikotarpiu tos sumos nesumokėtų ar nelaiduotų, ji laikoma nuo liudytojo atsisakiusi.

Can. 1788. Si intra peremptorium terminum a iudice praestitutum congrua pecuniae quantitas de qua in can.

1909, § 2, ab eo qui testes inducere vult deposita non sit, is testium examini renuntiasse censeatur.

Valstybės civilinis teismas liepia atlyginti liudytojams, tik jiems to reikalaujant. Reikalavimas galima pareikšti ne vėliau, kaip liudytojų klausinėjimo dieną. Pinigai tuojau išieškoma iš liudytoją stačiusiosios šalies (Plg. Civ. Proc. Stat. §§ 407, 408, 861, 862, 864).

VII SKYRELIS.—LIUDIJIMŲ ĮVERTINIMAS.

De testimoniorum fide.

(Kann. 1769--1791).

Literatūra: Noval, op. cit., n. n. 508—512.
Lega, De indiciis, I, n. 439 ss.

194. - Svarstant liudijimų reikšmę bei vertę, reikia kreipti dėmesio į liudytojo teisumą (probitas, honestas) ir į žinojimą, į patį liudijimą (in se ipsa testificatio) ir į liudijimų suderinimą.

Vertinant atskirų liudijimų galią, žiūrima:

1.º Liudytojo visuomeninės *padėties* (conditio): vyras ar moteris, šviesuolis ar tamsuolis, mažametis ar pilnametis, turtingas ar beturtis; liudytojo *teisumą* (honestas), dorumą: ar jis yra bendras (communis) ar ypatingas (specialis); liudytojo bažnytinė ar valstybinė aukštenybė (dignitas ecclesiastica aut civilis). Be to visais tais atvėjais žiūrima, ar liudytojas liudija apie tarnybos dalykus *ex officio* ar ne.

2.º Ar liudytojas pats dalyką žino (de *scientia propria*): matė, girdėjo; ar tik iš kito girdėjo (*de auditu alieno*), ar tik taip mano, samprotauja (*de credulitate*), pav., matė žmogų iš namų bėgant ir mano, kad jis yra kaltininkas darbo, kurs tada ten įvyko; ar liudija tik apie *gandą* (*de fama*).

3. Ar liudytojas tvirtai yra įsitikinęs savo liudijimo (parodymo) tiesa ir yra pastovus (constans) ir ar jo liudijimai yra tikrai suderinti, (vieningi firmiter sibi cohaereat); ar liudytojas duodamas liudijimą yra griežtas ar ne (varius), būtent liudija dalykus bei jų aplinkybes nesuderinamas; ar jis neabejoja, nesvy-

*) Cfr. Civ. Proc. St. § 411.

ruoja (incertus), sakydamas, „man rodos“, ir t. p.; ar jis bijo vienon ar kitou pusėn nusvirti (vacillans).

4.° Ar liudytojas savo parodymu yra vienas (singularis) ar turi liudijimo bendrų contestes).

Liudijimai gali būti nesuderinti, skirtis:

1) del patles *dalyko* bei objekto (in praedicamento substantiae); pav., vienas sako matęs arklį vagiant, kitas kitą gyvulį; 2) del *kiekio* (in praedicamento quantitatis); vienas sako 100 litų dingo, kitas—50; 3) del *kokybės* (in praedicamento qualitatis); vienas sako, parduotas buvo sveikas arklys, kitas, kad raišas; 4) del vietos ir laiko (in praedicamento ubi et quando).

Can. 1789. In aestimandis testimoniis iudex prae oculis habaat:

1.° Quae conditio sit personae, quaeve honestas et an aliqua dignitate testis praefulgeat;

2.° Utrum de scientia propria, praesertim de visu et auditu proprio testificetur, an de credulitate, de fama, aut de auditu ab aliis;

3.° Utrum testis constans sit et firmiter sibi cohaereat an varius, incertus, vel vacillans;

4.° Denique utrum testimonii contestes habeat, an st singularis.

195. - Jei liudytojai tarp savęs *nesutaria*, teismas svarsto ir žiūri, ar jų parodymai vienas kitam yra *priešingi*, ar tiktai *skirtingi*, ar gal vienas kitam *pritaria* (adversa, diversa, adminiculativa).

Priešingi liudijimai (adversa), pav., Zuzanos skundėjai apie vieną ir nekartojamą veiksmą tvirtino įvairias aplinkybes prieštaraujančias.

Skirtingi liudijimai (diversa) bus tokie, kurie viens kitam nepadeda (non contraria, sed diversa facta nihil se invicem adiuvantia): vienas sako Antanas užmušęs Joną, o kitas — Vincą; vienas sako — skola užtraukta Kaune, kitas, kad Klaipėdoje.

Pritariamieji (adminiculativa): vienas liudytojas tvirtina *matęs* faktą, o kitas — *girdėjęs*. Vienas sako, kad lauką valdo Jonas, nes matė jį ariant, kitas matė piaunant.

Can. 1790, Si testes inter se discrepent, iudex perpendat utrum edita ab eis testimonia sibi invicem adversentur, an sint dumtaxat diversa vel adminiculativa.

196. - Kiek ir kokių reikia liudytojų *pilnam* įrodymui? Kanonai paduoda taisykles, kuriomis teismas gali ir privalo vadovautis įvertindamas liudytojų parodymus. Kodeksas *nesuteikia* liudytojų skaičiui griežto, taip vadinamo, *legalinio* įrodymo reikšmės; įstatymas palieka teisėjui pačiam spręsti įrodymų galią žinoma, iš turimųjų davinių bei apystovų.

Pirmoji bendra taisyklė yra ši: „vieno liudytojo parodymas pilno įrodymo nesudaro"; tas pats reika pasakyti ir apie daugelį liudytojų, jei jie savo liudijimais yra pavieniai (singulares sun singularitate adversativa vel diversificativa, non cumulativa — „unus testis nullus testis"). Tačiau, kanonai iškiria, taip vadinamą *kvalifikuotą* liudytoją, būtent asmenį pastatytą viešoje vietoje (in officio publico et iurato); pav. Generalvikaras, notaras, klebonas; jų parodymai turi kvalifikuoto liudytojo reikšmės, jei jie liudija apie dalykus, kuriuos yra atlikę ar darę ex officio; pav. klebonas liudija mirimą asmens, kurį yra palaidojęs. Savaime aišku, kvalifikuotasis liudytojas turi būti *kitais visais atžvilgiais tikras liudytojas*, be jokio priekaišto, įtarimo.

Kita taisyklė sako: jei *du ar trys* liudytojai, neįtartini duoda pilnai suderintą liudijimą teisme apie kokį nors faktą ar dalyką iš savo žinojimo (de *scientia propria*), įrodymas yra pakankamas. Tačiau, esant pamatuotai priežasčiai, teismas gali reikalauti dar ir kitų įrodymų.

Can. 1791, § 1. Unius testis depositio plenam fidem non facit, nisi sit testis qualificatus qui deponat de rebus ex officio gestis.

§ 2. Si sub iuramenti fide duae vel tres persone, omni exceptione maiores, sibi firmiter cohaerentes, de aliqua re vel facto in iudicio testificentur de scientia propria, sufficiens probatio habetur; nisi in aliqua causa iudex ob maximam negotii gravitatem, vel ob indicia quae aliquod dubium de veritate rei assertae ingerunt, necessariam censeat pleniorem probationem.

Kanono minimą priesaiką šalys susitarusios gali liudytojui atleisti 1767, 5 3 kan. norma.

Liudytoją *neįtartiną* (omni exceptione maior) suprask 1757 kanono prasmėje, t. yra, kad nebūtų (*inidoneces, suspectus, incapax*).

Liudijimas apie faktą (de facto), t. y. apie tokį veikimą, kurs a) eina iš žmogaus valios (actus humanus); pav., įžeidimas žodžiu ar, iniuria veiksmu; arba *factum complexum*, pav., sutartis; b) yra factum naturale, paprastai *įvykiu* vadinamas, pav., audra, mirtis (factum naturale, quod *eventus* dicitur).

Kanono „indicia" — žymės reikia suprasti tokios žymės bei indicijos, kurios patenka į bylos aktus ir gali būti nurodomos. Privatinių žinių negana. Teisėjas kiekvieną abejonę ar tikrybę privalo remti aktais ir įrodymais (c. 1869 § 2). Jo sprendimas išdėsto motyvus kaip *fakto* taip ir *teisės* (motvia tam in facto quam in iure, can. 1873, § 1, 3°).

TREČIASIS SKYRIUS.

Žinovai (ekspertai).

De peritis.

(Kann. 1792—1805).

197. - Žinovai (periti) yra ypatingos rūšies liudytojai-specialistai, kurie remdamiesi protavimo bei technikos priemonėmis iš pateiktojo jiems dalyko ar fakto daro tam tikras išvadas apie buvimą ar nebuvimą ginčijamojo dalyko. Pav., išaiškina, ar parašas yra suklastuotas ar ne; čia gali padėti tyrimas su pagalba chemijos, fotografijos, kaligrafijos.

Tad žinovai yra liudytojai, bet liudytojai nepaprasti, o *nusimanantys* savo specialybėje.

Žinovų institutas jau buvo žinomas ir vartojamas romėnų teisėje. Kanonai šį institutą pertvarkė bei patobulino, ypač Romos Rotoje.

Žinovai kviečiami, jei to reikalauja pats *įstatymas* (ex praescriptione iuris, v. g. pro causis impotentiae aut inconsummationis matrimonii) ar *teismas* patikrinti kokiam nors faktui ar dalyko prigimčiai išaiškinti, pav., ar liga išgydoma ar ne.

Can. 1792. Peritorum opera utendum est quoties ex iuris vel iudicis praescripto eorum examen et votum requiri-

tur ad factum aliquod comprobandum vel ad veram alicuius rei naturam dignoscendam.

198. - Žinovus *skirti ar pasirinkti* priklauso teisėjui. Skyrimas daromas, šalims ar vienai katrai prašant, bet antrajai sutinkant; viešosios reikšmės bylose (in causis boni publici) atsiklausiama teisingumo promotoriaus ar ryšio gynėjo. Jei įstatymas nenustato žinovų skaičiaus, jį nustato teisėjas. Kiek jų privalo būti, teisės nesako („unum pluresve").

Can. 1793, § 1. Iudicis est peritos eligere vel designare.

§ 2. Hanc designationem in causis mere privatis iudex facere potest rogatu utriusque partis vel etiam alterutrius altera tamen consentiente; in causis vero bonum publicum respicientibus, audito promotore iustitiae aut vinculi defensore.

§ 3. Prudenti iudicis arbitrio relinquitur unum pluresve peritos eligere pro causae natura et rei difficultate, nisi lex ipsa numerum peritorum praefiniat.

Žinovų pareigos.

199. - Žinovai savo užduotį privalo atlikti kaip to reikalauja teisybės bei teisingumo dėsniai. Nusikaltusieji baudžiami kanono 1744, § 3 norma.

Can. 1794. Peritorum est peritiam suam ad veritatis et iustitiae leges exigere, neque falsum affirmando neque verum occultando; in quo si deliquerint, puniantur ad normam can. 1743, § 3.

Žinovai kviestini specialistai iš tų, kurie yra patvirtinti ar pripažinti kurios nors valdžios autoriteto.

Negali būti žinovais tie, kurie neturi teisės stoti liudytojais einant 1757 kanonu.

Can. 1795, § 1. Ad periti munus, ceteris paribus, deligantur, qui competentis magistratus auctoritate idonei fuerint comprobati.

§ 2. Qui a testimonio ferendo excluduntur ad normam can. 1757, ne ad peritorum quidem officium assumi possunt.

Can. 1796, § 1, Easdem ob causas quibus testes, possunt et periti recusari.

§ 2. Iudex suo decreto edicat utrum sit admittenda recusatio, necne, et, recusatione admissa, in locum periti recusati alium sufficiat.

Žinovai, kaip ir liudytojai, dėl tų pat priežasčių gali būti atstatomi bei pašalinami. Žinovo nušalinimą teisėjas savo nutarimu priima ar atmeta. Nušalinimą priėmus, nušalintojo vieton naujas paskiriamas.

Atlikdami priesaiką žinovai laikomi prisiėmę jiems pavestąją pareigą. Šalys turi teisę dalyvauti žinovus saikinant bei jiems savo pareigas atliekant. Išimtį sudaro dalyko prigimtis, padorumo taisykles, įstatymo bei teisėjo nustatymas.

Can. 1767, § 1. Periti demandatum munus suscipere censentur praestatione iurisiurandi de munere fideliter implendo.

§ 2. Partes non solum interesse possunt iurisiurandi praestationi, sed etiam exsecutioni muneris perito demandati, nisi aliud rei natura vel honestas exigat aut lex vel iudex statuat.

Žinovai padariusieji priesaiką, bet savo laiku neišpildžiusieji užduoties, a lygina nuostolius.

Can. 1798. Post iusiurandum praestitum, si periti intra praefinitum tempus mandato non paruerint aut sine iusta causa exsecutionem defugiant, tenentur domnorum.

Teismas ypatingu parėdymu nustato, kurį darbą žinovas privalo atlikti. Šalys daro propozicijas. Teismas taip pat skiria reikalingą tyrimui bei ekspertizai ir nuomonės pateikimui laikotarpį, kuris, šalims prašant, gali būti pratęstas.

Can. 1799, § 1. Iudex, attentis iis quae a litigantibus forte deducantur, omnia et singula capita decreto suo definiat circa quae periti opera versari debeat.

§ 2. Tempus intra quod examen perficiendum est et votum proferendum, si necessarium vel opportunum iudici videatur, potest ab ipso iudice praefiniri et etiam, auditis partibus, prorogari.

Rašinių tyrimas.

199. - Ypatingos domės kanonai kreipia į raštinių dokumentų tyrimą. Abejojamąjį rašinį žinovui paduoda teismas, jį šalims pateikus, kartu su rašiniais, su kuriais reikia daryti palyginimas. Jei jų negana, imama daugiau rašinių iš archyvo su tariamojo autoriaus parašu, viešo asmens patvirtintu. Reikalui esant, reikalaujama naujas parašas. Atsisakymas duoti rašto pavyzdį be pamatuotos priežasties, laikoma ginčijamojo rašto autentingumo pripažinimu atsisakančiojo nenaudai.

Can. 1800, § 1. Si dubitetur quis scriptum aliquod exaraverit, iudex praeter scripturam quaestioni obnoxiam assignet peritis, proponentibus partibus, scripturas cum quibus illa comparari et conferri debeat.

§ 2. Si de scripturis, quae sint inter se comparandae, partes dissentiant, iudex seligat, comparationis gratia, eas, quas pars ipsa alias recognovit aut, quas qui accusatur auctor scripturae controversae, scripsit ut persona publica et in archivis aut alio publico tabulario custodiuntur; aut eius subscriptiones quas ex fide notarii vel personae publicae constet coram ipsis fuisse exaratas.

§ 3. Quod si scripturae a partibus et a iudice pro comparatione designatae, peritorum iudicio, investigntioni non sufficiant, et is cui scriptura controversa tribuitur, in vivis sit, iudex ad instantiam partis aut etiam ex officio eum citet, ut manu propria coram iudice vel eius delegato scribat quidquid periti, iudex ipse, eiusve delegatus dictaturi sint.

§ 4. Recusatio scribendi, non probata legitima recusationis causa, habetur ut confessio genuininitatis scripturae controversae in praeiudicium recusantis.

Žinovų nuomonė (votum).

200. - Žinovai savo nuomonę gali paduoti žodžiu ar raštu; jei žodžiu, reikia jį suprotokoluoti; žinovas pasirašo. Teismas gali kviesti žinovą, ypač davusį pareiškimą raštu, kad paaiškintų jį žodžiais. Žinovai privalo išdėstyti, kuriuo būdu bei metodu yra priėję savo išvadų (qua via et ratione). Be to nurodo argumentus, kuriais ypač remia savo nuomonę.

Can. 1801, § 1. Periti votum suum vel in scriptis profere possunt, vel oretenus coram iudice; sed si ore proferatur, statim in scriptis redigi debet a notario et a peritis subscribi.

§ 2. Peritus autem, praesertim si sententiam suam in scriptis protulerit, accersiri potest a iudice ut explicationes, quae ulterius necessariae videantur, suppeditet.

§ 3. Periti debent indicare perspicue qua via et ratione processerint in explendo munere sibi demandato et quibus potissimum argumentis sententia ab ipsis prolata nitatur.

Savo nuomonę kiekvienas žinovas rašo skyrium; bet jei įstatymai leidžia, teismas gali tenkintis viena bendra visų žinovų nuomone. Tačiau, nuomonių skirtumai rupestingai privalo būti pažymėta.

Can. 1802. Periti suam quisque relationem a ceteris distinctam conficiant, nisi, lege non contradicente, iudex unam a singulis subscribendam fieri iubeat; quod si fiat, sententiarum discrimina, si qua fuerint, diligenter adnotentur.

Jei ekspertų nuomonės yra nesuderinamos, priešingos, teisėjas apie jų nuomones teirautis privalo dar geresnio specialisto arba paskiria naujus žinovus. Tas pat daroma, jei jam paskirtieji žinovai tampa įtartini arba netinkami.

Can. 1803, § 1. Si periti inter se discrepent, licet iudici aut peritioris suffragium super relatis a primis peritis exquirere aut novos de integro peritos adhibere.

§ 2. Eadem facultas iudici est quoties periti post electionem in suspicionem inciderint vel impares atque non idonei muneri perspecti fuerint.

Žinovų nuomonės, kad ir labai suderintos (conclusiones etsi concordes) nesudaro taip vadinamo legalinio įrodymo. Teismas privalo imti domėn visus kitus įrodymus, kuriais visais apskritai ir yra pamatuojama sprendimas. Spręsdamas dalyką teismas pažymi motyvus, dėl kurių žinovų nuomonė tapo priimta ar atmesta.

Can. 1804, § 1. Iudex non peritorum tantum conclusiones, etsi concordes, sed cetera quoque causae adiuncta attente perpendat.

§ 2. Cum reddit rationes decidendi, exprimere debet quibus motus argumentis peritorum conclusiones aut admiserit aut reiecerit.

Can. 1805. Peritorum expensas et honoraria iudex, raceptam uniuscuiusque loci consuetudinem prae oculis habens, ex bono et aequo taxare debet, salvo iure recursus ad normam can. 1913, § 1.

KETVIRTASIS SKYRIUS.

Teisminis apžiūrėjimas ir patikrinimas vietoje.

De accessu et recognitione iudiciali.

(Kann. 1806—1911).

Literatūra: Noval, n. n. 532—540;
Eichmann. § 48, „Richterlicher Augenschein".

Cfr. *Rosin*, Baudž. procesas, pl. 373, 428, 468; 499.

201. - 1. Seniau tas įrodinėjimo būdas vadinosi „inspectio ocularis" (Richterlicher Augenschein). Dabar Kodeksas vartoja bendresnį pavadinimą „recognitio", patikrinimas. Jei reikia apžiūrėti į teismą neatgabenamieji daiktai, teisėjas privalo juos apžiūrėti. Iš čia ir „accessus". Vietoje apžiūrėjimas bei patikrinimas gali nekartą padaryti faktą visiškai aiškiu (evidens). Bet tas gaunama retai. Be to, vieton parikrinimo vietoje, vartojama *įrodymas per žinovus.*

Patikrinimas vietote, kad ir labai naudingas, bet yra tik pagelbinis ir nepaprastas įrodinėjimo būdas (probatio subsidiaria et veluti extraordinaria). Vartojama tik esant reikalui: pilnesniam įrodymui ar abejonių išsklaidymui (ad pleniorem probationem aut ad removenda dubia).

2. Patikrinimą vietoje teismas nutaria daryti tada, kada reikia nuvykti į ginčo vietą ir pamatyti patį ginčijamą objektą. Pav., parapijos ribas, naują trobesį, žemės sklypą ir t. p. Pirm darant patikrinimą vietoje, teisėjas privalo, atsiklausęs šalių (auditis

partibus), padaryti atatinkamą nutarimą, kuriame nustatoma apžiūrėtinoji vieta, daiktas, ir t. p.

Can 1806. Si ad controversiae locum iudex accedere atque ipsam rem controversam inspicere necessarium existimet, decreto id praestituat, quo ea qua in accessu praestanda sint, auditis partibus, summatim describat.

3. Apžiūrėjimą gali atlikti teisėjas pats, klausinėtojas (auditor) ar įgaliotasis teisėjas (iudex delegatus).

Can. 1807. Iudex recognitionem peragere potest vel ipse per se vel per auditorem aut iudicem delegatum.

Reikalui esant, teismas gali kviesti žinovus.

Kviečiant žinovus reik laikytis taisyklių 1799 — 1805 kanonų.

Can. 1808, § 1. Iudex, rem vel locum recognoscens, peritos adhibere potest, si ipsorum opera necessaria vel utilis videatur.

§ 2. Si periti adhibeantur, serventur, quantum fieri potest, quae praescripta sunt can. 1793—1805.

Teismui sutinkant prie apžiūrinėjimo bei patikrinimo vietoje gali dalyvauti ir šalys. Numatant, kad iš šalių dalyvavimo gali kilti barniai ar susirėmimai, šalių bei jų advokatų dalyvavimas neleidžiamas.

Can. 1809. Si iurgii vel perturbationis periculum pertimescendum iudici videatur, poterit ipse prohibere ne partes vel earum advocati iudiciali recognitioni intersint.

Teismas gali šaukti liudytojus ir klausinėti teisminio patikrinimo vietoje, jei numato tai esant reikalinga pilnesniam įrodymui bei pašalinimui tų abejonių, del kurių buvo iškeltas pats vykimas į vietą.

Can. 1810. Iudex testes, vel ex officio accitos vel a partibus ante recognitionem rite productos, potest in ipso iudiciali accessu examini subicere, si id expedire videatur ad pleniorem probationem aut ad removenda dubia ob quae recognitio decerni debuit.

Notaras smulkiai surašo į protokolą visa kas daroma patikrinimo vietoje, pažymėdamas laiką, vietą, asmenis, jų parodymus, nutarimus. Protokolą pasirašo teisėjas ir notaras.

Can. 1811, § 1 Notarius diligenter curet ut constet ex actis qua die et hora recognitio facta sit, quae personae interfuerint, quae recognitione durante, aut dicta aut peracta aut a iudice decreta sint.

§ 2. Peractae recognitionis instrumenta tum iudex tum notarius subscribant.

PENKTASIS SKYRIUS.

Įrodidinėjimas rašytais aktais bei dokumentais.

De probatione per instrumenta.
(Kan. 1812 — 1824).

Literatūra: Noval, n. n. 541 — 558;
Lega, op. cit., I, 520 ss.

Civ. Įst. (X t.), §§ 707; 911 ss. —
Civ. Pr. St., §§ 438 — 479.

Dokumentų bei rašytų aktų sąvoka.

202. Dokumentu priimta vadinti bet koks rašinys, kuris gali įrodyti faktą—quaevis scriptura ex qua factum comprobari possit. Lotynų kalba tai sąvokai išreikšti vartoja du žodžiu:

1.º „Instrumentum" — ab instruendo; kas kartais plačia drasme reiškia kiekvieną įrodymą (omnem probationem).

2.º „Documentum" — quasi doceat mentem.

Dokumentai, būtent rašytieji aktai pridera prie tos įrodymų grupės, kurią vadiname „praeconstitutae probationes" (pirmsudarytieji įrodymai); kanonistai juos dar vadina „probatio probata." Kiti įrodymai yra „constituendae probationes", kurie sudaromi priruošiamojoj proceso stadijoje.

Dokumentų skirstymas.

203. 1.º Autentingumo bei pasėkų žvilgsniu dokumentai yra: viešieji ir privatiniai.

Viešieji aktai bei dokumentai (instrumentum publicum; Urkunde) yra rašiniai, kuriuos sudaro ar sustato oficialiniai asmens, ar valdžios organai jiems priklausomos valdžios kompetencija. Kanonų teisės prasme viešam dokumentui reikia *dviejų* dalykų: a) publica persona (viešas asmuo ar valdžios organas) ir b) ritus debitus (formalumai, nustatyta apeiga). „Persona publica" yra notaras ar kitas atatinkamas valdžios organas viešiesiems aktams sudaryti.

Privatiniai aktai bei dokumentai yra rašiniai, kuriuos yra padarę ar pagaminę neviešieji valdžios organai, bet privatiniai asmens, pav., laiškas, sutartis, naminis testamentas, vekselis, jei jie padaryti be reikiamų formalumų.

Viešieji dokumentai bei aktai savu ruoštu skirstomi dar į *bažnytinius* ir *civilinius*.

2.º *Formos* atžvilgiu dokumentai skirstomi į originalus ir nuorašus (kopija), instrumentum publicum originale et exemplare.

Nuorašai yra: *exemplar authenticum*, seu in forma authentica, jei oficialis asmuo liudija nuorašą atatinkant originalą (attestatio personae publicae de conformitate cum originali).

3.º Ratione *sinceritatis, integritatis et validitatis* dokumentai yra:

a) autentiški (*genuina*), jei jų autorius tikrai yra tas, kam jie skiriami;

b) teisėti (legitima), jei kaip reikiant, formaliai pagaminti;

c) neautentiški arba apokrifiniai (apocrypha), jei jų autorius nežinomas;

d) ydingi (vitiatum), jei yra netinkamai *taisyti* (si abrasum, correctum, interpolatum);

e) neteisėti (illegitimi), sudaryti nekompetentingo tam reikalui asmens ar organo.

Dokumentas ar akto *rašyta forma* yra reikalinga pačiai akto esmei, kad galiotų, ad *substantiam* actus, non tantum ad *probationem* actus. Pav., sužadėtuvių sutartis negalioja, jei nebus surašyta tam tikra forma. (Cf. *Vermeersch — Creusen*, Epitome, III, n. 198).

Kaip skirsto rašytus aktus mūsų civiliniai įstatymai?

204. - Mūsų įstatymų prasmėje rašytasis aktas (pismennyj akt) yra teisę tvirtinąs dokumentas, būtent dokumetas, kuriuo sutvirtinama teisė.

Įstatymai skirsto aktus į *keturias* rūšis sulig notarų dalyvavimu jų sustatyme. Tie aktai yra: naminiai liudytieji arba melduotieji (javočnyje), notarialiniai ir tvirtieji notarialiniai aktai (krepostnyje akty).

Akto tvirtumo jėga įvairi ir pareina nuo jo sudarymo būdo.

Naminiai aktai, t. y. dokumentai, sustatytieji tikslu sudaryti kurią nors juridinę sutartį, nedalyvaujant valdžios organams ar oficialiniams asmenims, turi visų mažiausią reikšmę.

Tokie aktai gali būti vėliau paliudyti notaro, teisėjo, policijos, kurie tikrina ir liudija parašus ir datas. Tačiau, tie aktai pasilieka vistiek naminiais, vadinama juos *liudytais* ar *patikrintais* aktais.

Notarialinis aktas rašomas notaro ir turi daugiau tvirtumo.

Tvirtieji notarialiniai aktai (krepostnyje) taip pat rašomi notaro, bet jie yra reikalingi Vyresniojo Notaro patvirtinimo, perleidžiant ar įsigyjant teises į nejudomąjį turtą.

Danos (dannyje) yra aktai, kuriuos duoda Vyresnysis Notaras asmenims, pirkusiems žemės ūkį iš viešųjų varžytynių. Tame atvejy notaras nedaro jokios transakcijos akto; jis tik duoda viešą liudymą vyriausybės vardu. Tas pat daroma išėjus įsisenėjimo terminui. Įkeitimo liudymas (zalogovoje svidetelstvo) yra išduodamas notaro, kad būtų kam reikia aišku, ar kalbamasis turtas yra įkeistas ar ne.

Sąlygos sudaryti rašytam aktui yra: parašas ir liudytojai.

Be minėtų jau skirstymų aktai dar skirstomi į formalinius aktus ir įvairios rūšies rašinius (bumagi). Pirmąją aktų rūšį, t. y. formalinius aktus sudaro dispozityviniai aktai (rasporjaditelnye akty). Čion pridera: abiejų rūšių notarialiniai aktai ir kiti. Tie aktai atatinka documenta (instrumenta) publica, visiems aktams kitų teisinių sistemų.

Rašius (bumagi) sudaro t. v. „akty zajavlenja". Čion pridera naminiai aktai. Jie turi liudytojų parodymų vertę.

I Dokumentų prigimtis bei įrodomoji galia.

(De natura et fide instrumentorum).

205. - Kiekviename teisme leista įrodinėti dokumentais tiek viešaisiais, tiek privatiniais.

Can. 1812. In quolibet iudicii genere admittitur probatio per documenta tum publica tum privata.

Ryškiausieji (praecipua) bažnytiniai dokumentai yra šie:

1.° Aktai Šv. Tėvo, Romos Kurijos, Ordinarų, jei yra sudaryti pareigas einant, autentine forma išleisti, lygiai kaip jų notarų paliudijimai.

2.° Bažnytinių notarų surašytieji dokumentai.

3.° Bažnytinių teismų aktai.

4.° Įrašai: krikšto, sutvirtinimo, priimtų šventimų, padarytų apžadų, jungtuvių, mirties, aktai, kurie randasi Kurijos, parapijos ar vienuolijos knygose, lygiai kaip ir jų paliudijimai, Ordinarų, klebonų ar bažnytinių notarų pagaminti, bei jų autentiniai nuorašai.

Aktų autentingumas sužinomas iš parašų, iš antspaudo, iš patiės dalyko prigimties bei kitų žymių, kurias yra nustatęs įstatymas ar vietos įprotis.

Civiliniai vieši dokumentai yra tie, kurie tokiais laikomi, einant vietos įstatymais.

Privatinių dokumentų reikšmės turi aktai privatinių asmenų sudarytieji: laiškai, sutartys, testamentai ir kiti rašiniai.

Can. 1813, § 1. Praecipua documenta publica ecclesiastica haec sunt:

1.° Acta Summi Pontificis et Curiae Romanae et Ordinariorum in exercitio suorum munerum authentica forma exarata, itemque attestationes authenticae de iisdem actibus datae ab illis vel eorum notariis;

2.° Instrumenta a notariis ecclesiasticis confecta;

3.° Acta iudicialia ecclesiastica;

4.° Inscriptiones batismi, confirmationis, ordinationis, professionis religiosae, matrimonii, mortis, quae habentur in regestis Curiae vel paroeciae, vel religionis, et attestationes scriptae ex iisdem desumptae et a parochis, vel Ordi-

nariis, vel notariis ecclesiasticis confectae aut earum exemplaria authentica.

§ 2. Documenta publica civilia ea sunt quae secundum uniuscuiusque loci leges talia iure censentur.

§ 3. Litterae, contractus, testamenta et scripta quaelibet a privatis confecta, privatorum documentorum numero habentur.

Viešieji dokumentai tiek bažnytiniai tiek civiliniai laikoma spėjamai tikrais (praesumuntur genuina), ligi aiškiais argumentais nebus įrodyta priešinga.

Can. 1814. Documenta publica sive ecclesiastica sive civilia genuina praesumuntur, donec contrarium evidentibus argumentis evincatur.

Dokumentų skundimas.

206. - Dokumento patikrinimo klausimas ar rašto ginčijimo byla gali būti keliama teisme *dvejopa* tvarka, būtent, kaip incidentinė byla ir kaip principalinė. Dokumento autentingumas galima ginčyti del įvairių priežasčių (ex omnibus quatuor causis: efficiens, materialis, formalis, finalis).

Can. 1815. Recognitio aut impugnatio scripturae proponi potest in iudicio tum incidenter, tum ad instar causae principalis.

Viešieji dokumentai turi pilno įrodymo reikšmės tais reikalais, kuriems jie tiesiog ir pirmon galvon buvo sustatyti.

Can. 1816. Documenta publica fidem faciunt de iis quae directe et principaliter in eisdem affirmantur.

Privatiniai dokumentai, kad ir teisėjo patikrinti, teturi įrodomos reikšmės tiktai prieš jų autorių ar pasirašiusįjį ir yra lygus (savo galia) netelsminiam prisipažinimui. Prieš kitus asmenis jie *per se* neturi įrodomosios galios.

Can. 1817. Docnmentum privatum, sive agnitum a parte sive recognitum a iudice, probat adversus auctorem vel subscriptorem et causam ab eis habentes, perinde ac confessio extra iudicium facta; sed per se non habet vim probandi adversus extraneos.

Dokumentai nukaištieji, taisytieji ar kitaip sugadintieji teturi tiek įrodomosios galios bei reikšmės, kiek teismas randa galima jiems pripažinti.

Can. 1818. Si abrasa, correcta, interpolata aliove vitio documenta infecta demonstrentur, iudicis est aestimare an et quanti hujusmodi documenta facienda sint.

II SKYRELIS. — DOKUMENTŲ PATEIKIMAS IR SKUNDAS DEL IŠDAVIMO.

(De productione documentorum et actione ad exhibendum).

207. - 1. Dokumentai tada tik teturi įrodomosios reikšmės, kada jie yra pateikiami teismo Kancelliarijai originale ar autentiniame nuoraše. Išimti sudaro viešai paskelbtieji dokumentai, kaip įstatymai, ratifikuotos sutartys, pav.: Acta Ap. Šedis, Ordinariatų oficialiniai laikraščiai.

Can. 1819. Documenta vim pobandi in iudicio non habent, nisi originalia sint aut in exemplari authentico exhibita et penes tribunalis cancellariam deposita, exceptis documentis quae publici iruis sunt, ceu leges rite promulgatae.

Autentiniai dokumentai įduodami teismo kancelliarijai, kad teisėjai ir priešingoji pusė turėtų galimybės su jais susipažintt ir juos patikrinti.

Can. 1820. Documenta in forma authentica sunt exhibenda et in iudicio deponenda, ut a iudice et ab adversario examinari possint.

Kilus abejojimams del nuorašo, teisėjas pats, ar šalims prašant, gali pareikalauti pristatyti originalą.

Jei originalo į teismą pristatyti negalima ar būtų sunku, teismas įgalioja savo auditorių ar prašo vietos Ordinarą atlikti patikrinimą bei nuorašo sulyginimą vietoje.

Can. 1821, § 1. Si dubium excitetur utrum fideliter exscriptum sit exemplar, an non, iudex ad instantiam partis vel etiam ex officio decernere potest, ut ipsum documentum exhibeatur, unde exemplar est desumptum.

§ 2. Si id fieri aut minime aut valde difficulter possit, iudex potest auditorem delegare aut loci Ordinarium rogare

pro examine et collatione documenti, praescribens quibus de articulis et quemadmodum fieri debeat collatio; collationi vero utraque pars assistere potest.

2. Kiekvienas bylininkas turi teisės reikalauti pateikti teisme bendrojo reikalo dokumentus (tuos, del kurių eina ginčas), kaip tai: testamentą, dokumentą del paveldėjimo, įpėdininkystės, sutartį ir tt.

Can. 1822. Documenta communia quaeve de communi agunt negatio, ut testamenta et instrumenta quae respiciunt successiones, bonorum partitiones, contractus aliaque hujusmodi de quibus lis est inter partes, quilibet ex litigantibus potest postulare ut in iure extribeantur ab ea parte quae illa possidere dicitur.

Galima neišduoti dokumentų, kad ir bendrų, kurie negali būti pateikti be didelio nuostolio pavojaus (k. 1755, § 2, n. 2) arba jei yra paslapties išdavimo pavojus.

Bet ir tuomet yra galima ir leidžiama įmanomai pateikti turimojo dokumento dalį ar jo nuorašą, be anų minėtų nuostolių. Visą reikalą teisėjas išsprendžia.

Can. 1823, § 1. Nemo tamen exhibere tenetur documenta, esti communia, quae communicari nequeunt sine periculo damni ad normam can. 1755, § 2, n. 2 aut sine periculo violationis secreti servandi.

§ 2. Attamen si qua saltem documenti particula, quam produci intersit, describi possit, et in exemplari exhiberi sine memoratis incommodis, iudex decernere potest ut eadem exhibeatur.

Turinčiajai dokumentą šaliai atsisakant jį išduoti, teismas apsvarsto reikalą ir daro atatinkamą nutarimą, kad dokumentas būtų išgautas (sententia interlocutoria).

Šaliai reikalaujant, teismas sprendžia to atsisakymo pasėkas. Jei šalis neigia turinti dokumentą, teisėjas gali ją išklausinėti ir pareikalauti tuo reikalu priesaikos.

Can. 1824, § 1. Si pars exhibere recuset documentum de iure producendum, quod ipse fertur possidere, iudex, altera parte postulante, auditoque, si opus sit, promotore iustitiae vel vinculi defensore, interlocutoria senten-

tia statuat, an et quomodo ejusdem documenti exhibitio facienda sit.

§ 2. Parte parere recusante, iudicis est aestimare quanti haec recusatio facienda sit.

§ 3. Quod si pars documentum apud se esse neget, iudex poterit eam examini subiicere et ad iusiurandum de ea re praestandum adigere.

ŠEŠTASIS SKYRIUS.

Spėjimai.

De praesumptionibus.

(Kan. 1825 — 1828).

Literatūra: Noval, 559 — 564 n. n.;
Wernz, Ius Decrt., 654 ss.
Verm. — Creusen, III, n. n. 204 — 206.

208. - Apytikris spėjimas iš vieno įrodyto facto apie kitą abejojamą faktą yra vadinamas *praesumptio.* Tarp faktų yra tos rūšies ryšys, kad vieno buvimas įrodo ir kito fakto buvimą.

Spėjimas skiriasi nuo *žymės* (indicium). Žymė (indicium) yra žymus kurio nors nusikaltimo ar daikto ženklas (notabile signum), iš kurio lengviau susekti abejingojo daikto teisybė. Spėjimas yra išvada iš požymių. „Praesumptio est effectus, indicium est causa". (Wernz., I. c.).

Yra *trys* spėjimų rūšys bei kategorijos:

1) Įstatymo ar teisinis spėjimas (praesumptio iuris sive legis; Rechtsvermutung); pav., vaikas pirm 7 metų laikomas neatėjęs į protą; esant abejonei, moterystė laikoma tikra iki nebus įrodyta priešinga; jei jaunavedžiai laike jungtuvių buvo laikomi krikštytais, moterystė laikoma tikra iki bus įrodyta priešinga (Žiūrėk kan. 1070, § 2).

2) *Neatremiamas teisinis spėjimas* (presumptio *iuris et de iure*; neoproveržimoje zakonnoe predpoloženie); pav., jei asmuo išrinktas užimti bažnytinei vietai (electus) per 8 dienas neduoda atsakymo, sutinka ar ne, jam išrinkimą pranešus, jis nustoja visų

teisių, kokias iš išrinkimo buvo gavęs (kan. 174); mirus vyrui ir žmonai, jų moterystė laikoma tikra (kan. 1972).

3) *Asmens spėjimas* (presumptio *hominis* susidaro iš tų spėjimų, kariuos gali daryti teisėjas, remdamasis įvairiais požymiais (indiciis). Tie išvedžiojimai bei konjektūros gali remtis ne vienos rūšies ar svarbos požymiais.

Žymės (indicia) gali būti: a) nesvarbios (levia; b) svarbios (gravia) ir c) svarbiausios (gravissima). Iš čia ir *asmens* spėjimai gali būti: a) nesvarbūs (leves; b) svarbūs, tiespanašūs (probabiles seu discretae), c) svarbiausi (vehementissimae seu violentae). Jei kas iš katalikų yra gimęs ir tarp katalikų yra gyvenęs, spėjama jį esant apkrikštytą.

Spėjimas reik skirti nuo *fikcijos*. Fikcija yra įsivaizdavimas to, ko tikrumoje nėra. Spėjama tai, ką manome tikrumoje esant, vaduodamies tiespanašiais argumentais. Fikcija, be abejonės, yra melaginga (indubitatae falsitatis). Pav., canonicus poenitentiarius, kad galėtų gauti distribucijas už tą laiką, kada jis klauso išpažinčių, laikomas esančiu chore, nors iš tikrųjų jo ten nėra.

> Can. 1825, § 1. Praesumptio est rei incertae probabilis coniectura; eaque alia est iuris, quae ab ipsa lege statuitur; alia hominis, quae a iudice coniicitur.
>
> § 2. Praesumptio iuris alia est iuris simpliciter, alia iuris et de iure.

Prezumcijos tvirtis.

209. - Kanonų teisė leidžia ir *tiesioginį* ir *netiesioginį* įrodinėjimą prieš paprastąjį *legalinį spėjimą* (contra praetumptionem iuris simplicem). Prieš *neatremiamąjį* spėjimą (contra praesumptionem *iuris et de iure*) teleidžiama *tik netiesioginis* įrodinėjimas: būtent kelti bylą prieš patį faktą, kuriuo paremtas spėjimas. Pav., teismas remdamasis sutartimi atsakovui priteisė sumokėti 1000 litų. Teismo sprendimas jau įsiteisėjo (transiit in rem iudicatam), jo skųsti jau nebegalima. Tačiau, leidžiama kelti byla del paties pamato, būtent *del sutarties tikrumo,*

> Can. 1826. Contra praesumptionem iuris simpliciter admittitur probatio tum directa tum indirecta; contra praesumptionem iuris et de iure, tantum indirecta, hoc est contra factum quod est praesumptionis fundamendum.

Spėjimas yra svarbus tam, kieno pusėje jis stovi. Kas savo pusėje turi spėjimą, tas yra laisvas nuo įrodinėjimo; toji našta krinta ant priešingosios šalies; jai neįrodžius, sprendimas išpuola naudai turinčiojo spėjimą.

Can. 1827. Qui habet pro se iuris praesumptionem, liberatur ab onere probandi, quod recidit in partem adversam, qua non probante, sententia ferri debet in favorem partis pro qua stat praesumptio.

Kanonas 1828 liepia teismui būti labai *atsargiam darant asmeninius* spėjimus (ab homine). Spėti, t. y. daryti išvadas iš vieno fakto neabejotino dėl kito nors apytikrio, bet tik spėjamo, tegalima tik, kada tie faktai yra žinomi ir aiškiai įsakmiai, tiksliai apibrėžti (certa et determinata).

Can. 1828. Praesumptiones, quae non statuuntur a iure, iudex ne coniiciat, nisi ex facto certo et determinato, quod cum eo, de quo controversia est, directe cohaereat.

SEPTINTASIS SKYRIUS.

Bylininkų priesaika.

De iureiurando partium.

(Kann. 1829—1836).

Literatūra: Noval, 565—574 n. n.:
Eichmann, § 246;
Vermeersch, n. n. 208—210;
Wernz, I. D. V, §§ 639 ir sek.

1. Sąvoka ir skirstymas.

210. - Prisiekti reiškia šauktis Dievo vardo, kad patikrintų šaukiančiojo žodžius ar pasižadėjimus.

Jau aukščiau, kalbėdami apie liudytojus, matėme pasižadamąją (iusiurandum promissorium, de veritate dicenda) ir patvirtinamąją (iusiurandum de veritate dictorum) priesaiką. Be tų priesaikos rūšių dar yra: 1) „iusiurandum delatum“, t. y., duotoji ir priimtoji priesaika; 2) „iusiurandum relatum“ —

priesaika, nuo kurios viena šalis atsisako, antmesdama ją priešingajai šaliai. Kitas priesaikos rūšis pamatysime tolíau.

2. Pradžia.

Priesaika yra būdas patvirtinti savo įrodymams. Kad žmogus sąžiningiau, tikriau sakytų tiesą, jau nuo senų laikų vartojama priesaika. Priesaika patvirtina šalis naudingos jai aplinkybės įrodymą. Priesaikoje žmogaus sąžinė susiduria su jo paties nauda. Todel saugojantis, kad nebūtk piktnaudojimų, saikinimas teleidžiamas tik tada, kada kitų įrodomųjų priemonių jam nebėra.

Bažnyčios teismų praktikoje pirmaisiais amžiais priesaika buvo labai reta. Vėliau imta vartoti ją kaip *pagelbinę* įrodomąją priemonę (medium probatorium subsidiarium). Toji taisyklė priimta ir Kodekse.

Kodekso teisė.

3. Rūšys.

211. - Kodeksas nustato *trejopos* rūšies bylininkų priesaiką:

1) papildomoji priesaika (iusiurandum suppletorium; Ergänzungseid);

2) įvertinamoji priesaika (iusiurandum aestimatorium; Schätzugseid);

3) išsprendžiamoji priesaika (iusiurandum decisorium).

Papildomoji priesaika.

Papildomąją priesaiką teisėjas liepia ar leidžia daryti, jei kiti bylos įrodymai nepilni (semiplenae), o daugiau būdų tiesai susekti nebėra.

> Can. 1829. Si habeatur semiplena tantum probatio nec alia probationis adiumenta iam supersint et iudex aut iubeat aut admittat iusiurandum ad probationes suplendas, hoc iusiurandnm dicitur suppletorium.

Toji priesaika ypač leidžiama vartoti, kada reikia įrodyti kurio nors asmens civilinę ar religinę padėtį (statum civilem aut religiosum), pav., ar kas nors yra vedęs ar ne, kunigas, vienuolis ir t. p.

Papildomoji priesaika neleidžiama kriminalinėse bei civilinėse bylose, jei ginčas eina apie *brangų ar svarbų dalyką*, arba jei jis *priklauso asmeniui, kuris turės siekti.* Visais tais atvėjais bijoma, kad kas del pelno neteisingai neprisiektų [periculum periurii]. Papildomosios priesaikos gali reikalauti: antroji šalis, teisėjas ex officio, teisingumo promotorius ir ryšio gynėjas, jei šie pastarieji dalyvauja byloje.

Paprastai saikinama toji šalis, katra yra pateikusi geresnių, pilnesnių įrodymų, sulyginus su antrąja.

Priesaikos reikalą bei leistinumą nutaria teisėjas ypatingu dekretu.

Can. 1830, § 1. Huic iuriiurando vel maxime locus est cum adiuncta, quae civilem vel religiosum personae statum respiciunt, aliter comperiri nequeunt.

§ 2. Sed eodem abstineat iudex tum in causis criminalibus, tum in contentiosis, si de iure vel re magni pretii agatur aut de facto nimii momenti, aut si ius, res, factum non sit proprium parsonae cui iusiurandum esset deferendum.

§ 3. Deferri autem hoc iusiurandum potest sive ex offcio, sive ad instantiam alterius partis, vel promotoris iustitiae, vel defensoris vinculi, si iudicio intersint.

§ 4. Regulariter deferatur ei qui pleniores habet probationes.

§ 5. Iudicis tamen est decreto definire an et quando adiuncta concurrant, cur iusiurandum suppletorium deferri debeat.

4. Saikintinoji šalis, jei priesaika reikalaujama ne jos asmens stoviui išaiškinti (stotus civilis vel religiosus), gali, esant teisingai priežasčiai, nuo priesaikos atsisakyti ar nukelti ją ant priešingosios šalies.

Tą atsisakymą svarsto ir įvertina teisėjas, spręsdamas, ar atsisakymas teisingas, ar gal jis prilygsta prisipažinimui.

Papildomoji priesaika vienos šalies padaryta gali būti antros šalies ginčijama.

Can. 1831, § 1. Pars cui iusiurandum suppletorium defertur in rebus quae ad eius statum civilem vel religiosum non pertinent, potest ex iusta causa illud recusare vel in adversarium referre.

§ 2. Quanti autem haec recusatio facienda sit, utrum iusta sit, an potius confessioni aequiparanda, iudicis est aestimare.

§ 3. Iusiurandum suppletorium, ab una parte praestitum potest ab altera impugnari.

5. Įvertinamoji priesaika.

212. - Įvertinamoji bei įkainuojamoji priesaika yra daroma atvejais, kada yra aišku nuostolius esant atlygintinus, bet jų didumas (quantitas) aiškiai nežinomas. Teismas gali liepti šaliai priesaika patvirtinti, kiek dalykas kainoja.

Can. 1832. Si de iure ad damni reparationem constet, sed quantitas damni aesstmari certe non possit, iudex potest parti quae damnum passa est, iusiurandum deferre, quod aestimatorium dicitur.

Saikinamoji šalis, teismui pavedant, sužymi pavogtuosius ar atimtuosius jai daiktus, nurodo jų priartintą kainą ar vertę pagal savo apytikrį įkainavimą. Galutinai dalyka išsprendžia teisėjas, ypač jei šalies įkainavimas yra per aukštas. Čia teisėjas gali net žinovų atsiklausti.

Can. 1833. In deferendo iureiurando aestimatorio haec servanda sunt:

1.° Iudex a parte, quae damnum passa est, petat ut sub iurisiurandi sanctitate designet res sibi ablatas vel dolo perditas, earumque pretium et valorem secundum probabilem suam aestimationem exprimat;

2.° Si taxatio iudici nimia videatur, eam ad aequitatem reducat, prae oculis habens omnia indicia et argumenta usu comprobata, adhibitis etiam, si opus sit, peritis quo magis veritati et iustitiae consulatur.

6. Išsprendžiamoji priesaika (decisorium).

213. - Šalys turi teisės susitarti bet kuriuo teismo ar proceso momentu (etiam post sententiam, sed antequam res transit in iudicatam) baigti ir išspręsti ginčą priesaika. Ši priesaika ir yra išsprendžiamoji priesaika.

Can. 1834, § 1. Non solum ante initam litem partes converine possunt ut controversia per iusiurandum ab alterutra praestandum transigendo dirimatur, sed pendente quoque lite et in quolibet eius momento et statu, altera pars potest, iudice probante, alteri iusiurandum deferre, ea conditione ut quaestio sive principalis sive incidens, secundum iusiurandum decisa habeatur.

§ 2. Iusiurandum huiusmodi dicitur decisorium.

Išsprendžiamoji priesaika galima leisti tik:

1.° tais klausimais, kuriais leidžiama transakcija bei susitaikinimas;

2.° tie gali reikalauti išsprendžiamosios priesaikos, kurie turi teisės *nuleisti* (cedere—nusileisti) ar derėtis (transigere);

3.° išsprendžiamąja priesaika gali prisiekti tie, kurie turi teisės nuleisti (cedere) ar derėtis (transigere), jei jie neturi pilno įrodymo savo naudai;

4.° saikinti galima tiktai del fakto buvimo ir tų faktų, kurie yra *savi* tam, kam priesaika siūloma (cfr. kan. 1662).

Can. 1835. Decisorium iusiurandum deferri nequit, nisi:

1.° De re, in qua cessio et transactio admittitur, et quae pro litigantium personis non sit nimii momenti seu pretii;

2.° Ab eo qui cedere aut transigere potest;

3.° Ei, qui cedere vel transigere valet, quique pariter pro se non habeat plenam probationem;

4.° De mera notitia facti aut de facto, quod proprium sit illius, cui iusiurandum defertur.

214. - 7. Reikalavusioji *išsprendžiamosios* priesaikos šalis gali savo reikalavimą atšaukti, bet tik pirm prisaikinimo apeigos atlikimo; antroji šalis gali siūlomąją priesaiką prisiimti ir atlikti ar atsisakyti, nesiekti ar perkelti priesaiką ant savo priešininko.

Įvykus priesaikai, klausimas ir byla laikoma galutinai išspręstais vis tiek, kaip kad būtų įvykęs susiderėjimas, transakcija ar nusileidimas (cessio) teisme.

Atsisakant priimti priesaiką ir jos neperkeliant ant priešingosios pusės, teisėjas, apsvarstęs visas aplinkybes, nutaria ką tas atsakymas reiškia: ar jis turi pamato ar lygus prisipažinimui.

Jei priesaika yra perkeliama ant priešininko, šis privalo ją atlikti; jei ne, byla jo pralaimėta.

Kad priesaikos perkėlimas būtų leistas, reikia visų tų sąlygų, kurios yra nustatytos saikinimui leisti, kaip pažymėta 1835 kanone.

Can. 1836, § 1. Hoc iusiurandum potest a parte, a qua delatum est, revocari quousque praestitum non fuerit, et ab altera parte acceptari et praestari, vel minus, aut referri in adversarium.

§ 2. Praestito iureiurando, quaestio secundum iuratam formulam finita est, perinde ac si cessio aut transactio iudicialis intercessisset.

§ 3. Si iusiurandum recusetur nec referatur in adversarium, iudicis est aestimare quanti facienda sit recusatio utrum iustis innitatur causis an potius confessioni si aequiparanda.

§ 4. Si in adversarium referatur, hic debet illud praestare, secus causa cadit.

§ 5. Ut iusiurandum in adversarium referri possit, eaedem illae concurrant conditiones necesse est, quae ad illud deferendum requiruntur, atque idem intercedat iudicis ministrtium.

XI TITULAS.

Tarpinės (incidentinės bylos).

De causis incidentibus.

(Kann. 1837—1841).

Literatūra: Noval, n. n. 575—583;
Eichmann, 572 psl. ir sek.
Vermeersch, 211—2 4, n. n.;
Mačys, 267 psl.;
Tiutriumov, Civ. P. St. §§ 566—570.

215. - I. *Tarpinėmis bylomis (causae inicidentes) aplamai* vadinama tie klausimai, kurie iškyla ir prisideda prie principalinės bylos; jie gali būti keliami pagrindinės bylos pradžioje, vidury

ar gale. Pradedant bylą, gali iškilti tokių atsitiktinų klausimų, kurie turi būti neatidedant išspręsti; pav. teisėjo kompetencija, nebuvimas įgaliojimo, teisiumo stoka (defectus personae legitimae standi in iudicio).—Toliau bylą nagrinėjant, gali kilti tarpinių bylų del ieškinio apdraudimo, del laido ar sekvestro.

Kanonas 1627 ir sekantieji nurodo, kurioje eilėje privalo būti nagrinėjamos pasitaikiusios tarpinės bylos (ordo cognitionis). Nagrinėjimo būdą nurodo, pav., kan. 1540.

Rusų Civ. Proc. Statutas (§§ 566—570) tarpines bylas vadina atskiromis bylomis, arba atskira procedūra (častnyja proizvodstva; otdielnyja proizvodstva po častnym prošenijam; otdielnyja, proizvodstva po pobočnym voprosam).

Vokiškai tos rūšies bylos (causae incidentes) vadinama „Zwischenverfahren, Zwischenklage", būtent *tarpinės* bylos. Pavadinimas, atrodo, labai tikęs, nes tos rūšies klausimai įkrinta į tarpą, pagrindinę bylą besvarstant.

Kodekso teisė.

216. - Incidentinė byla atsiranda tada, kada šalių šaukimu prasidėjus procesui, šalys, teisingumo promotorius ar ryšio gynėjas, jei jie dalyvauja, iškelia klausimą, kurs prašyme aiškiai nenurodytas, bet jis yra taip ankštai su byla surištas, jog tankiausiai turi būti išspręstas pirm principinės bylos.

> Can. 1837. Causa incidens habetur, quoties, incepto saltem per citationem iudicio, ab una ex partibus aut a promotore iustitiae vel vinculi defensore, si indicio intersint, quaestio proponitur quae, tametsi libello, quo lis introducitur, non contineatur expresse, nihilominus ita ad causam pertinet ut resolvi plerumque debeat ante quaestionem principalem.

Tarpinė byla gali būti iškelta dvejopa forma: žodžiais ar rašytu prašymu. Abejuose atsitikimuose reik nurodyti ryšį, kurs randasi tarp keliamojo klausimo (tarpinės bylos) ir pagrindinės bylos. Privalomos taisyklės nurodytos 1706—1725 kanonuose.

> Can. 1838. Causa incidens proponitur vel oretenus vel per libellum, indicato nexu qui intercedit inter ipsam et causam principalem, et servatis, quoad eius fieri poterit, regulis can. 1706—1725 statutis.

Teisėjas, gavęs prašymą, atsiklausęs šalių, o jei yra reikalo, teisingumo promotoriaus ar ryšio gynėjo, svarsto, ar leisti eiti tarpinei bylai, ar yra tam rimtų priežasčių. Jei paaiškėja, kad klausimas savaime menkutis, tik tyčia išpūstas (futilis quaestio) ir keliamas tik, kad nuvilkinus pagrindinį klausimą, kad incidentinio klausimo ryšys su pagrindine byla nėra tos rūšies, kad tarpinė byla turėtų būti pirma išspręsta, incidentinis klausimas atmetamas; jei priešingai, paleidžiamas eiti ir išsprendžiamas.

Can. 1839. Iudex, libello vel petitione verbali receptis, auditis partibus, et, si opus sit promotore iustitiae, vel vinculi defensore, secum deliberet num proposita incidens quaestio futilis sit et ad retardandum principale iudicium unice excitata; itemque num causa incidens talis sit naturae et tali nexu cum causa principali cohaereat, ut ante resolvi debeat. Si ita se res habeat, libellum vel instantiam admittat; aliter decreto suo eam reiiciat.

Dvejopas būdas incidentiniams klausimams svarstyti.

217. - Teismas sprendžia, ar tarpinė byla reik nagrinėti laikantis *teisminės procedūros tvarkos* ar greičiau vien tik *nutarimu* išspręsti.

Pripažinus, kad tarpinė byla yra svarstytina teismo forma, procedūra atliekama einant proceso taisyklėmis, tik laikotarpiai įmanomai trumpinami.

Jei tarpinė byla išsprendžiama nutarimu, jame turi būti paduoti motyvai in iure et in facto.

Can. 1840, § 1. Utrum incidens quae excitetur quaestio, definienda sit iudicii forma servata, an mero decreto, iudex, attenta rei qualitate et gravitate, aestimet.

§ 2. Si causa incidens sit iudicialiter definienda, regulae, quoad eius fieri poterit, servandae sunt, quae in ordinariis iudiciis obtinent; curet tamen iudex et dilationum termini sint quam maxime breves.

§ 3. Iudex in decreto quo, non servata iudicii forma, vel reiicit vel definit quaestionem incidentem, rationes quibus innititur, in iure et in facto breviter exponat.

Tas nutarimas yra vadinamas *sententia interlocutoria* (Zwischenurteil), *tarpinis* bei *atskiras sprendimas.*

Tą tarpinį sprendimą teisėjas gali, šalims prašant, atsiklausęs teisingumo promotoriaus ar ryšio gynėjo, reikalui atsiradus atšaukti, bet tik ligi principinės bylos užbaigimo.

Can. 1841. Antequam finiatur causa principalis, iudex interlocutoriam santentiam potest, iusta intercedente causa, corrigere aut revocare sive ex se, auditis partibus, sive ad instantiam unius partis audita altera parte, et requisito semper voto promotoris iustitiae aut defensoris vinculi, si adsint.

PIRMASIS SKYRIUS.

Nestojimas teisman arba atkaklumas.

De contumacia.

(Kann. 1842—1851).

Literatūra: Noval, 584—596;
Vermeersch, 214—219.

Cfr. *Tiutriumov*, C. Pr. St., §§ 718—735.

218. - Teisman nestojimo arba užsispyrimo klausimas procesualiniu atžvilgiu yra surištas su klausimu t. v. sprendimo už akių (zaočnoje riešenije, sententia in absentia contumacis, absentia contumacis, absente parte cotumaci, Versäumnis). Bylos esmės išnagrinėjimas ir išsprendimas yra galimas tik remiantis šalių ginču, daromu gyvu žodžiu ar raštu. Katrai nors iš šalių nestojus teisman, tuo žvilgsniu susidaro kliučių. Dažniausiai teisman nestoja atsakovas. Jo tikslas gali būti išvengti ar sustabdyti nepageidaujamą jam teismą ar sprendimą. Atsakovas neatvykdamas teisman, trukdo teismui konstatuoti, nustatyti ginčą ir išspręsti bylą. Kaipo priemonė užkirsti kelią panašios rūšies trukdymui, įvesta tvarka, kuri leidžia svarstyti bylą ir spręsti už akiu (absente parte). Vėliau kaikurių kraštų istatymuose (Vokietija) įsigalėjo pažiūra laikanti nestojimą teisman lygiu negatyviniam ginčo nustatymui (litis contestatio negativa). Reiškia, ieškovas gauna leidimą pateikti iš savo pusės reikiamus įrodymus, ir teismo darbas

eina toliau. Aišku, teismo sprendimas, paremtas bei pamatuojamas vienos šalies įrodymais, dažnai gali būti neteisingas. Tuo žvilgsniu į senąją teisę įnešta atatinkama pataisa.

Dvejopa kontumacijos sąvoka.

219. - Į nestojimą teisman yra dvi pažiūros; viena jų (systema iuridicum contumaciale) į nestojimą teisman (omissio comparendi in iudicio, nejavka, die Versäumnis)' žiūri kaip į *atsisakymą (renuntiatio)* ginti savo teises (renuntiatio tuitioni iudiciali iuris). Išeinant iš to punkto, nestojimas teisman, kad ir atkaklus, nėra nusikaltimas (delictum), bet yra teisėtas aktas (actus legitimus), kurio pasėkos krinta ant nestojančiojo, kaipo nu toliai, ne kaip tikra bausmė (vera poena).

Einant kita pažiūra, nestojime teisman matoma *neklusnumą* (inobedientia) teismui bei šaukimui teisman. Taip suprantamas nestojimas yra neklusnumas įstatymo ar teisėtos valdžios liepimui ir kaipo toks yra baustinas nusikaltimas (delictum contra ius publicum). Nestojusiam nustatomos atatinkamos priemonės, kurios turi bausmės pobūdį (verae poenae).

Istorija.

220. - Romėnų teisė į nestojimą teisman žiūrėjo antrąja prasme, t. y. kaip į nusikaltimą viešajai teisei (delictum iuris publici). Taip pat ir *senoji* kanonų teisė į šaukiamojo nestojimą žiūrėjo kaip į autoriteto niekinimą (contemptum auctoritatis).

Naujųjų laikų *civiliniai* kodeksai laikosi pirmosios pažiūros: į nestojimą teisman bei užsispyrimą žiūri kaip į privatinės teisės dalyką; nestojusis ieškovas laikomas atsisakiusiu nuo teisės tęsti bylą ir varyti procesą toliau; atsakovas gi nuo teisės ginčytis ir gintis.

Kodekso teisė.

221. - Dabartinis kanonų Kodeksas daro kaip ir naują skirstymą. Į kontumacijos esmę žiūrima, kaip ir seniau, būtent, kaip į nepaklusnumą (inobedientia); nestojimas teisman suprantama kaip neklusnumas teisėtos valdžios šaukimui. Tačiau, iš kitos pusės, yra kiek *pakeistas taikymas priemonių* paveikti į

nestojusį teisman asmenį (quoad *substantiam* retinetur sistema veteris iuris, quoad *usum* nonnihil immutatum). Senoji teisė veikė labiau į užsispyrusiojo (contumacis) asmens turtus (in res). Buvo daroma nutarimas, leidžiantis ieškovui paimti nestojusiojo teisman asmens turtą. Dar buvo taikomos įvairios cenzuros ir kitos bausmės (privationes, inhabilitates, mulctae).

Dabar Kodekso teisė labiau veikia į nestojusiojo *asmenį* kaip į jo turtą [ž. kan. 1844 ir sekančius; cf. Noval, n. 586].

Atsakovo nestojimas teisman.

222. - Pašauktasis atsakovas, jei be teisingos priežasties pats nestoja ir neatsiunčia įgaliotinio, gali būti paskelbtas *contumax*, atkaklus (Rechtsverweigerer).

Can. 1812. Reus citatus qui sine iusta causa nec ipse per se nec per procuratorem comparet, contumax declarari potest.

Pirm paskelbdamas atsakovą atkakliu (užsikirtėliu), teismas privalo patikrinti, kad:

1.º šaukimas buvo teisėtai savu laiku jam įteiktas;

2.º atsakovas dėl nestojimo nepasiteisino, ar pateikė neteisingą nestojimo priežastį.

Visa tai galima įvykinti nauju raginimu ar kitu būdu, kad atsakovas pasiteisintų.

Can. 1843, § 1. Non potest tamen iudex reum contumacem declarare nisi prius constiterit:

1.º Citationem, legitime factam, tempore utili ad rei notitiam pervenisse aut saltem pervenire debuisse;

2.º Reum absentiae excusationem afferre neglexisse aut non iustam attulisse.

§ 2. Haec comprobari possunt sive per novam citationem reo factam ut contumaciam suam, si possit, excuset, sive alio modo.

Atsakovo nestojimo pasėkos.

222. - Paskelbęs kontumaciją, teismas svarsto bylą už akių, daro sprendimą ir jį vykdo.

Svarstant bylą, kur nebuvo nustatytas ginčas, sprendimas negali duoti daugiau negu prašyme buvo reikalauta. Jei ginčo

nustatymas buvo įvykęs, sprendimas gali apimti visą nustatytąjį bylos objektą.

Can. 1844, § 1. Ad instartiam partis vel promotoris iustitiae vel vinculi defensoris, si iudicio intersint, iudex rei contumciam declarare potest, eaque declarata, procedere servatis servandis, usque ad sententiam definitivam eiusque exsecutionem.

§ 2. Si procedatur ad sententiam definitivam, lite non contestata, sententia respicere tantum debet petita in libello si lite contestata, ipsum contestationis obiectum.

Teisėjui leista pagrasyti nestojusiam teisman atsakovui kanonų bausmėmis, kad mestų savo kontumaciją.

Pastaba. Čia yra išimtinai sustiprinta, teisėjo valdžia non abstante quod c. 2220, § 1 statuit: „Qui pellent potestete... iudiciali tantum, possunt *sllummodo poenas*, legitisme *statutas*, ad normam iuris *applicare*".

Can. 1845, § 1. Sed potest quoque iudex ad frangendam rei contumaciam comminari ecclesiasticas poenas.

§ 2. Quod si facere velit, iteranda est rei citatio, cum comminatione poenorum, nec iam tunc licet aut contumaiam declarare aut, ea declareta, poenas irrogare, nisi probetur hanc quoque secundam citationem suo effectu caruisse.

Metęs kontumaciją ir stojęs teisman atsakovas dar prim galutinojo sprendimo turi teisės pareikšti savo racijas, įrodymus bei išvadas. Teismas žiūri, kad jis pikta valia (mala fide), tyčia netrukdytų teismo darbo.

Can. 1846. Rei a contumacia recedentis seque in iudicio sistentis ante causae definitionem, conclusionem probationesque, si quas afferat, admittantur; caveat autem iudex ne mala fide in longiores et non necessarias moras iudicium protrahatur.

Po sprendžiamo paskelbimo nestojusis teisman atsakovas *per tris mėnesius* (bylose, kurios neįsisenėja, visados) gali reikalauti atstatyti dalykus į pirmykštę padėtį (restitutio in integrum). Reiškia jis gali prašyti panaikinti įvykusį už akių sprendimą ir persvarstyti bylą iš naujo. Prašyti reik tą patį teisėją.

Can. 1847. Post latam vero sententiam, contumax beneficium restitutionis in integrum ad appellandum ab ipso iudice qui eam tulit, petere potest, non ultra tamen trimestre ab ipsius sententiae intimatione, nisi agatur de causis quae non transeunt in rem iudicatam.

Tos pat taisyklės taikomos ir užsikirtėliui, kurs iš pradžios stojo teisman, vėliau pereina į kontumaciją.

Can.1848. Regulis superius traditis etiam tum locus est cum reus, etsi primae citationi obtemperaverit, fit tamen postea, progressu iudicii, contumax.

Ieškovo nestojimas teisman.

224. - Tos pat taisyklės taikomos ieškovui, kurs atsakovui, teisingumo promotoriui ar ryšio gynėjui reikalaujant, antru kart nestoja teisman. Tada jis skelbiama užsispyrusiu, byla nagrinėjama ir išsprendžiama už akių.

Can. 1849. Si die et hora, qua reus secundum citationis praescriptum coram iudice primum se sistit, actor non adsit, nullamque vel insufficientem absentiae excusationam attulerit, iudex eum ad instantiam rei conventi citet iterum; et si actor novae citationi non paruerit vel postea iudicium inchoare vel inchoatum prosequi neglexerit instante reo convento vel promotore iustitiae aut defensore vinculi, contumax a iudice declaretur, iisdem servatis regulis quae supra traditae sunt pro rei contumacia.

Paskelbus atsakovą atkakliu, nutruksta jo bylos instancija. Teisingumo promotorius ar ryšio gynėjas gali imtis varyti bylą toliau, jei to reikalauja viešasis labas. Atsakovas gi įgija teisės reikalauti: 1.° kad teisėjas panaikintų šaukimo pasėkas, t. y. leistų jam pasitraukti; 2.° kad būtų atleistas iš po teismo priežiūros; 3.° kad būtų paliusuotas nuo ieškovo pretensijų; 4.° kad byla būto tęsiama iki galui už akių (actore absente).

Can. 1850, § 1. Actoris contumacia a iudice declarata perimit eiusdem actoris ius ad suam instantiam prosequendam.

§ 2. Permittitur tamen promotori iustitiae vel vinculi defensori instantiam facere suam eamque prosequi, quoties publicum bonum id postulare videatur.

§ 3. Reus autem exinde ius habet petendi ut vel libere possit a iudicio abire, vel nulla habeantur omnia eousque gesta, vel definitive ipse absolvatur a petitione actoris, vel iudicium, absente quoque actore, ad finem adducatur.

Paskelbtas atkakliu ir tokiu likęs, ar tai būtų ieškovas ar atsakovas, privalo pakelti visas išlaidas, kurių buvo priežastimi ir, jei yra reikalo, atlyginti priešingajai šaliai.

Jei ieškovas ir atsakovas abu nestojo teisman, abu solidariai atlygina ir teismo išlaidas.

Can. 1851, § 1. Qui contumax declaratus contumaciam suam non purgaveritr, sive actor sit sive reus, condmnetur tum ad litis expensas, quae ob suam contumaciam factate sunt, tum etiam, si opus sit, ad indemnitatem alteri parti praestandam.

§ 2. Si tum actor tum reus sint contumaces, ad expensas litis tenentur in solidum*).

ANTRASIS SKYRIUS.

Trečiojo asmens dalyvavimas byloje.

De interventu tertii in causa.

(Kann. 1852—53).

Literatūra: Noval, 597—600;
Lega, 571 ss;
Eichm., § 54: „Beteiligung Dritter am Rechtsstreit".

Cfr. *Tiutrium*, C. P. St. „Treteji asmens" ir *Engelmann*, „Kursas", § 20.

225. - Teisme negali būti mažiau kaip dvi šalys, bet asmenų dalyvaujančių byloje gali būti daugiau. Į bylą gali įsileisti trečiasis asmuo, kuriam tuo ar kitu būdu duotoji byla rūpi, ypač jos išsprendimas. Teismo sprendimas gali įžeisti teises trečiųjų, byloje nedalyvavusiųjų. Tai gali atsitikti dvejopai: tiesioginiai ir

*) Nestojimą teisman mūsų Civ. Pr. Statutas išdėsto straipsniuose 718—735 sprendimas už akių.

netiesioginiai. Tiesioginiai (directe) yra įžeistas interesas asmens, kurs pats galėjo būti šalis (bylininkas), bet nebuvo. Pavyzdin, sprendimas nukreiptas ne prieš tikrąjį atsakovą ar ieškovą; tikrasis ieškovas, respective atsakovas turi teisės reikalauti, kad sprendimas būtų panaikintas. Leiskim A iškelia petitorinį ieškinį prieš B. Tuo tarpu C stoja bylon prieš abudu, reikalaudamas savasties teisės sau. Tai, taip vadinamas, *principalinis dalyvavimas* (interventas, Hauptintervention). Arba: asmuo nukentėjęs del nusikalstamo darbo prisigretina prie teisingumo promotoriaus ar prokuroro kaip skundėjas, keldamas ieškinį apie nuostolių atlyginimą. Tai *gretimasis interventas* (Nebenintervention). Arba vėl: A būdamas legalinis paveldėtojas, ginčija testamentą, kuriuo B daromas paveldėtoju. Testamente pažymėtas C kaip legataras; C rūpi, kad testamentas būtų patvirtintas, ir jis stoja greta B.

Bendrai imant, trečiųjų interesai gali nukentėti dviejuose atsitikimuose:

1) in causis *connexis* (susijungusiose bylose), pav., causa contra indigne ordinatum officit non solum ordinatum, sed et ordinantem (Noval, 1. c.).

2) in negotio *communi* (bendrame reikale), pav. servituto byla del miško, kurs priklauso keliems savininkams.

Dalyvavimas trečiojo asmens byloje yra: a) laisvas, savo noru (interventus voluntorius), jei pats intervenientas prašosi, įleidžiamas į bylą; b) būtinas, kada teismas liepia. Tiesmas gali liepti trečiam asmeniui dalyvauti byloje: 1.⁰ ex officio, kada numato galimybę viena procedūra išspręsti bylą asmens, kurs yra interesuotas; 2.⁰ kitiems prašant (ad instantiam), pav., evikcijoje (in evictione), kada pirkėjas traukia teisman pardavėją, kad šis atsakytų trečiam, kurs pirktąjį daiktą savinasi ir nori atsiimti.

Dalyvavimas trečiojo suinteresuoto asmens byloje gali būti leistas kiekvienu proceso momentu.

Kam svarbu dalyvauti byloje privalo pirm negu bus užbaigta procedūra (ante conclusionem in causa) įteikti teisėjui prašymą su nurodymu savo teisių. Po to dalyvavimas neleidžiamas. Tačiau, kuomet trečiasis prisideda (pradeda dalyvauti) apeliacijos laipsnyje, tas dalyvavimas yra vadinamas *opposictio tertii*: (c. 1852, § 1) apie ką bus žemiau.

Trečiasis asmuo prileidžiamas į bylą tame stovy esančią, kuriame užtiko: nebekartojama jam jau atliktųjų proceso veiksmų, duodama tik trumpas laikotarpis pateikti savo įrodymus.

Can, 1852, § 1. Is cuius interest, admitti potest ad interveniendum in causa in qualibet litis instantia.

§ 2. Sed ut admittatur, debet ante conclusionem in causa libellum iudici exhibere, in quo breviter de iure intervenientdi ipsum edoceat.

3. Qui intervenit in causa, admittendus est in eo statu in quo causa reperitur, assignato eidem brevi ac peremptorio termino ad probationes suas exhibendas, si causa ad periodum probatoriam pervenerit.

Teismas, matydamas reikalą, ex officio ar šalims prašant, gali liepti trečiajam prie bylos prisidėti. Tie reikalai yra: viešas labas, procedūros sutrumpinimas ir tt.

Can. 1853. Si tertii interventus appareat neccssarius, iudex ad instantiam partis vel etiam ex officio debet interventum in causa iubere.

TRECIASIS SKYRIUS.

Pasikėsinimai (atentatai) ginčui prasidėjus.

De attentatis lite pendente.

(Kan. 1854 — 57).

Literatūra: Noval, 601 — 605 n. n.;
Eichmann, § 55: „Eigenmächtigkeiten (attentata) des Richters und der Parteien lite pendente";

227. - Įvykus teisėtam šaukimui (citatio), prasidada proceso eiga (lis pendere incipit); tuo laiku negalima ginčo padėties keisti: „lite pendente nihil innovetur" (c. 1725, n. 5). Kiekvienas pakeitimas ar inovacija, kurią imtų daryti viena šalis priešingai antrajai ar teisėjas be kitos sutikimo, yra vadinama pasikėsinimais, *attentata*. Tokie veiksmai (atentatai) yra laikomi netikrais (ipso iure sunt nulla, c. 1855). Prie atentatų priklauso ieškinio pakeitimas, ginčo objekto perleidimas, pardavimas, paskolinimas, terminų pakeitimas. Pakeitimas gali liesti ginčijamąjį dalyką ar teisę (litis materiam—ius). Atentatas būtų: a) parduo

dant ginčijamą daiktą (alienatio); b) jei teisėjas uždraustų šaliai naudotis valdomojo daikto vaisiais ar naudotis teise (quasi — possessio ; e. g. ut inter coninges, si alteruter, accusatus, iure quod habet in altero privaretur; c) kas ieškinį kitam perleistų (alienatio actionis); atsakovui ne vistiek su kuo bylinėtis: ieškinį gali įsigyti galingesnis, pav., advokatas su kuriuo sunkiau bylinėtis; terminus pratęsti ar sutrumpinti (terminos fatalia legis, iudiciales conventionales, c. 1634).

Can. 1854. Attentatum est quidquid, lite pendente, aut altera pars adversus alteram aut ipse iudex adversus altemtram vel utramque partem innovat, parte dissentiente et in ejus praeiudicium; sive innovatio respiciat litis materiam, salvo tamen praescripto, can. 1672, 1673, sive respiciat terminos partibus a iure vel a iudice assignatos ad ponendos certos actus iudiciales.

Įvykusieji iš pasikėsinimo veiksmai bei aktai yra netikri.

228. - Nukentėjusioji del atentato šalis gali kelti ieškinį del tokio akto panaikinimo.

Ieškinys keliamas tame pat teisme. Jei teisėjas būtų įtariamas (exceptio suspicionis), reik laikytis 1615 kanono taisyklės.

Can 1855, § 1. Attentata sunt ipso iure nulla.

§ 2. Idcirco parti ex attentato laesae competit actio ad obtinendam declarationem nullitatis.

§ 3. Actio haec instituenda est coram ipso iudice causae principalis; quid si ob attentatum pars laesa iudicem suspectum habeat, exceptionem suspicionis potest opponere, in qua procedendum est ad normam can. 1615.

Kilus klausimui apie atentatą, pagrindinės bylos eiga paprastai sustabdoma; bet teismas gali taip pat atentato klausimą nagrtnėti sykiu su pagrindine byla, jei rastų tai pageidaujama. Ypač gali būti reikalo tęsti pagrirdinę bylą, jei atentato dalykas nėra visai aiškus, yra abejotinas.

Atentato klausimas *sumarine tvarka* (*expeditissime*) išsprendžiamas, t. y. įrodinėjimams terminai nustatomi trumpi griežti. Pats nagrinėjimas laikomas neteisminiu, baigiamas teisėjo nuta-

rimu. Tačiau atsiklausiama šalių, teisingumo promotoriaus ar ryšio gynėjo, jei šie dalyvauja byloje.

Can. 1856, § 1. Pendente quaestione de attentato, cursus causae principalis regulariter suspenditur, sed si iudici apportunius videatur, quaestio de attentato potest una cum causa principali pertractari et resolvi.

§ 2. Quaestiones de attentatis expeditissime sunt pertractandae et decerto iudicis definiendae, auditis partibus et promotore iustitiae vel defensore vinculi, si in iudicio intersint.

Įrodžius atentatą, teismas nutaria jo panaikinimą (purgationem).

Jei atentatas jėga buvo įvykdytas, kaltininkas nuskriaustajai šaliai privalo atlyginti nuostolius, pav., kas nors kliudė kitam šienauti, vaisius imti; pardavė ar perleido daiktą kitam, kurs bylą į pasaulinį teismą perkėlė...

Can. 1857, § 1. Demonstrato attentato, iudex decernere debet ejus revocationem seu purgationem.

§ 2. Quod si attentatum vi vel dolo patratum sit, qui illud commisit, tenetur etiam de damnis erga partem laesam.

XII TITULAS.

Proceso paskelbimas, bylos užskleidimas ir bylos nagrinėjimas (diskusija).

De processus publicatione, de conclusione in causa et de causae discussione.

Kann. 1858 — 1867).

Literatūra: Noval, n. n. 606 — 617;
Lega, De iudiciis, I, 548;
Eichmann, § 58.

229. - Tas skyrius apima tris teismo veiksmus: proceso aktų paskelbimą, įrodymų rinkimo užbaigimą arba bylos aktų užskleidimą ir bylos žodinį aiškinimą (diskusiją).

Bylos įrodinėjimą sudaro dvi stadijos (causae probatio, seu processus instructio probationibus): viena vadinama „offensivum

stadium“ arba „stadium stricte probatorium“; antroji – „stadium defensivum seu discussorium. Pirmoji grieztojo įrodinėjimo stadija prasideda (aperitur) ginčo nustatymu (c. 1731, 2°); tęsiama patiekiant atskirus įrodymus, baigiama (clauditur) skelbiant, kad įrodymų rinkimas jau baigtas (conclusio in causa, c. 1860, § 2). Antroji defensyvinė bei diskusijų stadija prasideda, kada teismas paskelbia šalims atatinkamą laikotarpį pateikti savo apsigynimus (defensiones, c. 1862, § 1); tęsiama raštų pasikeitimu ir žodine diskusija bei ginču; baigiama nustatymu dienos sprendimui paskelbti. Tarp pirmosios ir antrosios stadijos, surinkus ir sustačius visus įrodymus, bet pirm skelbiant, kad jau gana įrodymų, daroma taip vadinama *proceso publikacija*, būtent, *bylos ir proceso aktai atskleidžiami šalims.*

Teismo aktų atskleidimas.

230. - Bylos bei proceso aktų atskleidimas turi tikslą duoti sau katrai šaliai galimybės įsižiūrėti, įsigilinti į visus priešininko įrodymų smulkmenas, sulyginti su savaisiais ir, reikalui pasirodžius, juos atremti. Bylos eigoje tie argumentai buvo pateikiami *atskirai, nepilnai*; čia gi duodama pilna to galimybė (simultanea probationum communicatio).

Įrodymų rinkimo užbaigimas turi tikslą pašalinti abejojimus del laiko naudingo jiems teikti (tempus utile) ir iš kitos pusės užkirsti kelią bylos vilkinimui.

Bylos *diskusijai* yra skiriamas ypatingas momentas tarp įrodymų rinkimo užbaigimo ir sprendimo.

Diskusiją sudaro dvi dalys: rašytas gynimas (defensio scripta) ir žodinis ginčas (disceptatio oralis) tikriau vadinama „discussio causae“).

Kanonas 1858 nustato taisyklę, kad visi esamieji bylos aktuose įrodymai tiek jau, įtrauktieji į protokolus, tiek slaptai laikomieji, privalo būti paskelbti pirm bylos diskusijos (ante discussionem), tam tikslui bylos aktus atskleidžiant.

Bylos proceso skelbimas įvyksta suteikus šalims ir jų advokatams galimybės žiūrėti proceso aktus ir prašyti jų nuorašus.

> Can. 1858. Ante causae discussionem et sententiam omnes probationes quae sunt in actis et quae adhuc secretae permanserunt, sunt publicandae.

Can. 1859. Concessa partibus earumque advocatis facultate acta processualia inspiciendi petendique eorum exemplar, intelligitur facta publicatio processus.

Aktų ušskleidimas, t. y. įrodymų rinkimo baigimas.

(Conclusio in causa).

231. - Atlikus visa kas reikia įrodymų pateikimui, einama prie įrodymų rinkimo užbaigimo (conclusio in causa). Tas gali įvykti *trejopu* būdu: 1) šalys, teismo klausiamos, pasisako nieko nebeturinčios bepatiekti; 2) praeina naudingas įrodymams pateikti laikas; 3) teismas paskelbia, kad byla jau esanti ganėtinai įrodyta. Apie įvykusį įrodymų rinkimo baigimą, vistiek kuriuo būdu jis įvyksta, teisėjas daro savo nutarimą.

Can. 1860, § 1. Expletis omnibus quae ad probationes producendas pertinent, ad conclusionem in causa deveniendum est.

§ 2. Haec conclusio habetur quoties aut partes a iudice interrogatae declarent se nihil aliud deducendum habere, aut utile proponendis probationibus tempus a iudice praestitutum elapsum sit, aut iudex declaret se satis instructam causam habere.

3 §. De peracta conclusione in causa, quocunque modo ea acciderit, iudex decretum ferat.

Pasibaigus įrodymų rinkimo laikui, nauji įrodymai nebepriimінėjami, išskyrus: 1) bylas, kurios neįiteisėja (non transeunt in rem iudicatam), pav., apie moterystės tikrumą, vienuolių apžadus, šventimus; 2) naujai surastuosius dokumentus; 3) liudytojus, kurie pirmiau negalėjo stoti del teisėtos kliūties.

Ar leisti naujus įrodymus, nutaria teisėjas, atsiklausęs priešingosios šalies, kuriai duoda tinkamą laiką naujus įrodymus pažinti bei juos atremti; kitaip visas teismo darbas bus be juridinės vertės (nullius momenti).

Can. 1861, § 1. Post conclusionem in causa novae probationes intvibentur, nisi agatur de causis quae nunquam trauseunt in rem iudicatam aut de documentis nunc primum repertis, aut de testibus qui antea ob legitimum impedimentum tempore utili induci non potuerunt.

§ 2, Si novas probationes admittendas censeat, id decernat iudex, audita altera parte, cui congruum tempus concedat ut novas probationes cognoscere et se defendere possit, aliter iudicium nullius est momenti.

Diskusijos.

232. - Paskelbus, kad laikas įrodymus patiekti jau pasibaigė, šalims duodama laikotarpis pateikti savo *rašytus paaiškinimus* (defensiones) ar priedus (alegationes). Tą laikotarpį teismas gali pratęsti ir sutrumpinti, šalims sutinkant.

Can. 1862, § 1. Facta conclusione in causa, iudex, pro suo prudenti arbitrio, partibus congruum temporis spatium preastituat ad defensiones suas seu allegationes sive per se sive per advocatum exhibendas.

§ 2. Hic terminus prorogari a iudice potest instante una parte, audita alltera; vel etiam coarctari, utraque consentiente.

Gynimas.

189. - Procesualiniai ginčai, einant šių laikų kodeksų normomis, yra atliekami dvejopa forma: raštine ir žodine. Šalys turi teisės ginti savo reikalus, imti ir kovoti teismo akyvaizdoje raštais ir žodžiais.

Kodeksas pirmon vieton stato rašytąjį gynimą (defensio in scriptis). Susipažinus, po bylos aktų atskleidimo, su visais priešininko argumentais, šalis raštu sustato atatinkamą jų atrėmimą (gynimą; defensio; Verteidigung). Tame rašte išdėsto visus sau naudingus įrodymus. Atrėmimo raštas turi būti įteikiamas kartu su nuorašais, kurių privalo būti tiek, kiek yra teisėjų. Be to, atrėmimo nuorašas įteikiamas teisingumo promotoriui ar ryšio gynėjui ir šalis viena antrai.

Tribunolo pirmininkas gali liepti atspausdinti bylos aktus, jei tas šalių perdaug neapsunkins.

Spausdinimo darbą prižiūri pirmininkas, jis nurodo, kurie aktai spausdinti reik ir apsaugoja, jei reik, pasiaptį.

Can. 1863, § 1. Defensio in scriptis est conficienda, et regulariter tot exemplaribus conscribenda quod sunt iu-

dices, ut singula singulis iudicibus, possint exemplaria distribui.

§ 2. Sed etiam promotori iustitiae et defensori vinculi, si iudicio intersint, debet exemplar tradi; praeterea partes inter se exemplaria commutare debent.

§ 3. Tribunalis praeses, quoties pro suo prudenti arbitrio necessarium censeat, et sine nimio partium gravamine fieri animadvertat, mandare potest ut defensio typis imprimatur una cum documentis principalibus in fasciculo coniungendis, qui actorum et documentorum summarium continet.

§ 4. Quo in casu iubeat ne quidquam imprimatur, nisi prius exhibito manuscripto et venia illud publicandi obtenta; praeterea sedulo caveat de secreto, si quod sit in causa servandum.

Teismas gali apriboti procesualinių gynimų ilgį, pav., nurodant, kad atrėmimo raštas būtų neilgesnis kaip 10—20 lapų...

Can. 1864. Iudicis et in tribunali collegiali praesidis est moderari, pro sua prudentia, nimiam defensionum extensionem, nisi de hoc peculiari tribunalis lege sit cautum.

Šalys apsipažinusios su pasikeistaisiais atrėmimo raštais defensionibus communicatis vicissim), teismo nustatytu laiku, gali duoti atsakymus į tuos raštus. Bet tai leidžiama tik *po vieną kartą*. Jei katra šalis gautų leidimą pakartoti savo atsakymą naujų aiškinamuoju raštu, ta pat teisė priklauso ir priešingajai šaliai.

Can. 1865, § 1. Communicatis vicissim inter partes defensionum scripturis, utrique parti responsiones exhibere liceat, intra breve tempus a iudice praestitutum, et servatis regulis et cautelis de quibus in can. 1863, 1814.

§ 2. Hoc ius partibus semel tantum esto, nisi iudici gravi ex causa iterum videatur concedendum; tunc autem concesio uni parti facta, alteri quoqe data censeatur.

Žodinės informacijos bei advokatų kalbos teisme.

234. - Advokatų kalbų klausimą išsprendžia 1866 kanonas. Teisminių advokatų kalbų sistemą, įstgalėjusią civiliniuose steismuose (plaidoyers), Kodeksas aprėžia, leisdamas tas kalba

„*tantum moderate*, ne passiones excitentur in eo (iudice), qui secundum tranquillam mentem edicere debet quid in casu iustum sit“ (*Blat*, Comment., IV, n. 392). Todel ilgų, formalinių kalbų (informationes orales), kuriomis advokatai stengiasi paveikti į teisėjus, aiškindami teisėjui (privatim) surištąsias su byla teisės ir facto aplinkybės, neleidžiama. Tačiau leidžiamos trumpesnės diskusijos teisme kokiam nors teisės ar fakto dalykui paaiškinti, jei to šalis reikalauja ir teisėjas randa naudinga.

Pirm pradedant žodinę diskusiją, šalys įteikia teismui sąrašą tų klausimų (quaestionum capita), apie kuriuos ketina su antrąja šalimi diskutuoti. Tie klausimai surašomi trumpai juos suimant. Taip surašytus klausimus teisėjas pateikia antrajai šaliai, paskiria diskusijai dieną bei valandą. Atėjus diskusijų dienai, joms vadovauja irgi teisėjas. Teisėjui asistuoja notaras ir surašo visa tai, ką šis liepia.

> Can. 1866, § 1. Informationes, uti vacant, orales, quibus videlicet advocati iudicem de adiunctis iuris et facti causam respicientibus instruere satagunt prohibentur.
>
> § 2. Admittitur tamen moderata disputatio coram iudice pro tribunali sedente ad aliquid illustrandum, si alterutra vel utraque parte postulante, iudex eam utilem censeat atque admittat.
>
> § 3. Ad disputationem obtinendam partes exhibere debent in scriptis quaestionum capita cum altera parte discutieda, paucis verbis expressa; iudicis autem est ea cum partibus hinc inde communicare; ac diem et horam disputationi assignare et disputationem ipsam moderari.
>
> § 4. Disputationi assistat unus ex notariis tribunalis ad hoc ut, si iudex praecipiat aut pars postulet et iudex consentiat, possit de disceptatis, confessis aut conclusis, scripto ad tramitem iuris ex continenti referre.

Ginčo bylose teisėjas gali *nereikalauti* ginamųjų raštų, kalbų, ar diskusijų (defensiones), jei: a) šalys nustatytu laikotarpiu jų nepateiktų; b) jei šalys pasitiki ir atsiduoda teisėjo nuožiūrai (se remittant iudicis scientiae et conscientiae) ir c) jei teisėjas iš aktų ir įrodymų yra jau gana įsitikinęs apie dalyko padėtį. Tais atvejais jis stačiai gali eiti prie sprendimo.

Can. 1867. Iu causis contentiosis, si partes parare sibi tempore utili defensionem negligant, aut se remittant iudicis scientiae et conscientiae, iudex, si ex actis et probatis rem habeat plane perspectam poterit statim sententiam pronuntiare.

XIII TITULAS.

Sprendimas.

De sententia.

(Kan. 1868—77).

Literatūra: Noval, n. n. 618—632;
Lega, De iudic. I, n. 627 ss.

Įvairūs būdai baigti teismui ir bylai.

235. - Surinkus bylos įrodymus, baigus priruošiamąjį darbą paprastai seka proceso baigimas *sprendimu*. Be sprendimo (sententia) yra ir kitų būdų bylai bei procesui baigti, kaip antai: transakcija (transactio, c. 1925 ir sek.); kompromisas bei trečiųjų teismas (c. 1929 ir sek.); išsprendžiamoji (decisorium) priesaika (c. 1740 ir sek.) ir instancijos panaikinimas (c. 1736 ir sek.).

Sprendimo sąvoka.

236. - Sprendimas yra teismo atsakymas į ieškovo reikalavimus ir atsakovo pareiškimus. Teisėjo ar teismo įsitikrinimas negali pasilikti vien tik jo sielos jausmas (animi motus et sensus) tas įsitikrinimas turi pasireikšti (exterius manifestari debet) del to; kad sprendimas yra daromas ir vykdomas *viešosios valdžios vardu*, (nomine auctoritatis publicae) bendramjam teisingumo labui. Savo įsitikinimą teisėjas semia ne bet kur ir ne bet kuriuo būdu, bet iš teisėtų įrodymų, susirinktų teisėta forma. Todel sprendimu vadinama: teismo teisėtas išsitarimas apie besibylinėjančiųjų šalių pateiktąjį dalyką. „Sententia dictur pronuntiatio iudicis legitima super re a litigantibus proposita".

Sprendimų skirstymas.

237. - Sprendimai yra:

1.º galutinasis (sententia definitiva. Endurteil), kuriuo išsprendžiama pagrindinė byla (causa principalis);

2.º tarpinis (sententia interlocutoria, zwischenurteil; atskiras nutarimas), kuriuo baigiama tarpinė, incidentinė byla (incidentinia klausima);

3.º išteisinamasis (sententia absolutoria) ir nuteisiamasis bei pasmerkiamasis (senteotia condemnatoria).

Kitos teisėjo dispozicijos vadinama *decreta, nutarimai.*

Can. 1868, § 1. Legitima pronuntiatio qua iudex causam a litigantibus propositam et iudiciali modo pertrectatam definit, sententia est: eaque interlocutoria dicitur, si dirimat incidentem causam; definitiva, si principalem.

§ 2. Ceterae iudicis pronuntiationes decreta vocantur.

Reikalingasis sprendimui daryti žinojimas.

238. - Teisėjas privalo turėti *moralinę tikrybę* apie savo sprendžiamąjį dalyką. Tikrybė gi (certitudo)—yra tvirtas proto pritarimas kokiam nors tvirtinimui be pavojaus suklysti. Tikrybė yra: moralinė, fizinė ir metafizinė. Moralinė tikrybė pašalina tiespanašią klaidos aplinkybę (probabilitatem), bet ne galimybę apsirikti (possibilitatem).

Tokios moralinės taisyklės teismo dalykams gana. Fizinė tikrybė, kuri atitolina klaidos galimybę, teismo sprendimui nebūtina. Be to, sprendimui užtenka *netobuloji tikrybė* (certitudo moralis lata seu imperfecta), kuri atitolina išmintingą abejojimą, o ne visokį (quae tollat dumtaxat prudentem dubitationem, non omnem).

Darančiam sprendimą teisėjui turi būti išspręstinasis dalykas jam aiškus *certitudine morali,* t. y. turi būti tiek tiespanašumo, kiek jo reikalinga pašalinti abejojimui: sprendžiant svarbų reikalą (probabilitatis gradus qui in negotiis magni momenti omne dubium serium excludit (Vermeersch, III, n. 229).

Tą tikrybę (certitudo) tesėjas privalo semtis iš aktų ir iš įrodymų.

„Iš aktų" reiškia: teismas savo įsitikrinimą ima iš tvirtinimų bei neigimų, prašymų bei reikalavimų su atrėmimais, kurie buvo

iškelti nagrinėjant bylą ir pateko į proceso aktus, kuomet teisėjas ėjo savo pareigas (pro tribunali sedente).

„Iš įrodymų" (probatis): teismas semia reikalingą jo sprendimui tikrybę iš to, kas procedūros metu teisėtai teisme buvo įrodyta. Ką teisėjui tenka sužinoti ar patirti, kaip privatiniam asmeniui tuomi jis negali naudotis formuluodamas sprendimą. Kitaip ir negali būti. Jei leista būtų teisėjui daryti sprendimą remiantis vien tik vidujiniu įsitikinimu, teisėjas ir teismas nustotų pasitikėjimo. Kas galėtų pasitikėti teisėju, jei žinotų jį galint visada be atodairos teisti sulig to, ką jis sakytųs žinąs, *kaipo persona privata*, nors teisme tie paslėptieji įrodymai visai nebūtų iškilę?

239. - Pateiktuosius įrodymus teisėjas įvertina *savo sąžinės* bei proto šviesos pagalba, jei įstatymas nėra nustatęs *ryškiai kurio nors įrodymo* reikšmės. Įstatymas paduoda keletą taisyklių, iš kurių matyti, kad kaikuriems įrodymams suteikiama *pilna įrodomoji* galia. (Lex expresse statuit de efficacia probatonis). Pav.: a) viešieji dokumentai bei aktai (c. 1816); b) dviejų prisiekusių liudytojų parodymai mažesnės svarbos bylose ir kur nėra jokio abejojimo ar įtarimo; c) vieno *kvalifikuoto* liudytojo parodymas apie dalykus ex officio atliktus (c. 1791, § 1); d) išsprendžiamoji priesaika (iusiurandum decisorium tum delatum, tum relatum, c. 1834, § 1; 1836, § 4); e) teisės spėjimai (praesumptiones iuris et iuris et de iure, c. 1826).

240. - Jei teisėjas negalii susidaryti sau panašios moralinės tikrybės, jis pareiškia, kad ieškovo teisė esanti neįrodyta (*non constare de iure actoris*) ir išteisina apskųstąjį ar atsakovą. Išimtį sudaro bylos turinčios *teisės palankumą* (nisi agatur de causa *favorabili*), kur sprendimas eina tų bylų naudai, pav., valdymo (possessio) bylose laikomasi principo „melior est conditio possidents", t. y. esant bylai del daikto valdymo, jei iš bylos nepaaiškėja, kam tikrai daiktas privaloma valdyti, jo valdymas paliekamas bylininkui, kurs iki ginčo valdė daiktą; taip pat moterystės tikrumo klausime (c. 1014) ir t. p. Čia visur teismas, esant abejonei, ginčą sprendžia naudai tos šalies, katrai įstatymas yra palankesnis.

Ne visados teisėjas gali sudaryti sau moralinę tikrybę, ar jo teisminis sprendimas yra teisingas ar ne (certitudinem non de veritate facti, sed de iustitia suae iudicialis sententiae). Susidaryti tai tikrybei kliudo stoka įrodymų: a) ar del to, kad teisme pa-

teiktieji įrodymai neturi vidujinės realinės ar subjektyvinės vertės; b) ar kad neduoda legalinio bei objektyvinio įrodymo. Bet jei subjektyvinio įsitikrinimo ir nebūtų del stokos įrodymų, turinčių įtikinančią galią (ob defectum probationum habentium efficaciam persuadendi), o iš kitos pusės būtų įrodymų legalinių, kaip virš minėta, byla išsprendžiama einant įstatymu (ex lege).

Can. 1869, § 1. Ad pronuntiationem cuiuslibet sententiae requiritur in iudicis animo moralis certitudo circa rem sententia definiendam.

§ 2. Hanc certitudinem iudex haurire debet ex actis et probatis.

§ 3. Probationes autem aestimare iudex debet ex sua conscientia, nisi lex aliquid expresse statuat de efficacia alicuius probationis.

§ 4. Iudex qui eam certitudinem efformare sibi non potuit, pronuntiet non constare de iure actoris et reum dimittat, nisi agatur de causa favorabili, quo in casu pro ipsa pronuntiandum est, et salvo praescripto can. 1697, § 2.

Laikas sprendimui, apskritai imant, yra pasibaigus bylos nagrinėjimui; bet kada byla yra painesnė ir sunkesnė del ginčų ar aktų bei dokumentų daugybės, sprendimas galima atidėti toliau.

Can. 1870. Sententia ferri a iudice debet, expleto causae disceptatione; et si causa sit implicatior et contentionnm vel documentorum mole difficilior, interponi potest congruum temporis intervallum.

Teisėjų pasitarimas (deliberatio).

241. - 1. Kolegialiniame teisme, pasibaigus diskusijoms, pirm darant sprendimą, yra skiriamas *pasitariamasis posėdis* apsvarstyti ir nustatyti bylos sprendimui (deliberatio). Posėdžio dieną ir valandą skiria pirmininkas. Posėdis paprastai įvyksta tribunolo rūmuose. Tik ypatinga kokia priežastis gali pasitarimą perkelti kiton vieton.

2. Į posėdį kiekvienas iš teisėjų atsineša savo surašytas išvadas (konkliuzijas) apie bylos esmę (conclusiones in merito causae) su išdėstytomis fakto ir teisės racijomis, kuriomis remia

savo konkliuziją — išvadą. Tos išvados prijungiamos prie bylos aktų ir tenai slaptai laikomos.

Aukščiau minėtoji kanono taisyklė turi didelės reikšmės, nes uždeda kiekvienam atskiram teismo nariui pareigą susipažinti su byla, įsigilinti į jos turinį, juo labiau, kad tos motyvuotos išvados pasilieka bylos aktuose. Nors išvados slaptai (secreto) laikomos, bet apeliacijos teismas gali jų reikalauti.

P a s t a b a. Rusų (dabar ir mūsų) civilinio proceso statuto trūkumus nurodo prof. Engelmanas. Jo nuomone, šalys turėtų dalyvauti teisėjų pasitarime, kuriame svarstoma įrašytinieji į sprendimą klausimai bei išvados, išvestos iš šalių reikalavimų ir jų atrėmimų. Be to, nurodo jis, kad dauguma teisėjų neįsigilina į sprendžiamosios bylos esmę ir pasitenkina paprastu balsavimu (žiūr. Engelm., 322—323 pusl., išnašos). Kodeksas tų trūkumų išvengia, reikalaudamas iš teisėjų *rašytų ir motyvuotų* išvadų (konkliuzijų).

3. Tame pasitarimo posėdy kiekvienas kolegialinio teismo teisėjas pateikia ar skaito atsineštąją išvadą iš eilės laikantis precedencijos, bet *pradeda referentas.* Perskaičius išvadas daroma diskusija (svarstymas); jai vadovauja pirmininkas. Diskusijos tikslas nustatyti, kas dėtina į dispozityvinę sprendimo dalį. Pasakojamąją sprendimo dalį paprastai sustato referentas.

4. Einant svarstymui (discussio), kiekvienas iš teisėjų gali atsitolinti, atsimesti nuo savo rašytosios išvados.

5. Jei viename posėdy neprieita prie sprendimo, jo nustatymas gali būti nukeltas į kitą posėdį, bet tas atidėliojimas negali tęstis ilgiau sąvaitės.

Can. 1871, § 1. In tribunali collegiali, qua die et hora iudices ad deliberandum conveniant, collegii praeses constituat; et nisi peculiaris causa aliud suadeat, in ipsa tribunalis sede conventus habeatur.

§ 2. Assignata conventui die, singuli iudices scriptas afferent conclusiones suas in merito causae, et rationes tam in facto quam in iure, quibus ad conculusionem suam venerint: quae conclusiones actis causae adiungantur, secreto servandae.

§ 3. Prolatis ex ordine secundum praecedentiam, ita tamen ut semper a causae ponente seu relatore initium fiat singulorum conclusionibus, habeatur moderata discussio sub

tribunalis praesidis ductu, praesertim ut constabiliatur quid statuendum sit in parte dispositiva sententiae.

§ 4. In discussione autem fas unicuique est a pristina sua conclusione recedere.

§ 5. Quod si iudices in prima discussione ad hanc sententiam devenire aut nolint aut nequeant: differri poterit decisio ad novum conventum; qui tamen ultra hebdomadam comperendinari non debet.

Sprendimo rašymas.

Vienasmeniame teisme sprendimą rašo pats teisėjas; kolegialiniame —referentas, kaip nurodyta 1554 kanone.

Can. 1872. Si unicus sit iudex, ipsius tantum est sententiam exarare; in tribunali vero collegiali servetur praescriptum can. 1584.

Sprendimo vidujiniai rekvizitai.

242. - Sprendimas privalo:

1.° bylos atžvilgiu, išspręsti teisme iškeltąjį klausimą, t. y. sprendimas turi išteisinti ar nuteisti (absolvere vel condemnare) atsakovą del iškeltų prieš jį reikalavimų ar kaltinimų, duodant atatinkamą atsakymą į kiekvieną abejojimą ir ginčijamąjį punktą (controversiae articulus);

2.° nuteistosios šalies atžvilgiu sprendimas apibrėžia, kiek tai leidžia ir pakenčia pats dalykas (materia), ką turi nuteistoji šalis atiduoti, daryti, padaryti (praestare), ar ką kentėti (pati) ar nuo ko susilaikyti (a quo abstinere); taip pat kuriuo būdu, kur ir kada uždėtoji prievolė (obligatio) turi būti atlikta. Pav., liepiama grąžinti parduotąjį daiktą ar jo kainą; nuardyti ne vietoje pastatytą trobą (opus nuntiatum) ar atstatyti nugriautą; atlyginti padarytą nuostolį, atsiprašyti, nebesinaudoti taku ar keliu, kuriuo naudojosi servituto teise, o kurios teismas nepripažino;

3.° pagrindo atžvilgiu sprendimas privalo išdėstyti priežastis bei motyvus, kuriais paremta dispozityvinė dalis, tiek iš fakto tiek iš teisės pusės. (Pav. žiūr. Sententiae S. R. Romanae in A. A. S.).

4.° Išlaidų atžvilgiu nustatyti bylos ir procedūros išlaidas remiantis 1916—1913 kanonų taisyklėmis.

Can. 1873, § 1. Sententia debet:

1.º Definire controversiam ooram tribunali agitatam; hoc est reum absolvere vel condemnare quod attinet ad petitiones vel accusationes adversus eum prolatas, data singulis dubiis, seu controversiae articulis, congrua responsione;

2.º Determinare (saltem quatenus fas sit et meteria patiatur), quid pars damnata dare, facere, praestare, aut pati debeat, aut a quo abstinere; itemque quo modo, loco vel tempore obligatio implenda sit;

3.º Continere rationes seu motiva quae dicuntur, tam in facto quam in iure, quibus dispositiva sententiae pars innititur;

4.º Statuere de litis expensis.

To paties kanono § 2 nurodo, iš kur imtini sprendimo motyvai. Rašąs sprendimą (extensor) jo motyvus ima iš teisėjų atneštųjų išvadų, jei teisėjų dauguma nebūtų nusprendusi, kuriems motyvams reik duoti pirmenybės.

Can. 1973, § 2. In tribunali collegiali motiva ab extensore desumantur ex iis quae singuli iudices in discussione atulerunt, nisi ab ipsa iudicum maiore parte praefinitum fuerit quaenam sint motiva proferenda.

Sprendimo forma.

243. - 1.º Sprendimas pradedamas Dievo vardan (In nomine Domini. Amen. Pavyzdžius žiūr. A. A. S., ypač Decretum 7. V. 1923. A A S nr. 8).

2.º Įvardijama teisėjas, ar teismo nariai iš eilės; ieškovas, atsakovas, įgaliotinis, pažymima ryškiai jų vardai bei gyvenamoji vieta; teisingumo gynėjas ar ryšio gynėjas, jei dalyvauja.

3.º Atpasakojama faktinoji dalykų padėtis, išdėstant bylos aplinkybes, nurodoma šalių išvados, t. y. formuluojami galutinai šalių reikalavimai (petitiones), kurie paprastai žymiai skiriasi nuo tų, kurie buvo paduoti pirm bylos abišalio apsvarstymo. Per ginčus, iš įrodymų ir jų atrėmimų daug kas pasikeičia iš pirmykščių reikalavimų.

4.º Po to eina *sprendžiamoji, dispozityvinė* sprendimo dalis, paremta atatinkamais teisės motyvais.

5.º Sprendimas baigiama nurodant datą, vietą kur jis įvyko, teisėjo ar teisėjų, jei jų daugiau būta ir notaro parašais.

Can. 1874, § 1. Sententia ferri debet, divino Nomine ab initio semper invocato.

§ 2. Dein exprimat opportet ex ordine qui sit iudex aut tribunal; qui sit actor, reus, procurator, nominibus et domicilio rite designatis, promotor iustitiae, defensor vinculi, si partem in iudicio habuerint.

§ 3. Referre postea debet breviter facti speciem cum partium conclusionibus.

§ 4. Hisce subsequatur pars dispositiva sententiae, praemissis rationibus quibus innititur.

§ 5. Claudatur cum indicatione diei et loci in quibus exarata est et cum subscriptione iudicis vel omnium iudicum, si pliures fuerint, et notarii.

Sententia interlocutoria.

Tos taisyklės privalomos galutinajam sprendimui, tačiau, jos taikomos ir tarpiniams sprendimams, kiek tai leidžia pats dalykas (quantum diversa res patitur).

Tarpinis sprendimas (sententia interlocutoria) esti trumpesnis. Jame paprastai apleidžiama kas aukščiau pažymėta sub 1º ir 2º. Faktas trumpai išdėstoma (3º). Kas išdėstyta sub 5º (data, vieta, parašai) būtinai reikalinga.

Can. 1875. Regulae superius positae locum habent potissimum in proferenda sententia definitiva; sed applicantur etiam, quantum diversa res patitur, in proferenda interlocutoria.

Skelbimas.

244. - Laikas sprendimui skelbti bendrai yra nustatomas tuojaus po jo sustatymo.

Can. 1876. Sententia, hac ratione redacta, quamprimum publicetur.

Kanonai leidžia *trejopą* sprendimo skelbimo būdą:

1.º šaukiant šalis į teismą išklausyti iškilmingai skaitomą sprendimą;

2.º pranešant šalims, kad sprendimas yra teismo raštinėje ir kad jos turi teisės jį skaityti ir gauti nuorašus;

3.º pasiunčiant paštu ar kitu krašte vartojamu būdu, einant 1719 kanono norma.

Can. 1877. Publicatio sententiae fieri potest tribus modis, vel citando partes ad audiendam sententiae lectionem sollemniter factam a iudice pro tribunali sedente; vel partibus denuntiando sententiam esse penes cancellariam tribunalis, unaque facultatem ipsis fieri eandem legendi et eiusdem exemplar petendi; vel tandem, ubi usus viget, sententiae exemplar transmittendo ad partes per publicos tabellarios ad normam can. 1719.

Einant *senaja teisė*, teisėjas privalėjo sprendimą skaityti sėdėdamas (c. 5 in VI-to 2, 14).

Sprendimas paprastai įgauna galią ne tuojau ir vykdomas tik tada, kada jis įsiteisėja, virsta „res iudicata", t. y. tada, kada prieš sprendimą paprastuoju keliu, kaip apelacija ar sprendimo panaikinimas (declaratio nullitatis) negalima kovoti (c. c. 1902 ir 1880, 1917, § 1).

XIV TITULAS.

Teisės priemonės prieš sprendimą.

De iuris remediis contra sententiam.

(Kan. 1878—1901).

Literatūra: Noval, nn 633—637;
Eichmann, § 63, „Rechtsmittel gegen das Urteil";
Lega, op. cit., I, n. 645 ss.
Wernz, V, nn. 587 ss.

Sąvoka.

245. - Šalims paskelbtasis teismo sprendimas virsta jiems įstatymu, *ius facit inter partes*. Tačiau, teisėjo sprendimas gali būti neteisingas tiek materialiniu, tiek formaliniu atžvilgiu. *Materialinai* sprendimas gali būti neteisingas, jei teisėjas suklydo faktuose, del klaidingo teisės teksto pritaikinimo ar išaiškinimo; jei sprendimas sąmoningai padarytas neteisingai. *Formalinai* sprendimas gali būti netikras, niekinas (nulla) del esminių proce-

dūros ydų, pav., kada teismas buvo nekompetentingas, šalis neteisli (die Partei nicht proceszfähig), įgaliotinis be teisėto įgaliojimo, nebuvo notaro, sprendimas sustatytas nesilaikant nustatytų taisyklių. Visais tais atvejais reikalingos yra priemonės klaidingam ir neteisingam sprendimui atitaisyti. Pačioms šalims negalima pripažinti teisės skelbti sprendimą be vertės, netikru. Klaidą privalo pataisyti pats teismas. Priemonės, kurias įstatymai suteikia šalims prieš netikrą sprendimą technikiniu terminu vadinamos *„remedia iuris“*, įstatymo bei teisės priemonės. Pirmoje eilėje jos tarnauja suinteresuotųjų šalių reikalui, bet kartu jos duoda laidų, kad teisingumas būtų atydžiau vykdomas, kad teismo sprendimai būtų teisingesni, kad tuo būdu visuomenė turėtų daugiau pasitikėjimo teismu ir pakiltų bei sustiprėtų jos akyse teisėtumo idėja.

Tos teisinės priemonės turi žymios reikšmės, ypač kada liečia stambesnių bylų išsprendimą. Bendrai, jos plaukia iš prigimties teisės, t. y. ta prasme, kad prigimties teisė reikalauja, kad neteisingai nukentėjusi šalis turėtų galimumo skųstis prieš neteisingą sprendimą; *in specie* teisės priemonės prieš sprendimą yra įvestos *žmonių* įstatymais (iure humano).

246. - Teisinių priemonių *suskirstymas.*

Teisinės priemonės yra:

1.° ordinarinės (ordinaria remedia iuris), kaip apelacija ir skundas del sprendimo nelėkinumo, netikrumo (querela nullitatis);

2.° ekstraordinarinės (ekstraordinaria), kaip restitutio in integrum, trečiojo asmens bylon įstojimas (oppositio tertii);

3.° devolutyvinės (devolutiva), kurios bylos nagrinėjimą nukelia į aukštesnį teismą, ir *nedevolutyvinės* (non devolutiva), kada bylą nagrinėja tas pats teismas, pav. keliant skundą del sprendimo netikrumo;

4.° pasėkų žvilgsniu teisės priemonės yra sustabdančios (suspensiva) sprendimo vykdymą ir nesustabdančios, nesuspenduojančios (non suspensiva).

Senosios teisės priemonės.

247. - Senoji kanonų teisė skirstė trejopos rūšies ordinarines priemones: a) oppellatio a sententia iudiciali; b) recursus seu appelatio extraiudicialis; c) oppositio tertii. Extraordinarinės priemonės buvo keturios: a) querela nullitatis; b) restitutio in

integrum; c) recursus ad Principem, i. e. ad Summum Pontificem d) beneficium novae audientiae apud eundem.

Kodekso priemonės.

248. - Kodeksas pripažįsta *tik dvi ordinarines* priemones a) apelacija ir b) skundas sprendimo netikrumą (querela nullitatis) ir *dvi extraordinarines*: a) trečiojo asmens bylon įstojimas (oppositio tertii) ir b) dalykų restitutio in integrum. Trečiojo bylon įstojimas galima imti kaipo revizija (revisio) arba apelacija (appellatio). Be to C. I. C. pažymi *materialinį sprendimo klaidų pataisymą* (correctio materialis sententiae).

Materialinis sprendimo klaidų ištaisymas (correctio materialis)

249. - Įsibrovusią į sprendimą materialinę paklaidą, rašant dispozityvinę sprendimo dalį, apsirikimą, patekusį į faktų atpasakojimą, į šalių reikalavimus, į skaitlines, ir kitas panašias klaidas gali atitaisyti pats teisėjas.

Pataisymą atlieka pats teisėjas, katrai nors iš šalių prašant, rašydamas atatinkamą nutarimą (decretum). Jei antroji šalis su tuo nesutinka, klausimas nagrinėjamas incidentinės bylos tvarka (quaestio incidens), 1840, § 3 kanono norma, nutarimas apie klaidos pataisymą surašomas antroje sprendimo pusėje. Svarbesnėse viešojo labo bylose teisėjas pats ex officio privalo imtis taisyti sprendimo paklaidas.

> Can. 1878, § 1. Si agatur de errore materiali qui inciderit vel in transcribenda parte dispositiva sententiae vel in referendis factis aut partium petitionibus aut in ponendis calculis, errorem corrigere valet ipse iudex.
>
> § 2. Iudex ad hanc correctionem deveniat edito decreto ad instantiam partis, nisi pars altera refragetur.
>
> § 3. Si altera pars refragetur, quaestio incidens ad normam can. 1870, § 3 decreto definiatur; et decretum ad calcem sententiae correctae referatur.

PIRMASIS SKYRIUS.

Apelacija.

De appellatione.

(Kan. 1879 — 1891).

Apelacijos sąvoka.

250. - Apeliuoti reiškia šauktis aukštesniojo teisėjo, kad pataisytų ar panaikintų žemesniojo teisėjo sprendimą.

Kodeksas I. C. pažymi vien teisminę apelaciją (c. 1879). Seniau buvo ir neteisminė apelacija, ji dabar vadinama „recursus" — kreipimasis.

Kuriuo pamatu remiasi apelacija?

Savo esmėje, kaip teismo priemonė prieš netikrą sprendimą, apelacija remias prigimtine teise, savo forma apelacija yra pozityvinės teisės institutas. Teisminė apelacija yra žmonių padaras, praktika mums tai aiškiausiai parodo: yra teismo sprendimų kur neleidžiama apeliuoti: omni appellatione remota, can. 1880, 2°), tas būtų negalima, jei apelacija būtų paremta prigimtine teise.

Šiandieną yra juristų manančių, kad geriausia būtų taip sutvarkyti teismų procedūra, kad byla būtų galutinai išsprendžiama vienoje instancijoje. Toks sutvarkymas sutrumpintų bylos vedimo laiką ir sumažintų išlaidas.

„Confugium" vadinosi kreipimasis į kitus teisėjus, jei buvo prašoma sprendimas panaikinti.

„Provocatio" reiškė reikalavimą peržiūrėti bylą iš naujo dalyvaujant seniems ir kaikuriems iš kaimyninių teisėjų.

„Appellatio", kaip toks, vadinosi kreipimasis į betarpiai aukštesnį teisėją, kad pataisytų neteisingą (iniquam) sprendimą.

Dekretalų teisėje (in iure Decretalium) ir vėliau iki paskelbiant C. I. C. apelacija buvo: a) teisminė (iudicialis) ir b) neteisminė (extraindicialis). Nuo Šventojo Tėvo sprendimų nebuvo jokios apelacijos net į visuotiną teisėtai sušauktą Susirinkimą.

Apelacijos vartojimas prieš C. I. C. ir Kodeksą paskelbus.

251. - Seniau apelacija buvo leidžiama su dvejopos rūšies pasekomis: suspensyvinėmis ir devolutyvinėmis (cum effectu suspensivo et devolutivo) ir taip lygiai nuo teismo sprendimų kaip nuo valdžios organų nutarimų (a decretis). Iš čia seniau ir buvo *dvejopa* apelacija: *teisminė* ir *neteisminė* (iudicialis et extraiudicialis). Kodeksas *vieną težino apelaciją*, būtent, *teisminę* (appellatio iudicialis) ir tai visados su suspensivinėmis pasekomis (cum effectu suspensivo), nebent teisės kur aiškiai kitaip pasakytų „Omnis appellatio est in suspensivo, nisi aliud in iure expresse caveatur", can. 1889, § 2.

Kas turi teisės apeliuoti?

252. - Šalis, katra jaučia save apsunkinta sprendimu, teisingumo promotorius ar ryšio gynėjas, jei jie byloje dalyvauja, turi teisės apeliuoti, t. y. nuo žemesnio teisėjo šauktis į aukštesnį, saugojant 1880 kanoną.

> Can. 1879. Pars quae aliqua sententia se gravatam putat, itemque promotor iustitiae et defensor vinculi in causis in quibus interfuerunt, ius habent a sententia appellandi, idest provocandi ab inferiore iudice qui sententiam tulit, ad superiorem, salvo praescripto can. 1880.

Kanonas 1880 nustato atvejus, kada apeliuoti neleidžiama, būtent:

1.° nuo Sv. Tėvo ar Ap. Signaturos sprendimų;

2.° nuo sprendimo Šv. Tėvo įgalioto teisėjo su pastaba, kad apelacija neleidžiama;

3.° nuo sprendimo, kurs yra netikras,

4.° nuo sprendimo, kurs įsiteisėjo;

5.° nuo sprendimo, kurs paremtas išsprendžiamąja priesaika;

6.° nuo nutarimo ar tarpinio sprendimo, kurs dar nėra galutinis, nebent būtų apeliuojama drauge (prieš galutinį);

7.° nuo sprendimo bylos, kurią įstatymai liepia kuogreičiausiai (expeditissime) išspręsti, pav., teisėjo (t. promotoriaus) įtarimo išsprendimas;

8.⁰ nuo sprendimo prieš užsispyrėlį (contumax), kuris savo kontumcijos nepametė;

9.⁰ nuo sprendimo prieš asmenį, kurs raštu pažadėjo neapeliuoti.

Can. 1880. Non est locus appellationi:

1.⁰ A sententia ipsius Summi Pontificis vel Signaturae Apostolicae;

2.⁰ A sententia iudicis qui a Sancta Sede delegatus est ad videndam causam cum causula „appellatione remota“;

3.⁰ A sententia vitio nullitatis infecta;

4.⁰ A sententia quae in rem iudicatam transiit;

5.⁰ A definitiva quae iureiurando litis decisorio innixa est;

6.⁰ A iudicis decreto vel a sententia interlocutoria, quae non habeat vim definitivae, nisi cumuletur cum appellatione a sententia definitiva;

7.⁰ A sententia in causa pro qua ius cavet expeditissime rem esse definiendam;

8.⁰ A sententia contra contumacem, qui a contumacia se non purgaverit;

9.⁰ A sententia lata [contra eum qui in scriptis expresse professus est se appellationi renuntiare.

Apelacijos tvarka.

253. - Apelacijos skundas reik įteikti tam pačiam teisėjui, kurs darė sprendimą *dešimties dienų* laikotarpy sužinojus apie sprendimo paskelbimą. Tasai dešimties dienų terminas yra galutinis (*terminus fatalis*), kurs negali būti nei sutrumpintas nei pratęstas. Tačiau, tas terminas nežinančiam *neteka* (*non currit*), bet kartą prasidėjęs yra jau nepertraukiamas (continuus), can. 35.

Can. 1881. Appellatio interponi debet coram iudice a quo sententia prolata est intra decem dies a notitia publicationis sententiae.

Būdas.

- Apelacija gali būti pareikšta žodžiais, kada sprendimas yra skelbiamas teismo posėdyje (iudice pro tribunali sedente); toks apelacijos pareiškimas aktuaro įtraukiamas į protokolą. Pats

apelavimas žodžiu, kaip matyt iš įstatymo teksto, turi įvykti tame pat posėdyje, be pertraukos, kol teisėjas nėra apleidęs tribunolo salės, „stante pede", kaip sakoma senoje teisėje. Nėra reikalo aiškinti teismui *a quo* apelacijos priežastis. Jis žiūri *dviejų* dalykų, t. y., kad apelacija būtų paduota *teisėta forma* (legitima forma) ir *tinkamu laiku* (utili tempore). Jeigu būtų apeliuojama nuo *tarpinio* sprendimo (a sententia interlocutoria), reikia paaiškinti apelacijos priežastis, kad teisėjas *a quo* savo klaidą galėtų pataisyti, nes tai jo dalykas. Bendrai, išklausius sprendimo, gana pasakyti: „Aš apeliuoju". Jei apelacija iškeliama kitu laiku, teismo posėdžiui pasibaigus, ji privalo būti *pateikta raštu.* Išimtis daroma nemokantiems ar negalintiems rašyti. Jie savo apelaciją gali pareikšti žodžiu, o teismas tą apelaciją protokoluoja.

> Can. 1882, § 1. Appellatio fieri potest oretenus coram iudice pro tribunali sedente si publice sententia legatur, statimque ab actuario scriptis redigenda est.
>
> § 2. Aliter facienda est in scriptis, salvo casu de quo in can. 1707.

Iškėlus per teisėją a quo apelaciją, reikia ji palaikyti, paremti (prosequi, pasekti) per mėnesį pas tą, kam skundžiamasi, *coram iudice ad quem.* Teisėjas a quo tą mėnesio laiką gali *pailginti.*

> Can. 1883. Appellatio prosequenda est coram iudice ad quem dirigitur intra mensem ab ejus interpositione, nissi iudex a quo longius tempus ad eam prosequendam parti praestituerit.

Teisėjas a quo negali pareikštosios apelacijos atmesti ar atsisakyti ją pasiųsti aukštesniajai instancijai: įstatymai niekur jam tokios teisės nesuteikia. Priešingai, jei atmestų, turėtų atlyginti nuostolius (c. 1608); be to, teisėjas gali būti patrauktas atsakomybėn, remiantis kanonais 1884, § 2; 1608, 1625, § 1.

Kad iškėlus ar pasekus apelaciją aukštesnioje, instancijoje *reikalinga ir gana* apelantui šauktis aukštesniojo teisėjo pagalbos, kad atitaisytų žemesniojo teisėjo sprendimą. Tuo tikslu yra pateikiamas *apelacinis skundas* (libellus appellationis) su skundžiamojo *sprendimo nuorašu.* Prašyme reikia nurodyti, ar ištisas sprendimas reikalaujama atitaisyti ar tik jo dalis. To nenurodžius, suprantama visas sprendimas.

Jei apeliojančioji šalis negalėtų išgauti tinkamu laiku skundžiamojo sprendimo iš žemesniojo teismo, laikas apelacijai paduoti tuo tarpu sustoja jai ėjęs, tekėjęs (termini non decurrunt), o kliūtis reik pranešti apelacijos teismui, kurs pirmos instancijos teisėją ragina kuogreičiau atlikti savo pareigą.

Can. 1884, § 1. Ad prosequendam appellationem requiritur et sufficit ut pars ministerium invocet iudicis superioris ad impugnatae sententiae emendationem, adiuncto exemplari hujus sententiae et libelli appellatorii quem iudici inferiori exhibuerat.

§ 2. Quod si pars exemplar impugnatae sententiae intra utile tempus a tribunali a quo obtinere nequeat, interim termini non decurrunt et impedimentum significandum est iudici appellationis, qui iudicem a quo praecepto obstringat officio suo quamprimum satisfaciendi.

Jei atsitiktų, kad apelacijos laikotarpiu pirm apelacinio skundo bei prašymo įteikimo, šalis numirtų, pakeistų savo pilietinį stovį (statum mutat) ar nustotų įgaliojimų, kurlais remdamos veda bylą, visais tais atsitikimais sprendimas turi būti pranešta tiems, kurie yra juo suinteresuoti (paveldėtojas, įpėdinis, globėjas, rūpintojas, moralinis asmuo); apelacijos terminas tiems asmenims prasideda tik nuo pranešimo dienos.

Can. 1885, § 1. Si casus de quo in can. 1733 contigerit intra terminum ad appellandum utilem sed antequam appellatio interposita sit, sententia debet iis quorum interest denuntiari eisque concessi intelliguntur termini a iure statuti a die denuntiationis computandi.

Jeigu tai atsitiktų jau apelaciją pareiškus ar įteikus, reikia tą įvykį (mirtį, atsisakymą nuo pareigų ar įgaliojimų) pranešti suinteresuotiems asmenims (įpėdiniui, paveldėtojui), kad jie tinkamu *30 dienų laikotarpiu* galėtų apelaciją pasekti apelacijos teisme. Tasai naudingas laikas (tempus utile) jiems prasideda nuo gautojo pranešimo dienos.

Can. 1885, § 2. Si contigerit postquam fuerit appellatum, appellatio interposita eisdem denuntietur, in quorum favorem a die denuntiationis denuo currere incipit tempus utile ad appellationem prosequendam.

Praslinkus legaliniam apelacijos laikotarpiui (fatalia appellatoria) ar pirmoje ar antroje instancijoje, apelacija laikoma *palikta* (deserta), t. y. apelantas laikomas atsisakiusiu nuo savo teisės. Sprendimas įsiteisėja (transit in rem iudicatam), apelacijos jau nebėra; galima tik *nepaprastoji* priemonė dalykų į pirmykštę padėtį atstatymas (restitutio in integrum).

Can. 1886. Inutiliter elapsis fatalibus appellatoriis sive coram iudice a quo, sive coram iudice ad quem, deserta censetur appellatio.

Vienos šalies iškeltoji apelacija yra naudinga ir antrajai besibylinėjančiai šaliai, t. t., suteikia lygias teises, kaip kad būtų pati apeliavus; pav., jei apelantas užsispyręs nestotų į teismą, antroji šalis gali reikalauti, kad jai už nestojimą būtų pritaikintos užsispyrimo pasėkos. Todel apelacijas teismo sprendimas gali išpulti priešininko naudai.

Can. 1887, § 1. Appellatio facta ab actore prodest etiam reo et vicissim.

Pasėkos.

254. - Jei apelacinis skundas yra keliamas tik del vienos kurios nors sprendimo dalies, priešingoji šalis turi teisę kelti *atskirą* (tarpinį, incidentinį) *skundą* del kitų sprendimo dalių bei punktų; tą skundą jis gali pareikšti ir tada, kada apelacijos terminas jau pasibaigė. Tas atskiras skundas turi *priešingojo ieškinio* (reconventio) pobūdį bei reikšmę. Jis gali būti keliamas *lygtinai*, t. y., pasilikus sau teisę nuo jo atsisakyti jei apelantas atsisakytų nuo savo apelacijos.

Can. 1887, § 2. Si interponatur ab una parte super aliquo sententiae capite, pars adversa, etsi fatalia appellationis fuerint transacta, potest super aliis capitibus incidenter appellare; idque facere potest etiam sub conditione recedendi, si prior pars ab instantia recesserit.

Jei sprendimas susideda iš *kelių dalių* ir apelantas skundžia ne visas, o tik iš jų kai kurias, likusios sprendimo dalys negali būti apelacinio teismo objektu. Kada apelacijos prašyme jokia sprendimo dalis nepažymėta, apelacija laikoma iškelta prieš visas sprendimo dalis.

Can. 1887, § 3. Si sententia plura capita contineat, et appellans quaedam tantummodo capita impugnet, cetera capita exclusa habeantur; si nullum determinavit caput, appellatio praesumitur facta contra omnia capita.

Kartais yra keliamas apelacijos skundas del *nedalomo daikto* (res iudividua) kaip pav., servitutas; del solidarinių prievolių, pav., skolininkas ir žirantas ir t. p. Tais atsitikimais, jei iš daugelio atsakovų ar ieškovų apelaciją tik vienas paduoda, apelacinis skundas laikomas paduotas nuo visų, jei prašomasis daiktas yra nedalomas ar prievolė solidarinė (obligatio solidalis). Tačiau teismo išlaidas tik tas padengia, kas yra apeliavęs, jei teismas patvirtina pirmąjį sprendimą. Labai teisingai pasakyta: „si unus ex pluribus correis aut actoribus sententiam impugnet, impugnatio censetur ab omnibus facta: et proinde prodest si prosperetur, sed non potest obesse plus quam sententia primae instantiae abfuit". (Nov. 256).

Can. 1888. Si unus ex pluribus correis aut actoribus sententiam impugnet, impugnatio censetur ab omnibus facta, quoties res petita sit individua aut obligatio solidalis; expensas vero iudiciales ille tantum sustinere debet qui apellavit, si iudex appellationis primam sententiam confirmaverit.

Apelacijų įvairumas ratione effectus.

255. - Apelacija savo pasėkomis yra *dvejopa*: suspensyvinė sustabdančioji, (suspensiva cum effectu suspensivo) ir devolutyvinė (cum effectu devolutivo tantum). Suspensyvinė apelacija ne tik bylos nagrinėjimą perkelia iš pirmosios instancijos į antrąją, bet kartu sustabdo pirmojo teismo sprendimo vykdymą; todel dėsnis: „lite pendente nihil innovetur" pasilieka savo galioje.

Devolutyvinė apelacija teturi tik vieną pasėką: perkelia (devolvit) bylos nagrinėjimą į antrosios instancijos teismą, bet nestabdo pirmosios instancijos sprendimo vykdymo.

Kiekviena apelacija paprastai (iš esmės) yra suspensyvinė, jei įstatymuose aiškiai kitaip nepažymėta. Pav., teismo sprendimu uždėtos cenzuros, apelacija nuo tokio sprendimo teturi tik devoliutyvinį efektą (c. 2243, § 1).

Sprendimui dar neįsiteisėjus, einant 1917, § 2 kanonu, galima gauti jo *provizorinis vykdymas.*

Can. 1889, § 1. Appellatio in suspensivo exsecutionem appeliatae sententiae suspendit ac propterea in suo robore permanet principium: „*lite pendente nihil innovetur*“: appellatio autem in devolutivo tantum, non suspendit exsecutionem sententiae, licet lis adhuc pendeat circa meritum causae.

§ 2. Omnis appellatio est in suspensivo, nisi aliud in iure expresse caveatur, firmo praescripto can. 1917, § 2.

Gavęs apelacijos pareiškimą, žemesniosios instancijos teisėjas (iudex a quo) turi bylos aktų autentišką nuorašą ar originale pasiųsti apelacijos teismui, saugodamas 1644 kanono nuostatus.

Can. 1890. Interposita appellatione tribunal a quo debet ad iudicem ad quem actorum causae authenticum exemplar vel ipsamet originalia acta causae transmittere ad normam can. 1644.

Apelacinio teismo kompetencija.

256. - Apelacijos teismas negali leisti apeliuojančiai šaliai pateikti naujus ieškinio pagrindus ar pakeisti pirmykščio ieškinio teisinį titulą „non potest admitti nova petendi causa“. Pav., jei kas pirmoje instancijoje ieškojo žemės savastiės teisės, remdamasis pirkimo—pardavimo sutartimi, jis negali antroje instancijoje remti savo ieškinį paveldėjimo ar įsisenėjimo pamatu. Jis negali ir *atitraukti* (abstraguoti) *nutylėdamas pirkimo titulą* ir *perstmesdamas* į paveldėjimą, t. y., pakeisdamas vieną titulą kitu. Neleidžiama taip pat *jungti* prie pirmykščio titulo kitą sau naudingą, kaip pav., pirkimą su legatu, dovanojimu, paveldėjimu. Priežastis yra ta, kad antrosios instancijos teismas, leisdamas naują ieškinio pagrindą, peržengtų savo kompetencijos ribas, imtųs nagrinėti bylą, kuri pirmoje instancijoje nebuvo svarstyta, tuo pačiu veiktų priešingai teismų sutvarkymo įstatymams, kurie yra viešosios teisės (iuris publici).

Ginčo nustatymas (litis contestatio) apelacijos teisme yra griežtai apribotas rišamuoju klausimu ir reiškiasi tik tuo, ar pirmos instancijos teismo sprendimas yra patvirtintinas ar pakei-

stinas ir tai ištisai ar dalinai. Ginčo nustatymas suvedamas į šią abejonių formulą: 1.º ar pirmosios instancijos sprendimas reik patvirtinti ar pakeisti; 2.º jei pakeisti, ar ištisai ar dalinai; 3.º jei iš dalies, kas reik pakeisti.

Can. 1891, § 1. In gradu appellationis non potest admitti nova petendi causa, ne per modum quidem utilis cumulationis; ideoque litis contestatio in eo tantum versari potest ut prior sententia vel confirmetur, vel reformetur sive ex toto sive ex parte.

Įrodymų papildymas.

257. - Apelacijos teisme byla gali būti papildyta pateiklant naujų dokumentų, aktų ir naujų įrodymų, saugojant 1786 ir 1861 kanonų taisykles. Kanonas 1861 teleidžia naujus įrodymus, kada reikia iškvosti liudytojai, kurių pirma nebuvo galima pastatyti tinkamu laiku (tempore uetili) del teisėtos kliūties. Kanonas 1786 draudžia naujus liudytojus statyti ar senus išnaujo klausinėti be labai svarbios priežasties ir tai pašalinus visokį apgaulės ar papirkimo pavojų, atsiklausiant antros šalies. Iš viso to matyt, kad Kodeksas savo pažiūra į tą dalyką labiau prisiartina prie šių dienų civilinių Kodeksų, kurie antroje instancijoje teleidžia vien tik pirmosios instancijos aktų ir priedų (allegata) egzaminą.

Can. 1891, § 2. Sed novis exhibitis documentis et novis probationibus poterit causa instrui, servatis regulis traditis in can. 1786, 1861.

Civiliniai įstatymai:

Civilinio Proceso Statutas numato šešis būdus skųsti teismo sprendimams:

1.º apelacija skundžiant pirmos instancijos sprendimą;

2.º atsiliepimas į sprendimą už akių (otzyv na zaočnoje rešenyje; beneficium restitutionis in integnum, c. 1846);

3.º atskiras skundas del tarpinių sprendimų (častnaja žaloba na častnyja opredelenija; appellatoria contra sententiam interlocutoriam, modo haec habeat vim definitivae; can. 1884, Cf. Nova!, n. 643);

4.º kasacija skundžiant galutinius sprendimus del formalinių priežasčių, del įstatymo taisyklių peržengimo;

5.º revizija (peresmotr) skundžiant įsiteisėjusį sprendimą del materialinio pobūdžio priežasčių, jei proceso medžiagos būta negana, ir ta stoka buvo ne iš šalies kaltės;

6.º trečiųjų asmenų bylon įstojimas (oppositio tertii).

Tais klausimais žiūr. Engelman, 347 psl.; Tiutriumov, sk. II, § 743 ir sek.

ANTRASIS SKYRIUS.

Skundas del sprendimo niekinumo (netikrumo).

De querela nullitatis contra sententiam.

(Kann. 1892—1897).

258. - Dauguma šių dienų Europos teisynų, procedūros pagreitinimui, dviejų instancijų sistemą laiko užtenkamu laidu teismų sprendimų teisėtumui ir antrosios instancijos sprendimus skelbia galutiniais. Bet kad įmanomai išvengus įstatymų (materialinio ir procesualinio turinio) peržengimo iš paties teismo pusės, pripažinta reikalinga nustatyti būdą panaikinti neteisingus, netikrus sprendimus, tačiau nepažeidžiant teismo savistovybės ir nedauginant instancijų skaitliaus. Tuo tikslu įvesta *kasacija ir revizija.* Prancūzų procesas laikosi kasacinės sistemos; vokiečių, austrų—revizijos sistemos.

Kodeksas reikalauja *dviejų sutinkančių* sprendimų: „res iudicata habetur duplici sententia conformi (c. 1902).

Netikram sprendimui panaikinti kanonų teisė nustato priemonę pavidale skundo del sprendimo niekinumo, netikrumo (querela nullitatis contra sententiam).

Sąvoka.

259. - Skundas del sprendimo netikrumo yra priemonė, kuria prašoma panaikinti sprendimas del jo esminės ydos.

Sprendimo yda yra *pataisoma* (*sanabile* vitium), jei ji teka iš peržengimo ar nesaugojimo privatinės teisės, nuo kurios šalys gali atsisakyti; *nepataisoma* (*insanabile*), jei ji išeina iš viešosios teisės įžeidimo ar privatinės, bet tokios, kurios šalys negali

atsižadėti. Iš čia ir netikras sprendimas yra pataisomas ar nepataisomas.

Querela nullitatis skiriasi nuo ieškinio del aktų netikrumo (de nullitate actorum), kaip rūšis nuo giminės (species a genere).

Veikiančioji Kodekso teisė.

260. - Kodeksas nustato tris atsitikimus, kada sprendime yra nepataisoma yda:

1° sprendimas, padarytas teisėjo absoliučiai nekompetentingo ar be reikiamo teisėjų skaitliaus, jei teismas buvo kolegialinis priešingai 1576, § 1 kanonui;

2.° sprendimas byloje, kur katra nors iš šalių yra neteisli (non habet personam standi in iudicio), pav., ekskomunikuotas (c. 1628, § 3);

3.° jei kas atstovavo kitą be teisėto įgaliojimo.

Can. 1892. Sententia vitio insanabilis nullitatis laborat, quando:

1.° Lata est a iudice absolute incompetente vel in tribunali collegiali a non legitimo iudicum numero contra praescriptum can. 1576, § 1;

2.° Lata est inter partes, quarum altera saltem non habet personam standi in iudicio;

3.° Quis nomine alterius egit sine legitimo mandato.

Škundą del nepataisomojo sprendimo panaikinimo galima iškelti dvejopu būdu: 1) ekscepcijos pavidale ir 2) ieškinio pavidale.

Pavyzdžiui: Petras yra nuteistas sumokėti Jonui 1000 litų. Už Petrą teisman stojo Morkus, bet be teisėto įgaliojimo. Jonui reikalaujant, kad Petras sumokėtų priteistąją pinigų sumą, šis atsisako, keldamas ekscepciją, kad sprendimas yra netikras iš 1892, 3° kanono, kur pasakyta: „Sententia vitio insanabiles nullitatis laborat, quando quis nomine alterius egit sine legitimo mandato". Yra tai ekscepcijos, atsikirtimo kelias. Ieškinio kelias būtų, jei nurodytame pavyzdyje Petras, norėdamas ant visados sau ir savo įpėdiniams išvengti Jono pretensijų bei varginimų, pats, kad ir nešaukiamas teisman, iškeltų ieškinį, reikalaudamas panaikinti minėtą netikrą sprendimą paskelbiant jį netikru iš jau minėto 1892, 3° kanono.

Sprendimo netikrumui kelti ir jį reikšti ekscepcijos keliu galima visados (in perpetuum), nes atsikirtimams kelti nėra apréžto laikotarpio (exceptiones sunt perpetuae, cf. Nov. ad can. 1667).

Jei skundas *querelae nullitatis* yra keliamas ieškinio būdu jam kelti yra nustatytas *30 metų* laikotarpis. Skundas tiek viename tiek antrame atsitikime yra paduodamas teismui, kurs yra padaręs niekinąjį sprendimą.

Can. 1893. Nullitas de qua in can. 1892 proponi potest per modum exceptionis in perpetuum, per modum vero actionis coram iudice qui sententiam tulit intra triginta annos a die publicationis sententiae.

261. · *Pataisomojo sprendimo ydos* yra, jei:

1.° nebuvo teisėto šaukimo;

2.° sprendime neišdėstyti motyvai, kuriais jis yra paremtas, išskyrus Apaštališkosios Signaturos sprendimus, kur motyvai gali būti ir nepažymėti;

3.° trūksta įstatymų reikalaujamų parašų;

4.° sprendime nepažymėta data ir vieta.

Can. 1894. Sententia vitio sanabilis nullitatis laborat, quando:

1.° Legitima defuit citatio;

2.° Motivis seu rationibus decidendi est destituta, salvo praescripto can. 1605;

3.° Subscriptionibus caret iure praescriptis;

4.° Non refert indicationem anni, mensis, diei et loci quo prolata fuit.

Škundas del pataisomojo sprendimo netikrumo gali būti keliamas irgi *dvejopu* būtų: a) kartu su apelacija paduodant jį per 10 dienų aukštesniajam teismui ir b) atskirai, vien tik skundą *nullitatis* paduodant jį per *tris mėnesius* teismui davusiam netikrą sprendimą.

Can. 1895. Querela nullitatis in casibus de quibus in can. 1894, proponi potest vel una cum appellatione intra decendium, vel seorsim et unice qua quarela intra tres menses a die publicationis sententiae coram iudice qui sententiam tulit.

Subrogatio.

262. - Jei šalis nugąstautų, kad padariusis sprendimą teisėjas yra iš kalno prieš ją nusistatęs ir todel pamatuotai laikytų jį *įtariamu*, gali reikalauti kad jo asmuo tame pat teisme būtų pakeistas kitu einant 1615 kanono norma. Toks pakeitimas C. I. C. vadinamas *„subrogatio"*.

Can. 1896. Si pars vereatur ne iudex qui sententiam, querela nullitatis impugnatam, tulit, praeoccupatum animum habeat et proinde eum suspectum merito existimet, exigere potest ut alius iudex, sed in eadem iudicii sede, in eius locum subrogetur ad normam can. 1615.

Skundą del sprendimo niekinumo gali kelti ne vien šalys, kurios laiko save apsukintomis, bet lygiai ir teisingumo promotorius ir ryšio gynėjas, kada byloje dalyvauja.

Pagaliau pats teisėjas gali *ex officio*, nors niekas nereikalautų, atšaukti ir atitaisyti savo be vertės sprendimą, saugojant tam reikalui nustatytus laikotarpius, t. y. per 30 metų nepataisomųjų ydų sprendimą ir per 3 mėnesius pataisomųjų ydų sprendimą.

Can. 1897, § 1. Querelam nullitatis interponere possunt nedum partes, quae se gravatas putant, sed etiam promotor iustitiae aut defensor vinculi, quoties iudicio interfuerunt.

§ 2. Imo ipse iudex potest ex officio sententiam nulam a se latam retractare et emendere intra terminos ad agendum supra statutos.*)

---

*] *Civilinis Procso Statutas.*

Civilinio Proceso Statutas prašymus apie sprendimų panaikinimą skirsto į tris rūšis.

1) prašymas sprendimus panaikinti (prosba o kassacii riešenii, kasaciniai skundai),

2) prašymas sprendimą peržiūrėti (reviziją, prosba o peresmotrie riešenii],

3) nedalyvavusių byloje asmenų prašymai (prosba neučastvovavšych v diele lic, oppositio tertii).

Kasacijos institutas maždaug atatinka kanonų „querela nullitatis".

Prašyti kasacijos įstatymas (§ 79[illegible]) leidžia:

1) jei aišku, kad buvo įžeista įstatymo tiesioginė prasmė ar neteisingai aiškintas įstatymas,

2) jei peržengtos formos ir procedūros taisyklės del bylos esmės ir

3) jei nesilaikyta kompetencijos ar valdžios ribų. (Daugiau žiūr. pas Tiutriumov II t.).

TRECIASIS SKYRIUS.

Trečiojo atsiliepimas.

De oppositione tertii.

(Kan. 1898 — 1901).

Literatūra: Noval, n. n. 665 — 670;
Engelmann, Kursas, § 64.
Cfr. C. Pr. St., §§ 792, 795 apud Tiutriumov.

263. - Teismo sprendimas gali įžeisti ar pabloginti teises, trečiųjų asmenų byloje nedalyvavusių. Įžeidimas gali kilti ar iš paties sprendimo ar iš jo įvykdymo. Pavyzdžiui, sprendimas atima iš Petro namus ir juos atiduoda Jonui, nedalyvaujant byloje Tomui, kurs namais savinasi drauge su Petru. Tomas gali atsiliepti ir stoti į bylą reikšdamas savo prieštaravimus prieš neteisėtą sprendimą. Sprendimo įvykdymas gali būti nepataisomai nuostolingas daikto savininkui, jei daiktas yra suvartojamas (usu consumptibilis), o ieškovas gavęs daiktą jau jį suvartojo. Tuo atveju yra pavojus nieko nebegauti, kad ir paprastojo ieškinio keliu. Paprastasis ieškinys ilgiau tęsiasi ir sudaro daugiau pavojaus daikto nustoti. Tuo tarpu *trečiojo opozicija neatidedant sustabdo* skundžiamojo sprendimo vykdymą ir apsaugoja nuo galimų nuostolių ar žalos.

Trečiojo opozicijos institutas yra naujai Kodekse įvestas į kanonų teisę; in Corpore I. C. buvo vien tik apelacijos priemonė. Apelacija tada teisminės procedūros atžvilgiu, buvo irgi tikrai naudinga priemonė. Trečiasis asmuo užgautas teisėjo sprendimu galėjo prieš tą spredimą apeliuoti, tarsi sprendimas būtų prieš jį nukreiptas ir tokiu būdu jo vykdymą nukelti toliau. Dabartinis Kodeksas palieka apelacijos priemonę ir be to dar įveda trečiojo opozicijos institutą.

Trečiojo opozicija figuruoja ir prancūzų civiliniam kodekse ir turi bemaž tos pat reikšmės ką ir C. I. C.

Rusų (dabar ir mūsų) civilinio proceso statute trečiojo opozicija ar atsiliepimas paimtas iš prancūzų kodekso, bet iš esmės sugadintas, būtent, minimoji priemonė neduoda pas mus svar-

blausio dalyko, nesustabdo neteisingo spren
Engelm. l, c.).

Vokiečių įstatymai tą priemonę vadina „Executionsintervention".

Veikiančioji tęisė.

264. - Kodeksas I. C. nustato trečiojo opozicijos teisę nedalyavusiems byloje asmenims, jei teismo sprendimas jų teises užgauna. Trečiojo atsiliepimo priemonė yra *extraordinarinė* priemonė; šalia jos nukentėjęs trečiasis asmuo turi visados pilną teisę iškelti ieškinį pirmoje instancijoje del atitaisymo nuostolių, padarytų neteisingu sprendimu. Atsiliepimo skundas pareiškiamas pirm sprendimo vykdymo, prašant vykdymą sustabdyti, o sprendimą atitaisyti, pakeisti ar panaikinti.

Can. 1898. Si sententiae definitivae prescriptum iura aliorum offendat, hi habent remedium extraordinarium quod oppositio tertii dicitur, vi cujus qui ex sententia suorum iurium laesionem verentur, possunt sententiam ipsam ante ejus executionem impugnare eique se opponere.

Atsiliepimo tvarka.

265. - Trečiasis asmuo stodamas į bylą gali pasirinkti ar *revizijos* ar *apelacijos* kelią.

Revizijos priemonė reiškia reikalavimą, kad sprendimas būtų peržiūrėtas *to paties teisėjo*, kurs jį davė, tikslu jį visai panaikinti ar pataisyti trečiojo asmens naudai.

Apelacijos priemonė reiškia šaukimąsi *aukštesniojo* teisėjo einant paprastomis apelacijos taisyklėmis. Toji priemonė buvo ir prieškodeksinėje teisėje, revizijos priemonę įvedė naujasis Kodeksas.

Can. 1899, § 1. Oppositio fieri potest ad recurrentis arbitrium sive postulando revisionem sententiae ab ipso iudice qui eam tulit, sive appellando ad iudicem superiorem.

Ir vienu ir kitu atveju trečiasis asmuo turi irodyti savo teisę tikrai esant įžeistą ar apytikriai būsiant įžeistą.

Can. 1899, § 2. In utroque casu oppositor probare debet ius suum revera esse laesum aut probabiliter laedendum.

Tas teisės įžeidimas turi kilti iš paties sprendimo, žiūrint kiek tas sprendimas ar pats duoda priežastį teisei įžeisti ar jo įvykdymas turėtų pastatyti trečiąjį asmenį į sunkesnę padėtį.

Can. 1899, § 3. Laesio autem oriri debet ex ipsa sententia quatenus aut ipsa sit causa laesionis, aut, executioni mandatur, oppositorem gravi praeiudicio sit affectura.

Jei trečiasis asmuo nesugebėtų įrodyti nei revizijos nei apelacijos reikalo, teismas nežiūrėdamas jo reiškiamų pretenzijų liepia įvykdyti sprendimą.

Can. 1899, § 4. Si neutrum probetur, iudex, non obstante tertii oppositione, sententiae executionem decernat.

Paaiškėjus, kad opozicija yra pamatuota, opozitorius pasirinkęs apelacijos kelią privalo saugoti apelacijai nustatytąsias taisykles; pasirinkęs revizijos kelią vadovaujasi procedūros taisyklėmis, nustatytomis incidentinėms (tarpinėms) byloms rišti.

Can. 1900. Admissa instantia, si oppositor agere velit in gradu appellationis, tenetur legibus pro appellatione statutis, si coram ipso iudice qui sententiam tulit, regulae servandae sunt pro causis iudicidentibus datae.

Tuo būdu, einant trečiojo asmens atsiliepimo tvarka, netikrojo sprendimo niekinumo paskelbimas ar jo atitaisymas bei pakeitimas gali būti atliktas be teisminės procedūros (extraiudicialiter) ir baigtis nutarimu, kaip numato 1840, § 3 kanonas.

Trečiamjam asmeniui bylą laimėjus, pirmąjį sprendimą pakeičia ar pats jo autorius, t. y. žemesnės instancijos teisėjas, jei eita revizijos keliu, ar aukštesnės instancijos teismas, jei eita apelacijos keliu.

Can. 1901. Causa ab oppositore victa, sententia antea lata mutanda est a iudice, secundum oppositoris instantiam.

XV TITULAS.

Sprendimo įsiteisėjimas ir pirmykštės padėties atstatymas.

De re iudicata et de restitutione in integrum.

(Kan. 1902 — 1907).

Literatūra: Noval, n. n. 671 — 683;
Lega, De iud., I, 696;
Eichmann, §§ 67, 68.

I. Sprendimo įsiteisėjimas.

266. - Sprendimo įsiteisėjimas (res iudicata; die Rechtskraft des Urteils) reiškia: a) kad ginčijimasis klausimas jau yra išspręstas ir sprendimas gali būti įvykdytas; b) kad tas sprendimas yra padarytas ateičiai ir ant visados taip, jog sykį teismo išspręstasis klausimas nei šalių, nei jų teisių paveldėtojų nebegali būti keliamas iš naujo („Ne bis in idem).

Sprendimas laikomas įsiteisėjusiu:

1.° kada yra du vienas su kitu sutinkančiu sprendimu;

2.° kada tinkamu laiku neapeliuota nuo pirmojo sprendimo ar jei ir apeliuota, bet toji apelacija tinkamu 30-ties dienų aikotarpiu neparemta antros instancijos teisme;

3.° kada tegali būti tik vienas sprendimas, einant 1880 kanono norma.

Can. 1902. Res iudicata habetur:

1.° Duplici sententia conformi;

2.° Sententia intra utile tempus non appellata; aut quae, licet appellata coram iudice a quo, deserta fuit coram iudice ad quem;

3.° Sententia definitiva unica, a qua non datur appellatio ad normam can. 1880.

Įsiteisėjimo ribos.

267. - Yra bylų, kurios niekada neįsiteisėja; čion pridera taip vadinamos *asmens stovio* bylos (causae de statu personarum), pav., moterystės galiojimas, kunigiškų šventimų tikrumo klausimas, vienuoliškieji apžadai ir t. p. Tos rūšies bylų spren-

dimai neįsiteisėja. Tačiau, *iš dviejų sutinkančių sprendimų teka išvada*, jog tolimesnis jų kėlimas neprivalo būti leidžiamas be naujų ir svarbių įrodymų ar dokumentų pateikimo.

Can. 1903. Nunquam transeunt in rem iudicatam causae de statu personarum; sed ex duplici sententia conformi in his causis consequitur, ut ulterior propositio non debeat admitti, nisi novis prolatis iisdemque gravibus argumentis vel documentis.

Įsiteisėjimo pasekmės.

268. - Įsiteisėjęs sprendimas *neatremiamai* (praesumptione iuris et de iure) yra laikomas tikru ir teisingu. Jis nebegali būti skundžiamas paprasta apelacijos tvarka ir yra vykdytinas. Prieš tokį spredimą galima kovoti *netiesioginai* (*iudirecte*), įrodinėjant, pav., kad dokumentai ir t. p. yra netikri, kuriais remiasi sprendimas, kaip nurodyta 1826 kanone.

Can. 1904, § 1. Res iudicata praesumpione iuris et de iure habetur vera et iusta nec impugnari directe potest.

Įsiteisėjęs sprendimas virsta šalims įstatymu (vad. materialinis įsiteisėjimas; materielle Rechtskraft). Teismo sprendimas tą įstatymą ne tiek nustato, kiek greičiau deklaruoja, todel sprendimas yra *retrospektyvinis*, t. y. veikia atgal, apimdamas bylą nuo jos prasidėjimo.

Įsiteisėjęs sprendimas duoda teisės kelti įsisenėjimo atsikirtimą (exceptio rei iudicatae), kurs užkerta kelią naujam to paties dalyko iškėlimui teisme (ne bis in idem).

Can. 1904, § 2. Facit ius inter partes et dat exceptionem ad impediendam novam ejusdem causae introductionem.

269. - *Ar galima sąžinės srity* (in foro interno pasitenkinti įsiteisėjusiu sprendimu, nors tikrumoje kitaip būtų? Kaikurie autoriai sako, kad taip. Tačiau, greičiausia, su kitais reik pasakyti, kad ne. Įsiteisėjusio sprendimo liepimas pamatuojamas spėjimu apie jo teisingumą, spėjimas gi privalo užleisti vietą tikram dalykų stoviui, ypač sąžinės srity. Pravedimas analogijos tarp įsisenėjimo (praescriptio) ir įsiteisėjusio sprendimo nieko čia nepadeda, nes *įsisenėjime* pats įstatymdavys (legislator) nori, kad

praėjus tiek ir tiek laiko daiktas priklausytų jį valdančiam; kad panašiai būtų su įsiteisėjusiu teismo sprendimu, tokio įstatymdavio noro niekur nematyt (ct. Noval, n. 679).

II. Atstatymas dalykų į pirmykštę padėtį.

270. - Kodeksas apie restitutio in integrum kalba dviejose vietose: 1684—1689 kanonuose, būtent apie to vardo *ieškinį*; 1905——1907 kan., kur minimas pirmykštės padėties atstatymas turi tikslą *panaikinti* įsiteisėjusį, bet neteisingą teismo *sprendimą*.

Dalykų į pirmykštę padėtį atstatymas yra *ekstraordinarinė* priemonė (remedium extraordinarium), t. y. ji esti leidžiama tik tada, kada paprastos priemonės (appellatio et querela nullitatis) jau yra pavartotos arba jei jų nebegalima pavartoti, būtent vien tik prieš įsiteisėjusius sprendimus. Toji atstatymo priemonė leistina tik tada, kada iš sprendimo įsiteisėjimo dalykų padėties neteisingumas yra pilnai aiškus ir įrodytas. Sąlygos, kad atstatymas būtų leistas, reikalingos tos pat, kurios nurodytos 1687 — 1688 kan. Reikalinga, kad iš sprendimo eitų „laesio gravis" (didelė žala) (Cf. Decisio Rotae 7 aug. 1917, A. A. S. X. 337 s. s.) Atstatymas dalykų į pirmykštę padėtį leistinas tik mažamečiams ir juridiniams asmenims; pilnamečiams tik tuomet, jei jie įrodo teisingą pamatą ir jei nėra kokiu nors būdu patys prisidėję prie „laesio".

Pats įstatymas nurodo atsitikimus, kuriais sprendimo neteisingumas yra laikytinas pilnai aiškiu, būtent:

a) jei sprendimas remiasi aktais ar dokumentais, kurie vėliau pasirodė esą apgaulingi, ar suklastoti;

b) jei vėliau surasta aktai ar rašiniai, kurie turi faktus, reikalaujančius, kad byla būtų kitaip išspręsta;

c) jei katra nors šalis apgaulingai, pav., kreiva priesaika, yra pakreipusi sprendimą antrosios šalies nenaudai;

d) jei aiškiai sulaužyta procedūros taisyklės, pav. nesilaikyta kan. 1642 ir sek. del raštinės formos, kan. 1634 del terminų ir laikotarpių.

Can. 1905, § 1. Adversus sententiam contra quam non suppetat ordinarium remedium appellationis aut querelae nullitatis, datur remedium extraordinarium restitutionis in integrum intra fines can. 1687; 1688 dummodo de evidenti iniustitia rei iudicatae manifesto constet.

§ 2. De iniustitia autem manifesto constarae non censetur, nisi:

1.° Sententia documentis innitatur, quae postea fuerint falsa deprehensa;

2.° Postea detecta fuerint documenta, quae facta nova et contrariam decisionem exigentia peremtorie probent;

3.° Sententia ex dolo partis prolata fuerit in damnum alterius;

4.° Legis praescriptum evidenter neglectum fuerit.

Kompetentingas atstatyti dalykus į pirmykštę padėtį yra tas teisėjas, kurs sprendimą padarė; jei atstatymas reikalaujamas del įstatymo taisyklių apleidimo, toji kompetencija pereina aukštesniam teisėjui (ad quem).

Can. 1906. Ad restitutionem in integrum concedendam competens est iudex qui sententiam tulit, nisi ea petatur ex neglecto a iudice praescripto legis; quo in casu eam concedit tribunal appellationis.

Atstatymą vykdant jo veiksmas reiškiasi tuo, kad atstatoma ta padėtis, kuri yra buvus pirm neteisingojo sprendimo įsiteisėjimo; todel sprendimą dabar galima skųsti paprastuoju keliu, t. y. keliant apelaciją arba skundą del sprendimo netikrumo. Atstatymo priemonė sustabdo sprendimo vykdymą, jei dar jis nepradėtas, o jei pradėtas — nestabdo. Tačiau, teisėjas gali liepti sprendimą vykdyti, jei pamatuotai įtartų, kad atstatymas reikalaujamas tik vykdymui nuvilkinti. Tuo atveju teisėjas iš laimėjusios šalies ima laidą, kad reikale, jei atstatyti prašymas pasirodytų teisingas, būtų iš ko atlyginti kilę nuostoliai.

Can. 1907, § 1. Petitio restitutionis in integrum sententiae executionem nondum inceptam suspendit.

§ 2. Si tamen suspicio sit ex probabilibus iudiciis petitionem factam esse ad moras executioni nectendas, iudex decernere potest ut sententia executioni demandetur, assignata tamen restitutionem petenti idonea cautione ut, si restituatur in integrum, indemnis fiat.

XVI TITULAS.

Teisminės išlaidos ir nemokamoji juridinė globa.

De expensis iudicialibus et gratuito potrocinio.

Teismlnių mokesnių pagrindas.

271. - Gerai sutvarkyta visuomenė laiko paprastai savo teismų įstaigas lėšomis, imamomis tiesioginiu ar netiesioginiu būdu iš bendrųjų pajamų šaltinių, nes teismo darbas, kaipo teisingumo vykdymas, apsaugoja bendrą visuomenės tvarką. Bet kadangi *bylininkai betarpiai* naudojasi teisiamosios valdžios apsauga ir teismas veikia jų asmeniniams interesams, paprastai imama iš jų dalis aikvojamųjų teismams laikyti pinigų. Valstybiniai teismai renka tas pajamas pavidale įvairių mokesnių (žyminiai mokesniai, teismo taksos), kuriais apkrauna procedūros rašinius, o kai kurias išlaidas daro stačiai *bylininkų sąskaiton.*

Bažnyčios teismai nuo seniausių laikų yra taip tvarkomi, kad teisingumas būtų teikiamas nemokamai. Iudicia ecclesiastica sunt gratuita. Ta bendroji taisyklė reiškia, kad dvasiškieji teisėjai neima nuo bylininkų atlyginimo, nes jie yra ar privalo būti aprūpinti tuo, kas reikalinga pragyvenimui, kitu būdu, t. y. gauna atlyginimą iš tos beneficijos ar pareigavietės (officium), su kuriomis yra sujungta paprastoji teisiamoji valdžia. Kur nėra beneficijų ar jų pajamos nėra pakankamos, teisėjų išlaikymas turi būti aprūpintas atatinkamu atlyginimu ar algomis iš bendrųjų valstybės ar visuomenės lėšų*). Taigi teisėjai neima nuo bylininkų atlyginimo; tačiau, teismo įstaigų darbai yra surišti su kitomis išlaidomis, kurias turi pakelti paprastai suinteresuotosios šalys, pav., kelio išlaidos, liudytojų atlyginimas, žinovų atlyginimas, aktų pagaminimas, vertimas ir t.t.

Nežiūrint to, kad teismo darbas kaipo toks yra neatlyginamas, o bylininkai pakelia tik būtinąsias teismo išlaidas, yra asmenų, kurie negali pakelti ir tų būtiniausių teismo išlaidų. To

*) Pas mus bažnytinių tribunolų išlaikymui yra mokama tam tikra suma iš Respublikos iždo. Tas atlyginimas reikia laikyti kompensata tekusiųjų valstybei bažnytinių turtų. Proinde haec stipendia debentur titulo iustitae.

kiems asmenims yra teikiama nemokamoji teismo globa. Iš čia Kodeksas turi *du skyrius*: apie teismo išlaidas ir apie nemokamą teismo globą (de expensis iudicialibus et de gratuito patrocinio).

I. Teisminės išlaidos.

De expensis iudicialibus.

(Kan. 1908—1913)

Literatūra: Noval n. n. §684—693;
Eichmann, 359;
Wernz, V, n. 675.

272. - 1. Klausimas, kuriose bylose ir kokio mokesnio teismas gali reikalauti iš šalių?

Civilinėse, ginčo bylose teismas gali uždėti šalims atatinkamą mokesnį teismo išlaidoms atlyginti. Nuo to mokesčio nėra atleidžiamos ir viešojo labo bylos, pav., jungtuvių bylos. Išimtį sudaro tik beturčiai 1914—1916 kanonų norma. Savaime suprantama, kad nuo teisminių išlaidų yra *liuosos baudžiamosios* bylos, ypač kad kanonų procedūroje kaltintoju stoja tik teisingumo promotorius (c. 1934).

> Can. 1908. In causis contentiosis possunt partes adigi ad aliquid solvendum, titulo expensarum iudicialium, nisi ab hoc onere eximantur ad normam can. 1914—1916.

Taisykles teismų išlaidoms imti ir taksų rodykles nustato Provincijos Synodas ar Vyskupų Konferencija. Rodyklėse pažymėtina, kiek šalys sumoka teismo išlaidoms; kiek išneša taksa bei honoraras už darbą įgaliotiniams ir advokatams; kiek mokama už vertimus ir nuorašus; kiek už jų patikrinimą ir paliudijimą; taksa už ištraukas ar išrašus iš archyvo dokumentų.

Tos provincijos synodo priimtos taisyklės nereikalingos Ap. Sosto patvirtinimo, kaip kitos taksos, einant kanonu 1507, § 1.

2. Teismas savo nuožiūra gali pareikalauti, kad įmokėtinieji teismo išlaidoms pinigai būtų sudėti iš anksto teismo raštinėje ar bent būtų duotas atatinkamas laidas bei kaucija, pinigus būsiant įmokėtus, paimant užstato raštus, vekselius ir t. p. Į teismo išlaidų sumą priskaitoma taip pat liudytojų atlyginimas, skiriamieji honorarai žinovams. Įmokėti atlyginimą privalo ta šalis,

kurial prašant išlaidos daromos; o jeigu teisėjas veikia *ex officio*, pav., kviečia ekspertą, liepia pateikti akto originalą, — išlaidos krinta ant ieškovo.

Can. 1909, § 1. Concilii Provincialis, vel conventus Episcoporum est taxarum notulam ac regulam statuere in qua praefiniatur quid partes debeant pro expensis iudicialibus; quae sit retributio pro advocatorum et procuratorum opera a partibus solvenda; quae mercedis mensura pro versionibus et transcriptionibus; pro his examinandis et fide facienda de earum fidelitate; itemque pro exscribendis ex archivo documentis.

§ 2. Potest autem iudex pro suo prudenti arbitrio exigere ut pecunia pro iudicialibus expensis, pro indemnitate teatium, pro honorariis peritorum debita a parte quae petit vel, si iudex ex officio agat, ab actore antea deponatur penes tribunalis cancellariam aut saltem congrua cautio praestetur pecuniam deinde solutum iri.

Teismo išlaidos Lietuvos Provincijoje.

273. - Lietuvos provincijos vyskupų konferencija, įvykusį 1926 metais spalių mėn. 6, 7 ir 8 dienomis, einant 1908 kanonu, nustatė sekančią teismo išlaidų taksą:

Expensae iudiciales ad normam can. 1908 et seq. statutae in conventu Episcoporum Provinciae Lituanae habito Kaunae diebus 6. 7. 8 Octobris 1926.

1. Expensae iudiciales in causis contentiosis a partie quae petit vel ab actore antea deponendae penes tribunalis cancellariam quinque centesimae (5%) valoris causae, sed non minus quam. Lit. 50
2. Retributio advocatorum — 3% valoris causae, sed non minus quam. Lit. 25
3. Versio singularum paginarum in folio vel earum partium:
   a) in linguam latinam. Lit. 15
   b) in alias linguas exteras. Lit. 10
   c) in linguam lituanam. Lit. 5
4. Transcriptiones pro pagina in folio vel parte. Lit. 2

5. Pro examinandis versionibus vel transcriptionibus et fide facienda de earum fidelitate pro pagina in folio Lit. 1
6. Pro excribendis ex archivo documentis — pro pagina in folio vel parte. Lit. 3
7. Emendatio documentorum: a) facta actorum collatione (Žurnal. nutarimas). Lit. 10
   b) facta praevia indagatione. Lit. 25
   (Darant tardymą).
8. Declaratio liberi statu, si non est necessaria specialis indagatio praevia. Lit. 10
9. Declaratio mortis cum praevia indagatione. Lit. 30
10. Honoraria peritorium, ex libera conventione, habita ratione temporis, loci, consuetudinis.
11. Indemnitas testium — expensae itineris cum viatico et merces diurna.
12. Causa separationis a mensa et thoro. Lit. 50
13. Causa declarationis nulliatis matrimonii non minus quam. Lit. 50

Adnotatio. Vere pauperes eximuntur a quibusvis expensis; fere pauperibus expensae diminuuntur ad norm. Cann. 1914—1916 (Žiūr. „Tiesos Kelias", ofic. dalis Nr. 3, 1927 m. be to, ž. „De taxa cancellariae", statuta syn. dioec. Mednic. 1752, cap. VIII, p. 118)

Yra bendroji taisyklė, kad nuteistasis turi atlyginti bylą laimėjusiam nugalėtojui visas teismines išlaidas, suištas su pagrindine ar tarpine byla. Jei paaiškėtų, kad katra nors šalis, ieškovas ar atsakovas, ėmėsi bylinėtis be reikalo (temere), ta šalis turi būti nuteista ne tik išlaidas, bet ir nuostolius atlyginti (praeter expensas etiam damnma reficere).

Can. 1910, § 1. Victus victori iudiciales expensas regulariter reficere tenetur tum in causa principali tum in incidenti.

§ 2. Si actor vel reus temere litigaverit, etiam ad damnorum refectionem damnari debet.

Išimtys.

274. - 1.º Kai kuriais atsitikimais teisėjas gali atsitolinti nuo 1910 kanono taisyklės, teismo išlaidas uždėdamas ne išimtinai vienam nuteistajam, bet paskirstydamas jas lygiomis ar nelygiomis dalimis tarp abiejų bylininkų. Tas daroma ypač tada, kada katra nors šalis tik dalinai nuteista, arba jei bylinėjasi giminės ar gentys (affines) arba yra kita svarbi ir teisinga priežastis. Teismas savo tokį nutarimą pažymi sprendime.

Can. 1911. Si actor vel reus partialiter tantum succubuerit, aut lis agitata fuerit inter consanguineos vel affines, aut de quaestione valde ardua actum fuerit, aut quacunque alia iusta et gravi de causa, poterit iudex pro suo prudenti arbitrio ex toto vel ex parte inter litigantes expensas compensare; idque debet exprimere in ipso sententiae tenore.

2.º Jei ne vienas, bet daugiau asmenų yra nuteista ir privalo atlyginti teismo išlaidas, teisėjas nuteisia juos in solidum (solidariai), jei pati prievolė turi solidarinę atsakomybę ar pobūdį, kaip, pav., liepiąs ir vykdytojas nusikalstamam darbe (c. 2209, § 3).

Jei atsakomybė nesolidarinė, atlygina kiekvienas „pro rata".

Can. 1912. Si plures sint in causa qui condemnationem ad expensas mereantur, iudex eos damnet in solidum, si agatur de obligatione solidali; aliter pro rata.

Skundas del ekspensų pritiesimo.

275. - Atskiros *apelacijos* del išlaidų pritiesimo *nėra*; nepatenkintoji šalis gali kelti *opoziciją* 10 dienų laikotarpy, o daręs sprendimą teisėjas gali jį pataisyti.

Apeliavus del pagrindinės bylos sprendimo, suprantama kartu apeliavus ir del išlaidų.

Can. 1913, § 1. A pronuntiatione circa expensas non datur distincta appellatio; sed pars quae se gravatam putat, oppositionem intra decem dies facere potest coram eodem iudice: qui de hac re cognoscere denuo poterit, et taxaticnem emendare ac moderari.

§ 2. Appellatio a sententia circa causam principalem secumfert appellationem a pronuntiatione circa expensas.

ANTRASIS SKYRIUS.

Nemokamoji juridinė globa ir teisminių išlaidų sumažinimas.

De gratuito patrocinio et expensarum iudicialium deminutione.

Fontes: Cann. 1914—1916.
Const. „Sapienti Consilio", App. III: Regulae servandae in iudiciis S. Rom. Rotae, §§ 207—218.

Literatūra: Noval, n. n. 694—699;
Lega, De iudiciis, vol IV, n. 244;
Eichmann, § 70: „Gewährung des Armenrechtes";
Engelm., § 27.

276. - Kanonų teisė nustato bendrą dėsnį, kad šalys privalo kiek įmokėti *titulo expensarum iudicialium et pro honorariis advocatorum.* Atatinkamas taksų taisykles ir rodykles nustato Provincijų Synodai ar Vyskupų Konferencijos, kaip aukščiau nurodyta (§ 266).

Bet neretai atsitinka, kad viena katra šalis ar abi yra beturčiai ir neišsigali teismo mokesnio pakelti. Įstatymas tai numatydamas ir nenorėdamas neturtėlių teises palikti be teisminės apsaugos, įstatymuose duoda skyrių „De gratuito patrocinio", kur fiksuojamas *nemokamas juridinės globos institutas.* Tas institutas bažnytinėje teisėje senas ir turi tikslą atleisti ar sumažinti neturtingiems teismo išlaidas, kad tuo būdu suteikus jiems galimumo ginti savo reikalus ir teises teisme lygiai su turtingaisiais.

Nemokamos juridinės globos institutas *prieškodeksinėje teisėje,*

277. - Šv. Ambroziejaus laikais († 387) jau buvo rūpinamasi beturčių teisėmis, suteikiant „gratuitum patrocinium causis pauperum et miserabilium personarum" (Lega, De Iudiciis, vol. IV. n. 244). Aštuonioliktame šimtmety Romos provincijos synodai sudarė naują institutą pavidale įgaliotinių ir *advokatų neturtėlių teisėms ginti*: procurator et advocatus pauperum in qualibet civitate ab episcopis constituantur. Jų pareiga buvo neturtingųjų bylas, tiek ginčo tiek baudžiamąsias, ginti gratis, kad ir pasauliniame teisme.

Can. 1914. Pauperes, si in totum impares sint expensis iudicialibus sustinendis, ius habent ad gratnitum patrocinium si ex parte tantum, ad expensarum deminutionem.

Beturčių teisė Kodekse.

278. - 1.º Beturčiai, kurie visiškai neįstengia teisminių išlaidų pakelti, turi teisės gauti nemokamą teismo globą (gratuitum patrocinium; kurie *dalinai* tegali apsimokėti, tiems gali būti suteiktas išlaidų sumažinimas.

Sąlygos beturčių teisėmis bylinėtis.

2.º Kas nori bylinėtis beturčių teisėmis, ar gauti teisminių mokesnių sumažinimą, privalo kreiptis į teisėją su atatinkamu prašymu išdėstydamas savo reikalą ir *pridėdamus dokumentus*, įrodančius prašytojo užsiėmimą, ekonominę padėtį ir kitas reikalingas žinias. Be to, turi įrodyti, kad jo keliamasis ieškinys bei byla nėra bereikalinga ir be pamato (c. 1915, § 1). Tuo tikslu prašytojas prie savo prašymo prideda dokumentalius neturto įrodymus „allatisque documentis", t. y. ganėtinus liudymus, išduotus iš įstaigų ar bažn. valdžios organų. Iš liudymų turi būti aišku prašytojo šeimyninė ir visuomeninė padėtis ir jo materialinis pasiturėjimas. Pav., metinių mokesnių kvitai ar jų nuorašai, liudymas organizacijos, prie kurios priklauso prašytojas ir tt., kad teismui paaiškėtų, jog prašo tikrai neturtingas, negalįs visai ar dalinai pakelti teismo išlaidų. *Bereikalinga* būtų byla (futilis causa), jei kas imtųsi bylinėtis iure pauperum del tuščios garbės, pav., kad išgautų sau kunigaikščio titulo pripažinimą.

Gavęs prašymą teisėjas privalo pirma surinkti žinias, jei reikėtų ir slaptas, atsiklausti teisingumo promotoriaus nuomonės, ir tik tada gali daryti nutarimą sutikti ar nesutikti patenkinti išdėstytąjį reikalą. Teismas gali atšaukti duotąją teisę nemokamai naudotis teismo globa, jei vėliau pasirodytų, kad tariamo neturtingumo visai nėra.

Can. 1915, § 1. Qui exemptionem ab expensis vel earum deminutionem assequi vult, eam a iudice postulare debet, dato supplici libello, allatisque documentis quibus quae conditio sit postulantis quaeve eius rei familiaris copia

demonstret; praeterea probare debet se non futilem neque temerariam causam agere.

§ 2. Iudex postulationem nec admittat nec reiiciat, nisi requisitis, si opus sit, notitiis etiam secretis quibus statum rei familiaris ipsius postulantis compertum habere possit auditoque promotore iustitiae; imo concessam potest etiam revocare, si in decursu processus assertam paupertatem non adesse compertum habuerit.

Dovaninė globa.

279. - Nemokamą bei dovaninę teismo globą, gratuitum patrocinium, teismas parūpina tuo būdu, kad kiekvienai bylai atskirais atsitikimais skiria gynėją bei advokatą iš esančiųjų prie Kūrijos patvirtintųjų teisininkų ar advokatą tarpo. Advokatai negali atsisakyti nuo jiems pavedamųjų bylų; nesutinkantiems teismas gali uždėti tam tikras pabaudas arba uždrausti jo praktikos teisę.

Nėsant nuolatinio advokatų instituto, teisėjas prašo vietos Ordinarą, kad, reikalui esant, paskirtų kitą tinkamą asmenį beturčio bylai ginti.

Can. 1916, § 1. Ad gratuitum pauparum potrocinium iudex in singulis causis eligat aliquem ex advocatis in suo foro approbatum, qui ab hoc munere explendo, nisi ex causa iudici probata, sese subducere nequit, secus a iudice congrua poena, etiam suspensionis ab officio, plecti potest.

§ 2. Deficientibus advocatis, iudex Ordinarium loci roget ut aliam idoneam personam, si opus sit, designet ad pauperis patrocinium suscipiendum.

XVII TITULAS.

Sprendimo vykdymas.

De exsecutione sententiae.

(Kann. 1917—1927).

Saltiniai: C. I. C. cann. 1917 — 1924;
Ust. Gr. Sudpr. §§ 156 — 161; 891 — 1281.

Literatūra: Noval, 700 — 713;
Lega, De iudiciis, I, 714;
Eichmann § 71.

280. - Teismo tikslas yra išrišti ir išaiškinti ginčijamąją teisę ne tik teorijoje, bet ir pritaikinti ją praktikoje. Jei proceso tikslas tėra vien tik nustatyti kurios nors teisės buvimą, tada byla baigiasi *pačiu sprendimu*, ir jokio vykdymo negali būti. Bet jei proceso tikslas yra įvykdyti teisę, tada tasai įvykdymas turi būti atliktas. Sprendimą vykdo viešoji valdžia (auctoritas publica). Leisti vykdyti sprendimą privatiniams asmenims (privata auctoritate) būtų pavojinga ir nežmoniška, ypač baudžiamosiose bylose.

281. - 1. *Skirstymas.* Objekto žvilgsniu (ratione obiecti) sprendimo vykdymas yra: a) „in bonis", jei yra kalba apie daiktinių (in actionibus realibus) ieškinių sprendimų įvykdymą, pav, grąžinti skolą; b) „in persona", jei del asmeninių ieškinių (in actionibus personalibus) sprendimų įvykdymą eina reikalas, pav. aktą sudaryti, kalėjiman pasodinti ir t. p.

2. Valdžios žvilgsniu sprendimo vykdymas yra: a) ordinarinis (ordinaria seu *mera*), jei apsiriboja vien vykdymu, ir b) ekstraordinarinis (extraordinaria seu *mixta*), jei be vykdymo leista šiek tiek įžvelgti į bylos esmę (cum facultate cognoscendi alquantulum de merito causae).

3. Kenčiamojo subjekto žvilgsniu sprendimo vykdymas yra: a) laisvas (voluntaria) ir b) priverstinas (coacta), pav, per sekvestravimą ir t. p.

Tinkamas vykdyti sprendimas.

282. - 1) Įsiteisėjusieji sprendimai gali būti vykdomi. Įsiteisėjęs sprendimas duoda teisės kelti ieškinį del *prieistojo daikto* (actio rei iudicatae seu *actio iudicati*); sprendimas suteikia

bylą laimėjusiajai šaliai teisę reikalauti *vykdomojo dekreto* (c. 1918). Savaime suprantama, kartais atsiena vykdymą sustabdyti, einant 1699, § 3 kanono analogija, būtent, jei iš griežto įvykdymo kiltų koks pavojus (e. g. sevitiarum, cum vir contra uxorem postulat restitutionem vitae coniugalis).

Provizorinis vykdymas.

2) Ne vien tik įsiteisėjusysis sprendimas tinka vykdymui. Kartais teismas gali liepti padaryti *provizorinį sprendimo* vykdymą. Toks pirmlaikis vykdymas (exsecutio provisoria) yra daromas, šaliai reikalaujant ar ir *ex officio*, šiais atsitikimais:

1.⁰ bylos dėl išsprendimo beneficijų ir bažnytinių pareigavičių aprūpinimo galiojimo (de validitate provisionis beneficiorum et officiorum ecclesiasticorum) ar dėl parūpinimo būtino išlaikymo įšvęstiems (necessaria sustentatio ordinatis);

2.⁰ jei vykdymo reikalauja kita svarbi priežastis, pav., reik buvusį nuomoje ūkį, pasibaigus sutarčiai, išnuomoti kitam, ypač kad artinasi lauko darbų laikas ir t. p. Panašiais atsitikimais sprendimo vykdymo atidėjimas pavojingas dėl „periculum in mora“. Bet darant provizorinį sprendimo vykdymą, reikia apsaugoti egzekvojamojo teises, jei jis apelacijos keliu laimėtų bylą ir provizorinį vykdymą tektų atšaukti. Tuo tikslu teismas turi paimti iš prašiusios padaryti provizorinį vykdymą šelies tam tikrą laidą įkalto, užstato ir kitų kokių nors kaucijų pavidale.

Can. 1917, § 1. Sententia quae transit in rem in dicatam, exsecutioni mandari potest.

§ 2. Iudex tamen potest sententiae, quae nondum transiit in rem iudicatam, provisoriam exsecutionem iubere:

1.⁰ Si agatur de provisionibus seu praestationibus ad necessariam sustentationem ordinatis;

2.⁰ Si alia gravis urgeat necessitas, ita tamen ut, concessa provisoria exsecutione, per cautiones, fideiiussiones aut pignora satis consultum sit indemuitati alterius partis casu quo exsecutio revocanda sit.

Vykdomasis dekretas.

283. - Ne visi sprendimai yra reikalingi priverstino vykdymo: *išteisinamieji*, atleidžiamieji sprendimai jo nereikalauja (sententia absolutoria). Taip pat bereikalingas oficialis vykdymas, jei nuteistoji šalis sprendimą geru noru įvykdo. Bet jei priverstinas vykdymas yra reikalingas, jis negali būti atliktas be *vykdomojo* dekreto (vykdomojo nutarimo, decretum exsecutorium), kurį išduoda teisėjas. Vykdomasis dekretas gali būti *pačiame sprendime, kaip jo sudėtinė dalis*, ar *atskirai* rašomas. Vykdomąjį dekretą išpildo valdžia, ne bylą laimėtusioji šalis.

Can. 1918. Non antea exsecutioni locus esse poterit, quam executorium iudicis decretum habeatur, quo scilicet edicatur sententiam ipsam exsecutioni mandari debere; quod decretum pro diversa causarum natura vel in ipso sententiae tenore includatur vel separatim edatur.

Incidentinė byla del atsiskaitymo.

284. - Gali atsitikti, kad pirm sprendimo įvykdymo turi būti atliktas *atsiskaitymas* (praevia redditio rationum); atsiskaitymo reikalą svarsto tas pats teisėjas, kurs darė pagrindinį sprendimą, tarpinės (incidentalis causa) bylos tvarka. Taisyklės tai procedūrai randasi 1837—41 kan.

Can. 1919. Si sententiae exsecutio praeviam rationum redditionem exigat, causa inicidens habetur, ab illo ipso iudice, servatis de iure servandis, decidenda, qui tulit sententiam exsecutioni mandandam.

Sprendimo vykdytojas.

285. - *Liepimą* įvykdyti sprendimą duoda Ordinaras tos vietos, kur yra įvykęs pirmojo laipsnio sprendimas; todel ir apelacijos teisme išspręstosios bylos įvykdymas grįžta į žemesnįjį teismą, nors jo jurisdikcija laikinai del apelacijos buvo sustabdyta, tyli („silet", c. 208). Ordinaras gali liepti įvykdyti sprendimą pats ar per kitą, paprastai per oficiolą. Jei Ordinaras liepti vykdyti atsisako ar apsileidžia „sprendimo vykdymas, šaliai re

kalaujant ar *ex officio* tenka aukštesniajam teismui. Ordinaro vardu čia suprantama *Vyskupas* ar *Kaptulos Vikaras*, nors jis pats būtų bylą teisęs, *Generalvikaras*, kurs kad ir neturi teisiamosios valdžios, bet turi vykdomąją valdžią ir yra *ex officio* executor sententiarum. Oficiolas ar kitas teisėjas yra reikalingas ypatingo įgaliojimo, mandatum speciale. Taip nustato Kodekso teisė priešingai senajai teisei, kuri sprendimą padariusiam teisėjui teikdavo ir vykymo teisę.

Vienuolijų bylų vykdymas.

286 .- Vienuolių (c. 1579, 1594, § 4) bylų sprendimams vykdyti yra kompetentingas tas vyresnysis, kurs yra padaręs galutinį bylos sprendimą ar teisėją delegavęs (įgaliavęs).

Vienuolių teismo (655—666) sprendimas apie vyriškio vienuolio prašalinimą negali būti vykdomas, kol nesusilauks vienuolijų kongregacijos patvirtinimo.

> Can. 1920, § 1. Sententiam exsecutioni mandare debet, per se vil per alium Ordinarius loci in quo sententia primi gradus lata est.
>
> §. 2. Quod si hic renuat vel negligat, parte cuius interest instante vel etiam ex officio, exsecutio spectat ad iudicem appellationis.
>
> § 3. Inter religiosos exsecutio sententiae spectat ad Superiorem, qui definitivam sententiam tulit aut iudicem delegavit.

Vykdytojo valdžia ir pareigos.

287. - Vykdytojas sprendimą privalo vykdyti, prisilaikydamas jo žodinės prasmės; jis privalo tenkintis sprendimo tekstu, nei peršokdamas ar nusileisdamas, nei siaurindamas ar plėsdamas. Atsitolinti nuo teksto galima vykdytojui tik tada, kada sprendimas aiškiai ką nors jo nuožiurai paveda. Vykdytojas nepaiso kellamų ekscepcijų prieš sprendimo turinį, nes turinys jau yra įsiteisėjęs (res iudicata), jis tik jį vykdo. Bet vykdytojas gali apsvarstyti ir patenkinti ekscepcijas ir reikalavimus del sprendimo įvykdymo būdo *(circa modum et vim exsecutionis)*. Pav., egzekvojamasis nurodo, kad atimamieji daiktai yra jam reikalingesni kaip kiti (iš kan. 1923) arba kad vykdytojo norimas užstatyti ar

įkelsti daiktas yra daug brangesnis, kaip priteistioji suma (de vi exsecutionis). Vykdytojas negali leistis svarstyti bylos esmės, bet jei jis iš kitur sužinotų, kad sprendimas yra aiškiai neteisingas, tada jis susilaiko nuo vykdymo, o šalį siunčia pas tą, kurs yra davęs vykdomąjį raštą tikslu gauti atstatymą dalykų į pirmykštę padėtį (restitutio in integrum, c. 1905).

Can. 1921, § 1. Exsecutor, nisi quid eius arbitrio in ipso sententiae tenore fuerit permissum, debet sententiam ipsam, secundum abvium verborum sensum, exsecutioni mandare.

§ 2. Licet ei videre de exceptionibus circa modum et vim exsecutionis, non autem de merito causae; quod si abeat aliunde compertum sententiam esse manifeste iniustam, abstineat ab exsecutione, et partem ad eum qui exsecutionem commisit remittat.

Vykdymo laikotarpiai.

288. - Kalbant apie nustatytus sprendimui įvykdyti laikotarpius, reikia skirti daiktiniai ieškiniai (actiones reales) nuo asmeninių (actiones personales). Del daiktinių ieškinių (actiones reales, scl. ortae ex dominio rei vel quasi dominio iuris), jei skundėjui yra priteistas koks daiktas, pav. beneficija, ar teisė, pav. bažnyčios ar įstaigos valdymas, tie daiktai privalo būti tuojau perduoti ieškovui. Reiškia vykdytojas privalo nustatyti įmanomai trumpesnį laikotarpį sprendimui išpildyti.

Can. 1927, § 1. Quod attinet ad reales actiones, adiudicata actori re aliqua, haec actori tradenda est statim ac res iudicata habetur.

Jei sprendimas yra įvykęs del *asmeninio* ieškinio (actio personalis, quae oritur ex contractu vel quasi—contractu, seu quae obligationes vel praestationes respicit) ir atsakovas yra nuteistas ką nors atlikti, pav. sumokėti tulą pinigų sumą, atiduoti kokį judomą daiktą, ką duoti ar padaryti, jis privalo *keturių mėnesių* laikotarpyje tą sprendimą išpildyti. Teisėjas gali tą laikotarpį pratęsti ar sutrumpinti, bet taip, kad pratęsimas neviršytų 6 mėnesių, o sutrumpinimas dviejų mėnesių.

Can. 1922, § 2. Quod vero attinet ad actiones personales, cum reus damnatus est ad rem mobilem praestandam, vel ad solvendam pecuniam, vel ad aliud dandum aut faciendum, quadrimestre conceditur pro implenda obligatione.

§ 3. Iudex potest terminum praescriptum vel reducere vel protrahere, ita tamen ut neque infra bimestre coarctetur, neque semestre excedat.

Atsargumas ir tvarka vykdant sprendimus.

289. - Vykdant sprendimą reikia įmanomai atsargiai (cum moderamine) elgtis su atimamais nuteistojo daiktais. Vykdytojas privalo pradėti nuo tų dalykų, be kurių nuteistasis gali apsieiti. Negali būti atimti daiktai, kurie reikalingi gyvenimui ir užsiėmimui, verslui (rūbai, būtinieji rakandai, maistas ir t. p.). Dvasininkai naudojasi taip vadinama *privilegium competentiae* iš 122 kanono, tai yra aprašant dvasininką (clericum), jam paliekama ne tiktai kas reikalinga jo pragyvenimui (ad victum), bet dar tiek, kiek reikalinga jo stoviui pritinkamam pragyvenimui (ad honestam sui status sustentationem).

Can. 1923, § 1. In exsecutione peragenda exsecutor caveat ut quam minimum damnato noceatur, eaque de causa incipiat exsecutionem a distrahendis rebus quae minus ei necessariae sunt, salvis semper quae ejus victui vel industriae deserviunt; et si agatur de clerico, salva honesta ejusdem sustentatione ad normam can. 122.

Teisėjas negali imtis vykdyti sprendimą, kuriuo nuteista atimti iš dvasininko beneficiją (privatio beneficii, c. 2298, n. 6), jei šis pastarasis yra padavęs Ap. Sostui taip vadinamą „recursum", kreipimąsi (ž. can. 1569, § 1, 2) *). Jei beneficija yra surišta su ganytojavimo pareiga (parapija), Ordinaras parūpina nuteistajam, kol byla bus galutinai išspręsta, vietininką (vicarium substitutum).

---

*) Įvykus beneficijos atėmimo patvirtinimui, beneficijos suteikimas paliekamas Ap. Sostui (c. 1435, § 1, 4°).

Vykdytojo priverčiamoji valdžia (potestas coactiva).

290. - Priešintis vykdymui yra nusikaltimas prieš Bažnyčios valdžią (delictum contra auctoritatem ecclesiasticam), kurs gali būti baudžiamas dvasinėmis bausmėmis: cenzūromis ir net beneficijos ar turtų atėmimu (c. 2312). Tačiau taikant bausmes reik laikytis gradacijos: netaikinti sunkių bausmių, nešmėginus lengvesnių, pav., pradžioje atimti sakramentalijomis naudojimąsi, laikinai algą; suspensa, įspėjimas ir t. p.

> Can. 1924. Exsecutor utatur prius monitis et praeceptis erga reluctantem; ad poenas autem spirituales et ad censuras ne deveniat, nisi ex necessite et gradatim.

Sprendimo vykdytojas, kaipo toks, įgyja iš šio kanono baudžiamąją valdžią, nors kitais atvejais baudžiamoji valdžia (potestas coactiva) jam nepriklauso. Generalvikaras, kurs kaipo toks, negali, einant can. 2220, § 2, taikinti baudžiamųjų priemonių, gi kaipo sprendimo vykdytojas, iš 1924 kanono, gali.

Ar galima šauktis civilinės valdžios pagalbos (brachium saeculare), vykdant bažnytinių teismų sprendimus? Valstybėse, kur įvesta Bažnyčios ir valstybės atskyrimas, valstybė neteikia pagalbos bažnytinių teismų sprendimams vykdyti. Iš Kodekso I. C. nematyti, kad Bažnyčios įstatymai laikytų pageidautina šauktis pasaulinės valdžios, ypač civilinių ginčo bylų sprendimams vykdyti. *Kriminalinėse* bylose galima šauktis tos pagalbos, kur atatinkama bažnytinė valdžia ras tą reikalą; kan. 2198 (cfr. Eichmann, Prozessrecht, § 71, 3).

ANTROJI SEKCIJA.

Ypatingos normos tam tikriems teismams.

De peculiaribus normis in certis quibusdam iudiciis servandis.

Dėstymo tvarka.

291. - *Pirmoji* I-sios dalies sekcija (kann. 1556 — 1924) apima normas, bendras visiems Bažnyčios teismams, *antroji* gi sekcija (kann. 1925—1998) nustato *ypatingas* kaikuriems teismams normas, tai yra kalba apie tas teismų rūšis, kur reikia taikyti ypatingos teismo taisyklės, apart bendrųjų normų, nurodytųjų pirmoje sekcijoje, o kartais ir prieš jas (praeter aut contra regulas generales).

Kadangi pati teismo rūšis pareina nuo objekto, todel tiek skirstoma specialinių teismų, kiek skirstoma ypatingų objektų, kuriems reikalingos atskiros procedūros normos. Tokių *objektų yra du:* materia *criminalis* ir materia *matrimonialis.* Prie tų dviejų ypatingų objektų priskaitoma dar *ir trečia* bylų rūšis, būtent, šventimų klausimo bylos, causae *sacrae ordinationis.*

Visi suminėtieji objektai yra *iuris publici.* Prieš dėstant minėtuosius ypatingus teismo būdus, Kanonų Kodekse yra nurodytas būdas baigti byloms ir ginčams be teismo, *būdas teismo procesui išvengti.*

XVIII TITULAS.

Būdai išvengti ginčo teismui.

De modis evitandi iudicium contentiosum.

(Kann. 1925—1932).

Būdai ginčo teismui išvengti.

292. - Yra nustatyta du būdu teismo procesui išvengti transakcija, ar susitaikinimas ir trečiųjų teismas. Jų tikslas yra kilusį tarp šalių ginčą (controversia) išrišti taikiu būdu, kad nebūtų reikalo kreiptis į teismą. Teismo procedūra yra painį, ilga ir brangi; be to procesas sužadina paprastai žmonių tarpe neapykantą. Pageidaujama, kad ginčai būtų baigiami *susitaikymu* (concordia), draugingo nusileidimo ar susitarimo keliu. Antrasis būdas išvengti procesui yra *trečiųjų teismas*. Kada šalys galūtiną ginčo išsprendimą atiduoda vienam ar keliems teisėjams taikintojams (arbitri, Schiedsrichter). Įstatymo mintis ir tikslas yra pirma mėginti išvengti teisminės procedūros siūlant šalims susitaikinti ar leidžiant joms pasirinkti ypatingą kompromiso būdą trečiųjų teismo formoje. Jei nei viena priemonė taikiam ginčo baigimui nebuvo pavartota ar nenorima vartoti, einama prie formalės teismo procedūros, 1556—1924 kanonų norma (c. 1932).

PIRMASIS SKYRIUS.

Susitaikinimas.

De transactione.

Literatūra: Noval, n. n. 719—717;
Eichmann, §§ 72, 73;
Vermeersch et Creusen, § 255;
Mačys, 272 psl. „Taikos sutartys“;
Tiutriumov, t. II, § 1357 ir sek.

1°. Sąvoka.

293. - Transakcija (susitaikinimas; mirovaja sdielka; der Vergleich) yra sutartis, kuria dvi šalys ginčą ar abejojimą del teisinio santykio ar del kurio nors reikalavimo įvykdymo išsprendžia abišaliu nusileidimu.

Bažnyčia iš savo pobūdžio ypač pritaria susitarimams, kuriais baigiami ilgi ir aštrūs ginčai; 1925 kanonas pataria ir siūlo teisėjui, kad mėgintų bylininkus sutaikinti tiek pirm ginčo nustatymo (litis contestatio), tiek bylai einant.

Taikinimo darbą gali teisėjas atlikti ne asmeniškai, pavesdamas jį prosynodaliniam teisėjui.

Can. 1925, § 1. Cum valde optandum sit ut lites inter fideles evitentur, iudex exhortationes adhibeat, ut cum aliqua contentiosa controversia quae privatum eorum bonum respiciat, ei proponitur iudicii forma dirimenda, per transactionem, si qua concordiae spes affulgeat, lis componatur,

§ 2. Huic officio iudex satisfacere poterit sive antequam partes in iudicium vocentur, sive cum primum iudicio steterint, sive denique quocunque tempore et opportunius id tentari posse existimaverit.

§ 3. Convenit tamen dignitati iudicantis ne ipse per se, regulariter saltem, hoc negotium suscipiat tractandum, sed ut illud alicui sacerdoti, praesertim ex iudicibus synodalibus, committat.

2°. Įstatymų normos.

Darant transakciją, reikia vadovautis civilinių įstatymų taisyklėmis, nebent tie įstatymai būtų priešingi Dievo ar Bažnyčios įstatymams.

Can. 1926. In transactione serventur normae statutae a legibus civilibus loci in quo transactio initur, nisi iuris divino vel ecclesiastico adversentur et salvo praescripto canonum qui sequuntur.

Minėtas kanonas kartoja 1529 kanono taisyklę, taikindamas ją transakcijos sutarčių rūšiai, kad šalių susitaikinimas galėtų tikriau ir lengviau būti vykdomas.

Darant transakcijas (taikos sutartis) del bažnytinių daiktų (turtų), reikia dar turėti omeny ir tas ypatingas sąlygas, kurios yra nustatytos *alienacijos sutartims*, kaip antai, del šv. relikvijų, brangenybių (res prétiosae), del turtą virš 30 000 frankų. (Cfr. canones relat *de alienatione*).

Civiliniai įstatymai.

294. - Bylininkai gali susilaikyti ir prašyti teismą panaikinti bylą, nežiūrint, kiek byla esti pavaryta.

Taikos sutarties (transakcijos) teisėtumas turi būti paremtas materialinės teisės normomis, o jos forma ir procesualiniai padariniai aptariami procesualinių normų.

Jei byloj dalyvauja keli bylininkai, tai kiekvienas jų gali susitaikinti su savo priešu arba priešais, nežiūrėdamas kitų bylininkų.

Bylininkai gali daryti taikos sutartį: 1) pas notarą arba, kur jo nėra, pas taikos teisėją, 2) įduoti teismui prašymą notaro arba taikos teisėjo paliudytą, 3) pareikšti teismui žodžiu apie susitaikinimą. Siunčiamieji paštu arba įteikiamieji per įgaliotinį prašymai turi būt paliudyti; jei jie nesti paliudyti, tai jie teismo nesvarstomi. Po įteikimo visų tokių prašymų teismas šaukia bylininkus klausinėti, ar iš tikrųjų jie yra susitaikę; jei bylininkai gyvena kur tolau, tai teismas paveda taikos teisėjui išklausinėti juos.

Bylininkų išreiškiamasis teismo posėdy noras susitaikinti įtraukiamas į protokolą; tuokart bylininkai gali prašyti teismą sutaikinti juos uždarytomis durimis; jei bylininkai susitaikina, tai jų taikos sąlygos įtraukiamos į protokolą ir protokolas turi būti pasirašytas bylininkų; jei bylininkai neprieina susitaikinimo, tai jų nusileidimai vieno kitam paskui nėra jiems privalomi (cfr. Mačys, „Civ. Pr. paskaitos", p. 272).

Susitaikinimo objektas.

295. - Kai kurios teisės yra išimtos iš tokios sutarties, nes susitarimas būtų ar Dievo teisei priešingas ar galėtų visuomenei labai kenkti. Todel negalima teisėtai taikintis ar baigti bylą transakcija:

1°. baudžiamose bylose (in causis criminalibus), nes nusikaltimai turi būti baudžiami, to reikalauja visuomenės labas;

2°. ginčo bylose, kur dalykas eina apie moterystės ryšio panaikinimą (de matrimonio dissolvendo);

3.° apie beneficijos titulą (de materia beneficiaria, cum de ipso beneficii titulo disceptatur, nisi legitima accedat auctoritas).

Moterystės ryšys negali būti privatinių asmenų susitarimu panaikintas (etiam matrimoniam non consummatum). Taip pat

negali būti transakcijos del beneficijos titulo, nes beneficijos titulas (pav., klebono, kurato) gaunamas per kanoniškąjį paskyrimą (acquiritur per canonicam institutionem), privatiniai asmens del to negali derėtis, tartis. Tačiau, galima tartis ir derėtis del beneficijos vaisių.

4.° Negalima daryti transakcijos del dvasinių daiktų, kada už juos reik duoti materialinius.

Can. 1927, § 1. Transactio fieri valide nequit sive in causa criminali, sive in contentiosa in qua agitur vel de matrimonio dissolvendo, vel de materia beneficiaria, cum de ipso beneficii titulo disceptatur, nisi legitima accedat auctoritas, nec de rebus spiritualibus quotiescumque interveniat solutio rei temporalis.

§ 2. Sed si quaestio fiat de bonis temporalibus ecclesiasticis et de iis rebus quae, etsi spiritualibus sunt adnexae seorsum tamen a spiritualibus considerari queunt, transactio fieri potest, servatis tamen, si materia id postulet, solemnitatibus a iure statutis pro alienatione rerum eclesiasticarum.

Transakcijos pasėkos.

296. - Bylininkų susitaikymo procesualinės pasėkos yra sekančios. Transakcija užbėga už akių bylai ir jai daro galą. Ši transakcijos pasėka kanonų vadinama „compositio“ arba „concordia“. Kitas susitarimo pasėkas nurodo *Civilinio Proceso Statutas* būtent: a) byla nyksta ant visados ir negali būti nei bylininkų nei jų įpėdinių iš naujo keliama; b) taikos sutartis prilyginama įsiteisėjusiam teismo sprendimui; c) bylininkas, įgijęs susitarimu teisę, gali ją įvykdyti greitąją tvarka (§ 161[24]).

Teismo išlaidas kanonai liepia bylininkams pusiau padengti jei aiškiai kitaip nenusistatyta.

Can. 1928, § 1. Effectus transactioni ad exitum feliciter perductae dicitur compositio seu concordia.

§ 2. Expensarum, quas transactio postulaverit, nisi aliud expresse cautum sit, utraque pars dimidium solvat.

ANTRASIS SKYRIUS.

Trečiųjų teismas.

De compromisso in arbitros.
(Kann. 1929 — 1932).

Literatūra: Noval, n.n. 728 — 734;
Vermeersch et Creusen, n. 256;
Mačys, „Trečiųjų teismo sprendimai", pol. 309.

Sąvoka ir istorija.

1. Arbitrai.

297. - „Arbiter" romėnų teisėje reiškė dažnai teisėją, kurį skirdavo pretorius, kaip „teisų sprendėją" (aequus existimator).

Kanonų teisėje „arbiter" griežta prasme buvo vadinamas tinkamas asmuo, bylininkų noru (arbiter voluntarius seu compromissarius) ar įstatymų pastatytas (arbiter necessarius, iuris), kurs savo sprendimu, kartais vadinamu „laudum", išspręsdavo dalyką, kaip teisėjas; jo sprendimui šalys turėjo pasiduoti be jokios apelacijos. Be arbitro buvo dar *arbitratoriai* (arbitrator). Arbitratorius buvo asmuo laisvai bylininkų pasirinktas, kuriam šie pastarieji pavesdavo įšspręsti ginčą „ad iusiar boni viri" t. y. kaip doram ir teisiam žmogui. Jis išspręsdavo ginčą neteismine tvarka (extraiudicialiter) savo sprendimu, vadinamu „arbitramentum", kurs buvo galima skųsti apelacijos keliu.

2. Trečiųjų teismas.

Trečiųjų teismo sąvoką ir arbitrų skirstymą paduoda 1929 kanonas.

Sutartis, kuria šalys savo ginčą paveda vienam ar keliems asmenims išspręsti, prisilaikant įstatymų ar tik savo sąžinės, vadinama trečiųjų teismu. Asmens, kurie ginčą sprendžia prisilaikydami *įstatymų* normų vadinasi „arbitri" o jei *tik sąžinės* „arbitratores".

Can. 1929. Ad evitandas iudiciales contentiones, partes possunt quoque inire conventionem, qua controversiæ

committatur iudicio unius vel plurium qui ad normam iuris quaestionem dirimant, vel de bono et aequo negotium pertractent et transigant; illi arbitri isti arbitratores proprio nomine appellantur.

Trečiųjų teismo institutas jau senai buvo žinomas Graikijoj ir Indijoj;

Pas senovės romėnus piliečiai turėjo privilegiją pasirinkti teisėją, kurį magistratas patvirtindavo ir pavesdavo jam dalyką išspręsti. Jei bylininkai neišsirinkdavo sau teisėjo, jį skirdavo magistratas (valdžios organai). Pradžioje romėnų teisėje „arbitri", rodos, buvo „amicabiles compositores"; bylininkai nebuvo verčiami pildyti jų nutarimus. Tačiau atsisakant pildyti, reikėjo užmokėti pabaudą, jos jau per teismą galima buvo ieškoti.

Konstantinas Didysis (306 — 337) krikščionių paprotį savo ginčus baigti pas Vyskupą padarė privalomu tam tikru civiliniu įstatymu, jei bent *viena* šalis to norėtų. Honorijus (395 — 23) ir Arkadijus (395 — 68) impenatoriai. Konstantino dekretą, jei *abu bylininkai* sutikdavo, galėjo savo ginčą baigti pas Vyskupą.

Einant anksčiau minėtąja tvarka Romos imperijoj daug pasaulinių ginčų išrišdavo Vyskupai. Bažnyčia nagrinėdama pasaulines bylas ir savo grynai bažnytinius ginčus išspręsdavo trečiųjų teismu; čia Bažnyčia pasisavino sau romėnų įstatymus, bet juos žymiai patobulindama, ką rodo Tit. 43 Lib. Decret. De arbitris.

Mūsų laikų veikiančioji civilinė teisė irgi žino arbitrų institutą ir pripažįsta ne tik atskirų valstybių, bet ir tarptautinėje teisėje.

Bažnyčia nuo pat pradžios, sekdama Apaštalo mintimi, turėjo arbitrų institutą, tai matyti iš 10 kan. conc. Hipponnensis (396), iš 13 kan. conc. Carthagensis (418) ir kitų. Kiek Popiežiai prisidėjo prie arbitrų sistemos tobulinimo, rodo jau minėtasis tit. 43, Decret. *De arbitris.*

Kodekse arbitrų, trečiųjų teismas yra paliktas. *Būtinųjų arbitrų, tačiau nebėra.* Šalys *laisvai gali pasirinkti* ar trečiųjų teismą ar kelti bylą bendraja tvarka.

Veikiančioji C. I. C. teisė.

298. - Darant trečiųjų teismą kanonai 1926—27 privalomi, būtent: reik žiurėti *civilinių savo šalies įstatymų* ir nevisi ginčai

gali būti sprendžiami trečiųjų teismo pagalba. Transakcijos taisyklės yra privalomos ir trečiųjų teismui bei arbitrams.

Can. 1930. Praescripta can. 1926, 1927 etiam compromisso in arbitros applicentur.

Arbitrais, t. y. trečiųjų teisėjais bažnytinėse bylose negali būti:

a) lajikai (laici), nes bažnytinėms byloms spręsti reik turėti jurisdikciją, kurios pasaulėčiai neturi;

b) ekskomunikuotieji ir nustojusieji šlovės (infames) post sententiam declaratoriam aut condemnatoriam del aukščiau minėtos racijos;

c) vienuoliai, be savo viršininko leidimo, nes veikdami kuip teisėjai užsideda pareigą atitaisyti skriaudas (c. 1625), o to be viršininko padaryti negali ar neprivalo.

Can. 1931. Prohibentur ab arbitri munere valide gerendo laici in causis ecclesiasticis, excommunicati et infames post santentiam declaratoriam vel condemnatoriam; religiosi vero munus arbitri ne suscipiant sine venia Superioris.

Jei nei transakcija nei trečiųjų teismu šalys nenori savo ginčo rišti, jis išsprendžiamas laikantis normų paduotų pirmoje sekcijoje.

Can. 1932. Si nec in transactionem nec in compromissum in arbitros vel arbitratores partes consentire velint, controversia dirimenda erit per formale iudicium ad normam Sectionis Primae.

Trečiųjų teismas iš civilinių įstatymų.

299. - Einant 1926 kanonu trečiųjų teismams privalomi civiliniai respektyvės valstybės įstatymai. Mums privalomos Civilinio Proceso Statute nustatytosios normos.

Civilinio Proceso Statutas leidžia piliečiams pasirinkti sau tarpininkus (trečius asmenis) savo ginčams rišti.

Trečiųjų teismai nėra varžomi bendromis valstybinių teismų procedūros taisyklėmis. Mūsų cvilinio trečiųjų teismo žymės yra: a) teisėjai renkami bylininkų; b) jie vadovaujasi sąžine; c) jų sprendimai neskundžiami apelacijos tvarka. Suprantama, kad tik veiksmingieji ir teisilieji asmens (qui habent personam standi in iudicio) turi teisės pavesti savo ginčą spręsti trečiųjų teismui. Trečiųjų teismo teisėjų skaičius turi būti ne porinis, pav., vienas

trys ir t. t., jų prievolė tik viena: išspręsti pavestąjį ginčą. Kaip C. I. C., taip ir Civ. Proc. Stat. ne visus ginčus leidžia pavesti spręsti trečiųjų teismui. Trečiųjų teismas *negali* spresti sekančių bylų:

1. kai byla eina del asmens teisių;
2. kai byloj dalyvauja mažamečiai arba globojamieji;
3. kai byloj dalyvauja valdžios ir savivaldybiės įstaiga;
4. kai byla paliečia kurį nusikalstamąjį darbą arba kai ieškomi nuostoliai nusikalstamaisiais darbais padaryti;
5. kai byla eina del nekilnojamojo turto, jei joj dalyvauja asmens, kurių teisės įsigyti arba valdyti tą turtą esti susiaurintos;
6. kai byla eina del atlyginimo darbininkų, nukentėjusių nelaimingais atsitikimais fabrikuose, geležinkelių tarnyboj ir kalnų kasyklose;
7. kai byla eina del atlyginimo apdraustųjų nuo nelaimingų atsitikimų darbininkų.

Bylininkų susitarimas pavesti spręsti bylą trečiųjų teismui turi būti išreikštas raštu, kurį turi pasirašyti ir bylininkų pasirinktieji teisėjai, tame rašte būtinai turi būti pažymėti bylininkų ir teisėjų vardai ir pavardės ir ginčo objektas; taipogi turi būti išreikštas teisėjų sutikimas spręsti bylą. Be to, tame rašte gali būt įdėtos sąlygos, kuriomis leidžiama aptarti bylos sprendimo tvarka ir jos išsprendimo terminas. Tasai raštas turi būti paliudytas notaro arba taikos teisėjo; jo originalas įteikiamas trečiųjų teismui, o nuorašai bylininkams. Jei rašte nepažymėta, lig kurio laiko trečiųjų teismas turi išspręsti bylą, tai jis privalo išspręsti ją *per keturis mėnesius*, skaitant nuo tos dienos, kurią tasai raštas esti padarytas; lig to laiko bylininkai neturi teisės kreiptis į valstybės teismą jų ginčui spręsti; taipogi, jei teisme jau yra pradėta jų byla, tai ji sustabdoma. Pakeisti teisėjus kitais lig byla bus išspręsta, leidžiama:

a) del bylininkų susitarimo ir

b) del katro bylininko prašymo, jei paaiškėja, jog kuris teisėjas yra kito bylininko giminaitis arba yra pradėjęs bylą su katruo bylininku; šituo punktu pareiškiamas teikiamas taikos teisėjui, kuris sprendžia dalyką ir jei jis atmeta teisėją, tai bylininkai turi pasirinkti kitą.

Trečiųjų teismas neprivalo saugoti formalumų, kuriais eina darbą valstybės teismas; jis turi pildyti tik pastatytas bylininkų raštu sąlygas.

Trečiųjų teismas gali teikti bylininkams laiką įrodymams pateikti, o bylininkams nepateikus įrodymų arba nestojus teisman nagrinėti bylą ir remtis turimaisiais daviniais. Gauti žinioms iš valstybės įstaigų trečiųjų teismas gali išduoti liudymus, kaip kad ir valstybės teismas. Trečiųjų teismo darbas *nutraukiamas*, kai:

1. bylininkai susitaria panaikinti bylą;
2. miršta katras bylininkas;
3. atsiranda byloj kriminalinio pobūdžio aplinkybė;
4. bylininkai nepasirenka naujų teisėjų mirusiųjų ar atmestųjų vieton.

Trečiųjų teismo darbas turi būti nutrauktas ir pats tesmas uždarytas, jei teismas neatlieka darbo skirtuoju bylininkų raštu laiku ir jei teismas nepabaigia darbą dar ir bylininku suteiktu jam papildomuoju laiku.

Trečiųjų teismas sprendžia balsų dauguma; teisėjai taria savo nuomones, kaip jiems sako jų sąžinė arba teisumo jausmas; jie gali neatsižiūrėti, ką kuriuo dalyku įsako įstatymas.

Sprendime turi būt pažymėti bylininkų ir teisėjų vardai ir pavardės, ieškovo reikalavimai, bylininkų įrodymai ir teismo sprendimo pagrindai. Sprendimas pasirašomas visų teisėjų; jei kurie jų nepasirašo sprendimą, tai pakanka daugumos teisėjų parašų; tuokart sprendimo jėga yra ta pati, kaip kad ir visų teisėjų pasirašyto sprendimo. Sprendimas skelbiamas bylininkams ir jų pasirašomas; o jei bylininkai nestoja teisman, tai sprendimas laikomas jiems paskelbtas tą dieną, kuri buvo skirta sprendimui paruošti.

Vykdymas.

300. - Po sprendimo paskelbimo trečiųjų teismo darbas laikomas baigtas; byla per 7 dienas turi būti siunčiama taikos teisėjui.

Bylininkas, kurio naudai esti išspręsta byla, gali išsiimti vykdomąjį raštą ir pasirūpinti įvykdyti trečiųjų teismo sprendimą.

Trečiųjų teismo sprendimai neskundžiami apelacijos keliu. Ir taikos teisėjas, kuriam būna atsiųsta byla su trečiųjų teismo sprendimu, žiūri tik, ar išpildytos trečiųjų teismo pastatytos jam bylininkų raštu sąlygos ir, tatai išžiūrėjęs, taria: išduoti bylinin-

kui... vykdomąjį raštą. Trečiųjų teismo sprendimas del bylininkų skundų naikinamas yra tais atsitikimais, kai jis esti padarytas po tam tikro laiko arba kai jis esti padarytas ne visų bylininkų pasirašytu susitarimu arba kai susitarimo sąlygos neišpildytos. Skundai šiais atvėjais turi būti teikiami tam taikos teisėjui, kuriam esti atsiųsta trečiųjų teismo byla. Taikos teisėjo sprendimas šiais skundais skundžiamas yra bendrąja tvarka.

Trečiųjų teismo sprendimo jėga, žinoma, neplečiama tiems asmenims, kurie visai nedalyvavo byloj; ji neplečiama ir dalykams, kurie nebuvo pavesti spręsti trečiųjų teismui ir neplečiama byloms, kurias trečiųjų teismas neturi teisės spręsti.

Nedalyvavę byloj asmens, kurių teisės esti užgautos trečiųjų teismo sprendimu, gali arba prašyti nustatytąja tvarka panaikinti trečiųjų teismo sprendimą arba kelti bylą del turto, kuris buvo trečiųjų teismo sprendimo objektu, bendrąja tvarka.

Teikti prašymams panaikinti trečiųjų tesmo sprendimą suteikiamas vienas mėnuo.

Jei trečiųjų teismas esti išsprendęs bylą, kuri nepriklauso jam spręsti (civ. pr. st. 1368 str.), tai taikos teisėjas pats ir bylininkų neprašomas turi naikinti tračiųjų teismo sprendimą. Civ. Pr. St. §§ 1367—1400. (Prof. Mačys, „Paskaitos", p. 309).

XIX TITULAS.

Baudžiamasis teismas.

De iudicio criminali.

(Kann. 1933—1959).

Literatūra: Noval, Comment., l. IV n. n. 735—750;
Wernz, Ius Decretal., VI;
Lega, De Iudic. vol. IV, n. 107 et seg.;
Vermeersch-Creusen, III, n. n. 257—275;
Rozin, Baudž. Procesas.

301. - 1. *Dėstymo tvarka.* Esminio skirtumo tarp ginčo ir baudžiamojo teismo procesų nėra; tai bendra šių dienų procesualistų nuomonė. Procesas, kaip *genus*, tėra vienas, o atskiros procedūros rūšys, kaip *species*, yra susidariusios vėliau. Tačiau,

baudžiamasis teismas turi savų ypatybių; jo objektas ir betarpis tikslas stovi arčiau prie visuomenės labo (bonum publicum).

Kodeksas I. C. XIX titulą įvardija: „De iudicio criminali“ (Baudžiamasis teismas). Teisingai pastebi Nova[1], kad čia: „nigrum patet latius rubro“ – turinys platesnis už įvardijimą. Turiny yra taisyklių, kurios apima ne vien baudžiamąjį teismą, bet ir *pabarimą* (de correptione), kuris kartais vartojamas baudžiamojo teismo vieton.

2. *Sąvoka.* Daryti baudžiamąjį teismą reiškia teisėtai nagrinėti ir išspręsti bažnytiniame tribunole nusikalstamojo darbo bylą, kad išaiškinus nusikaltimą ir jo kaltininką ir pritaikinus atatinkamą bausmę.

3. *Tikslas.* A) *Vidujinis tikslas* (finis intrinsecus). Esminis teismo uždavinys yra *dvejopas:* a) išaiškinti ir paskelbti nusikalstamąjį darbą, nusikaltimą (delictum declarare, idest ens iuridicum sive *quoad factum*, sive quoad imputabilitatem vel *auctorem*); b) bausmę pritaikinti (*įpliekti*) ar *paskelbti*, kad ji jau užtraukta (poenam infligere aut eandem declarare *incursam*).

B) *Viršujinis* tikslas (*finis extrinsecus*). Baudžiamojo teismo viršujinis tikslas yra tas pats, kaip ir bausmės. Išsemenčiai į tą klausimą atsako penktoji C. I. C. knyga.

5. Baudžiamojo teismo skirstymas.

1) *Tikslo* atžvilgiu baudžiamasis teismas gali būti: a) *emendatorium* iudicium t. y., grasos bei *pataisos teismas*, jei pirmų pirmiausia siekiama nusikaltėlio *pataisymas*; b) *vindicativum* iudicium, bausmės teismas, kuomet siekiama nusikaltimą nubausti ar papiktinimą atitaisyti (vindicta criminis seu reparatio scandali).

2). Artimojo objekto atžvilgiu (ratione obiecti proximi), t. y., paties *kaltinimo atžvilgiu*: a) *baudžiamasis* teismas (*criminale* iudicium), jei ieškoma, norima surasti, susekti *nusikalstasis darbas* (crimen comperendum) tikslu uždėti ar paskelbti bausmę; b) *bausmės* teismas (*poenale* iudicium), jei reikalaujama įpliekti, įvykdyti jau uždėtąją ar paskelbtąją bausmę.

3). Tolimojo objekto žvilgsniu (ratione obiecti remoti) baudžiamasis teismas tikra prasme yra (iudicium criminale proprium, non poenale): a) *nuteisiamasis* (condemnatorium), kurs turi tikslą nustatyti bausmę (determinatio poenae; can. 2217, § 1, 1°) ar jau nustatytąją pritaikinti (c. 2223); b) *paskelbiamasis* (decla-

ratorium), kurs turi tikslą paskelbti sprendimą, deklaruoti: 1. faktą esant tikrą ir baustiną (factum certum esse et vero criminosum); 2. kad nusikaltimo autorius yra tikrai kaltas; 3. kad nustatytoji bausmė jau ipso facto tikrai užtraukta (incursa).

4. *Istoriniu atžvilgiu seniau* būta *ketverlopos* baudžiamojo teismo sistemos, ar formos: *)

1) *Privatinio kaltinimo* forma (forma accusationis privatae), jei kaltintojas yra privatinis, fiziškai nuo teisėjo atskiras asmuo.

2) *Viešojo kaltinimo* forma (forma accusationis publica), jei kaltintojas taip pat yra fiziškai nuo teisėjo atskiras asmuo, bet *oficialinis* (persona publica), kaip valstybės gynėjas, prokuroras (promotor fiscalis). Kodekse I. C. teisingumo promotorius.

3) *Tardymo forma* (forma iudicii inquisitiva; rozysknoje načalo), kada kas įskundžia teisėjui nusikaltimą, neslimdamas kaltinimo pareigos; būtent, pranešama tik garsas (fama), nurodoma nusikaltimo pėdsakas, žymės; teisėjui pačiam paliekams pareiga susekti kaltininką, surinkti įrodymus ir juos apginti nuo kaltinamojo atrėmimų—tvirtinimų.

4) *Mišrioji teismo forma*, (forma iudicii mixta); šitoji forma susideda iš *tardymo ir kaltinimo* formų, kurios *seka viena po kitos*. Jei teisėjui iš gandų, iš įskundimo, iš teisingumo promotoriaus pranešimo ar iš kur kitur paaiškėja, kad įvyko koks nors nusikalstamasis darbas (delictum), pradedama, įstatymų numatyta tvarka, ypatingas (slaptas rengiamasis), tardymas, (inquisitio specialis secreta); ir tik tada, kada iš rengiamojo tardymo paaiškėja, kad ir apytikriai (saltem probabiliter), jog nusikaltimas tikrai yra; tada viešasis kaltintojas iškelia tikrąjį baudžiamąjį procesą (actio criminalis). Tuo būdu susidaro *mišrioji* baudžiamojo proceso forma, t. y. iš *tardymo* ir iš sekančio po jo *kaltinimo*

Kodekso kaltinimo tvarka.

302. - Veiklančioji, t. y. Kodekso teisė nustato tik *dvejopą proceso tvarką*: 1) *viešojo kaltinimo tvarką* (processus accusatorius publicus) ir 2) *mišriojo kaltinimo tvarką* (processus mixtus), t. y. iš tardymo ir kaltinimo.

---

*) Plg. Rosin, 265 psl. ir sek.

Čia neįskaitomi ekstraordinariniai tribunolai (tribunalia extraordinaria), kaip s. Officii ir kiti, kurie veikia savais įstatymais.

Baudžiamųjų sistemų apžvalga.

(Cfr. Noval, Comment., IV, n. n. 743–750).

1. Senosios romėnų teisės baudžiamoji sistema.

303. - *Actio popularis.* Iš kiekvieno nusikaltimo yra *dvejopos* rūšies žala (damnum): a) viena žala betarpė bei *rūšinė* (damnum immediatum, *specificum*), kuri tiesiog užkliudo tuo ar kitu būdu, užgauna atskirą asmenį, pav., vagystė; b) antroji žala tarpinė *generalinė* (damnum generale, mediatum); ta žala užgauna pačią visuomenę, nes ardo jos tvarką, ramumą, sukelia baimę, nerimastį; kas vienam padaryta kelia baimę kitiems; duoda piktą pavyzdį, kurs graso užkrėsti kitus ir t. t. Romėnų teisė (senoji), kad užkirtus kelią abiem žalom, buvo priėmus baudžiamojo kaltinimo sistemą, kuri leido kiekvienam *privatiniam piliečiui ginti* ne vien tik savo teises (ius proprium), kuomet jis pats betarpiai buvo nukentėjęs (actio civilis), bet lygiai ginti ir *visuo, menės teises* (ius reipublicae), nors tiesioginio nuostolio skundėjui nusikaltimas nebūtų padaręs. Tokia prasme pas romėnus buvo „*actio popularis* seu accusatio criminalis".

2. Baudžiamoji Dioklecijano sistema.

Privatinio kaltinimo sistema „actio popularis" buvo labai paprasta (simplex); joje aiškiai reiškiasi *trys asmenys*, reikalingi teismo esmei, t. y. teisėjas, ieškovas ir kaltinamasis (iudex, actor, reus). Bet tokia tvarka gali būti pakankama tik tada, kada visi piliečiai yra labai dori, teisūs ir rūpestingi del visuomenės labo (maxime honesti cives et solliciti de bono publico). Panaši tvarka pas romėnus buvo iš pradžios. Bet kuomet valstybė išsiplėtė, įsigalejo, puolė teisumas ir dora (honestas morum), privatiniu kaltinimu tenkintis nebuvo galima. Reikėjo kito, pastovesnio būdo baudžiamosioms byloms kelti. Išleista įstatymai, kuriais skiriama kaltintojams atlyginimas (praemia; Lex Alicia *Repetundarum*). Bet ir ta priemonė su laiku pasirodė nepakankama. Todel radosi rei-

kalas įvesti nuolatinį viešųjų kaltintojų institutą (accusatores publici). Jie buvo vadinami „quaestores“ ar „quaesitores“. Pirmykštė kvestorių pareiga buvo rinkti mokesčius (publicas pecunias conquirere). Diokiecijano laikas kvestoriai įgyja paprastųjų *tardytojų* reikšmės. Pagalias Justinijonas in Digestis galutinai nustato tardomąją teisę.

3. Baudžiamoji pirmųjų Bažnyčios amžių sistema.

Bažnyčia pačioje savo viešojo gyvenimo pradžioje pasirinko *privatinio kaltinimo sistemą* (systema accusationis privatae), derindama ją prie savo valdžios būdo, neatmesdama ir kitų teismo sistemų.

Kaltinimo forma Bažnyčia pasirinko iš Jus civile, vartodama tą pačią formulą, paduotą in L. 3 ff. De accusat. (Cf Devoti. lib. V tit. 1, § 5, nota 4).

Priimdama iš Ius Civile kaltinimo sistemą, Bažnyčia *įvedė modifikacijas*. Iš jų žymiausios *broliškas* ar meilingas įspėjimas (monitio fraterna aut caritativa), darytinas pirm pradedant kaltinimą (Mat, 18, 15); kita modifikacija buvo pirma mėginti patalsos priemonių, o tik paskiau imtis baudžiamųjų (poenas medicinales expreri antequam deveniatur [ad vindecativas, Cf. Lega, de Iud., vol. IV, n. 107).

4. Baudžiamoji Bažnyčios sistema po Inocento III iki 1880 metų birželio mėn. 11 d. instrukcijos.

Priimtoji *kaltinimo tvarka* (systema accusatorium), kad ir vartojama bažnytinėje procedūroje, negalėjo paliuosuoti Vyskupus nuo pareigos daryti tardymą ex officio (ab exercenda inquisitione *ex suo officio*, Lega, ibd. IV, n. 107). Tardymo tvarka ypač buvo taikoma, kad susekus nusikaltimus, iš kurių randasi pavojaus tiek pavieniams asmenims, tiek visai visuomenei. Iš tos priežasties tardymo sistema Bažnyčioje daugiausia buvo vartojama bylose prieš eretikus. Tardymo tvarką pilnai išvystė ir nustatė Inocentas III ir Bonifacas VIII (potissimum ad coercendam haereticam pravitatem). Inkvizicijos sutvarkymo uždavinys buvo ypač nustatyti, taisyklę, kad tardymo procese figuruotų *trys atskiri* (etsi moraliter saltem) asmens: teisėjas, skundėjas ir kaltinamasis (iudex, actor,

reus), kad tuo būdu teismo forma būtų išlaikyta (Lega, De Iudic., IV, n. 108 p. 153). Ligi tol griežtai laikytasi dėsnio *neminem posse iudicari et damnari priusquam legitimos habeat praesentes accusatores* (niekas negali būti teisiamas ir smerkiamas be čia pat esančių teisėtų skundėjų). Inocentas III pasirūpino suderinti *tardymą ex officio* su kaltinimu (inquisitionem ex officio cum accusatione). Ir tarėsi patobulinęs tardymo procesą nustatydamas in cap. 24. X, *De accusat.* etc. V, 1, kad nesant kaltintojo, jį gali atstoti ir pavaduoti „fama" (gandas), viešoji nuomonė (clamor). Tuo būdu procese figuruoja *du fiziniai asmens*: teisėjas ir kaltininkas (duae personae physicae iudex et reus), o *trečiąjį asmenį, kaltintoją, atstoja gandas* (fama denuntians aut clamor deferens). „Innocentius III huc adlaboravit, nimirum ad inquisitionem ex officio conciliandum cum accusatione, et ratus est processui inquisitivo se omnem contulisse perfectionem quando in cap. 24, X, De accust. etc., V, 1, statuit inquisitioni, esse locum quum, denuntiante fama vel deferente clamore, quasi accusatore praeesente, iudex suum exsequitur officium, inquirendo an iste rumor revera crimin's accusat auctores" (Lega, ibd.). Tas teismo esminių asmenų skirstymas (distinctio) su laiku tapo išvystytas labiau, įvedus kaikurioms valstybėms *atskirą viešojo kaltinimo institutą Valstybės kaltintojo ar fisko reikalų gynėjo pavidale* (*promotor fiscalis*), ypač kriminalinėje procedūroje. Bažnyčia, priėmė tą praktiką savo procedūroje: tuo būdu susidarė trys atskiri asmenys non tantum moraliter, sed physice, nes šalia vedančio tardymo procesą *teisėjo* stojo *atskiras kaltintojo* asmuo (promotor fiscalis), kurs ir atlieka kaltinimo, ypač baudžiamojo, pareigą. Ta praktika iš pradžios teturėjo tik partikularinio statuto reikšmės, o nuo 11 birželio *1880 metų virto genealiniu įstatymu* (lex generalis), kuomet buvo išleista *Instructio* S. C. EE. et RR. nors ir ši Instrukctija tebuvo išleista tik Italijai, bet savo pobūdžiu ji yra visuotina. Tuo būdu buvo įvestas teisingumo promotoriaus institutas; bet „accusatio privata seu actio popularis" nebuvo tuomet panaikinta. Kodekso teisė tepanaikino privatinį kaltinimą (accusationem privatam), suteikdama kaltinimo teisę išimtinai teisingumo promotoriui (c. 1934).

5. Bažnyčios baudžiamoji sistema paskutiniais laikais prieš C. I. C. paskelbimą.

1880 metų instrukcija nagrinėti disciplinarinėms ir krimnalinėms dvasininkų byloms, palikdama ir tardymo ir kaltinimo tvarką, įveda naują mišriojo proceso tvarką, sudarytą iš tardymo ir kaltinimo, kurie atliekami ne vienkart, bet vienas po kito taip, jog tardymas (inquisitio) būtinai daromas pirm kaltinimo (accusatio).

6. Baudžiamoji sistema šių laikų civiliniuose kodeksuose.

Inocento III ir Bonifaco VIII tardymo tvarka (processus inquisitionis), įvestoji 13 amžiuje, iš bažnytinių kūrijų perėjo į pasaulines, ir pasauliniai teismai iki 18 amžiaus pradžios visur Europoje buvo tvarkomi bemaž išimtinai tardymo procedūros sistema (Lega, De Iud. crim. V, n. 108). Vėliau atsirado mišrusis procesas, kurs šiandien visur yra įsigalėjęs. Ta tvarka susideda iš tardymo ir kaltinimo (inquisitio et accusatio sunt duae partes successivae unius eiusdemque iudicii). Pirmoji dalis yra slapta ir vadinama paprastai rengiamuoju tardymu, indagacija (instructoria pars, indagatoria, summaria); antroji dalis yra vieša ir vadinama teismu (plenaria, publicum iudicium). Kaltinimo pareigą atlieka valdžios organai (magistratus publicus): valstybės prokuratūra ar gynėjai; viešieji kaltintojai (Promotor fiscalis, promotor Reipublicae). Privatiniai kaltintojai neleidžiami, ar leidžiama jiems tik tiek leistis į kaltinimo darbą, kiek jie prisigretina prie prokuratūros (civil. ieškovas).

Pasaulinių teismų sutvarkymas pripažįsta du partikularinius teismo institutus (duo instituta iuridica particularia), t. y. teismų viešumą (publicitas iudiciorum) ir prisiekusiųjų sprendėjų institutą (iudices iurati). Bažnyčios Kodeksas sprendėjų instituto nežymi, o viešumą nustato 1640 kanonas (cf. n. 61, § 2).

7. Kodekso įvestieji į baudžiamojo teismo sistemą pakeitimai.

304. - Tie pakeitimai yra:

1) dvejopos proceso sistemos nustatymas ir 2) teisminio pabarimo įvedimas.

1) Atmetęs kitas teismo sistemas, Kodeksas palieka ir nustato dvejopą baudžiamojo proceso tvarką: a) viešojo kaltinimo tvarką (processus accusatorius publicus) ir b) mišriojo proceso tvarką (processus *mixtus* ex inquisitione et accusatione). Kaltinimo tvarka vartojama šiais dviem atsitikimais: kuomet *delictum est notorium et omnino certum* (c. 1939). ir kuomet reikia susekti ar paskelbti nusikaltimas, kuriam netaikomas teismo pabarimas (c. 1947).

305. - 2) Kitas labai žymus senosios teisės pakeitimas yra *teisminio pabarimo* (correptio iudicialis) įvedimas. Kodeksas deda Ordinarams pareigą vartoti tam tikrais, įstatyme nurodytais atsitikimais tą korepcijos priemonę, kaip išdėstyta trečiame šio titulo skyriuje (cfr. §§ 329—333).

Titulo medžiaga ir jos suskirstymas.

306. - Kodeksas I. C. šioje dalyje tepaduoda tik tas baudžiamojo teismo normas, kurios baudžiamajam procesui yra ypatingos (peculiares). Visur kitur reik laikytis taisyklių, išdėtų šios knygos pirmoje sekcijoje, bausmių gi pritaikyme penktos knygos nuostatų (c. 1959).

Baudžiamojo teismo medžiaga yra padalyta į *penkis skyrius*; iš jų vienas preliminarinis, būtent:

Preliminarinis skyrius kalba apie baudžiamojo teismo objektą bei tikslą (c. 1933);

kiti keturi yra:

I skyrius. Kaltinimas ir įskundimas (de accusatoria actione et denuntiatione);

II skyrius. Tardymas (de inquisitione);

III skyrius. Nusikaltusiojo pabatimas, jei baudžiamasis teismas gali ar privalo būti išvengtas (de correptione delinquentis);

IV skyrius. Baudžiamojo proceso pradėjimas ir kaltinamojo šaukimas į kvotą (de instructione processus criminalis et de rei constitutione).

PRELIMINARINIS SKYRIUS.

Baudžiamojo teismo objektas, tikslas ir forma aplamai.

(Kann. 1933).

Literatūra: Noval, n. n. 751–761;
Eichmann, § 75;
Lega, t. IV;
Verm.-Creusen, III, n. n. 257 ss.

1. Kurie nusikaltimai yra baudžiamojo teismo objektu?

307. - Baudžiamojo teismo objektu tegali būti tik *viešieji nusikaltimai* (delicta publica), t. y., teismo nagrinėjimas gali būti tik viršujasis ir mirtinai pakaltinamasis nusikalstamasis darbas, grasomas bausme. „Nomine delicti intellgitur externa et moraliter imputabilis legis (aut praecepti) violatio cui addita sit *sanctio canonica* saltem indeterminata (c. 2195). Bausmė gali būti prikergta įstatymui: a) ar jį leidžiant; b) ar vėliau (c. 2221); c) ar ankščiau (c. 2222; 2229). Bausmė yra *apibrėžta* (determinata), jei pats įstatymas ar įsakymas ją *įsakmiai* (taxative), nustato; neapibrėžta (indeterminata), jei paliekama nustatyti ją vyresnybės išmintingai nuožiūrai (c. 2217, § 1). Nuodėmės (peccata) nėra teismo dalykas (de internis non iudicat praetor).

Viešieji ir slaptieji nusikaltimai.

308. - „Delictum publicum" ir „occultum" reik imti 2197 kanono prasme. *Slapitieji* nusikaltimai (formaliter aut materialiter occulta) teismui nepasiduoda. Čia yra skirtumo tarp senosios ir naujosios teisės. *Seniau* nusikaltimas buvo laikomas *v ešu ar ne*, žiūrint to, ar jis buvo galima įrodyti teisme (quod poterat in iudicio probari); tam gana buvo numatyti *du be pirekąištų*

liudytojus omni exceptione maiores). *Naujoji* teisė reikalauja, kad nusikaltimas būtų griežta prasme viešas (delictum publicum). Tokiu būdu C. I. C. žymiai sumažino skundimų ir bylų skaitlių.

Can.. 1933, § 1. Delicta quae cadunt sub criminali iudicio sunt delicta publica.

2. Nusikaltimai išimtieji iš baudžiamosios teismo tvarkos.

309. - Yra eilė nusikaltimų, kad ir tikrai viešų, kurie yra *išimti* iš po ordinarinių teismų valdžios; jie paliekami *ypatingam administratyviniam* nagrinėjimui ir nubaudimui. Jie nurodyti kan. 2168—2194. Yra tai nusižengimai kanoniškosios rezidencijos įstatymui, konkubinatas, klebonų savo pareigose apsileidimas, suspensio ex informata conscientia.

Can. 1933, § 2. Excipiuntur delicta plectenda sanctionibus poenalibus de qubus in can. 2168—2194.

3. Mišriosios kompetencijos nusikaltimai.

310. - Mišriosios kompetencijos nusikaltimams nagrinėti bei teisti taikoma *prevencijos* teisė (c. 1553, § 2). Mišriosios kompetencijos nusikaltimai yra tie, kuriems bausmes nustato ir valstybės įstatymai ir kanonų teisė. Ordinaras neprivalo teisti mišriosios kompetencijos nusikaltimų, jei kaltininkas yra pasaulietis ir jei pasaulinis teismas ar valdžia kibdama į nusikaltusįjį, pakankamai apsaugoja visuomenės labą (bonum publicum). Jeigu civilinė valdžia (magistratus civilis) viešojo labo pakankamai neapsaugojo (bono publico satis non consulit), Bažnyčios valdžia privalo imtis kanonų teisės priemonių. Pav., žmogžudystė padaryta bažnyčioje. Pasaulinis teismas baudžia žmogžudį, bet apleidžia šventos vietos aplinkybę (circumstantiam loci sacri).

Jei kaltininkas yra ne pasaulietis (laicus), bet dvasiškis (clericus), Ordinaras neprivalo tenkintis pasauliniu teismu, nebent konkordatas tą dalyką kitaip būtų sutvarkęs. Prevencija taip pat nepaliuosuoja Ordinaro nuo prasikaltusio dvasininko baudimo, nes paėmus domėn dvasiškių padėtį, savy ir savo prigimtimi nepatenkinama visuomenės labas, jei tik vien civilinė valdžia baus dvasiškius.

Can. 1933, § 3. In delictis mixti fori Ordinarii regulariter ne procedant cum reus laicus est et civilis magistratus, in reum animadvertens, publico bono satis consulit

Atsitikime, kada tas pats asmuo, dviejų bažnytinių viršininkų pavaldinys, tuo pat veiksmu abiem nusikalsta, bendrai, abiejų yra baudžiamas, nes tiek yra bausmių kiek nusikaltimų (c. 2224, § 1).

4. Vidujinis bažnytinio baudžiamojo teismo tikslas.

311. - *Vidujinis* (intrinsecus) bažnytinio baudžiamojo teismo *tikslas*: yra susekti nusikaltimas, paskelbti jam atatinkama bausmė ir ji pritaikinti. Bausmėms skirti bei *įpliekti* (infligere) ir paskelbti paprastai yra reikalingas teismas. Kanonas 1933, § 4 leidžia kaikurias baudžiamasias priemones vartoti įsakymo būdu, be teismo (etiam per modum praecepti extra iudicium); todel *a sensu contrario* kitais atžvilgiais bausmės tegali būti vartojamos ar įpliekiamos tik teismo tvarka.

Baudimas valdžios įsakymais be teismo.

312. - Nėra reikalinga teismo tvarka skiriant *atgailą, baudžiamąją priemonę, ekskomuniką, suspensa interdiktą*, jei nusikaltimas yra aiškus; tuomet teisėtas vyresnysis gali elgtis įsakymo tvarka, be teismo.

Can. 1933, § 4. Poenitentia, remedium poenale, excommunicatio suspensio, interdictum, dummodo delictum certum sit infligi possunt etiam per modum praecepti extra iudicium.

Visos tos rūšies bausmės yra lengvesnės, turi gydomųjų bausmių pobūdį, yra lengviau įvykdomos, be ypatingos vykdomosios valdžios organų pagalbos. Tačiau, ir toms bausmėms skirti yra *reikalinga tula tvarka* būtent, ne teisminė procedūra, bet administratyvinis nusikalstojo darbo patikrinimas ir susekimas. Toks, baudžiamasis įsakymas turi vietos ypač del peržengimo ir laužymo partikularinių įsakymų (praeceptum particulare) iš 2310 kanono, Cfr. kan. 2225. Kada bausmės yra įstatymo nustatytos (latae a iure), jos negali būti kitaip taikomos, kaip tik paskel-

blamajam teisme (in iudicio declaratorio); kada tas bausmes įstatymu einant (ferendae sententiae a iure aut ab homine), turi uždėti asmuo, generaliniu įsakymu, jos uždedamos pasmerkiamajam teisme (in iudicio condemnatorio).

5. Kas gali bausti be teismo.

(Cfr. Noval, 757; Card. Lega, De del. et. poen., 112).

313. - A). *Ordinaras* turi teisę vartoti tam tikras baudžiamąsias priemones, šiomis tačiau sąlygomis: a) jei nusikaltimas niekam nėra žinomas ar težinomas tik vienam kitam asmeniui, kurie to kitiems nepaskelbs (delictum occultum materialiter ex c. 2197, 4º); b) kada faktas yra žinomas, bet nežinomas kaltinamo pakaltinamumas (imputabilitas), nežinoma, ant kiek jis yra už nusikaltimą atsakomingas (quoad imputabilitatem, occultum *formaliter*, c. 2197); 3) kada pats nusikaltimas yra aiškus (dummodo delictum certum sit, c. c. 2233, § 1; 1933, § 4); 4) kada žinome nusikaltimą dar neįsisenėjus. Esant toms sąlygoms Ordinaro (ne Generalvikaro, c. 2220, § 2), gali būti pavartotos šios priemonės:

1) *slaptosios baudžiamosios priemonės* (remedia poenalia secreta; cf. c. 2309, § 5), kada pakaltinamumas (imputabilitas) yra žinomas iš argumentų, duodančių moralinę tikrybę; pav., tam tikros žymės (indicia) ir nors vieno ištikimo asmens liudijimas;

2) *viešosios baudžiamosios priemonės* (remedia poenalia publica, c. 2309, § 3), t. y. viešas kaltininko nubaudimas, kuriam nusikaltimas teisėtai nurodytas bei konstatuotas, kad galėtų teisintis (contestatum pro impugnatione), arba kurs *ne teisme* yra prisipažinęs (extra iudicium). Įrodymui reik ir yra gana dviejų patikimų asmenų liudijimo;

3) *cenzuros*, kurias gali taikyti: a) įstatymo ar generalinio įsakymo keliu, jei turi įstatymų leidžiamąją valdžią, kanonų 2220, § 1 norma, ar *partikularinio įsakymo* keliu, kanono 2221 norma; b) kanonų 2242, § 3 norma, būtent bausdamas atkaklų kaltininką c) pirma įspėjus, kanonų 2233, § 2; 2242, §§ 2, 3 norma; d) kanono 2258, § 2 norma, kur sakoma, kad tik Apaštališkas Sostas gali nustatyti, kad kas nors būtų laikomas vengtinu (vitandus) ekskomunikuotu;

4) *suspensa „ex informata conscientia"* (in clericos suos subditos), kada nusikaltimas yra slaptas, kanono 2186 ir sek. norma;

5) kitos teisingos bausmės, kad ir be įspėjimo ar grasinimo kanono 2222 norma, jei tikrai yra papiktinimas ar didis įstatymo sulaužymas;

6) sutrumpinto (sumarinio) proceso tvarka su reliatyvėmis bausmėmis; einant kanonų 2168—2185 norma;

7) vienuolio pašalinimas, kanono 653 norma, arba pašalinimo paskelbimas, kanono 646 norma, jei Ordinaras yra vienuolis;

8) *draudimas* priimti šventimus kanonų 970, 2222, § 2 norma ir nesuteikimas *atleidimo (dimissorialium) raštų* iš kanonų 958, 964 normos;

9) drausmės administratyvinės priemonės (provisiones gubernativae), apie kurias kalba 2222, § 2 kanonas; būtent, uždraudimas priimti šventimus, kanonų 970, 958, 964 norma; pašalinimo iš oficijos, teisės norma (c. 2222, § 2);

10) drausmės priemonių apie pamokslų sakymą, kanonų 1340, §§ 2, 3 (cf. Normae pro sacra predicatione, S. C. Consist. 28 iun. 1917, n. 29 sq.);

11) *ypatingasis kaltinamojo tardymas*, jei nusikaltimas nėra visai žinomas ar visai tikras (c. 1989, § 1); paaiškėjus slaptojo tardymo rezultatams, Ordinaras duoda dekretą, kuriuo: a) skelbia kad tardymas panaikinamas (c. 1946, § 2, n. 1) ar b) kaltinamajam daromas įspėjimas (ibd n. 3⁰); ar c) duodamas teisminis pabarimas (correptio iudicialis) k. 1947 sek. ar daromas teismas (c. 1954).

B) Ne Ordinaras, o *kitas viršininkas*, turįs jurisdikcionalinę valdžią (non dominativam, sed jurisdictionalem tantum) gali:

1) imtis taikymo cenzurų partikularinio įsakymo tvarka (ad modum praecepti particularis);

2) bausti nusikaltėlį kanono 2222 norma;

3) negali taikyti cenzurų generalinio įsakymo tvarka (ad modum praecepti generalis);

4) negali daryti įspėjimų ir pabarimų (monitiones et correptiones).

C) *Vienuolių nekunigų* išimtų iš po Vyskupo valdžios Viršininkas gali:

1) vienuolį pašalinti, kanono 653 norma, arba paskelbti pašalintu, kanono 646 norma;

2) pavartoti administratyvines priemones, apie kurias kalba 2222, § 2 kanonas, kurių pirmoji yra kanono 956 ir to paties 2222 galia nedavimas liudijimų reikalaujamų 993, 3º kanono.

D) *Kiekvienas viršininkas*:

1) kanono 2222, § 2 galia, gali išvengimui papiktinimų uždrausti kunigui, savo pavaldiniui, kunigauti (exercitium sacri ordinis) ir net, įstatymo norma, pasalinti iš užimamos vietos;

2) savo valdomąja ar tvarkomąja valdžia (potestate *dominativa* et *oeconomica*) gali savo pavaldiniams įpliekti bausme kurios yra nustatytos įstatymuose ar įstatuose (poenae constitutionales);

3) apžadų galia gali davinėti savo pavaldiniams, vardan paklusnumo dorybės, liepimus ar įsakymus subpeccato mortali, uždrausti eiti prie šv. komunijos, kanono 595, § 3 norma.

Trijų paskutinių punktų valdžia priklauso taip pat ir vienuolių viršininkėms (superiorisoms).

E) Kai del *Viršininkų ne Ordinarų* pirmu žvilgsniu atrodo kad jie negali duoti įspėjimų ir įsakymų, nes tie dalykai rezervuojami Ordinarams. Dalykas, tačiau, yra toks; kada įspėjimai ar įsakymai vartojami kaip bausmė ar papeikimas, tada laikom baudžiamomis priemonėmis ir yra rezervuoti Ordinarams. Bet kada įspėjimas yra pavartotas kaip būsimos cenzuros grasinimas o įsakymas (praeceptem), kaip paprastas liepimas (iussum), tada jie gali būti duodami ir paprastųjų Viršininkų, ne Ordinarų (Noval, 1. c.).

PIRMASIS SKYRIUS.

Kaltinimas ir įskundimas.

De accusatoria actione et denuntiatione.

(cc. 1934—1938).

Literatūra: Noval, n. n. 762—769;
Eichmann, § 76;
Lega, De Iud. IV p. 158.

1. Sąvoka, skirstymas.

314. - A) *Kelti baudžiamasis kaltinimas* reiškia skųsti teisman nusikaltimą, kad būtų nubaustas.

Bausmės ieškinys (actio poenalis) yra teisė kreiptis į teismą, kad būtų įvykdyta ar pritaikinta bausmė.

B) *Įskundimas* (denuntiatio) yra svetimo nusikaltimo pranešimas atatinkamai vyresnybei.

Įskundimas gali būti:

1) *evangeliškasis* arba iš meilės (evangelica seu caritativa), kada norima nusikaltėlis pataisyti, o ne bausmę uždėti. Čia einama Evangelijas nurodymais, ex iure divino (Mat. 18, 15—17);

2) *teisminis* (iudicialis), įvestas ne įstatymo, bet papročio keliu (Lega, de Iud. IV 158 pag.), tikslu nubausti nusikaltimą; tasai dar buvo skirstomas į a) paprastą įskundimą (simplex denuntiatio), tikslu atitaisyti visuomenės tvarką; b) skundą (querela) tikslu: 1.º atitaisyti žalą, pav, atšaukti smeižtą; 2.º ar kad būtų paskirta bausmė, nesitenkinant atitaisymu.

Kodekse I. Č. to skirstymo nėra: privatinis ieškovas gali tik nuostolių bei žalos atlyginimo ieškoti.

3) Kanoninis įskundimas (denuntiatio *cononica*) galiojąs tik iš kanonų teisės, ne iš civilinių.

2 Kaltinimas.

315. - Kaltinimo teisė ir pareiga išimtiniai pavedama teisingumo promotoriui.

Can. 1634. Actio seu accusatio criminalis uni promotori iustitiae, ceteris omnibus exclusis reservatur.

Promotoriaus pareigų tarpe reikia pažymėti: 1) sustatyti ir pateikti teismui skundimą ir kaltinamąjį aktą (c. 1955); 2) remti kaltinimą atatinkamais įrodymais; 3) kelti reikalingas ekscepcijas prieš asmenis bei jų veiksmus, lygiai ir prieš teisėjų asmenis ar tribunolą, kada teisingumas to reikalauja; 4) daryti išvadas, reikšti savo nuomonę del kaltinamojo ir advokato defensijų 5) skųsti neteisėtą ar niekiną sprendimą.

Kada teisingumo promotorius savo pareigose apsileidžia Ordinaras imasi priemonių trūkumams pašalinti ar atitaisyti.

Kaltinimą kelti teturi teisės tik vienas teisingumo promotorius. Tos teisės neturi nei civilinis ieškovas (*querelans*), kurs prašo skriaudą atitaisyti, nei įskundikas (denuntians). Iš viso to matyt įstatymo noras sumažinti kaltinimo teisę ir tuo pačiu sumateismininių skundų skaičių.

3. Įskundimas (Denuntiatio, Anzeige).

316. - Baudžiamasis *kaltinimas* kelti išimtinai priklauso teisingumo promotoriui (c. 1934). Privatiniai asmens tikintieji (quilibet fidelium) turi teisę, o kartais tam tikromis aplinkybėmis ir pareigą *įskųsti* (pranešti, denuncijuoti) svetimus nusikaltimus. Įskundimas privalo būti daromas gryna intencija, t. y. ne tam kad pakenkus nusikaltusiam (cf. c. 1942, § 2), bet tik reikalaujant atsiteisimo (satisfactio), nuostolių atlyginimo ar iš *teisingumo uolumo* (studium iustitiae), kad papiktinimą pašalinus ar atitolinus piktą.

> Can. 1935. § 1. Qulibet tamen fidelium semper potest delictum alterius denuntiare ad satisfactionem petendam vel etiam studio iustitiae ad alicuius scandali vel mali reparationem.

Teisę skųsti turi kiekvienas, neišskiriant ir tų, kurie kitais atvejais tam netinka (inhabiles), nes panašus pranešimas teduoda tik progos bylai iškelti (provocatur iudicium). Tas kanono paragrafas duoda teisę apšmeižtajam ar nuskaustojam skųstis reikalaujant atsiteisimo (ad satisfactionem petendam). Kas nukentėjo tiesioginai, pav,. nustojo daikto, ar netiesioginai,. tėvui žuvo sūnus, gali skųstis reikalaudamas nuostolių atlyginimo (denunti are ad damnum sibi resarciendum); tuo atveju jo skundas vadinama *civiliniu ieškiniu* baudžiamajame teisme (actio civilis ex delicto, c. 2210, § 1, 2°) ar stačiai *skundas* (*querela*).

„Studium iustitiae“ (*teisingumo uolumas*) reiškiasi tuomet, kada įskundimas daromas tikslu atitaisyti papiktinimą, t. y. kada skundėjas nori atitaisyti ar atitolinti dvasinį piktą (malum spirituale), kurs glūdi kokiame nors išviršiniame paraginime nusidėti. Skųsti „studio iustitiae“ kiekvienam svarbu, nes V. Jėzus kiekvienam liepė rūpintis savo artimu.

Įskųsti teismui privalo ypač tas, kas turi tokią pareigą iš įstatymo, iš ypatingo teisėto įsakymo ar iš pačios prigimties teisės dėl pavojaus religijai ar dėl grasančio visuomenei pikto.

Can. 1935, § 2. Imo obligatio denuntiationis urget quotiescumque ad id quis adigitur sive lege vel peculiari legitimo praecepto, sive ex ipsa naturali lege ob fidei vel religionis periculum vel aliud imminens publicum malum.

4 Įskundimo tvarka.

317. - Įskundimas, kada jis turi kanoniško įskundimo pobūdį, paduodamas Ordinarui raštu ar pareiškiamas žodžiais Kūrijos kancleriui, dekanui, ar klebonui, kurie pareiškimą, jei jis padarytas gyvu žodžiu, privalo surašyti ir tuojau siųsti Ordinarui.

Įskundimas turi [kanonišką] pobūdį, kada jis yra taikomas prašalinimui kokio nors pikto ar kokio nors gero įgyvendinimui, kada daromas su tikslu įvykdyti kanonų uždėtąją pareigą, kaip pasakyta 1935 kanone.

Skundas (querela), civilinis ieškinys dėl nuostolių ir kiti jam panašūs įskundimai sulig galimybe daromi pačiam Ordinarui ar teisingumo promotoriui, kaip rodo 1937 kanonas, kad nusikaltimas be reikalo nebūtų kitų sužinotas. Racijos kodel įskundimas nedaromas oficiolui žemiau bus nuordytos, prie 1955 kanono.

Anonymai.

Į *bevardžius bei anonyminius* įskundimus paprastai nekreipiama domės.

Can. 1936. Denuntiatio scriptis a denuntiante subsignatis vel oretenus fieri debet loci Ordinario, vel cancellario Curiae vel vicariis foraneis vel parochis, a quibus tamen, si viva voce facta fuerit, scriptis est consignanda et statim ad Ordinarium deferenda.

Įskundėjas, paremdamas savo įskundimą, privalo pateikti teisingumo promotoriui įrodomąją medžiagą.

Can. 1937. Qui delictum denuntiat debet promotori iustitiae adiumenta suppeditare ad eiusdem delicti probationem.

Skundžiamieji nusikaltimai.

Bylos del *įžeidimo* ar šlovės nuplėšimo *(actio iniuriarum* aut diffamationis) paprastai laikomos *privatinio pobūdžio* bylomis ir neduoda priežasčių viešam kaltinimui. Nukentėjęs gali ir turi teisę įžeidimą dovanoti, nes tiesioginiai jis vienas čia paliestas. Todel teisingumo promotorius negali kelti baudžiamosios bylos del įžeidimo ar šlovės nuplėšimo, pirma negavęs įžeistojo skundo ar pareiškimo. Tos rūšies nusikaltimai vadinami *skundžiamaisiais nusikaltimais* (Antragsdelikte, Elchm. 201 p.).

Can. 1938, § 1. In causa iniuniarum aut diffamationis ut actio criminalis instituatur, requiritur praevia denuntiatio aut querela partis laesae.

Bet ir del tų dalykų gali būti pradėta baudžiamoji byla *ex offic o* ir nepriklausomai nuo įskundimo (Anzeige) ar skundo (Beschwerde), kada atsitiko sunkus įžeidimas ar šlovės nuplėšimas *dvasininkui ar vienuoliui*, ypač jei jis užima aukštą vietą. Tais atvejais yra užgaunamas visuomenės labas. Baudžiamoji byla gali būti iškelta ex officio ir tada, kada minėtus nusikaltimus yra padarę dvasininkai ar vienuoliai (cfr. c. 2207, n. 1).

§ 2. Sed si agatur de iniuria aut diffamatione gravi, clerico vel religioso, praesertim in dignitate constituto, illata, aut quam clericus vel religiosus alii intulerit, actio crimialis institui potest etiam ex officio.

ANTRASIS SKYRIUS.

Tardymas.

De inquisitione.

(Kann. 1936—1946).

Literatūra: Noval, n. n. 770—782;
Eichmann, § 77;
Lega, de Iudic. IV.

1. Sąvoka ir skirstymas.

318. - Tardymas aplamai imant reiškia kurio nors dalyko susekimą. Teisminis tardymas specialine prasme reiškia nusikaltimo ir jo kaltininko teisėtą susekimą.

Tardymas *objekto atžvilgiu* esti: 1) *generalis* — ieškoma susekti ir išaiškinti bendrai bet kurį nusikalstamą darbą ir jo kaltininką; pav., ar kurioje parapijoje atsitinka ir kaip daug vagysčių, žmogžudysčių; ar kuriame vienuolyne yra laužomas tas ar kitas regulos straipsnis ir kas bendrai laužo. 2) *ypatingasis* tardymas, kada ieškoma susekti ir nusikaltimą ir jo autorių *in specie* t. y. *in individuo*; pav., ar klebonas N yra nusikaltęs netikusiu savo beneficijos valdymu, ar piktam apversdamas Bažnyčios turtą (cfr. cc. 1939, § 1; 1941, § 1).

Kitas tardymo suskirstymas išteka iš jo tikslo.

Tikslo atžvilgiu tardymas gali būti *teisminis ir neteisminis*. Neteisminis tardymas yra daromas pirm taikant baudžiamąsias priemones (remedia poenalia, c. 2306 ir sek.). Jis vadinas neteisminiu tardymu (extraiudicialis inquisitio, nes turi *tarpinį neteisminį tikslą*, ką rodo jau minėtos baudžiamosios priemonės (remedia poenalia).

Teisminis tardymas eina pirm baudžiamojo teismo, kuomet daromas *mišrusis procesas*, t. y. jei nusikaltimas nėra visai žinomas (notorius) ar nėra tikras (non omnino certum delictum, c. 1939, § 1). Tas tardymas yra: a) atliekamas procedūros tasyklėmis; b) jo tikslas patraukti kaltinamąjį teisman; c) saugojama teisminė forma, t. yra daromas prie aktuaro bei sekretoriaus, surašomas ir kaip reikiant pasirašomas.

Tiesioginis neteisminio tardymo tikslas yra surinkti reikalingas įvyklo žinias, kad jomis būtų galima pamatuotai remtis

vartojant baudžiamąsias priemones (remedia poenalia), kad iškilus rekursui (in casu recursus) del baudžiamosios priemonės pavartojimo, būtų ganėtinų nusikaltimo įrodymų.

Teisminio tardymo tiesioginis tikslas yra surinkti pilnesnių žinių, kad jomis būtų galima įrodyti reikalą kelti baudžiamąjį procesą; kad galima būtų pamatuoti tvirtinimus, iškilus apelacijai ar atsikirtimui (exceptio).

Baudžiamosios priemonės (remedia poenalia) vienos yra slaptos, kitos—viešos. Taikymui slaptųjų baudžiamųjų priemonių (c. 2309, § 1) užtenka *puspilnio* įrodymo (Lega, De Iudic. IV, n. 287). Tačiau, tokio įrodymo negana, kada taikomos viešosios (publica) baudžiamosios priemonės, nes kan. 2309, § 3 reikalauja, kad kaltininkas būtų *prisipažinęs ar jo kaltė aiškiai įrodyta* (convictus aut confessus), kam reikia *dviejų liudytojų ar kito pilno įrodymo.*

Formos atžvilgiu neteisminis tardymas skiriasi nuo teisminio: a) neteisminis tardymas gali įvykti renkant įrodymus kaltinamojo neišklausius (reo inaudito); nėra reikalo įrodymų kaltinamajam pranešinėti. *Viešasis įspėjimas* ar *pabarimas* (in casibus monitionis vel correptionis publicae) negali būti daromi jei kaltė nįrodyta ar kaltininkas neprisipažino (in reum convictum vel confessum). Vargu gi gali būti kam kaltė įrodyta legaliai (etsi extraiudiciaiiter), jei jam nebus žinomi nei nusikalstamasis darbas, nei jo įrodymai, b) viršujajai neteisminio tardymo formai išlaikyti gana yra kokio nors akto, iš kurio būtų aišku kaltinimą esant pamatuotą, pav., prisipažinimas, dviejų - trijų patikimų liudytojų parodymas.

Teisminio tardymo vidujinė forma (forma interna) reikalauja kad tardymo žinios būtų pateikiamos kaltinamajam, kad jis turėtų galimybės gintis, nes visi aktai ir įrodymai privalo būti surinkti ginčo tvarka (omnia acta et probata confici debent in contradictorio). Reikalui esant, kaltinamajam reikalaujant, įrodymai privalo būti jam drauge su liudytojų vardais parodyti.

Viršujoji forma privalo būti užlaikyta griežtai saugojant teisino procedūros taisykles (aktuaras, parašai ir t. p.).

Rengiamasis tardymas.

319. - Jei nusikalstamasis darbas yra viešai žinomas (notorius) ir įvykęs taip, kad jokiu būdu negali būti užsigintas ar pateisintas (iš kan. 2199 ir sek.; 2167 n. 3) ar jei kaltumas iš kitur yra tikrai žinomas, teisingumo promotorius gali tuojau iškelti kompetentingame teisme bylą, remdamasis kan. 1559, § 3; 1561, § 1; 1566. Teismas, įgavęs kaltinamąjį raštą (libellus materialis) šaukia kaltinamąjį teisman (cc. 1706 ir sek.; 1711 ir sek.). Bet kuomet nusikaltimas *nėra viešai žinomas* (notorius), kada apie nusikaltimą težinoma tik iš paskalų ir viešų gandų (ex rumore et publica fama), ar iš įskundimo (denuntiatio ar iš skundo del nuostolių (ex querela damni), ar iš Ordinaro darytojo generalinio tardymo, ar iš kitos bet kurios priežasties,— visais tais atsitikimais, pirm negu kaltinamasis bus patrauktas teisman atsakyti, daromas specialis tardymas, kad susekus, ar ir ant kiek jis yra pakaltintinas.

> Can. 1939, § 1. Si delictum nec notorium sit nec omnino certum, sed innotuerit sive ex rumore et publica fama, sive ex denuntiatione, sive ex querela damni, sive ex inquisitione generali ab Ordinario facta, sive alia quavis ratione, antequam quis citetur ad respondendum de delicto, inquisitio specialis est praemitenda ut constet an et quo fundamento innitatur imputatio.

Aiškus nusikaltimas.

Nusikaltimas yra laikomas aiškiu bei žinomu (certum), jei: a) nusikaltimo įrodymai yra čia pat (actu habentur), o ne vien tik ateity tikimasi turėti (in spe tantum). Įskundėjo nurodymai Ordinariatui dar nėra įrodymai, jei jie nebuvo *patikrinti*, kad ir neteisminiu būdu (extraiudicialiter). b) Jei įrodymai yra tokios rūšies, kad moraliai apytikriai manoma, jog teisme nebus sugriauti (sun ttalis indolis ut moraliter probabile sit, quod valebunt resistere cuilibet impugnationi iudiciali, cfr. c. 1946, § 2, 3º) ir sudarys moralinę tikrybę apie nusikaltimą (certitudinem moralem de delicto, cfr. c. 1869). Tikrai įvykusiais bei žinomais laikomi nusikaltimai *peržengiant įspėjimą ar įsakymą kanono 2306 ir sekančių norma.* Tais atsitikimais, norint kelti baudžiamąją bylą, nebereikia pirma

daryti jokio teisminio tardymo, gana pateikti įsakymo ar liepimo (praeceptum) tekstą ir įrodyti jo sulaužymą ar peržengimą (Lega, de Iudic. IV, n. 303).

Gandas.

Gandas (*rumor*) yra daugelio žmonių *insinuacija* įtarinėjimas tikram autoriui esant nežinomam — insinuatio plurium ex incerto uctore. *Insinuacija* yra netiesioginis nurodymas, kada daugelis apie tą patį dalyką kalba—insinuatio est manifestatio indirecta, quatenus plures de ea re loquuntur. Nurodymas tiesioginiam viršininkui ar teisingumo promotoriui vadinamas įskundimu — manifestatio, si fiat directe Superiori aut promotori Iustitiae, est denuntiatio. *Viešoji nuomonė* (publica seu caommunis insnuatio vel proclamatio ex sola suspicione, et certo auctore proveniens), yra tada, kada žinomi asmens (honesti et providi) įtartinai (ex sola suspicione) spėją bei tvirtina kokį nors dalyką.

Viešoji nuomonė yra *generalinė*, pav., tas ir tas nėra geras, ir *specialinė*, pav., tas ir tas tą ir tą padarė, nusikalto.

Generalinis tardymas čia reiškia Ordinaro budėjimą (vigilantia) ir rūpesnį pažinti, kas ir kuriuos daro nusižengimus įstatymams ar bažnytinei tvarkai jo valdomosios teritorijos ribose, kad galėtų juos įspėti, užbėgti nusikaltimams už akių (praevenire) ir juos pašalinti. Todel generalinis tardymas čia nereiškia vien tik revizijos ar kanoninės vizitacijos. Vis tiek kuriuo, valdymo ar vigilancijos būdu, Vyskupas sužino ar suseka pavestųjų jo ganytojavimui asmenų nusikaltimus, pav. iš spaudos, — jis gali liepti padaryti rengiamąjį tardymą, 1942 kanono norma. Apie tą tardymą tardomasis nieko nežino (inscio inquisito), jis teisman nešaukiamas. To tardymo tikslas yra tik išaiškinti ir susekti, ar yra pakankamų priežasčių kelti baudžiamąją bylą, ar tokio pamato nėra.

Tasai rengiamasis tardymas yra darytinas ne tik tada, kada reikia paskirti ar uždeti baudžiamoji (vindicativa) bausmė ar cenzura, bet ir tada, kada tenka paskelbti, kad ipso facto užsitrauktoji baudžiamoji bausmė ar cenzura yra nustatyta skelbiamuoju teismo sprendimu, t. y. pirm skelbiant, kad bausmė jau užsitraukta, reikia atlikti specialis rengiamasis tardymas.

> Can. 1939, § 2. Huic regulae locus est sive agatur de irroganda poena vindicativa vel censura, sive de ferenda sententia declaratoria poenae vel censurae in quam quis inciderit,

Kas daro tardymą?

320. - Ypatingasis teisminis tardymas (iudicialis, non extra-iudicialis), kaip savaime suprantama, galėtų būti daromas paties Ordinaro, nes jis yra *ordinarinis teisėjas.* Tačiau, einant bendrąja taisykle, tas jam nepatariama, nes Ordinaras iš 1578 kanono, neturėtų veikti asmeniškai baudžiamosiose bylose. Tardymo darbas *negali būti pavedamas ir oficiolui,* nes turėdamas spręsti bylą, kaip bešalis teisėjas, galėtų užsitraukti šališkumo tarimą, jei pats rinktų bylai medžiagą, darytų rengiamąjį, speciališką tardymą. Todel tardymas paprastai pavedamas atlikti vienam *sinodalinių* teisėjų. Esant ypatingam reikalui, Ordinaras gali jį pavesti ir kitam asmeniui, pav. dekanui, klebonui, ar kam kitam.

Can 1940. Haec inquisitio, quamvis ab ipso loci Ordinario peragi possit, ex generali tamen regula committenda est alicui ex iudicibus synodalibus, nisi eidem Ordinario ex peculiari ratione alii committenda videatur.

3. Tardytojo skyrimas.

321. - Tardytojas neskiriamas nuolatinis visoms byloms (non ad universitatem causarum), bet įgaliojamas kiekvienai atskirai bylai. Tad tardytojas turi įgaliotą valdžią atskiriems atsitikimams su visomis ordinarinio teisėjo (iudex ordinarius) prievolėmis (obligationes): jis privalo atlikti priesaiką (c. 1621), turi teisingai ir ištikimai išpildyti pavestąją jam pareigą ir saugoti paslaptį (c. 1623), negali imti jokių dovanų, kaip nurodyta kann. 1624, 2407.

Tardytojas negali būti teisėju toje pat byloje.

Can. 1931, § 1. Inquisitor delegetur non ad universitatem causarum, sed toties quoties et ad unam causam.

§ 2. Inquisitor tenetur iisdem obligationibus quibus iudices ordinarii, ac praesertim praestare debet iusiurandum de secreto servando deque officio fideliter implendo et abstinere ab accipiendis muneribus ad normam can. 1621—1624.

§ 3. Inquisitor nequit in eadem causa iudicem agere.

4. Kas sprendžia tardymo skyrimą?

322. - Ordinaras savo išmintingu protavimu (prudenti iudicio) sprendžia ar turintieji argumentai yra pakankami ir ar jų gana ypatingajam (teismo) tardymui daryti. Ordinaro vardu čia suprantamas ir Generalvikaras, nes kanonas nedaro skirtumo, bet ne oficiolas, kurio valdžia baudžiamosiose bylose (c. 1573, § 1) prasideda tik gavus teisingumo promotoriaus kaltinamąjį raštą (c. 1955,) t. y. prasidėjus teismui; jeigu oficiolas veikia ex potestate delegata, jo valdžia prasideda darant nutarimą šaukti kaltinamąjį teisman (c. 1946, § 3) ar kuomet tardymo aktai perduodama teisingumo promotoriui (c. 1954). Įrodymai bei argumentai pradėti tardymą turi būti „praesto", t. y., *po ranka*; negalima tenkintis skundiko pasakymu ar nurodymu, kad argumentai *bus pateikti* ar jų atsiras.

Can. 1942, § 1. Prudenti Ordinarii iudicio committitur statuere quandonam ea, quae praesto sunt argumenta, sufficiant ad inquisitionem instituendam.

Atmestinieji įskundimai.

323. - Neturi jokios reikšmės įskundimai, kuriuos daro: 1) aiškus priešas (inimicus manifestus), pav., kurs yra kaltinamajam padaręs didelių nuostolių ar atvirkščiai; 2) niekšas ar nepatikimas asmuo (ab homine vili aut indigno), kurs reikia suprasti moraline prasme, t. y. dėl nusižengimo, o ne materialine, nebent materialinis jo nuskurdimas atsilieptų ir jo doroje; 3) bevardžiai įskundimai (anonymae denuntiationes), jei jie neturi reikalingų žinių apytikriam fakto įrodymui; pav., yra ne tik be parašo, bet ir nenurodo fakto datos, vietos, aplinkybių, iš kurių būtų galima tikrai susekti nusižengimas ir jo autorius (cfr. c. 1937).

§ 2. Nihil faciendae sunt denuntiationes quae ab inimico manifesto, aut ab homine vili et indigno proveniunt, vel anonymae iis adiunctis iisque aliis elementis carentes, quae accusationem forte probabilem reddant.

324. - 5. *Tardymo tvarka.* Tardymas turi būti vedamas slaptai ir labai atsargiai, kad nesiplatintų nusikaltimo garsas (rumor) ir kad niekeno geras vardas nenukentėtų.

Can. 1943. Inquisitio secreta semper esse debet, et cautissime ducenda, ne rumor delicti diffundatur, neve bonum cuiusquam nomen in discrimen vocetur.

I. *Objektas bei tvarka.* Tardytojas privalo kaip reikiant nustatyti ir susekti *du dalyku*: nusikalstamojo darbo faktą ir ar jo autorius yra tuo faktu *pakaltintinas*. Pirm traukiant į teismą, reikia turėti surastą nusikalstamojo darbo pamatą (basis facti criminosi, Instr. S. C. EE et RR 1 iun. 1880); seniau sakydavo *corpus delicti*, kas labiau tinka juristams, kaip kanonistams, nes bažnytinės disciplinos įžeidimas daugumoje neteikia tokių apčiuopiamų nusikaltimo elementų, kokių randasi pasaulinių teismų bylose, pav., nužudytojo lavonas, nusikaltimo įrankiai ir t. p. *Lega*, De Iudic. crim., vol. VI n. 303).

II. *Įrodymai.* Pradedama vietos ar daikto apžiūrėjimu (inspectio ocularis aut recognitio realis), pav. ar pabėgęs kas iš konvento ar ne; b) autentinės informacijos (informationes authenticae), t. y., pasiteiravimai iš oficialinių valdžios organų ar šiap patikimų asmenų pranešimai, pav., valdžios atstovų, dekano, klebono, administracijos organų; c) neteisminis prisipažinimas (confessio extraiudicialis); d) liudytojų liudijimai ir kitos informacijos.

III. *Tardymo forma.* Visos žinios renkamos kaltinamajam nieko nežinant ir jo neklausiant (inscio reo et inaudito). Tačiau, turint omeny, kad proceso bylos vedamos ginčo tvarka (per processum contentiosum seu in contradictorio) ir kad prasidėjus kaltinimo periodui kaltinamasis turi teisės pareikalauti, kad visa tai, kas jam nežinant buvo daroma, būtų *legitimuota*, t. y. kad prasidėjus kaltinimo periodui jam būtų nurodyta prieš jį pastatytieji įrodymai ir jų pamatas (liudytojų vardai, pavardės...), įrodomoji tardymo medžiaga *turi būti kaip reikiant pamatuota.*

Liudytojai saikinami, kad sakytų teisybę ir užlaikytų paslaptį (cfr. c. 1623, § 3).

IV Taisyklės liudytojams kvošti. — Norėdamas geriau atsiekti tikslą t. y., surinkti aiškius ar nors apytikrius įrodymus, kad būtų galima kelti ir remti kaltinimą, tardytojas gali šaukti kaikuriuos asmenis ir klausti juos, prisaikinęs, kad sakys tiesą ir užlaikys paslaptį (sub iuramento veritatis dicendae et secreti servandi), ypač klaustini tie asmens, kurie, manoma, kad žino dalykų padėtį. Liudytojų daugybė yra vengtina (c. 1762).

Can. 1944, § 1. Ad finem suum assequendum potest inquisitor aliquos, quos de re edoctos censeat, ad se accire et interrogare sub iureiurado veritatis dicendae et secreti servandi.

Dalyką žiną suponuojama tie asmens, kurie gyvena kartu su kaltinamuoju, ar yra tose pat gyvenimo apystovose; del nuostolių jiems kilusių iš nusikalstamojo darbo; ar kad nusikaltimą yra įskundę (quod delictum denuntiarunt).

Klausiama: 1.º apie patį nusikalstamąjį darbą ir jo autorių;

2.º apie dalykus su nusikalstamu darbu surištus, ypač apie bendrininkus;

3.º apie kaltinamojo pirm to nusikaltimus, pav., ar buvo kada teistas del kitų nusikaltimų, ar gal yra nustojęs šlovės ir t. p.

Klausinėjant yra privalomos taisyklės, nustatytos 1770—1781 kanonuose. Tos taisyklės privalomos tiek, kiek tai leidžia pats *slaptojo tardymo* būdas. Todel negalima „confrontatio" liudytojų su kaltinamuoju nei kaltinamojo asmens patikrinimas (personalis inquisiti recognitio).

Can. 1944, § 2. In eorum examine servet inquisitor, quantum fieri potest et natura inquisitionis patitur, regulas statutas in can. 1770—1781.

325. - *Tardymo dalyviai.* Tardytojas privalo turėti sekretorių ar aktuarą ir kurjerius, nebent teisme būtų kitas teisėtas įprotis. Aktuaras yra privalomas einant pozityvine teise (c. 1585, § 2), nes tardymas yra teismo dalis. Kurjeriai pas mus ne visada vartojami; jų vietą atstoja pašto ar policijos įstaigos bei kiti administracijos organai.

Tardytojas gali naudotis asesoriaus ir teisingumo promotoriauus pagalba.

Kad tardytojas gali naudotis asesorių pagalba, rodo: 1) tardymas yra teismo dalis; 2) tardymas yra kaltinimo pagrindas; 3) ta dalis yra sunkiausia; 4) kan. 1575 leidžia *teisėjui* turėti du asesorius; del tų pat racijų gali *tardytojas* naudotis asesorių pagalba nes čia jis yra „iudex instructor".

Teisingumo promotoriaus pagalba naudotis leidžia kanonai aiškiai. To reikalauja pats tardymo tikslas, kuriuo norima išaiškinti tardomojo asmens kaltumas, susekti teisingumas. Tardytojas

ypač privalo tartis su teisingumo promortoriu atsiradus kuriai—nors *ypatingai sunkenybei.* Tačiau, perdidelis teisingumo promotoriaus tardyme dalyvavimas negeistinas, kad neatrodytų, jog teisingumo promotorius veda tardymą. Šiandieninė kriminalinio mokslo teorija reikalauja, kad teisme būtų trys atskiri asmens (c. 1941, § 3): a) tardytojas (inquisitor seu instructor processus inquisitivi) b) kaltintojas (promotor iustitiae), c) teisėjas (iudex seu cognitor et definitor). Tuo būdu atitolinama įtarimas ir jo bet kurie šešėliai (*Lega,* De Iudic. crim. vol. IV. n. 114). Be to, tardytojas, kuriam tenka rečiau turėti reikalo su teismo darbais, gali turėti mažiau prityrimo, kaip teisingumo promotorius, kurio pareiga paprastai yra nuolatinė.

Can. 1945. Inquisitor, antequam inquisitionem claudat, potest promotoris iustitiae consilium exquirere quoties in aliquam difficultatem inciderit, et cum eo acta communicare.

326. - *Šaukimas.* Pasibaigus tardymui, tardytojas visą medžiagą pateikia Ordinarui, pridėdamas savo numonę.

Tardytojas savo nuomonę išreiškia apie: a) įskųstojo fatko teisybę, b) ar yra fiziško galimumo kaltinti skundžiamąjį asmenį (de vera tmputabilitate physica personae cui factum tribuitur); c) apie ištardytojo asmens kaltumą (super vera imputabilitate morali seu reitate). Pranešimą pasirašo tardytojas ir aktuaras.

Ordinaras ar oficiolas, jei yra įgaliotas, daro nutarimą, kuriuo įsako:

1.° jei įskundimas pasirodė nepamatuotas, pažymėti tai bylos aktuose, o pačią bylą padėti į slaptąjį Kūrijose archyvą;

2.° jei tardymas susekė nusikaltimo žymių (indicia) bet tik tokių, kurių negana kelti baudžiamajam procesui, bylos aktai padedama į slaptąjį Kūrijos archyvą; įtariamasis gi tuo tarpu tėmijamas, ypač jo pasielgimas. Vyskupas, savo išmintinga nuožiūra gali jį išklausinėti ir, esant reikalui, duoti įspėjimą iš 2307 kanono;

3.° jeigu tardymas susekė tikrų ar apytikrių, tiespanašių (certa vel saltem probabilia) priežasčių, kurių užtenka baudžiamajam kaltinimi kelti, kaltinamasis yra šaukiamas stoti teisman. Toliau procedūroje prisilaikoma žemiau sekančių kanonų.

Can. 1946, § 1 Expleta inquisitione, inquisitor, addito suffragio suo, omina referat ad Ordinarium.

§ 2. Ordinarius vel de eius speciali mandato officialis suo decreto iubeat ut:

1.º Si appareat denuntiationem solido fundamento esse destitutam, id declaretur in actis et acta ipsa in secreto Curiae archivo reponantur;

2.º Si indicia criminis habeantur, sed nondum sufficientia ad accusatoriam actionem instituendam, acta in eodem archivo serventur et invigiletur interim moribus imputati, qui pro prudenti Ordinarii iudicio erit opportune super re audiendus, et, si casus ferat, monendus ad normam can. 2307;

3.º Si denique certa vel saltem probabilia et sufficientia ad accusationem instituendam argumenta praesto sint, citetur reus ad comparendum et procedatur ad ulteriora ad normam canonum qui sequuntur.

Kas daro pirmąjį šaukimą.

327. - *Pirmąjį* šaukimą daro Ordinaras (c. 1946, § 2); oficiolui reik ypatingo įgaliojimo, nes baudžiamasis teismas dar nėra pradėtas, ir oficiolas dar neturi valdžios (c. 1954). Baudžiamosiose bylose prasideda formalis teismas: 1) kada Ordinaras paliepia tardymo aktus perduoti teisingumo promotoriui (can. 1954); 2) jei yra *kaltinamasis*, ne mišrusis, procesas, oficiolo valdžia prasideda nuo momento, kada teisingumo promotorius įteikia jam, oficiolui, kaltinamąjį raštą, *de mandato Ordinarii* (c. 1954) confectum.

Šis pirmasis šaukimas ragina tik stoti teisman (ad comparendum), o dar neatsakinėti į teisingumo promotoriaus kaltinamąjį raštą; todėl šaukimas rašomas *Ordinaro vardu*, ne teisėjo. Jame nurodoma bylos rūšis ar baudžiamasis straipsnis (kanonas), data, vieta; dedama Ordinaro antspaudas; pasirašo Ordinaras (ar oficiolas *de mandato* speciali) ir notaras. Jei šaukime naparašyta, kad kaltinamasis privalo stoti prieš teisėją (oficiolą), suprantama, reik stoti prieš Ordinarą.

Kanono žodžiai „procedatur ad ulteriora" reiškia du dalyku *alternative:* a) arba nusikaltusiojo pabarimą, arba b) baudžiamąjį procesą.

328. - *Kas šaukia, jei procesas eina kaltinimo tvarka?* Šaukimą daro pats Ordinaras, o jei oficiolas, jam reikalingas speciališkas įgaliojimas, kurs gali būti pažymėtas tame pačiame dekrete bei mandate, kuriuo Ordinaras leidžia eiti bylos procesą

mandatum de procedendo ad ulteriora). Priežastis, del ko kalti-(namasis privalo stoti prieš Ordinarą esant viešai žinomam ir tikram nusikaltimui, yra ta, kad pabarimą daryti (correptionem facere) ir spręsti ar yra jam vietos, priklauso tik Ordinarui. Todel ir tais atsitikimais, kada kaltinamasis stoja prieš oficiolą, šis pastarasis klausinėjimo (examinis) aktus su išdavomis praneša Ordinarui, kad jis nutartų, ar duoti pabarimą ar bylos aktus, perduoti teisingumo promotoriui (c. 1954). (Cfr. Noval, op. c. n. 782).

TREČIASIS SKYRIUS.

Nusikaltusiojo pabarimas.

De correptione delinquentis.

(Kanu. 1947—1953).

Literatūra: Noval, n. n. 783—792;
Eichmann, § 78.

329. - Šiame skyriuje dėstomoji teisiamoji tvarka (ordo iudiciarius) nebuvo žinoma senajam Kanonų Korpusui. Kodeksas I. C. įvedė naują būdą baigti kaikurioms baudžiamosioms byloms teisminio pabarimo keliu.

Baudžiamoji Bažnyčios sistema pirmon eilėn stato nusikaltusiojo pataisą. Pasitaisymas gi gali būt ne sykį atsiektas ne tik proceso ir teismo keliu, bet ir kitomis tinkamomis priemonėmis. Todel dabartinė kanonų teisė nesiskubina daryti teismą ir tais atsitikimais, kada nusikaltimas ir jo kaltininkas yra aiškiai žinomi iš ypatingojo tardymo ar yra susekti kitu tikru būdu; pirma liepiama mėginti pataisos priemonių (emendationis experimentum), išskyrus kaikuriuos atsitikimus, kada pabarimo ar papeikimo negana dvasiniams nuostoliams atlyginti. Tas pataisos priemones ir apima teisminio pabarimo institutas.

Teisminis pabarimas atstoja bei pakeičia teismą: yra daromas pirm teismo ar jam einant.

Be teisminio pabarimo yra grynai *gydomasis* pabarimas (correctio praecipue *medicinalis*), jei jį daro Ordinaras be teismo sprendimo.

Griežtai baudžiamasis pabarimas (correptio stricte poenalis), daromas teisėjo teismo posėdy (pro tribunali sedente, c. 2309, § 3).

330. - *2. Sąvoka.* Gydomasis teisminis pabarimas (correptio iudicialis praecipue medicinalis) yra nusikalstamojo darbo peikimas, barimas bei išmetinėjimas, kurį daro Ordinaras prisipažinusiam ir atgailą darančiam kaltininkui. Tas peikimas įvyksta teisminio akto būdu (per modum actus iudicialis). Jis paprastai jungiamas su mažesnėmis gydomojo pobūdžio bausmėmis, įspėjimais, patarimais, įsakymais su sunkesnių bausmių grasinimu, jei savo pažadų neišpildytų.

Teismo pabarimas skiriasi nuo neteisminio kad ir viešo pabarimo (cfr. cc. 2306 ss.).

331. - *3. Pabarimo sąlygos ir tvarka.* Lengvesniais atsitikimais apkaltintasis gali išvengti baudžiamojo proceso, cf. R. prisipažinusiam kaltinimui duoda teisminį pabarimą prie notaro (correptio publica, c. 2309, § 3). Tas pabarimas yra vartotinas teismo vieton.

> Can. 1947. Si reus interrogatus delictum confiteatur, Ordinarius, loco criminalis iudicii, utatur correptione iudiciali si eidem locus sit.

Iš teisės teksto seka, kad kaltinamasis (reus sive inquisitus sive accusatus) *yra klaustinas* (interrogatus). Pirma statoma *bendrieji* paklausimai (de generalibus personae adiunctis, hoc est, de nomine, cognomine, origine, aetate, religione, conditione, domicilio, cfr. c. 1774), kad susekus atvykusiojo asmens (personae comparentis) tapatybę su tardomuoju. Toliau seka *dalyko* klausimai, *ad rem*, (quae causam ipsam respiciunt, c. 1774). Šio pirmojo posėdžio ir klausinėjimo tikslas yra išspręsti ir nutarti ar byla baigtina teisminio pabarimo keliu ar leisti eiti baudžiamajam procesui. Todel klausinėjant kaltinamąjį šiame atvėjy galima tenkintis bendresniais klausimais: 1) del ko yra atvykęs stoti prieš Ordinarą (si forte sponte se stiterit, c. 1711, § 2), ar (jei šaukiamas) žino del ko ir kam yra Ordinaro šaukiamas; 2) pareiškus kaltinamajam tardymo išvadas (conclusiones inquisitionis) ar bendruosius kaltinimo punktus (capita generalia accusationis), klausiama, ar prisipažįsta kaltas; 3) jei iš kur žinoma apie nusikaltimo bendrininkns, klaustina, ar jų yra ir kas tokie; 4) ar buvo kada del to pat nusikaltimo nuteistas, kaltintas ar tardytas; 5) ar yra jam tai atsitikę del kitų kurių nusikaltimų.

Jei Ordinaras randa reikalinga atiduoti kaltinamąjį teisman, tada tik įvyksta tikras klausinėjimas (examen; *constitutio rei* seu verum ejus examen pro perficienda litis contestatione). Tą antrąjį posėdį ir klausinėjimą formaliai atlieka jau nebe Ordinaras, bet teisėjas, kuomet Ordinaras yra pareiškęs, kad reik pradėti baudžiamąjį teismą ir liepęs bylos aktus perduoti teisingumo promotoriui, kad sudarytų ir pateiktų formalinį kaltinimą.

Kanonas 1947 sako: „Ordinarius... utatur correptione iudiciali; Ordinaro vardu čia reikia suprasti ir Generalvikaras, jei jis turi speciališką įgaliojimą poenas infligere (c. 2220, § 2); ne oficiolas, kurs niekad Ordinaro vardu nevadinamas.

Išimtieji iš po pabarimo atsitikimai.

332. - Neleidžiama baigti byla teisminiu pabarimu šiais atsitikimais:

1.° Jei nusikaltimas yra tos rūšies, kad jam yra numatyta ekskomunikos bausmė speciali modo vel specialissimo Sedi Ap. reservata; beneficijos atėmimas (privatio); nešlovės, depozicijos ar degradacijos bausmės.

2. Kada reik paskelbti sprendimas ką nors jau užsitraukus vindikatyvinę bausmę ar cenzurą, nes tais atsitikimais bausmė jau yra užsitraukta pačiu nusikalstamuoju darbu, bereikia tik jos paskelbimo (c. 2232, § 2).

3.° Jei Ordinaras mano, kad pabarimo negana atitaisyti papiktinimui ir atstatyti teisumui.

Can. 1948. Correptio iudicialis locum habere nequit:

1.° In delictis quae poenam secumferunt excommunicationis specialissimo vel speciali modo Sedi Apostolicae reservatae, aut privationis beneficii, infamiae, depositionis degradationis;

2.° Quando agitur de ferenda sententia daclaratoria poenae vindicativae vel censurae in quam quis inciderit;

3.° Quando Ordinarius existimet eam non sufficere reparationi scandali et restitutioni iustitiae.

Tik *du kartu* gali būti vartojama pabarimo priemonė tam pačiam asmeniui del to paties nusikaltimo (iš 2309 kan. p. 6). Trečią kartą nusikaltus tam pačiam asmeniui tuo pat darbu,

papeikimas nebevartojama, eina teismo procesas kanono 1954 ir sekančių norma.

> Can. 1949, § 1. Correptioni locus esse potest semel et iterum, non autem tertio contra eundem reum.
>
> § 2. Quare si post alteram correptionem reus idem delictum commiserit, criminale iudicium instrui aut inceptum continuari debet ad normam can. 1954 seqq.

Kanonų 1947 ir 1948 ribose Ordinaras gali vartoti pabarimą tiek pirm prasidedant formaliam teismui, tiek jam prasidėjus, pirm baigiant įrodymų rinkimą, t. y. prieš užskleidžiant bylos aktus (ante conclusionem in causa), tuo atvėju procesas sustabdoma; teismas tęsiamas toliau, jei pabarimas nueitų niekais.

> Can. 1050. Intra fines can. 1947, 1948 potest correptio ab Ordinario adhiberi non solum antequam gradus fiat ad formale iudicium, sed, etiam eo incepto ante conclusionem in causa; ac tunc quidem iudicium suspenditur, nisi tamen prosequendum idcirco sit quia correptio in irritum cesserit.

Kanono tekstas sako: „Antequam gradus fiat ad formale iudicium". Kada laikoma teismą prasidėjus? Teismas laikoma pradėtu: iš šalių pusės, t. y. iš ieškovo ar skundėjo pusės padavimu teismui prašymo ar skundo ir tęsiamas kaltinamojo *šaukimu*; tai, tarsi, materialinė teismo pradžia. Tačiau, pilnai (integre) teismas dar neprasidėjo t. y. atžvilgiu į kitą bylininką, ir todel *formaliai* dar yra nepradėtas. Formalė teismo pradžia įvyksta ginčo nustatymu (litis contestatio), kada ieškovo prašymui ar skundui priešpastatomi pašauktojo teisman atsakovo nei. giami atsakymai ir išreiškiama noras bylinėtis (animus litigandi).

Pabarimo galimumas in casu damni ex delicto, kilus civiliniam ieškiniui.

333. - Iš 2210, § 2 kanono su baudžiamuoju skundimu gali būti surištas *civilinis ieškinys* del nuostolių atlyginimo (actio civilis seu querela damni ex delicto); kaltintoju stoja teisingumo promotorius, greta jo stoja, kaip *intervenientas* ar *kverelantas* (querelans), nuskriaustoji šalis. Ir tais atsitikimais yra leistas teis-

minis pabarimas. Nuostolių atlyginimo reikalą, abiem šalim sutinkant, svarsto ir išsprendžia Ordinaras savo teisinga nuožiūra *de bono et aequo*. Jei nuostolių atlyginimo klausimas būtų ypač painus, surištas su ypatingomis sunkenybėmis, tuomet Ordinaras gali civilinę nuostolių dalį atskirti nuo kriminalinės. Ordinaras pabarimu išsprendžia baudžiamąją dalį, atitolindamas papiktinimą ir koriguodamas nusikaltėlį, o nuostolio atlyginimo reikalą palieka išspręsti teismo tvarka.

Can. 1951, § 1. Correptio adhiberi etiam potest, cum interposita fuit querela damni ex delicto.

§ 2. Quo in casu Ordinarius potest de bono et aequo, partibus consentientibus, videre et dirimere quaestionem de damno.

§ 3. Sed si censuerit quaestionem de damno difficulter de bono et aequo posse definiri, licet ipsi, remissa ordini iudiciario solutione huius quaestionis, per correptionem consulere reparationi scandali et emendationi delinquentis.

Sykiu su teisminiu papeikimu, greta išganingų įspėjimų bei persergėjimų, paprastai privalo būti uždedamos atatinkamos priemonės atgailų ar gerų darbų pavidale, kurios galėtų viešai atitaisyti įžeistąjį teisingumą ir teisumą ar duotąjį papiktinimą.

Kanono žodis „plerumque“ rodo, kad tos priemonės gali būti kaikada apleistos; galima tenkintis pačiu tik nusikaltėlio įspėjimu, ypač kuomet kaltinamas yra parodęs viešas pataisos žymes ir tuo pat papiktinimas jau yra atitaisytas. Tomis priemonėmis gali būti pav., melagingų ar šmeižiančių žinių atšaukimas žodžiu ar raštu per laikraštį.

Can. 1951, § 1. Correptio iudicialis, praeter monita salutaria, debet plerumque coniuncta habere quaedem opportuna remedia, aut poenitentiarum vel piorum operum praescriptionem, quae valeant ad publicam reparationem laesae iustitiae aut scandali.

Išganingosios priemonės, atgailos, mielaširdingi darbai privalo būti švelnesni ir lengvesni duodant pabarimą, kaip tie kuriuos skiria teismas savo sprendimu.

Can. 1952, § 2. Salutaria remedia, poenitentiae, pia opera reo praescribenda, mitiora et leviora esse debent iis,

quae in criminali iudicio per sententiam condemnatoriam ipsi infligi possent et deberent.

Papeikimas laikoma *be naudos*, jei kaltininkas paskirtųjų jam priemonių, atgailų ir gerųjų darbų neprisiima ar prisiėmę neatlieka. Tuo atsitikimu po antrojo benaudžio pabarimo nusikaltimas tenka teismui. Byla sprendžiama paprastaja tvarka.

Can. 1953. Correptio censetur inutiliter adhibita si reus remedia, poenitentias et pia opera sibi praescripta, non acceptat aut acceptata non exsequatur.

KETVIRTASIS SKYRIUS.

Baudžiamojo proceso teisiamoji tvarka ir kaltinamojo šaukimas ir kvota.

De instructione processus criminalis et de rei constitutione.

(Cann. 1954—1959).

Literatūra: Noval, 793—830 n. n.;
Eihmann, § 79;
Lega, IV;
Vermeersch-Creusen, III, 271 ss.

Baudžiamojo teismo prasidėjimas.

334. - Nesant sąlygų duoti teismo pabarimui (cc. 1947, 1948), t. y. kada kaltinamasis neigia faktą, ar jei bausmės tikslas nebūtų pasiektas, darant vien tik pabarimą, ar jei pabarimas pasirodė be naudos, nuėjęs niekais (c. 1953), Vyskupas ar gavęs ypatingą įgaliojimą oficiolas liepia tardymo aktus įteikti teisingumo promotoriui.

Can. 1954. Si correptio iudicialis vel insufficiens sit ad reparationem scandali et restitutionem iustitiae, vel adhiberi nequaet quia reus delictum denegat, vel inutiliter adhibita fuerit, Episcopus, aut officialis, de eius speciali mandato praecipiat ut acta inquisitionis tradantur promotori iustitiae

Tuo būdu prasideda ir eina baudžiamoji byla (processus instruitur probationibus).

„Instructio processus“ Kodekso prasme reiškia ištisą teismo priruošiamųjų darbų eilę, kuriais byla nagrinėjama ir priruošiama sprendimui.

Rei constitutio (kaltinamojo stojimas).

336. - „Rei constitutio vel constitutum“ Kodekse I. C. reiškia kaltinamojo *šaukimą ir jo pirmąjį klausinėjimą* iš tų kaltinamųjų punktų (interrogationes, capitula, positiones), kuriuos yra patiekęs teisingumo promotorius savo formaliame prašyme. (cfr. 1955 k. kam.).

Gavęs bylos aktus, teisingumo promoterius tuojau privalo sustatyti kaltinamąjį aktą ir jį pateikti teismui (cfr. c. 1706 ir sek).

> Can. 1955. Promotor statim conficiat accusationis libellum eumque exhibeat iudici secundum normas in Sectione Prima statutas.

2. *Litis contestatio* reiškiasi ir įvyksta tada kada kaltinamasis savo tvirtinimus stato prieš kaltinamojo rašto tvirtinimus, atremdamas nusikaltimo faktą ar jo pakaltinamumą (imputabilitas).

3. Tolimesnis nagrinėjimas vyksta taisyklėmis, išdėstytomis pirmojoje IV knygos sekcijoje (cc. 1556—1924). Ta tvarka pirmiausia eina kaltinamojo šaukimas teisman (cc. 1711 ir sek.) ir kiti procedūros veiksmai. Ginčo nustatymo tokio, kaip ginčo teismo procese, baudžiamajam procese nėra, nes ginčo dalyką bei objektą nustato viešasis kaltintojas (Lega, IV, 267 ir sek.). Kaltinamajam teisėjas pateikia kaltinimo dalyką t. y. atatinkamoje formoje supažindina jį su kaltinamąja medžiaga.

In casu *contumaciae* tvarka nurodyta 1842 ir sek. kanonuose.

Nereikia manyti, kad ir *tardymo tvarka* einant, kaltinamasis tėra vien tik proceso objektu; jis yra *šalis*, todel tikras proceso *subjektas* su teise veikti, kas yra procedūrai savita; ypač jis turi teisę būti išklausytas, t. y. jam privalo būti pateikta kaltinimai su įrodomąja medžiaga ir duota galimumas pareikšti visus savo paaiškinimus, atsikirtimus, kad galėtų save ginti. Tą įgimtą kaltinamojo teisę numato kanonas 1655, § 1. Baudžiamajam teisme kaltinamasis visada privalo turėti advokatą, savo pasirinktą ar teismo paskirtą. Advokatas yra jam ir tuomet duotinas, jei

kaltinamasis nuo gynimosi atsisako, tos savo teisės išsižada (Decisio Rotae, 3 febr. 1911).

Apkaltintasis neturi pareigos prisipažinti ar bet kuriuo būdu lengvinti bei padėti skundėjui kaltę įrodinėti (c. 1743, § 1). Teisėjas negali kaltinamojo saikinti, kad jis sakys teisybę (de veritate dicenda, c. 1744). Įrodymų rinkimas bei įrodinėjimas eina civilinio proceso paprasta tvarka; skirtumas tik tas, kad teisėjas gali ir privalo, reikalui esant, įrodymą papildyti (c. 1619, § 2)

Įrodinėjimo našta tenka teisingumo promtoriui. Kaltinamojo prisipažinimas daro nusikalstamąjį darbą *viešai iš teismo žinomu* (delictum notorium notorietate iuris c. 2197 n 2), tačiau neatleidžia dar tuo pačiu kaltintojo nuo kaltinimo pareigos.

Šalių priesaika neleidžiama; senovės „purgatio canonica" šių dienų procesui yra svetima.

Teismo aktų skelbimas, įrodymų rinkimo baigimas (aktų užskleidimas, conclusio in causa), sprendimas, apelacja (remedia iuris), sprendimo įvykdymas, daroma tomis pat taisyklėmis, kurios yra nustatytos ginčo procedūrai (cc. 1858—1924).

Kaltinamojo nuteisimas tik tada tegali įvykti, jei kaltumas yra legališkai įrodytas (*probatio legalis*, der gesetzliche Beweis) ar nors moraline tikrybe pašalinanti bet kokią protingą abejonę (certitudo moralis excludens quodvis prudens dubium). Todel „in dubio pro reo" (c. 1748, § 2; cf Eichm., § 269).

Provizorinės kardomosios priemonės.

336. - Dei sunkesnių nusikaltimų, ypač aukštesniųjų laipsnių dvasiškių, Ordinaras matydamas juos negalint kunigauti be tikinčiųjų papiktinimo, gali juos suspenduoti, uždrausti imti viešai ŠŠ. Sakramentą, tačiau, išklausęs teisingumo promotoriaus nuomonės; čia taikoma kan. 2222, § 2 nrmos, Tų pat draudžiamųjų priemonių galima imtis ir prieš nusikaltusį pasaulietį (lajką). Apelacijos čia nėra. Pati priemonė neturi bausmės pobūdžio (non habet rationem poenae).

Can. 1956. In delictis gravioribus, si Ordinarius censeat cum fidelium offenstone imputatum ministrare sacris aut officio aliquo spirituali ecclesiastico vel pio fungi aut ad sacram Synaxim publice accedere, potest, audito promotore iustitiae, eum a sacro ministerto, ab illorum officiorum exer-

citio, vel etiam a publica sacrae Synaxis participatione prohibere ad normam can. 2222, § 2.

Susimokymo ar korupcijos pavojus.

337. - Esant *susimokymo* pavojui (collusio) ar bijant, kad kuriuo kitu korupcijos būdu nebūtų teismo darbas trukdomas iš kaltinamojo pusės, teisėjas, išklausęs teisingumo promotorių, gali nutarti ir imtis atatinkamų priemonių prieš jį, pav. liepti palikti miestą ar parapiją, uždrausti lankytis į kokią vietą, pavesti ypatyngai priežiūrai (vigilantia).

Can 1957. Pariter si iudex censeat accusatum posse testibus timorem incutere aut eos subornare, aut alio modo iustitiae cursum impedire, potest, audito promotore iustitiae, decreto suo mandare, ut ille ad tempus deserat oppidum vel paroeciam quandam, vel etiam ut secedat in praefinitum locum ibique sub peculiari vigilantia maneat.

Taikant viršminėtas priemones (cc, 1956, 2957), privaloma tam tikra procedūros tvarka, būtent, šaukti ir išklausyti kaltinamąjį, ar jam nestojant skelbti kontumaciją; tie teismo nutarimai neskundžiami.

Can. 1958. Decreta de quibus in can. 1956, 1957 fieri nequeunt, nisi reo citato et comparente vel contumace, sive post primam eius auditionem seu constitutum, sive postea in decursu processus; et contra eadem non datur iuris remedium.

Kitos baudžiamojo teismo normos.

338. - Kitos baudžiamojo proceso normos, kurios čia nepažymėtos, reikia imti iš pirmosios šios knygos sekcijos, o bausmių taikyme laikytis V K. I. C. knygos nuostatų.

Can. 1959. In reliquis serventur regulae in Sectione Prima huius Libri traditae et in inflictione poenarum sanctiones in Libro Quinto statutae.

Teisingumo promotoriaus pareigos baudžiamajam kaltinimo ir mišriajame procese.

339. - 1) Teisingumo promotorius *in pocessu accusatorio*, įvykus kaltinamojo pasiteisinimui (litis contestatio, n. 335, 2), daro šiuos žygius: a) surenka, gavęs teisėjo leidimą, dokumentus iš atatinkamų šaltinių ir sudeda juos teismo Kancelarijoje;

b) dokumentų įrodymus patobulina, t. y. papildo, išplečia ir pateikia teismui išvestuosius iš aktų įrodymus;

c) sustato ir įteikia teisėjui kvotos punktus (interrogatoria jo šauktiesiems liudytojams;

d) prašo teisėją pašaukti tuos liudytojus ir iškvosti sulig teismo priimtųjų kvotos punktų;

e) dalyvauja kaltinamojo ir liudytojų kvotoje.

Teisingumo promotoriaus pareigos mišriajam baudžiamajam procese.

Nustačius ginčą (lite contestata, n. 335, 2), teisingumo promotorius pateikia per teisėją kaltinamajam ar jo advokatui įrodymus, surinktus iš tardymo, t. y. perduoda:

1) paimtuosius iš dokumentų argumentus ir pačius dokumentus, jei tum nėra ypatingų kliūčių;

2) liudijimų turinį;

3) liudytojų vardus, pavardes, jei kaltinamasis juos yra *legitimavęs* t. y. pripažinęs, kad liudytojai yra iškvosti teisėtai ir kaip reikiant, ar po jų *atkartotos* kvotos (repetiti, cc. 1781—1786).

Baudžiamojo proceso aktų paskelbimas įvyksta suteikiant galimybę šalims ir jų advokatams žiūrėti teismo aktus ir gauti jų nuorašus, kan. 1858, 1859 norma (cfr. jų koment. aukščiau).

Ypatingos normos apeliuojant.

340. - Kai del apelacijos, štai kas reik pasakyti:

1) Jei apeliuojama nuo teismo sprendimo, kuriuo grasinama, nustatoma ar paskelbiama baudžiamoji bausmė (a comminatione, irrogatione vel declaratione poenarum vindicativarum), apelacija yra galima ir tai suspensyvinė (in suspensivo, cfr. cc. 1879 ir 1880, 6°). Kada tos bausmės yra uždėtos ne teismo

sprenelmu, bet įsakymo būdu (per modum praecepti), apelacija negalima, nebent kur toji teisė būtų aiškiai pažymėta, pav., kan. 2243, § 3, del įsakymo grasinančio cenzuromis. Savaime aišku, kad apeliuoti negalima ir nuo grasinimo bausmės, kuri pačiu įvykiu užsitraukiama ir yra istatymo nustatyta (lata a iure).

2) Kai cenzuros įpliekiamos sprendimu ar įsakymo būdu ar paskelbiamos cenzuros, kurios uzsitraukiama pačiu įvykiu (a censuris latis per praeceptum ipso facto incurrendis), nėra suspensyvinės apelacijos nei kreipimosi (recursus), nes kan. 2243, § 1 pasakyta, kad nustatytosios teismo sprendimu cenzuros yra laikomos įvykdytomis pačiu įpliekimu (exsecutionem secumferunt statim ac latae fuerint); nuo jų galima apeliuoti, bet tik in devoluti o. Nuo cenzurų uždėtų įsakymo būdu (ad modum praecepti galimas rekursas, bet irgi tik in devolutivo.

3) Nuo grasinimo cenzura, padaryto teismo sprendimu, galima apeliuoti in suspensio, nebent toji cenzura būtų latae sententiae a iure; bet jei ši bausmė uždėta įsakymo būdu galimas rekursas irgi *in suspensivo*. Minimoji apelacija leista yra 2243, § 2 kanono, jei yra kalba apie dalykus, kur įstatymas leidžia apeliuoti. Tačiau tais atvėjais visados reik užlaikyti visą, ką sprendimas ar įsakymas liepia, nebent būtų apeliuota ne tik nuo bausmės, bet ir nuo patles sprendimo ar įsakymo (cfr. c. 2243, § 2).

4) Kada cenzura paskelbiama *ad modum praecepti, įsakymo būdu*, t. y. įvyksta teisimas įsakymu, duotu raštu ar dviejų liudytojų akyvaizdoje, apelacija nėra leista, nes toji teisės priemonė yra leista tik prieš teismo sprendimus, nebent kur pats įstatymas išimtį padaro, kaip tai matom 2142, § kanone. Jeigu gi tas cenzuros paskelbimas yra įvykęs galutiniu teismo sprendimu (per sententiam definitivam) ar kitu jam lygiu būdu, ar jei apelacija del cenzuros paskelbimo jungiama (cumulatur) su apelacija nuo galutinio sprendimo, ji yra galima ir leista *in suspensivo* iš 1879 kanono (cfr. Noval, Comm., 807).

PAPILDOMASIS SKYRIUS.

Baudžiamojo proceso veiksmų konspektas.

I. Mišriojo baudžiamojo teismo struktūra ir veiksmų eilė.

341. - *Mišrusis* procesas skirstomas į 8 stadijas; jų kiekviena susidaro iš atskirų veiksmų eilės.

Pirmoji stadija. Bylos paruošimas; jis apima renglamąjį ypatingą tardymą, kad paaiškėtų, daryti ar nedaryti teismą (inquisitio specialis ad iudicium vitandum vel instaurandum). Esminiai tos stadijos *veiksmai* yra:

1) viešųjų gandų, paskalų ar įskundimų patikrinimas bei ištyrimas (examen rumoris); cc. 1939—1943;

2) tardytojo paskyrimas;

3) tardymas einant 1934, 44, 45 kanonų taisyklėmis;

4) tardytojo pranešimas Ordinarui;

5) Ordinaro ar jo įgalioto oficiolo nutarimas: pradėti bylą ar ne (de procedendo vel secus).

Antroji stadija. Bylos pradėjimas liepiant imtis kaltinimo ar pakeisti jį pabarimu. Šią stadiją sudaro:

1) tardomojo šaukimas (citatio rei inquisiti) iš kann. 1946, § 2; 3º ir 1715;

2) Ordinaras kviečia apskųstąjį (c. 1742 ss.);

3) seka: pabarimas (correptio iudicialis) ar nutarimas tęsti teismą, perduodant aktus teisingumo promotoriui. Kartu Ordinaras aprobuoja ar skiria advokatą kaltinamajam;

4) jei reikalinga, Ordinaras taiko 1956 kanono priemones.

Trečioli stadija. Formalinio teismo pradėjimas arba traukimas teisman (processus accusatorii, seu iudicii formalis iustauratio). Ši stadija apima:

1) teisingumo promotorius sustato kaltinamąjį raštą ar aktą;

2) to rašto pateikimas (oblatio libelli formalis); can. 1955;

3) kaltinamojo rašto svarstymas (libelli examen; cc. 1609, 1611, 1708, 1709);

4) šaukimas teisman (citatio ad constituendum formale iudicium, ad normum cc. 1711 ss.;

5) *litis contestatio*, t. y., kaltinamojo akto skaitymas kaltinamajam ir šio pastarojo atsakymas į kaltinimo punktus.

Ketvirtoji stadija. Bylos nagrinėjimas teisme (legitimatio processus inquisitivi); t. yra teisimas renkant ir patikrinant kaltinimo ir tardomojo proceso įrodymus. Šios stadijos veikimai:

1) nustatymas teisingumo promotoriui laikotarpio pateikti ir papildyti įrodymus.

2) pranešimas kaltinamajam liudytojų parodymų, jų vardu bei pavardžių ir kitų jam priešingų įrodymų;

3) jei apskųstasis nėra legitimavęs (patikrinęs) rengiamojo tardymo liudytojų, eina jų kvotos pakartojimas (repetitio), t. y. jų klausinėjimas iš patles kaltinamojo sustatytų punktų (interrogatoria); konfrontacija, eventuliai liudytojų priesaika;

4) paskyrimas apkaltintajam laikotarpio pateikti savo įrodymus;

5) įrodymų įvertinimas (cribratio probationum).

Penktoji stadija. Publicatio processus et discussio scripta causae. Tos stadijos yra šie veiksmai:

1) visų aktų atskleidimas teisingumo promotoriui, šaliai ar jos advokatui;

2) įrodymų rinkimo užbaigimas (conclusio in causa);

3) pasikeitimas rašytais gynimais tarp teisingumo promotoriaus ir apkaltintojo, teisėjui tarpininkaujant;

4) žodinė diskusija.

Šeštoji stadija. Ginčijamojo dalyko (controversia) išsprendimas. Čion įeina.

Sprendimas (sententia).

Septintoji stadija. Sprendimo ginčijimas (impugnatio sententiae). Apima:

1) skundą del sprendimo netikrumo (querela nullitatis);

2) apelaciją, kuri pradeda naują teismą.

Aštuntoji stadija. Sprendimo įvykdymas, kurs eina 1917, § 1; 1918—1924 kanonų norma.

II. Kaltinamojo proceso struktūra ir veiksmų konspektas.

(Structura et ordo actuum processus accusatorii *).

342. - Kaltinimo procesas apima irgi *8 stadijas.*

Pirmoji stadija. Bylos paruošimas. Toji stadija apima:

1) *skundraščio pateikimas* (oblatio libelli materialis), kitaip sakant teisingumo promotorius įteikia Ordinarui įskundžiamąjį raštą ir prašo leisti iškelti baudžiamąją bylą (instantia criminali);

2) įskundimo tikrinimą, kurį daro Ordinaras svarstydamas, imtis ar nesiimti baudžiamojo proceso tvarkos;

3) įsakymą leisti bylą eiti ar ne (mandatum de procedendo vel secus).

Antroji stadija. Bylos pradėjimą (causae introductio), ar jos *baigimą* pabarimu, ar teismo tęsimą, liepiant sustatyti ir paduot kaltinamąjį aktą.

Čion įeina:

A) *Jei galima duoti papeikimas* (si locus est correptioni): 1) kaltinamojo šaukimas, kad davus jam pabarimą (citatio rei ad peragendum experimentum correptionis).

2) kaltinamojo klausinėjimas;

3) jei prisipažįsta, teisminis pabarimas (correptio iudicialis);

4) jei neigia, neprisipažįsta, einama prie teismo procedūros.

B) *Jei pabarimas likosi be naudos* (si coreptio facta fuit inutiliter):

1) kaltinamojo šaukimas ir pareiškimas jam, kad jis yra nusikaltimą padaręs (c. 1949, § 2), ar kad neatliko paskirtosios atgailos ir kitų priemonių;

2) kaltinamojo klausinėjimas;

3) jei patenkinamai nepaaiškino ar yra nusikaltęs trečią kartą, daroma nutarimas tęsti teismą (decretum de prosequendo);

4) tvirtinamas ir paskiriamas kaltajam advokatas;

5) jei reik, imamasi atsargos priemonių 1956 norma.

---

*) Cfr. Noval, 818.

C) *Jei papeikimui nėra vietos, daroma nutarimas tęsti teismą* (cc. 1948, 1940) ir, jei reik, imamasi atsargos priemonių iš 1956 kanono.

Trečioji stadija. Teismas. Ši stadija apima:

1) kaltinamojo rašto (libellus formalis) sustatymą;

2) jo įteikimas teismui (c. 1956);

3) kalt. rašto svarstymas (per iudicem; cc. 1609, 1611, 1708)

4) patraukimas teisman (1711 ss.);

5) *litis contestatio*;

6) jei yra reikalo, teisėjas imasi priemonių, numatytų 1597 kanone.

Ketvirtoji stadija. Bylos nagrinėjimo tąsa; įrodymų pateikimas (processus instructio per probationes). Įeina veiksmai:

1) teisingumo promotorius kaltinamąją medžiagą su įrodymais (argumenta) įteikia teisėjui, o teisėjas kaltinamajam; (cc. 1761, 1771, 1772 ss.);

2) kaltinamasis pateikia savo paaiškinimus; teismas svarsto įrodymus, dalyvaujant teisingumo promotoriui;

3) proceso paskelbimas (publicatio processus). Kitos stadijos tokios pat, *kaip ir mišriajam* procese.

XX TITULAS.

Jungtuvių bylos.

(Kann. 1960—1992).

Literatūra: Wernz-Vidal, Ius matrimoniale, n n.682 sqq.
Gasparri, De matrimonio, II, n. 1162 sqq.
Lega, De iudiciis ecclesiasticis.
Cappelo, De matrimonio, n n. 866 sqq.
Noval, Commentarium, De iudiciis, n n. 831 sqq.
Verm.-Creusen, Epitome Iur. Can. III, nn. 276—297.
Malakauskis, Moter. Teisė, XIII skyr.

Documenta eccl.: Instructio Congr. Inq. 20 iun. 1883;
Declaratio S. Officii 5 iun. 1889.

Įvadas.

343. - Matrimonialinių bylų *objektas, griežtai imant*, yra:

1º moterystės ryšio galiojimas ar niekinimas (validitas vel nullitas);

2º moterystės pavartojimo ar nepavartojimo paskelbimas (declaratio consummationis vel inconsummationis matritmonii);

3.º amžinasis sutuoktųjų perskyrimas (perpetua coniugum separatio).

Plačiau suprantant, jungtuvių bylomis yra vadinamos taip pat bylos, kurios yra keliamos del nuostolių iš sužadėtuvių *(sponsalia)* suirimo ar del taip vadinamųjų *grynai pilietinių pasėkų* (effectus mere civiles), pavyzdžiui, del dalies bei kraičio (dos), del paveldėjimo teisių, del alimentų ir k. pan.

Kodekso įstatymas nepripažįsta teisės kelti ieškinį *reikalaujant jungtuvių*, remiantis pažadėtuvių sutartimi, kad ir galiojančia (kan. 1017, § 3); leidžiama skųstis tik del kilusių *nuostolių* atlyginimo.

Nuolatinei bei amžinajai separacijai reikalingas *teismo sprendimas* (sententia iudicis; can 1130); laikinoji separacija lygiai

bendrojo sugyvenimo atnaujimas gali įvykti *Ordinariato dekretu* (k. 1131, § 2). Todel tie pastarieji reikalai gali būt išspręsti be teismo procedūros.

Pats Kodeksas aiškiai atskiria bylas del *grynai pilietinių pasėkų* nuo *esminių matrimonialinių bylų* (kann. 1960, 1961); šios pastarosios priklauso išimtinai Bažnyčios teismui, pirmosios gi priklauso civiliniam teismui ar sudarò mišriosios kompetencijos dalyką (k. 1016).

344. - 2. Svarbiausieji *šaltiniai* yra: 1.° *Constitutio* Benedicti XIV *Dei miseratione*, 3 nov. 1741; 2.° Instructio S. C. Conc. 22 aug. 1840; 3.° *Instr. S. Officii* 20 iun. 1883; 4° Instr. S. Congr. de Prop. 1883.

Po Kodekso svarbiaūsias procesams dokumentas yra Sakramentų Kongregacijos Dekretas, išleistas 1923 m geguž. 7 d. „De processibus in causis dispensationis super matrimonio rato et non consummato"; dekrete yra 106 talsyklės procesui vesti ir 34 aktų formulos *).

3.° Jungtuvių bylų procedūros *medžiaga* yra sutraukta į *septynius skyrius* ir apima taisykles, nustatytas tos rūšies teismams.

Skundimo tvarka (forma accusationis) yra nustatyta *dvejopa* būtent: privatinio skundimo (k. 1971, §1, 1°) ir viešojo kaltinimo bei skundimo tvarka (k. 1971, § 2°).

---

*) A A S. XV (1923), pusl. 389 sqq.—Derketas randasi ištisai atspausdintas Dr. Malakauskio „Moter. Teisėje", II, 248—290.

PIRMASIS SKYRIUS.

Teismo kompetencija

(De foro competenti)

(Kann. 1960—1965).

A. Išimtina Bažnyčios teismo kompetencija.

345. - 1. Krikštytųjų asmenų matrimonialinės bylos *sava ir išimtina teise* (iure proprio et exclusivo) priklauso bažnytiniam teismui (k. 1960). Tas pat galioja byloms dėl sužadėtuvių (sponsalia), kaipo res spirituali adnexa. Nes matrimonialinė krikščionių sutartis yra sakramentas (k. 1012), o sakramentus administruoja Bažnyčia.

2. Valstybinė ir mišrioji kompetencija.

Jei *abidvi šalys* yra *nekrikščionys*, kompetentingas yra pasaulinis teismas. Jei *viena katra* šalis yra nekrikštyta, teismas priklauso Bažnyčiai.

Bažnyčia gali leisti, kad kai kurios jungtuvių bylos būtų nagrinėjamos nebažnytiniame teisme, pavyzdžiui, separacijos bylos, jei tai įvyksta teisėto susitarimo keliu tarp abiejų valdžių.

Bylos dėl pilietinių pasėkų (dos, hereditas, titulus) savaime yra *res mere temporales*; todėl keliamosios dėl šių reikalų *pamatinės* bylos priklauso pasauliniam teismui; bet jei jos iškiltų *atskiro skundo* pavidale (kaipo tarpinė byla, *causa incidens*; cfr. can. 1837), gali būti išspręstos bažnytiniame teisme (k. 1961). Tačiau šalims nedraudžiama kreiptis į bendruosius teismus.

Civiliniai įstatymai. Veikiantieji Lietuvoje įstatymai paveda civiliniam teismui spręsti bylas dėl teisių ir turtų, surištų su teisėtų jungtuvių įvykiu. Civilinio teismo procedūra sustabdoma, kuomet jame paaiškėja aplinkybės, kurios yra kanoniškojo teismo išspręstinos (Civil. Proceso Statutas, §§ 1337—1345).

Įsakmiai XI-jo tomo 64-is straipsnis nustato, kad diecezinių Kurijų (Konsistorijų) turi būti nagrinėjamos šios pasaulinių asmenų bylos:

Jungtuvių bylos; moterystės ryšio galiojimo ar negaliojimo išsprendimas; gimimo, jungtuvių, mirimo aktai.

Dvasiškųjų teismų laipsniai sutvarkytini pagal Katalikų Kanonų teisės normas.

Apelacijos tvarka nustatoma taip pat pagal kanonų taisyklių reikalavimą.

Nagrinėdamas separacijos bylas, Ordinariatas išsprendžia, katras gimdytojų turi išlaikyti kūdikius tęsiantis bylos procesui o darant patį teismo sprendimą, jame nurodoma, katras gimdytojas turi duoti gimusiems iš moterystės vaikams auklėjimą ir išlaikymą, ar kuriems iš jų ir ligi kiek amžiaus metų. Reikalingąją gi tiems vaikams išlaikyti sumą, ypač tais atsitikimais, kuriais tėvai geruoju nesusitaria, lygiai kaip ir kitus gimdytojų ginčus dėl turtų, svarsto civilinis teismas (§ 64, 3 pastaba).

B. Kompetencijos sutvarkymas ir laipsniai.

346. - Kompetencija pareina nuo asmenų kokybės ir bylų rūšies.

1. Bylos asmenų, atstovaujančiųjų aukščiausiąją nacijos valdžią, jų sūnų ir dukterų, priklauso Šventajam Tėvui iš 1557, § 1, 1° kanono. Jų nagrinėjimą Popiežius paveda kiekvienu atveju tam tikrai Kongregacijai, Tribunolui ar Komisijai.

2. Bylas dėl jungtuvių akto panaikinimo *per dispensationem super rato et non consummato* sprendžia išimtinai Sakramentų Kongregacija (kan. 1962). Išimtiniais atsitikimais, Sakramentų Kongregacijai sutinkant, tas bylas nagrinėja Rotos Tribunolas.

Jei žemesnysis, t, yra Ordinariato teismas, pradėjęs nagrinėti bylą *ex capite impotentiae*, įsitikrina iš surinktųjų pilnų ar puspilnių įrodymų moterystę nebuvus pavartotą (emergit probatio inconsummati matrimonii), visus teismo aktus turi nusiųsti Kongregacijai, kuri gali išspręsti pavartojimo ar nepavartojimo bylą (k. 1963, § 2).

Diecezinis teismas įgauna *valdžią iš įstatymo* (potestas *a iure delegata*) tęsti ligi galo nagrinėti bylą, pradėtąją iš kito straipsnio (pav., iš sutikimo stokos, iš baimės), jei banagrinėjant *atsitiktinai* (*inicidenter*, idest per modum causae inicidentis) iškiltų pamatuota abejonė de non secuta matrimonii consummati one. Tame atsitikime nėra reikalo prašyti ypatingo igaliojimo (Decretum „Catholica doctrina", n. 4; A. A. S. 1923, p. 392).

5. Bylas del jungtuvių *ryšio panaikinimo* iš taip vadinamo *privilegium Paulinum* svarsto š. Oficijos Kongregacija (k. 1962). Š. Povilo privilegija yra teisė, kurią kanonai suteikia priėmusiai krikštą šaliai suardyti, pertraukti imtąsias nekrikščionybėje jungtuves ir susituokti kanoniškai su kitu asmeniu, jei antroji šalis pasilieka nekrikštyta ir nenori su atsivertusiuoju katalikškai sugyventi (*sine contumelia Creatoris*). Reikalingas tam jungtuvių suardymui sąlygas nustato 1120—1127 kanonai.

6. Visoms kitoms jungtuvių byloms nagrinėti yra kompetentingas *vietinis teisėjas*, tai yra vietinis Vyskupas bei Ordinaras. Generalvikarui, jei jis nėra sykiu ir oficiolas, reikia ypatingo įgaliojimo teisimo reikalams.

Vyskupijos teismui priklauso bylos tų jungtuvių, kurios yra sudarytos vyskupijos teritorijoje (competentia *ratione contractus*); todel vietos teismas *visada* yra kompetentingas teisti bylas, kilusias del įvykusiųjų vyskupijoje jungtuvių.

Be to, vyskupijos teismui priklauso bylos *ratione domicilii*. Čia galimas dvejopas atsitikimas. Jei *abi* šalys yra *katalikai*, kompetentingas yra teismas tos vietos, kur turi domicilium ar quasi-domicilium *skundžiamoji šalis* (atsakovas, pars conventa). Jei viena šalis yra katalikiška, antroji nekatalikiška, kompetentingas yra *taip pat* teismas vietos, kur katalikiškoji šalis turi savo domicilium ar quasi-domicilium (*Comm.* I. *C.*, 14 iul. 1922 ad 2). Žmona, *etiam malitiose deserta*, skundžia savo vyrą ten, *kur vyras*, o ne ji, turi savo domicilium (*Comm.* I. C., 14 iul. 1922 ad XIV. A. A. S. 1922 p. 529).

Čia veikia tvirtai taisyklė: „actor sequitur forum rei". Bet jei vyras yra nekatalikas, katalikė žmona, būdama neteisėtai perskirta, gali pasirinkti tribunolą, t. yra gali skųsti vyrą bet katros vyskupijos teismui (*Comm.* I. C., ibid.).

> Can. 1864. In aliis causis matrimonialibus iudex competens est iudex loci in quo matrimonium celebratum est aut in quo pars conventa vel, si una sit acatholica, pars catholica domicilium vel quasi-domicilium habet.

347. - *Pastangos procesams vengti.* Visuomenės labas ir tvarka reikalauja, kad jungtuvės būtų pastovios ir kad nesutikimų, bylų ar ginčų del jungtuvių būtų įmanomai kuomažiausia, ypač kuomet yra kūdikiai augintini ar numatoma kitų kilsiančių

iš perskyrimo blogybių. Tuo tikslu privalo teisėjas daryti pastangas, kad šalys pasirūpintų atnaujinti netikrąsias jungtuves, kiek tai nuo jų pareina. Jei byla keliama dėl sutikimo stokos, teisėjas rūpinasi paveikti, kad nedavusioji sutikimo šalis savo konsensą atnaujintų. Jei skundžiamasi dėl formos esmės trūkumų (defectus formae substantialis) ar dėl ardančios, bet dispensuojamos kliūties, teisėjas stengiasi palenkti šalis, kad atnaujintų matrimonialin sutikimą teisėta forma ar prašytų dispensos.

Tik tada pradedama byla ir leidžiam eiti procesui, jei teisėjo įspėjimai pasilieka benaudžiais ar jei jungtuvių netikrumas (nie kinumas) yra nepataisomas ir nepašalinamas. *(Can. 1965).*

ANTRASIS SKYRIUS.

Tribunolo sudarymas.

De tribunali constituendo.

(Kann. 1966—1969).

348. - *Teismo sudėtis.* Vyskupijos teismą jungtuvių byloms sudaro šie asmens:

1) T e i s ė j a i. Bylas dėl moterystės ryšio galiojimo ar negaliojimo nagrinėja ir sprendžia *kolegialinis trijų teisėjų* tribunolas (c. 1576, § 1, 1°). Į tą teismą įeina oficiolas ar vice-oficiolas pirmininku (k. 1577, § 2) ir du synodaliniu ar prosynodaliniu teisėju (k. 1574). Sprendimai daromi balsų dauguma (k. 1477).

Kitoms jungtuvių byloms, pav., separacijos ar laisvo stovio (de libero statu), gana yra *vienasmenio teismo* (tribunal unipersonale). Taip pat *vienas* tėra tik *teisėjas instruktorius*, kai nagrinėjama byla dėl nepavartotos moterystės ryšio panaikinimo *per dispensationem super rato et non consummato.*

> Can. 1966. Firmo praescripto can. 1576, § 1, n. 1, unicus est iudex instructor in inquisitione pro dispensatione super matrimonio rato et non consummato.

2) N o t a r a s. Kiekviename procese turi būti ir dalyvauti sekretorius ar notoras, kurs teisme yra vadinamas *aktuaru.* Teismo aktai yra netikri, bereikšmiai, jei jie nėra aktuaro parašyti ar bent jo pasirašyti (k. 1585, § 1).

3) Moterystės ryšio gynėjas (defensor vinculi matrimonialis). Teismo sudėčiai būtinai reikalingas yra ryšio gynėjas. Bylose del moterystės ryšio ir del dispensos *super rato* gynėjo dalyvavimas yra būtinai reikalingas iš *1587 kanono*. Kituose procesuose, pav., nagrinėjant separacijos ar laisvojo stovio (libertas status) bylas, defensoriaus dalyvavimas *ex iure universali* nėsa įsakytas; ex *iure particulari* ar Ordinaro nutarimu gynėjo dalyvavimas gali būti padarytas privalomas ir tose bylose, ypač tai pageidautina bylose, kur svarstomas laisvo stovio paskelbimas (cfr. Leit., Lehrbuch, p. 381).

Gynėjo dalyvavimas nėra reikalingas, kuomet Ordinaras skelbia jungtuvių akto niekinumą (nullitas), del jo formos stokos einant Kodekso Iterpretacijos Komisijos nutarimu 1919 m. spalių 16 dienos (A. A. S. XI, 476).

> Can. 1967. Sive agatur de nullitate matrimonii, sive de probandis inconsummatione et causis ad dispensandum super rato citari debet defensor vinculi matrimonialis, ad normam can. 1586.

Teisingumo promotoriui gali rastis reikalo stoti į procesą iš 1971, § 1, n. 2 kanono skundėju ar kaltintoju *in impedimentis natura sua publicis.*

Ryšio gynėjo prievolės ir teisės.

349. - *1. Prievolės* (obligationes) yra:

1.° Dalyvauti klausinėjant šalis, liudytojus ir ekspertus; įteikti teisėjui uždarame voke klausimus, kuriuos teisėjas stato klaustiniesiems asmenims;

2.° apsvarstyti šalių statomuosius tvirtinimus (articuli) ir, reikalui esant, juos atremti; patikrinti šalių pristatytuosius dokumentus;

3.° rašyti ir daryti pastabas prieš jungtuvių negaaliojimą ir įrodinėti jų galiojimą, daryti visą ką jis laiko naudinga jungtuvių tikrumui apginti (*kan. 1968).*

Be to, ryšio gynėjas gali, klausinėjant šalis ar liudytojus, statyti per teismo pirmininką klausimus žodžiu ex officio.

Gynėjo *teises* nustato 1969 kanonas:

1.° Visada ir kiekvienu momentu veizėti teismo aktus, nors dar jie nebūtų atskleisti bei paskelbti; reikalauti, kad būtų paskirti nauji laikotarpiai procedūros raštams papildyti;

2.° sužinoti visą įrodinėjamąją medžiagą, kad susipažinęs su ja galėtų naudotis tarnaujančia gynėjui galia prieštarauti;

3.° reikalauti, kad būtų pastatyti kiti liudytojai ar tie patys klausinėjami iš naujo, net baigus ar jau paskelbus procesą, ir daryti naujas pastabas;

4.° reikalauti, kad būtų sudaromi kiti teismo veiksmai ar aktai, jo pasiūlyti, nebent jei tribunolas *vienu balsu* su tuo nesutiktų.

TREČIASIS SKYRIUS.

Teisė skųsti moterystę ir reikalauti dispensos nuo tvirtosios moterystės.

De iure accusandi matrimonium et postulandi dispensationem super rato.

(cc. 1970—1973)

Skundimo reikalas.

350. - Jungtuvių bylos (causae matrimoniales), kaip ir vis kiti procesai, yra keliamos ir pradedamos gavus tam tikrą *skundimą ar kaltinimą* (accusatio). „Skųsti moterystę“ reiškia bylą pateikti kompetentingam teisėjui, kad teismo keliu apsaugotų jungtuvių teises, pav, kad sustabdytų ketinamąjį susituokimą moterystėn, kad paskelbtų jungtuvių netikrumą, kad perskirtų jaunavedžius ar kad atstatytų bendrąjį vyro - žmonos sugyvenimą.

„Prašyti dispensos nuo tvirtosios moterystės“ reiškia kreiptis į Apaštalų Sostą prašant panaikinti nepavartotųjų jungtuvių aktą.

Šiose bylose skundėjas yra vadintinas *prašytoju* (orator), o ne ieškovu ar skundėju, kaip kitose bylose (cf. Decretum. „Regulae servandae“, n. 5, § 2); ne tiek ieškoma teisės, kiek greičiau prašoma malonės.

Kolegialinis teismas negali nagrinėti ar išspręsti jokios jungtuvių bylos, jei nebus pirma gavęs atatinkamo skundimo ar statymo nustatyto skundraščio

Can. 1970 Tribunal collegiale nullam causam matrimonialem cognoscere vel definire potest, nisi regularis accusatio vel iure facta petitio praecesserit.

Tasai kanono įsakymas privalomas taip pat ir vienasmenio teismo tribunolui (cf. *Noval*, n. 849).

351. - *Kas turi teisę skųsti.* Tą teisę turi: a) Šalys visose separacijos ir jungtuvių negaliojimo bylose, nebent jei jos pačios yra kliūties priežastis.

Todel negali skųsti moterystės susituokęs asmuo, kurs yra antrąją šalį įvedęs į esminę klaidą (error substantialis, pav. del asmens); kurs yra neteisingai prievartą panaudojęs; kurs pirmasis yra nusikaltęs svetimoteriavimu ir t. t.;

b) teisingumo promotorius del kliūčių, kurios savo prigimtimi yra laikomos viešomis;

Vieša savo prigimtimi kliūtis yra ta, kuri išeina iš įvykio ar fakto, kurs gali būt įrodytas teisme ir paprastai nedaro negarbės (non est infamans), pav., giminystė, gentystė (affinitas) ir k.

Teisingumo promotorius, skųsdamas ar kaltindamas jungtuvių reikalais, visus davinius ri kaltinamąją medžiagą pateikia vietos Ordinarui.

Niekas kitas, nors ir giminės, neturi teisės stoti kaltintojaii *moterystės* bylose, tik gali pranešti bei *įskųsti* (denunti are Ord narui ar teisingumo saugotojui jungtuvių netikrumą.

Can. 1971, § 1. Habiles ad accusandum sunt:

1.° Coniuges, in omnibus causis separationis et nullitatis, nisi ipsi fuerint impedimenti causa;

2.° Promotor iustitiae in impedimentis natura sua publicis.

§ 2. Reliqui omnes, etsi consanguinei, non habent ius matrimonia accusandi, sed tantummodo nullitatem matrimonii Ordinario vel promotori iustitiae denuntiandi.

Kuomet galima kelti jungtuvių byla (tempus *utile* ad accusandum), — Jungtuvių bylos gali būti keliamos visada, nes tos rūšies teisės nepasiduoda įsisenėjimui (praescriptio). Bet čia yra vietos *nesuardomam legaliniam spėjimui*, praesumptio iuris et de iure: negalima kelti bylos del jungtuvių negaliojimo, mirus kad ir vienai katrai šaliai, jei abiem šalim begyvenant byla nebuvo keliama, nes teisėtai spėjama jungtuvių aktą buvus tikrą. Priešingas klausimas gali būt iškeltas tik netiesioginiu būdu, inici-

dentinės bylos pavidale. Pav., eina byla del vaikų legitimacijos ar del paveldėjimo iš įstatymo (ab intestato), ar de adulterio. Tuo tarpu kas nors iš teismo dalyvių (šalis, gynėjas, promotorius) iškelia klausimą del pačios moterystės galiojimo in casu. Tuo būdu iš pagrindinės bylos (causa principalis de legitimitate) susidaro reikalas peržiūrėti ir išspręsti tarpinę (inicidentinę) bylą del jungtuvių tikrumo; aišku, kad ta byla, nors ir nepagrindinė, savo objektu gali būti daug svarbesnė, kaip principalinė.

Can. 1972. Matrimonium, quod, utroque coniuge vivente, non fuerit accusatum, post mortem alterutrius vel utriusque coniugis ita praesumitur validum fuisse ut contra hanc praesumptionem non admittatur probatio, nisi incidentar oriatur quaestio.

Prašyti dispensos nuo *tvirtųjų jungtuvių* (super rato non consummato) tegali vien tik pačios šalys (kan. 1973).

Nes tasai susituokusiųjų persiskyrimas yra privatinis jų reikalas, kurs viešojo labo nekliudo.

KETVIRTASIS ŠKYRIUS.

Įrodymai.

De probationibus.

I SKYRELIS. — LIUDYTOJAI.

352. - 1. Priėmus skundraštį ir nustačius ginčą, eina įrodinėjimo stadija. Įrodomosios priemonės yra šalių prisipažinimas, liudytojai, dokumentai ir aktai, ekspertų parodymai. Teisiamasis darbas eina aplamai tomis pat taisyklėmis, kaip ir kitose bylose, išskiriant: 1) kad *šalių prisipažinimas* neturi jokios reikšmės, *jei jis yra priešingas jungtuvių gliojimui*, nes to neleidžia *bonum publicum*; 2) *giminės ir gentys* tinka būti liudytojais kuomet kitose bylose jie nuo liudijimo atleidžiami.

Can. 1974. Consanguinei et affines de quibus in can. 1757, § 3, n. 3, habentur testes habiles in causis suorum propinquorum.

Artimieji asmens geriau kaip kiti, žino ir pažįsta šalis ir bylos aplinkybės ir in re matrimoniali nėra rimtos priežasties jais nepasitikėti.

2. *Būtinieji liudytojai.* Ypatingas probacijos būdas yra vartojamas *impotencijos* ir *inkonsumacijos* bylose, būtent, *tikėtinumo liudymas* (testimonium septimae manus) ir *kūno inspekcija* (inspectio corporalis).

Impotencijos ir nepavartojimo bylose abi šalys turi pastatyti vadinamuosius *septimae manus* liudytojus, kurie yra giminės (consanguinei), gentys (affines) ar bent kaimynai, gero vardo ir žiną dalyką, kurie galėtų prisiekti del šalių teisumo (probitas) ir ypač del jų tikėtinumo (credibilitas, veracitas) bei patikimumo nagrinėjamojo ginčo dalyke (controversia); prie jų teisėjas gali *ex officio* pridėti dar ir kitus liudytojus. Tikėtinumo liudijimas (testimonium septimae manus) gali būti atleistas tik tada, kai *de impotentia vel inconsummatione aliunde certo constat* (*can. 1975, § 1).*

Liudytojai vadinami *septimae* manus del to, kad senovės įstatymai, jau ir prieš Kodeksą gana suminkštėję, liepė, kad abi šalys po *septynis* tokius liudytojus nurodytų ar pastatytų. Kongregacijų praktika prieš Kodeksą paskelbiant griežtai nebereikalavo *septynių* liudytojų skaitliaus, statydama aukščiau liudytojų reikšmę. Kodeksas tų liudytojų skaitlių nutyli.

Tvarką klausinėti tikėtinumo liudytojams nustato dekretas *Catholica doctrina*, cap. IX.

Tikėtinumo bei septynrankis liudijimas nesudaro pilnojo įrodymo, nebent tai paremtų kitos aplinkybės ar žymės. Septynrankis liudijimas gali tik sustiprinti šalių tvirtinimus. Liudytojai septimae manus nėra klausinėjamajami apie patį bylos ginčijamąjį dalyką, o tik yra saikinami, kad pasakytų, ar vyras—žmona yra teisūs, patikimi asmens. Pats septintosios rankos liudytojų institutas yra paimtas iš sen. germanų teisės.

> Can. 1975 § 2. Testimonium septimae manus est argumentum credibilitatis quod robur addit depositionibus coniugum; sed vim plenae probationis non obtinet, nisi aliis adminiculis aut argumentis fulciatur.

II SKYRELIS. — KUNO INSPEKCIJA.

De inspectione corporali.

353. - 1. Impotencijos ir inkonsumacijos (jungtuvių nebaigimo, nepavartojimo (bylose yra reikalaujama abiejų ar vienos katros šalies kūno inspekcija; tą inspekciją ar apžiūrėjimą daro gydytojai ar dalyko žinovai. Inspekcija gali būti atleista, „jei iš aplinkybių ji pasirodytų visiškai benaudi".

Can. 1976. In causis impotentiae aut inconsummationis requiritur inspectio corporis utriusque vel alterutrius cniugis per peritos facienda, nisi ex adiunctis inutilis evidenter appareat.

„Žmonos kūno inspekcija apleidžiama, kaip benaudi, šiais atsitikimais: a) jei negalėjo įvykti jungtuvių konsumacija del to, kad nebuvo nei laiko, nei vietos, nei būdo jungtuvėms pavartoti (matrimonii consummandi), b) jei aiškiai yra žinoma moteriškės defloracija", pav. našlė ar turėjus kūdikių (Decr. *Catholica doctrina*, n. 86).

2. Ekspertus skiria tribunolas ar teisėjas, išklausęs ryšio gynėją, saugodamas 1792—1805 kanonų normas ir taisykles, kurios išdėstytos šiame skyrelyje.

3. Kas negali būti ekspertais.

Kas negali būti liudytoju iš 1757 kanono, tas negali būti ekspertu (k. 1795, § 2).

Be to, kan. 1978 neleidžia būti ekspertais tiems, kurie privatiniu būdu yra apžiūrėję vyrą—žmoną tuo pat reikalu, kuriuo yra remiamas prašymas paskelbti moterystės negaliojimą ar nepavartojimą; bet jie gali būti statomi liudytojais. Nedraudžiama kviesti ekspertais žinovus, kurie kitu reikalu yra tyrinėję šalių sveikatos stovį, ar yra gydę nuo kitos ligos.

Kanonas 1979 reikalauja, kad vyrui ištirti būtų skiriami ekspertais du gydytojai. Moters inspekciją daro dvi pribuvėjos (obstetrices), turinčios tinkamą jų specialybės liudymą, nebent jeigu pati moteriškė norėtų būt apžiūrėta dviejų gydytojų, taip pat *ex officio* paskirtų, arba jei tai Ordinaras laikytų reikalinga.

Ekspertai gali būti *nušalinami* del tų pat priežasčių, kaip ir liudytojai. Ekspertų nušalinimo ekscepcijos klausimą svarsto

ir išsprendžia teisėjas (1796). Vieton nušalintųjų teisėjas gali kitus ekspertus skirti.

4. Ekspertų pareigos.

Ekspertai pradėdami eiti savo pareigas daro priesaiką, nuo kurios ir prasideda jų veikimas (kan. 1797). Šalys gali dalyvauti ekspertams darant priesaiką, taip pat ir atliekant jiems pavestąją pareigą, nebent jei tai neleistų patį dalyko prigimtis ar padorumas (teisumas, honestas arba įstatymas ar teisėjas k. 1797, § 2).

Kan. 1979 nurodo, kad darant moteriškės inspekciją privalo būti griežtai saugojamos krikščioniškojo dorovumo taisyklės ir visada esti atliekama prie dorovingos rimtos moteriškės (matrona honesta).

Ekspertai ir pribuvėjos moters inspekciją daro skyrium (singuli seorsim).

Kiekvienas gydytojas ar pribuvėja parašo skyrium atatinkamą pranešimą, kurį paskirtu laiku pateikia teismui.

Teisėjas, rasdamas naudinga, gali pribuvėjų pranešimus duoti kokiam nors trečiam ekspertui gydytojui ištirti ir patikrinti (k. 1980).

Smulkesnių nurodymų daryti kūno inspekcijai duoda dekretas „*Catholica doctrina*", skyrius XIII *de inspectione corporali* (A. A. S. 1923, num. 8).

Ekspertai savo pranešime turi aiškiai pažymėti metodą, kuriuo jie yra darę pavestąjį jiems ištyrimą, ir nurodyti argumentus, kuriais remia savo teikiamąją nuomonę (žiūr. aukšč. *ekspertų skyrių*, kann. 1792—1805).

Be to, ekspertai, pribuvėjos, matrona yra šaukiami į teismo posėdį ir prisiekę duoda savo paaiškinimus žodžiu, atsakydami į pateiktuosius teismui ryšio gynėjo klausimus (k. 1981).

5. Bepročių ištyrimas su gydytojais.

Jei yra skundžiamas jungtuvių netikrumas (negaliojimas, invaliditas) dėl matrimonialinio sutikimo stokos, kilusios iš katros nors šalies proto ligos, yra daromas, kiek galima, sergančiojo asmens apžiūrėjimas ir ištyrimas su gydytojais; be to, turi būti klausiami, kaip liudytojai, ir tie gydytojai bei žinovai, kurie pirmiau yra ligonį lankę (k. 1982).

PENKTASIS SKYRIUS.

Proceso paskelbimas, bylos atskleidimas ir sprendimas.

De publicatione processus, conclusione in causa et sententia.

(cc. 1983—85)

354. - Pasibaigus priruošiamajai proceso stadijai, eina visų teismo aktų paskelbimas, bylos atskleidimas ir sprendimas ta pat tvarka kuri yra nustatyta kitoms byloms (kan. 1858—1877).

Tačiau yra kaikurių skirtumų ir šioje procedūros dalyje, ypač imant atidon ypatingą matrimonialinių reikalų pobūdį ir kad tos rūšies bylos neįsiteisėja (non transeunt in rem iudicatam). Ypatumai yra šie:

1º *Liudytojai.* Jei yra nagrinėjama jungtuvių ryšio negaliojimo byla, gana yra *svarbios* priežasties (gravis causa), kad būtų šalims leista statyti naujus liudytojus, *jau ir prosesą paskelbus*, saugojant 1786 kanono nurodymus, kad duotų parodymus *kitais klausimais* (super diversis articulis), tai yra tais, kuriais joks kitas liudytojas dar nebuvo klaustas.

Jei liudytojai jau yra išklausinėti ir reikia perklausinėti, tas perklausinėjimas eina 1781 kanono nurodyta tvarka, ypač vengiant susimokymo ar korupcijos bei papirkimo pavojaus (collusio ve corruptela). Ryšio gynėjui yra teisė kelti ekscepcijas.

Can. 1983, § 1. Publicato processu fas adhuc est partibus novos testes, ad normam tamen can. 1786, super diversis articulis inducere.

§ 2. Si vero testes iam excussi super iisdem articulis antea propositis denuo audiendi sint, servetur praescriptum can. 1781, integro iure defensoris vinculi opportunas proponendi exceptiones.

2º Ryšio gynėjo teisė.

Ryšio gynėjas, kurs atstovauja apskųstąją šalį ar atsakovą, visada yra išklausytinas pastarasis. Teismas negali daryti sprendimo, kol nebus gynėjo pareiškimo, kad daugiau nieko pasakyti nebeturi ar kad atsisako nuo tolimesnio tardymo; tasai pareiški-

mas gali įvykti ir *tylint* (tacite), jei ligi tetsėjo nustatytos dienos gynėjas nieko teismui nepateikia. (Kan. 1984).

Inkonsumacijos bylose, kuomet prašoma panaikinti nepavartotąsias jungtuves suteikiant atatinkamą dispensą, proceso skelbimas ir sprendimas paliekama sakramentų Kongregacijai, kuriai Ordinaras, atlikęs priruošiamąją proceso stadiją, pasiunčia visus teisminius aktus su vyskupo ir defensoriaus rašyta nuomone (kan. 1985).

Šalims ar vienai katrai prašant, teisėjas gali atidengti liudytojų pavardes, jų parodymus ar kokį dokumentą, tačiau su rezervomis, nurodytomis dekrete *Catholica doctrina* („Regulae servandae", num. 97, § 2).

ŠEŠTASIS SKYRIUS.

Sprendimų apskundimas arba apelacija.

De appellationibus.

(Kan. 1986—1989)

355. - Teismo sprendimų apskundimas jungtuvių bylose eina paprastąja apelacijos tvarka, nurodyta 1879—1891 kanonuose. *Ypatumai* yra išdėstyti šiame skyriuje.

1. Tas yra jungtuvių byloms ypatinga, kad pirmosios instancijos sprendimas, jei jis yra moterystės galiojimui priešingas, turi būti ryšio gynėjo apskųstas *ex officio* antrajai instancijai, gynėjui nepasirūpinus, teisėjas turi paraginti savo pareigą atlikti.

> Can. 1986. A prima sententia, quae matrimonii nullitatem declaraverit, vinculi defensor, intra legitimum tempus, ad superius tribunal provocare debet; et si negligat officium suum implere, compellatur auctoritate iudicis.

2. Antrosios instancijos sprendimo apskundimas

Jei po antrojo sprendimo, patvirtinančio jungtuvių negaliojimą (nullitatem), apelacinės instancijos ryšio gynėjas neras iš savo sąžinės reikalinga toliau apeliuoti, sutuoktiesiems (coniugibus) yra teisė praslinkus dešimčiai dienų nuo sprendimo paskelbimo daryti naujas jungtuves (kan. 1987). Gynėjo apelavimas i trečiąją instanciją ne visada yra išklausomas.

Jeigu antroji, respective trečioji instancija jungtuvių galiojimą patvirtina, gynėjas neturi reikalo kelti apelacijų skundą, jei jis iš savo sąžinės randa galimumo nuo apelacijos atsisakyti. (Todel gali atsitikti ir ketvirtosios instancijos sudarymas; cfr. c. 1603 § 1 n. 5, 1604, § 3).

3. Pažymėjimas metrikų knygose.

356. - Kanonas 1988 deda Ordinarams pareigą pažymėti metrikų aktuose ar knygose pakeitimus, kilusius iš jungtuvių panaikinimo. Išsprendus jungtuvių negaliojimą ir panaikinimą sprendimu, ar neteisminiu nutarimu, ar gavus dispensos reskriptą *super rato*, vietos Ordinaras daro per savo Kūrijos atatinkamą organą reikalingus žygius, kad būtų padaryti atatinkami pažymėjimai krikšto ir jungtuvių knygose ir aktuose. Tie pažymėjimai yra daromi: a) krikšto parapijos knygose, b) jungtuvių bažnyčios knygose, c) Kūrijos archyvo abiejose knygose (cfr. kan. 1103 ir 376), kur remiantis veikiančiaisiais įstatymais yra saugojami antrieji metrikų aktų egzemplioriai *). Metrikų ištaisymas priklauso Ordinarui pirmosios instancijos, kurs iš sprendimą vykdo. *Ordinarius loci* suprantama 198, § 2, nurodytąja prasme.

4. Bylų peržiūrėjimas (retractatio causarum).

357. - Sprendimai jungtuvių bylose niekada neįsiteisėja (numquam transit in rem iudicatam neque duplici sententia conformi, neque intra tempus utile non appellata contra praescriptum can. 1902), nes causae de statu personarum numquam transeunt in rem iudicatam iš 1903 kanono. Iš tos priežasties jau išspręstosios jungtuvių bylos, atsiradus naujiems, pirmesniuose procesuose nesvarstytiems įrodymams, visa gali būti keliamos iš naujo, retraktuojamos.

> Can. 1989. Cum sententiae in causis matrimonialibus nunquam transeant in rem iudicatam, causae ipsae, si nova argumenta praesto sint, retractari semper poterunt, firmo praescripto canonis 1903.

Tačiau, kad galėtų įvykti sykį išspręstos jungtuvių bylos peržiūrėjimas, reikia tam tikrų sąlygų, būtent: a) *nauji* įrodymai,

*) Ž. „Tiesos Kelias" 1927 str.; „Metrikų rašymo reikalu", p. 240—243.

ne senieji, tariamai kaip reikiant neištirti ar pateikti (nova argumenta *praesto sint*); b) jei byla remiasi jau dviem vienodais sprendimais (duae sententiae conformes), jos retraktacijai reikalingi svarbūs argumentai (kan. 1903). Bylos peržiūrėjimas eina proceso tvarka ir baigiamas sprendimu, kurs ir naikina pirmuosius sprendimus.

SEPTINTASIS SKYRIUS.

Išimtieji iš bendrųjų taisyklių atsitikimai.

De casibus exceptis a regulis hucusque traditis.

(Kann. 1990—1992).

358. - 1. Svarbi matrimonialinių bylų reikšmė visuomenei reikalauja, kad bent bendrosiomis aplinkybėmis jų išsprendimas eitų griežto proceso tvarka, kad teisme paaiškėtų kaip reikiant patiės ginčijamojo įvykio aplinkybės ar abejonės ir kad joms būtų tinkamai pritaikintos įstatymo normos. Teismo procedūra, ypač jungtuvių bylose del ryšio negaliojimo, yra griežta, reikalauja *dviejų vienodų* sprendimų ir yra surišta su neišvengiamomis teismo išlaidomis ir nusitęsia į ilgesnį laiką, Tuo tarpu yra tam tikrų atsitikimų, kur jungtuvių akto niekinumas (nullitas) arba negaliojimas yra visai aiškus, ir ištisa teisminė procedūra būtų visiškai bereikalinga. Tais ypatingais išimties atsitikimais, kuriuos formuluoja 1990 kanonas, yra leidžiama vartoti sutrumpinta, sumarinio proceso tvarka.

2. Išimtieji iš ordinarinio teismo atsitikimai.

359. - Tam tikros ardančiosios kliūtys, būtent: *kulto skirtumas* (disparitas cultus, kai viena šalis yra katalikiškai krikštyta, o antroji nekrikštyta), aukštesnieji kunigiškieji *šventimai*, iškilmingieji, vienuolių daromieji skaistybės *apžadai*, *moterystės ryšys* (ligamen, prie antrosios šalies gyvos galvos), *giminystė* (consanguinitas), *gentystė* (affinitas) ar *dvasiškoji giminystė* (cognatio spiritualis, iš krikšto) paprastai yra taip aiškios, nes įrašytos

aktuose, kad teismo procesas joms susekti ar įrodyti nėra reikalingas, nes *facta notoria non indigent probatione* (c. 1747).

Todel jei yra susekta ir aiškiai žinoma, kad jungtuvių aktas negalioja (yra niekinas) del viršminėtųjų kliūčių, vietos Ordinaras, be ištisojo procesualinio nagrinėjimo, gali sumarine tvarka, t. y. pašaukęs ir išklausęs šalis, paskelbti jungtuvių negaliojimą (niekinumą, nullitatem), bet dalyvaujant ryšio gynėjui. *Sąlygos yra:* a) kad pristatytieji ar tariamieti dokumentai būtų tikri, autentiški cfr. cc. 1814, 1816). Aiškiausiai nepamatuoti priešingosios šalies priekaištai tiems dokumentams neturi reikšmės. Autentiškais dokumentais yra laikomi ir nuorašai, jei jie yra reikiamai paliudyti. Jei koks aktas ar dokumentas savo prigimtimi būtų abejotinas, jo autentiškumą gali konstatuoti ir paskelbti bažnytinis teismas sumarinio proceso tvarka, dalyvaujant ryšio gynėjui; reikia dviejų sutinkančių sprendimų (cfr. Verm.-Creusen, n. 296. — Neturint dokumentų, gana yra kitų aiškiai matomų argumentų (*argumenta evidentia*; cfr. decretum 5. Of. diei 5 iun. 1889); b) antroji sąlyga yra, kad nebūtų buvus suteikta kliūties dispensa nei prieš jungtuves, nei po jungtuvių joms atitaisyti ar atnaujinti; c) reikalingas yra šalių šaukimas, dalyvaujant ryšio gynėjui. (Kan. 1990).

3. Išsprendimo apskundimas.

Ryšio gynėjas privalo apskųsti jungtuvių negaliojimo paskelbimą antrosios instancijos teismui, jei randa pamatuotų priežasčių abejoti del nurodytųjų 1990 kanono kliūčių buvimo ar del dispensos suteikimo. Tuo atveju aktai yra siunčiami aukštesniajam teismui su pastaba, kad byla yra del išimties atsitikimo (agitur de casu excepto). Be to, gali apeliuoti pačios šalys (1879). Antrosios instancijos oficiolas gali bylą išspręsti *in iudicio unipersonali*, nebent byla būtų buvus nagrinėtina *collegialiter* pirmojoj instancijoje; ryšio gynėjas dalyvauja. Antroji instancija nutaria patvirtinti pirmykštį sprendimą ar ne; šiuo pastaruoju atveju byla yra grąžinama iš kur gauta ir paleidžiama eiti paprastojo, ordinarinio matrimonialinių bylų proceso tvarka (kan. 1992).

4. Jungtuvių negaliojimas del kanoniškosios formos stokos (declaratio matrimonii nullitatis ex impedimento clandestinitatis seu ex defectu formae).

Kanonas 1990 nurodo įsakmiai (taxative) septynias kliūtis, kurioms galima taikinti išdėstytoji sumarinė procedūra. Jų tarpe

nėra kanoniškosios formos stokos kliūties (clandestinitas seu defectus formae). Jei katalikas, kuriam yra privaloma kanoniškoji jungtuvių forma (iš kanono 1099 ar iš senųjų įstatymų), yra sudaręs jungtuvių aktą su nekrikščioniu, su kitatikiu (schismaticus aut haereticus), su atsimetusiu nuo tikėjimo asmeniu (apostata a fide catholica) ar su kitu kataliku, visai nesaugodamas jam privalomos matrimonialinės formos (kan. 1098), nebažnytiniu ar nekatalikišku būdu, pav., civiliniu aktu protestantų ar stačiatikių apeigomis, tokios jungtuvės neturi kanoniškosios reikšmės ir negalioja, kaip netikros, niekinos dėl formos stokos (actus nullus ob defectum formae). Tos rūšies jungtuvių aktai neturi kononiškosios reikšmės, bet gali turėti ir tankiausiai turi civiliškai juridinę reikšmę. *Klausimas, ar* ir koks yra *reikalingas procesas* tiems jungtuvių aktams panaikinti? Autentišką aiškinimą duoda Kodekso Interpretacijos Komisija savo atsakyme spalių 16 d. 1919 metų (A. A. S. XI [1919], p. 479).

Yra dvejopos rūšies atsitikimų: 1) vieni jungtuvių aktai yra juridiškai panaikinti atatinkamu kitu formaliniu aktu, gavus civilinę divorciją (obtento civili divortio), ar įvykus iš kitatikių tikybinės organizacijos pusės jungtuvių akto panaikinimui, kurs naikina buv. jungtuvių civilines pasekmes (effectus civieles); 2) kiti tokie jungtuvių aktai nėra buvę juridiškai panaikinti.

1) Pirmosios rūšies atsitikimais, kai yra įvykęs civiliniai juridinis akto panaikinimas, jungtuvių negaliojimo (niekinimo, nullitas) paskelbimas yra labai palengvintas, suprastintas; proceso nei teisminio, nei administracinio nereikia, gana yra tokio tardymo ir dalykų padėties patikrinimo, koks yra reikalingas išaiškinti jaunikių laisvam stoviui prieš jungtuves iš 1019 kanono (cfr. Instrukcija Kauno arkivyskupijos kunigams 1926, XII. 22 d. „Tiesos Kelias" 1927 N 1). Paaiškėjus jaunikių laisvam stoviui, vietos Ordinaras duoda dekretą, kuriuo konstatuoja ir skelbia pirmųjų jungtuvių aktą negaliojant, ir leidžia šaliai ar šalims susituokti kanoniškai*). Ryšio gynėjas nedalyvauja.

---

*] Casus resolutioni Commissionis proposiți erant: a) si *duo catholici* matrimonium civile tantum inierunt, omisso ritu ecclesiastico, et, obtento civili divortio, novum in Ecclesia inire student matrimonium vel novum matrimonium civiliter initum convalidare; b) idem casus de matrimonio *mixto*; c) idem casus de duobus apostatis a fide, ideoque formae celebrationis obnoxiis. Casns memorati nullum iudicialem processum requirunt aut interventum defensoris

Klebonai negali tų klausimų išspręsti, neatsiklausę Ordinariato ir negavę iš jo nurodymų.

2). Apie antrosios rūšies atsitikimus, kada civilinės divorcijos aktas nėra įvykęs (civile divortium), Kodekso Interpretacijos Komisija nekalba. Reikia manyti, kad jiems negali būti taikoma paprastojo konstatavimo ir paskelbimo tvarka ir kad tos rūšies aktų panaikinimo bylos turėtų būti sprendžiamos proceso (sumarinio) tvarka.

AŠTUNTASIS (PAPILDOMASIS) SKYRIUS.

I SKYRELIS.

Bylų procesai del tvirtos o nepavartotos moterystės dispensavimo (inkonsumacija).

De processibus in causis dispensationis super matrimonio rato et non consummato.

361. - Nors ir *tvirtas*, galiojantis jungtuvių *ryšys* tarp krikštytųjų asmenų (matrimonium *ratum)* gali būti Bžnyčios valdžia pertrauktas, jei dar nėra įvykęs jungtuvių pabaigimas ar *pavartojimas* (consummatio per copulam, „si inter coniuges locum habuerit coniugalis actus ad quem natura sua ordinatur contractus matrimonialis et quo coniuges fiunt una caro", can. 1015).

Nepavartotosios moterystės ryšio panaikinimas gali įvykti dvejopu būdu: padarius vienai ar abiem šalim iškilmingus vienuolijos apžadus ir gavus Apaštalų Sosto dispensą.

Vienuolių iškilmingieji apžadai (sollemnis professio religiosa) nutraukia jungtuvių ryšį *ipso iure*. Nereikia jokio ypatingo proceso, gana konstatuoti apžadų faktą, ir antroji šalis yra laikoma laisva ir gali susituokti iš naujo. Todel ryšį naikina ne įstojimo į vienuolyną faktas, bet tik iškilmingųjų apžadų (vota sollemnia) padarymas; lig tol antroji šalis liekasi suvaržyta ir turi laukti.

362. - *Inkonsumacijos proceso įstatymas*, tai yra bylų procesas del gavimo dispensos, naikinančios nepavartotąją moterystę (inconsummatio matrimonii) yra iš eistas iš naujo 1923 metų gegužės 7 dieną ir paskelbtas rugpiūčio 1 dieną Ap. Sosto Aktų 8 nu-

---

vinculi, sed resolvendi sunt ab Ordinario vel a Parocho consulto Ordinario c. Resol. C. P. 16 oct. 1919. AAS. *XI* [1919]. p. 479).

meryje. Įstatymas apima dekretą *Catholica doctrina*, 107 proceso taisykles (Regulae servandae) ir priedą su procedūros aktų pavyzdžiais.

Tos rūšies bylos yra Šakramentų Kongregacijos kompetencijoje.

II SKYRELIS.

Mirties paskelbimas ir naujų jungtuvių leidimas, spėjant antrąją šalį mirus.

Declaratio mortis et transitus ad novas nuptias ob praesumptam mortem coniugis.

Literatūra: Kaas, Kriegsverscholenheit u. Wiederverheiratung;
Šaulys, Sutuoktųjų nežinia kur dingimas ir naujos jungtuvės*);
Cappello, De matrimonio, n. n. 393 ss.;
Wernz-Vidal, 242 ss.

Vyro - žmonos nežinia kur dingimas ir naujos jungtuvės.

363. - *Nežinia kur dingusiai* (Verschollene, bezvietnootsutsvujuščije) piliečių įstatymai paprastai vadina asmenis, apie kurių gyvybę ar mirtį nėra per ilgoką laikotarpį jokių patikimų žinių.

Todel *nežinia kur dingimas* yra kvalifikuota absencija, teisėtai nustatytas čia nebuvimas. Kad čia nebuvimas virstų nežinia kur buvimu, reikia dviejų žymių: 1) tam tikras ilgokas laikotarpis, 2) stoka bet kurios žinios apie ne čia esančio asmens gyvybę ar mirtį.

Rūpimu čia mums *moterystės atižvilgiu* mūsų įstatymai leidžia iškelti bylą del moterystės panaikinimo, praslinkus 5 metams nuo nežinia kur dingimo. Del dingusių Japonų—Rusų kare tas laikas buvo 1908 metais sutrumpintas ligi 2 metų (X t, §§ 54, 56, 55[1]).

*) Atspausta iš „Tiesos Kelio" 1925 m.

Valstybiniai įstatymai nustato taisykles nežinia kur dingusių asmenų reikalams tvarkyti ne tiek moterystės atžvilgiu, kiek kitais ypač turtų tikslais.

Veikiantieji Lietuvoje įstatymai *nežinia kur dingusiais* laiko asmenis, kuriems atsitolinus iš jų nuolatinės gyvenamosios vietos nebus gauta per *dešimtį* metų jokių žinių, kur jie gyvena (IX tom. § 7).

Tvarka pripažinti ir paliudyti nežinia kur dingimo faktui randasi Civilinio Proceso Statute, strr. 1451—1460.

Praslinkus 10 metų laikotarpiui, suinteresuotieji asmenys kreipiasi į Apygardos Teismą.

Vokietijos Pil. Kodeksas (BGB = Bürgerliches Gesetzbuch, §§ 13—18) nustato šią tvarką mirties įvykiui deklaruoti. Čianėsantis *skelbiamas miręs* po 10 metų, jei buvo 31 amžiaus metų; po *5* metų, jei turėjo 70 metų. Jei kare dalyvavo, po 3 metų, taikai įvykus. Einant gi 1917 metų rugpiūčio 1 dienos dekretu, terminas skelbti mirties faktui asmenų, dalyvavusių pastarajame kare, sutrumpintas lig 1 metų nuo paskiausios žinios gavimo.

Naujos jungtuvės galioja, jei ir susirastų pirmasis vyras — žmona, bet galima kelti bylą joms panaikinti (§§ 1348—1350).

Mirties įrodinėjimas.

II. Bažnyčios teisė.

364. - Bažnyčios teisė tuo klausimu griežtai skiriasi nuo valstybės teisės. Bažnyčia įsisenėjimo ar preskripcijos čia nepripažįsta ir reikalauja moralinės tikrenybės, kad mirties faktas yra įvykęs. Tas reikalavimas teka iš katalikų dogmos, kad moterystė yra sakramentas ir kad jos ryšys yra vienas ir nepertraukiamas. Tačiau, šalia to regimo griežtumo, Bažnyčia rūpinasi galimai sumažinti savo įstatymų reikalavimus, kad įmanomai palengvinus to dingimo tragiškumą.

Iš daugelio Ap. Sosto Instrukcijų yra pažymėtinos, kaip dažniau minimos teismų praktikoje:

1) Inst. S. Officii 22 Iunii 1822.

2) Instructio Congr. S, Officii 13 maii 1868.

3) „Instructio Americana", Congr. de Prop. 1883.

4) Rescriptum S. Officii 6 maii 1891 de admissione probationum ex indiciis et praesumtionibus.

5) S. Congr. de Sacramentis 16 decem. 1910 (A. Ap. Sed. 1911). Decretum in causa Mohileviensi: Declarat. mortis eorum qui pugnae ad Mukden interfuerunt, Rusų—Japonų kare 1906.

6) S. Cong. de Sacr. Rescrip. 1910 ad archiep. Messinae: Declar. mortis eorum qui in calamitate terrae motus perierunt.

Svarbiausia iš jų yra praktikos atžvilgiu S. Officii Instrukcija išleista 1868 metų geg. 13 dieną, perspausdinta 1916 metais ir rekomenduojama Kūrijoms vadovautis *).

Naujasis Codex Iuris Canonici, įsiteisėjęs nuo Sekminių 1918 metų, stebėtinai nutyli mirties pareiškimo klausimą. Todel nežinia kur dingimo klausimams rišti pasilieka galioje senieji, aukščiau paminėtieji ir kiti tos rūšies nurodymai ir nustatymai, kurie ir sudaro dabar veikiančios teisės šaltinį tam klausimui spręsti.

Pamatiniai kanonų teisės dėsniai

365. - 1. Moterystės *vienumas ir nepertraukiamumas*, unitas et indissolubilitas, yra pamatinė katalikų moterystės sakramento mokslo tiesa.

Mirties įvykis turi būt įrodytas pateikiant oficialinį *mirties liudijimą* dar prieš jungtuvių ruošimą.

Jei negalima pateikti mirties liudijimo, kaip pav. nežinia kur dingimo atsitikimuose, tuomet galima, aplinkybėms leidžiant, kreiptis į dvasinę vyresnybę, kūtent vietos Ordinariatą, prašant dingusiojo *mirties paskelbimo akto* (declaratio mortis). Pasaulinio teismo nutarimas apie mirties paskelbimą, jei toks būtų įvykęs, negalėtų savaime būti vadovaujančiu šioje bažnytinės teisės srityje.

2. Neišvengiama išlyga mirties paskelbimui įvykdyti yra sufficiens probatio facti mortis. Išimtinai sunkiais atsitikimais mirties faktui įrodyti Bažnyčia tenkinasi taip vadinamu *moraliniu aiškumu* (certitudo moralis, įsitikrinimas).

3. Mirties deklaracija nenutraukia pirmosios moterystės ryšio. Gavęs deklaraciją katalikas gali eiti naujon moterystėn, bet turi būti pasiryžęs grįžti į senąją, jei pasirodytų, kad mirties pareiškimas buvo klaidingas ir kad antroji šalis tebėra gyva.

---

*) Cfr. etiam A. Ap. Sed. 1916 an. pag. 151 sq.

III. Mirties deklaracijos išlygos.

366. - 1. Pirma išlyga yra *nežinia kur dingimas*, t. y. faktas, kad nuo ilgoko laiko nebegauta žinių apie paskelbtąjį mirusiu asmenį.

2. *Lauktino o laiko* ilgio bažnytinė teisė nenustato, kaip tai valstybinė teisė paprastai daro. Kanonų teisė yra tuo atžvilgiu atsargesnė ir kietesnė.

3. Pats *vienas be žinios dingimas* Bažnyčiai nieko nereiškia, valstybei pats absencijos faktas reiškia viską.

Pasaulinis teismas tenkinasi nuogu nustatytojo termino faktu: praslinkus vieniems, dvejiems, penkeriems—sulig įvykio rūšies—metams, mirties deklaracija įvyksta kaip automatinė būtenybė. Bažnytiniam gi teisėjui dingimo aplinkybė turi tik tiek reikšmės, kad ji gali greta kitų probacijos priemonių greičiau jam sudaryti reikiamą *certitudo moralis*. Bažnytinė vyresnybė nesitenkina vien tik formalinių spėjimu, bet nori remtis objektyvia tiesa.

Reikia pažymėti, kad figuruojantys mūsų Civiliniame Kodekse straipsniai: *50-is* apie moterystės panaikinimą dėl piliečių teisių atėmimo (mors civilis), *56-is* dėl penkių metų laikotarpio, 57[1] dėl 2 metų laikotarpio dingusių rusų—japonų kare nevaržo katalikų dėl to, kad katalikų moterystės byloms spręsti yra išimtinai kompetentingas katalikų dvasiškasis teismas, kaip tai aiškiai nustato XI-jo tomo 64 straipsnis.

> Pastaba. Taisyklės patikrinti ir susekti nežinia kur dingimą asmens, atsitolinusio iš savo gyvenamosios vietos ir nežinia kur buvusio per *dešimtį* metų, yra išdėstytos Civilinio Proceso Statute, str. 1451 — 1440. Tas įstatymas turi tikslą sutvarkyti nežinia kur dingusio asmens paliktąjį turtą.

Nors bažnytinė teisė nepripažįsta absencijos ilgiui sprendžiamosios reikšmės, bet atskirais atsitikimais Apaštalų Sostas yra leidęs eiti naujon moterystėn, praslinkus tam tikram trejų ar penkerių metų terminui nuo vyrų — žmonų dingimo. Atatinkamas Kongregacijos (S. R. et U. Inquisit.) dekretas tapo išleistas 1898 m. liepos 20 dieną. Tuo dekretu „facultas tribuitur Episcopis (Italiae) concedendi documentum libertatis uxoribus militum, qui apud *Aduam* in Africa pungnaverunt et quorum nulla superest memoria".

IV. Kompetentinga valdžia.

367. - 1. Dvasinė vyresnybė, kuri pirmoji neša atsakomybę už einančiųjų moterystėn *status liber*, yra *vietos klebonas*. Kanonas 1020 sako: „Parochus cui ius est assistendi matrimonio, opportuno antea tempore, investiget num matrimonio contrahendo aliquid obstet". Prieš priimdamas užsakus ar darydamas tolimesnius žygius moterystėn sutuokti, klebonas turi įsitikrinti nėsant jokių kanoniškų ar kitų kliūčių, ypač ar nupturientai, jei jie yra buvę vedę, yra liuosi nuo tebegaliojančios moterystės ryšio kliūties (Imp. ligaminis). Todel kuomet žuvusiojo kare žmona geidžia ištekėti, klebono pareiga yra jai išaiškinti, kad *nežinia kur dingimas* ir *mirtis* moterystės atžvilgiu yra *visai ne tąs pat*, kad į naujas jungtuves galima ruoštis tik tada, kada Bažnyčios valdžia, patikrinusi teisės priemonėmis mirties įvykį, bus išdavusi mirties pareiškimo liudijimą.

Klebonas, kaipo artimiausias savo parapijonų patarėjas, rūpinasi drauge su prašytojais surinkti ir išaiškinti visas žinias, galinčias sudaryti reikalingą medžiagą mirties įvykiui konstatuoti. Tačiau paties liudijimo, *testimonium liberi status*, išdavimas pridera Ordinariato kompetencijai. Todel visą surinktąją ir patikrintąją medžiagą, reikalingą dingusiojo asmens mirčiai įrodyti, klebonas patiekia vyskupijos valdžiai sykiu su savo nuomone ir iš ten laukia atatinkamos decizijos.

Įsakmiai klebono ar kito dariusiojo administratyvinį tardymą asmens *nuomonė* apima šiuos klausimus:

a) ar ir kiek yra patikimi dalyvaujantys byloje asmenys: prašytojas-ja, liudytojai ir k. (num sint fide digni);

b) kokia yra viešoji vietos žmonių nuomonė apie nežinia kur dingusiojo asmens mirtį (quae est fama vel rumor);

c) paties klebono įsitikinimas tuo reikalu: ar jam yra, morališkai imant, aišku, kad mirties faktas yra tikrai įvykęs: num adsit certitudo moralis de facto mortis in casu. (Reikalaujama non physica certitudo, sed moralis, quae admittit probationem in contrarium et proinde non excludit possibilitatem erroris).

Pridedama dingusiojo jungtuvių metrika.

2. Tuo budu nežinia kur dingimo *nutarimas* ir *mirties deklaravimo išsprendimas*, leidžiant naujas jungtuves, yra rankose

Vyskupo, kurs yra iudex ordinarius in dioecesi (Can. 1572 C. I. C.*).

3. Klausimas, *į kurią vyresnybę reikia kreiptis, prašant nežinia kur dingusio mirtį paskelbti:* į Ordinariatą būtent, į valdančiąją (administracinę) valdžią, ar į Tribunolą, būtent, teisiamąją valdžią? Kitais žodžiais sakant, kaip yra spręstinas dingimo bei mirties deklaravimo klausimas: administraciniu valdymo keliu ar teismo keliu?

Kanonas 1576 § 1 num. 1 sako: Causae contentiosae de *vinculo* matrimonii... *tribunali collegial* trium iudicum reservantur. Todel nėra abejonės, kad visos bylos *del moterystės ryšio* yra reikalingos teisminės procedūros. Mirties deklaracijos reikalas, nors ir paliečia moterystės ryšio klausimą, bet, griežtai imant, negali vadintis processus de vinculo matrimoniali techniškąja to žodžio prasme. Iš to Kodekso teksto, lygiai kaip ir iš Corpus Juris Can. ir veikiančiųjų Instrukcijų, kanonistai daro išvadą, kad causa declarationis mortis coniugis gali būt atlikta administratyvine tvarka, žinoma, padarius atatinkamą neteisminį tardymą, aplenkiant teismo procedūros tvarką, kur kiekvieno formalumo apleidimas gali panaikinti visą bylos eigą.

Praktikoje visais mirties deklaracijos reikalais kreipiamasi į Vyskupą, kurs bylą paveda išspręsti teismo ar valdymo tvarka.

V. Bylos iškėlimas.

368. - Teisė reikalauti mirties deklaracijos *pirmoje vietoje* priklauso dingusiojo *žmonai*, resp. dingusios *vyrui*. Toliau, gali prašyti vyras, resp. žmona, norintieji susituokti su dingusiojo-sios žmona, resp. vyru.

Kadangi bažnytinis mirties skelbimo aktas yra daromas tik tuo tikslu, kad davus galimumo naujai moterystei, todel pašaliniams asmenims vargu leidžiama imtis bylos iniciatyvos. Išimtinais atsitikimais ta teisė gali būt pripažinta bet katros šalies gimdytojams arba artimiems giminėms.

Jei kas būtų tuo atžvilgiu padaryta iš *valstybinių* įstaigų pusės, tie aktai yra priimtini ir prikergtini prie bylos aktų. Tie pasaulinės valdžios atliktieji aktai neturi Bažnyčios valdžiai

*] Cfr. Šaulys, Sutuoktųjų nežinia kur dingimas·

betarpės leman čosos reikšmės mirties probacijai, bet jie gali būti sunaudoti kaipo svarbios *neteisminės* įrodymo priemonės. Vienoj Pijaus VI Instrukcijoj pasakyta: Nihil tamen impedimento erit, quominus in huiusmodi iudcio instituendo utaris actibus factis a foris saecularibus et a consistoriis acatholicis tamquam *probationibus extraiudicialibus* (cf. Kutscher, Eherecht).

VI. Įrodymas.

369. - 1. Jei dvasinė vyresnybė, gavusi šalių pareiškimą ar klebono raportą, pripažįsta galima leisti procedūrą mirties faktui įrodyti, tuomet einama prie *tyrinėjimo*. Ta indagacija ar tardymas (inquisitio) daromas žymiai *sutrumpinta sumarinio proceso* tvarka (precessus summarius). Ta tvarka paliuosuoja teisėją nuo viso apsunkinančio procedūros aparato ir duoda jam galimybės įmanomai patenkinti prašančiųjų norą *pagreitinant* bylos išsprendimą. Konstitucijos „Dei miseratione" forma čia neprivaloma. Nereikalinga kviesti ir moterystės ryšio gynėjo (žiūr. Congr. Conc. 14 decembr. 1889).

2. Pati bežymė absencija bažnytiniam teismui tėra mažos reikšmės. Todel visi įrodymai yra imami iš paties mirimo įvykio susekimo. Ta našta guli, žinoma, ant pačių prašytojų pečių. Bet, kadangi šalys čia tankiausiai visai nepažįsta kanonų teisės ir veikiančiųjų įstatymų reikalavimų, jos negali pačios pakelti tos probacijos naštos. Todel visi prirengiamieji bylos darbai atseina atlikti *klebonaujančiam kunigui*, kurs yra savo žmonių artimiausias patarėjas ir ganytojas. Ta jo pareiga teka iš užimamos klebonavimo vietos.

3. Veikiančiomis teisės normomis, visų pirma remiantis ypatingomis Ap. Sosto Instrukcijomis, vyro—žmonos mirtį galima įrodyti šiuo trejopu būdu:

1, autentiškais dokumentais;
2, liudytojais;
3, indicijomis.

1. Dokumentaliniai įrodymai.

370. - 1, Pirmoj eilėj čia statomi bažnytinės valdžios išduotieji mirties liudijimai, kaip antai: metrikos, metrikų ištraukos atatinkamai paliudytieji ekstraktai iš mirusiųjų parapijos žmonių

sąrašų, bažnyčios laikomųjų ir vedamųjų ligoninių liudijimai etc. Bet vos tik retais atsitikimais tegalima turėti bažnytinį dokumentą; todel leidžiama jo vietoj naudotis tos pat rūšies dokumentais, išduotais valstybinės, civilės ar karinės, vyresnybės ar įstaigos (Š. Officii Instructio 13 maii 1868).

2. Mirties paskelbimas, suprantama, daromas tik tada, kada nėra autentinių neabejotinų dokumentų. Bet kartais yra dokumentų, kad ir valdiškų, bet galima abejoti del jų tikrumo ar patikimumo. Tais atvejais irgi reikia kreiptis į Ordinariatą prašant reikalingų nurodymų.

2. Liudytojų įrodymai.

371. - I. Svarbiausią vietą praktikoje užima liudytojų parodymai. Žinojimo atžvilgiu liudytojai gali būti suskirstyti į dvi (resp. keturias) rūšis:

1) Mačiusieji liudytojai (testes de scientia), t. y. tokie, kurie gali pranešti, kad jie patys asmeniškai yra regėję ar patyrę mirties faktą in casu.

2) Girdėjusieji liudytojai (testes de auditu alieno); jie patys mirties fakto nematė, bet girdėjo tai sakant kitus, kurie matę, „mačiusieji liudytojai". Į tą rūšį gali būti įskaityti ir taip vadinamieji *testes de fama*: jie gali tik patvirtinti, kad gandas ar garsas, paskalos apie nudingusiojo mirtį buvo ir tebėra išsiplatinę.

Lygiai ir vadinamieji *testes de credulitate*, tikėtinumo liudytojai: jie gali išreikšti savo subjektyvų įsitikinimą, kad, rodos, mirties faktas esąs tikras, bet jokio objektingo pamatavimo savo nuomonei įrodyti neturi.

Aišku, kad visų tų rūšių liudytojai procesualiu atžvilgiu negali būti lygiai įvertinami.

II. Pilną, teisėtai galiojančią probaciją mirties įvykiui įrodyti sudaro tik *dviejų patikimų prisiekusių, mačiusiųjų liudytojų* reiškimas. Instrukcija 13 maii 1868 m. III.

III. Kiek turi įrodomosios galios vieno *vieninėlio* liudytojo reiškimas? Aksioma sako: Testis unus testis nullus. Tačiau tam tikromis aplinkybėmis gali įgauti įrodomosios galios ir vienas liudytojas, jei jis yra testis de scientia et maior omni exceptione. Sprendžia galutinai teisėjas ar viršininkas savo įsitikrinimu.

IV. Kvočiant *mačiusiuosius* liudytojus, testes de *scientia* galima šiuos klausimus statyti:

1. Ar tamsta tikrai pažinai tariamąjį nabašniką?

2. Ar tamista buvai jam mirštant ar tik vėliau matei jau mirusį?

3. Kuriuo metu ir kurioje vietoje jis yra miręs?

4. Kokiose aplinkybėse jis mirė? Ar neprašė tamstos ką nors padaryti ar įvykdyti, jam mirus?

5. Kokia, tamstos nuomone, buvo jo mirimo priežastis?

6. Kur randasi jo kapas?

7. Ar gali tamista nurodyti asmenis, kurie yra matę ar girdėję dingusiojo mirtį? Kur jie gyvena?

8. Ar negalėtum tamista įvardyti asmenų, iš kurių galima viltis ką nors išgirsti ar susekti apie pragaišusiojo mirtį?

V. Liudytojams de auditu gali būti statomi klausimai:

1. Iš kurių asmenų esi tamista gavęs žinią apie dingusiojo asmens tariamąjį mirimą?

2. Nuo kurio laiko pradėjo platintis gandas apie N. N. mirtį?

3. Ką tamista manai apie pasakojusiųjų patikimumą (num fide digni)?

4. Žinai tamista, ar pasakojusieji asmenys patys yra matę dingusiojo mirtį, ar yra apie ją girdėję iš kitų apsakojimo?

5. Gal pasakotojai turėjo kokių ypatingų priežasčių skleisti žinias apie dingusiojo mirtį?

6. Gal jie buvo interesuoti del mirusiojo turto, pinigų ar kitu kuo jam prirūpti?

Jei tuo būdu susirastų naujų liudytojų, ir jie turi būt išklausti panašia tvarka.

VI. *Įtariamais* yra laikomi liudytojai patys pasišovusieji teikt žinių, nekviečiami.

Atleistini turėtų būt liudytojai, kurie dingusiojo asmens nėra gerai pažinoję.

Pilnąjį įrodymą (plena probatio) duoda, kaip aukščiau minėta, *dviejų* mačiusiųjų prisaikintų liudytojų reiškimai. *Vieno* kad ir *mačiusiojo* liudytojo sakymas arba *dviejų testes de auditu* pilnojo įrodymo reikšmę gali įgyti tik tada, jei prie jų prisideda kitų aplinkybių eilė, kurios sutelkia teisėjui certitudiuem moralem; yra tai probatio *ex indiciis.*

3. Įrodymas iš indicijų.

374. - Jei Bažnyčia mirties įrodymui visadą griežtai reikalautų *liudytojų* įrodymo, nedaug prašymų nežinia kur dingusiųjų mirtį deklaruoti tegalėtų būt patenkinta del to, kad daugely atsitikimų, ypač iš karo lauko, tų liudytojų trūksta. *Bažnyčia todel tokių neįvykdomų reikalavimų nestato.* Trūkstant dokumentalių ir liudijamųjų, leidžia Apaštalų Sosto Instrukcijos imti įrodymų iš taip vadinamųjų *indicijų*, būtent, iš žymių, apystovų, apsukos, aplinkybių, pamatuotų spėjimų, kurių suma gali pagimdyti reikalingąją certitudo moralis de obitu. Instructio 1868 n. 6.

Nemaž gali padėti indicijų įrodymui sustiprinti *publikacijos skelbimas dienraščiuose*, ypač tos apylinkės, kur dingusysis asmuo yra buvęs pastaruoju laiku. Instructio anni 1883 n. 42. Patartina interesuotoms šalims ar prirūptiems asmenims *iš anksto* padaryti panašią publikaciją, kad paskiau publikacijos *išdavas sykiu su skelbimo numeriais*, atsiliepimais *ir žiniomis* pateiktų dv. vyresnybei, keliant mirties deklaracijos klausimą. Toks ankstyvas žinių surinkimas galėtų žymiai pagreitinti pačią bylos procedūrą. Iš skelbimo galima laukti dar ir tos naudos, kad į ji atsilieps reikalingų liudytojų. Pati publikacija mirimo vietoje, jei į ją ir niekas neatsilieptų, jau pati savaime turi ne visai paniekinamą argumentą už mirties faktą, būtent, kad tenai *nėra* žmogaus, kurs galėtų contrarium probare.

Kongregacijos Instrukcijos leidžia naudotis, kaip įrodomąja priemone, mirties pareiškimui pasklidusiu *mirties gandu* (fama mortis). Tačiau reikalaujama, kad tas gandas būtų pamatuotas arba atatinkamai kvalifikuotas. Instrukcija 1868 n. 8.

VII. Įrodymų įvertinimas.

375. - Surinkus probacijų medžiagą, atlikus tardomąją bylos dalį, prasideda surinktųjų ir gautųjų probacijų svarstymas ir įvertinimas, kurs sudaro pamatą *galutiniam sprendimui*, sententia definitiva, ar Ordinaro *dekretui*, jei byla eina valdymo tvarka.

Įrodomąją medžiagą surenka: a) arba pati suinteresuotoji, ieškančioji šalis (actor) ir pateikia ją Vyskupui, kas labai retai atsitinka del procedūros nežinojimo; b) arba, kas tankiausiai atsitinka, tą tyrinėjimą (indagaciją) atlieka *vietos klebonas*, ieškovo

prašomas arba Vyskupo pavedamas; c) arba tardymo darbą (inquisitio) atlieka Tribunolas betarpiai ar per deleguotą ad hoc teismo kolegijos narį.

Pasibaigus tardymo stadijai, aktai pateikiami Ordinariatui arba grąžinami Tribunolui ir laukiama atatinkamo sprendimo.

VIII. Juridinės klaidingo mirties paskelbimo pasėkmės.

Bažnytinė mirties deklaracija savo teisiniu būdu *neturi konstitucinės reikšmės, o turi tik deklaratorinę.* Kad visai formaliai atliktas mirimo paskelbimas negali pertraukti moterystės ryšio, jei jis dar ištikrųjų tebėra; tam priešinasi ius divinum ir tekančios iš jo esminės moterystės žymės: vienumas ir nepertraukiamumas. Teismo sprendimas arba kompetentingos vyresnybės nutarimas reiškia: pirmosios moterystės išnykimas iš mirties priežasties yra tiek morališkai tikras, kad pertraukiančiojo ryšio kliūtis (dirimens impedimentum ligaminis) tebėsančios gyvos antrosios pusės nebekliudo, ir todel ji turi teisės naujon moterystėn eiti.

Iš to grynai deklaratorinio mirties pareiškimo pobūdžio savaime teka tam tikros išvados atsitikimuose, kuomet įvykus mirties deklaracija pasirodvtų vėliau *klaidinga arba abejotina.*

Susiradus paskelbtajam mirusiu asmeniui, pasirodžius deklaraciją buvus *netikrą, antrosios jungtuvės yra netikros, tolimesnis sugyvenimas* moterystėje virsta *nebeleistinu, jungtuvės turi būt panaikintos.* Sugrįžusis vyras—žmona turi teisę reikalauti *atitaisyti pirmykščią moterystę;* pagaliau, jei jis ar ji to nereikalautų, tolimesnis antrųjų jungtuvių vyro—žmonos sugyvenimas yra neleistinas ir užtraukia ant jų nustatytąsias dvimoteriams (bigami) kanonų bausmes (D. I. C. c, 2356).

Iškilus *abejojimams* del mirties deklaracijos tikrumo, jei tos abejonės būtų ganėtinai pamatuotos, rastųs reikalo išspręsti tolimesnį jaunavedžių gyvenimo sutvarkymą. Reikalingas taisykles nurodo moralinė teologija, į kurios sritį tas klausimas pridera.

Protokolo pavyzdys.

Nors klebonas nėra teisėjas, bet kadangi pageidaujama bylų eigą įmanomai pagreitinti, jis gali padaryti kellamosios bylos pri ruošiamąjį, neteismini tardymą (indagatio extraiudicialis). Tuo tikslu kvočiami dalyvaujantieji byloje asmenys: prašytojas-ja, bei ieškovas-ė, (orator, oratrix vel actor, actrix), liudytojai žinovai (periti, ekspertai), vistiek ar yra nešaukiami atvykę ar pakviesti. Jų parodymai, reiškimai ir visi kiti daromosios kvotos daviniai yra protokoluojami, tai yra surašomi tam tikro akto ar dokumento forma.

Protokolas privalo turėti pažymėtą daromosios kvotos ar tardymo vietą, datą, dalyvaujančius asmenis, kvotimo išdavas; kiekvienos kvotos gale pažymima buvus *perskaityta, prlimta, pasirašyta*, galima pasitenkinti dedant raides: *A. u. s.* reiškia: actum ut supra; seka kvostojo asmens, tardytojo (klebono), o kuomet dalyvauja ir notaro parašai.

Protokolas.

Švėkšna, 1925 metų gegužės 3 dieną. Pas žemiau pasirašiusį kunigą Jurgį Pušį, vietos kleboną, atvyko nekviesti (pašaukti) į parapijos raštinę šie asmenys: A. B., C. D. ir E. G.— Jono Puišio mirties paskelbimo reikalu.

Klausinėjant atskirai kvočiamuosius asmenis, gauta šie atsakymai:

1. *A. B.*

a) *Į bendruosius klausimus* (ad generalia):

Agota Puišienė, gimusi Pupaitė, 35 metų, iš Šakių sodžiaus praktikuojanti katalikė, žemiau pasirašiusiajam klebonui asmeniškai pažįstama, neabejotinos doros ir patikima moteriškė, įspėta kad sakytų teisybę (po priesaika) pareiškė:

p) *Prie bylos* (ad rem).

Surašoma trumpai, aiškiai visa ką kvočiamasis asmuo atpasakoja. Paskui statomi jam klausimai ir greta dedami atsakymai. Jei būtų patiekti kokie rašiniai ar kiti dokumentiniai įrodymai, reikia jie protokole pažymėti ir prijungti prie bylos.

Pabaigus kvotą, perskaityti; paklausti, ar neturi ko pridėti, pakeisti ar papildyti; duoti pasirašyti arba, jei asmuo beraštis, pažymėti tai tekste, ir pasirašyti.

2. *C. D.*

a) Ad generalia...

b) Ad rem.

Kvočiamojo parašas
A. u. s.

Kunigas Jurgis Pušis,
Švėkšnos Klebonas.

Jei indagacija daroma Ordinariato įgaliojimu ar liepimu, protokolo pradžioje reikia tai pažymėti, nurodant rašto datą ir numerį.

Protokolai prikergiami kaip *priedėliai* (allegata) prie kitų bylos aktų ir siunčiami Vyskupui, pridėjus atatinkamą raportą ar lydimąjį raštą.

Formula iuramenti

pro partibus de veritate dicenda.

Aš N. N. Visagalio Dievo akivaizdoje prisiekiu, kad apie visą, apie ką būsiu dvasiškosios vyresnybės klausiamas(a) šioje moterystės byloje, išpažinsiu ir sąžiningai pasakysiu tikrą tiesą. Taip tepadedie man Viešpats Dievas ir Jo Šventoji Evangelija. Amen.

Taip prisiekiau (parašas):
Prisaikinau (parašas):

Priesaikos formula liudytojams.

Aš N. N. prisiekiu Visagalio ir Visažinančio Dievo akivaizdoje, kad apie visą, apie ką tik šitoje byloje būsiu klausiamas(a), pasakysiu tikrą tiesą, nesivaduodamas(a) nei baime, nei kerštu, nei rūstybe prieš ką norint, ir kad to, apie ką būsiu klausiamas(a), iki bylos pabaigai niekam neišreikšiu, nei kitiems liudytojams, nei tiems, kurie nebus šaukiami liudyti. Taip man tepadedie Viešpats Dievas ir ta Jo šventoji Evangelija.

Taip prisiekiau:
Prisaikinau:

XXI TITULAS.

Šventosios ordinacijos (kuniginių šventimų) bylos.

De causis contra sacram ordinationem.

(kann. 1993—1998)

Literatūra: Varmeersch-Creusen, Epitome iuris can., III, nn. 298—301.
Wernz, Ius Decretal., II.
Noval, Camm., nn. 876—885.

376. - Dvejopos rūšies bylos gali būti keliamos dėl šventosios ordinacijos, tai yra dėl kunigínių šventimų priėmimo: ieškovas gincija suteiktojo sakramento galiojimą, impugnare validitatem) ar, pripažinus šventimų galiojimą, neigia tekančias iš ordinacijos pareigas (obligationes). Abiejų rūšių bylos gyvai užkliudo tikinčiųjų reikalus ir svarbiausias žmogaus gyvenimo pareigas ir turi viešojo labo reikšmės. Todel įstatymas nurodo kai kurias ypatingas proceso taisykles.

1º. *Kompetencija.* Jei ieškoma panaikinti kilusiąsias iš ordinacijos pareigas ar jei norima įrodyti ordinacijos negaliojimą dėl tinkamumo (habilitas) ar intencijos stokos iš ordinanto ar ordinuotojo pusės, prašymas bei skundraštis yra siunčiamas Š. Sakramentų Kongregacijai. Jeigu ordinacijos galiojimas yra ginčijamas dėl ėsybinių apeigų trūkumo, ex *defectu* substans tiali *sacri ritus* (e. gr. si fuerit omissa secunda manuum impositio), skundraštis yra siųstinas Š. Oficijos Kongregacijai. Kongregacija dar nenagrinėja bylos, o tik nutaria, ar byla turi būti išspręsta drausmės, t. y. administratyviniu keliu, ar teisminio proceso tvarka (kan, 1993, § 1).

Paleidus bylą eiti proceso tvarka, ji pavedama nagrinėti atatinkamos vyskupijos tribunolui. Apelacija eina paprastąja tvarka (c. 1993, § 2).

Jei byla eina drausmės tvarka (disciplinae tramite), ją išsprendžia pati Š. Kongregacija, padarius pirma informatyvinį procesą per kompetentingos Kūrijos tribunolą (c. 1993, § 3).

2º *Kas yra teisėtas skundėjas* (legitimus actor)? Ordinacijos *negaliojimą* skundžia pats įšvęstasis klierikas ar Ordinaras, jei

klierikas nenorėtų šventimų atnaujinti. Del tekančiųjų iš šventimų pareigų atleidimo tegali skųstis vien tik pats klierikas (c. 1994). Tuo tarpu gi „clericus est ad cautelam ab exercitio ordinum prohibendus“ (c. 1997).

3° *Tribunolas.* Ordinarijos bylas teisia trijų teisėjų kolegialinis tribunolas. Informatyviniam gi procesui atlikti yra paskiriamas vienas teisėjas instruktorius (c. 1966). Bylos nagrinėjime visur dalyvauja ordinarijos gynėjas (defensor vinculi sacrae ordinationis), kurs naudojasi lygiomis teisėmis, kaip ryšio gynėjas jungtuvių bylose (c. 1996).

Reikia dviejų vienodų sprendimų, kad įvyktų ordinacijos pareigų atleidimas (c. 1998). Apelacija eina matrimonialinių bylų tvarka (cc. 1989—1989).

TRECIOJI DALIS*).

Teisiamoji tvarka sprendžiant kai kurias administratyvines bylas ar pritaikant baudžiamąsias priemones.

De modo procedendi in nonnullis expediendis negotiis vel sanctionibus poenalibus applicandis.

Dėstomoji medžiaga.

377. - Trečioji procesų įstatymo dalis nustato būdą dvejopos rūšies reikalams išspręsti: 1º nurodo taisykles spręsti byloms del klebonaujančiųjų kunigų atstatydinimo ar perkėlimo (kann. 2147 — 2167); 2º nustato sutrumpintos, arba sumarinės procedūros taisykles byloms del pritaikinimo ar įpliekimo kai kurių kanoniškųjų bausmių (sanctiones poenales applicandae; cc. 2168 — 2194). Teisiamoji tvarka (modus procedendi) tose bylose yra sutrumpinta, kuri gali būti pavadinta sumariniu procesu (processus summarius), koks buvo vartojamas senojoj teisėje (Clementina: Saepe, c. 2 de verbor. signific. V. 11). Paprastųjų teismų formalumai, kaip pavyzdžiui skundraščio nuorašo įteikimas, litis contestatio, bylos užskleidimas, kai kurios pratęsiamosios ekscepcijos, čia neturi vietos; liudytojų statymas yra aprėžtas; procedūros tikslas yra įmanomai greičiau išaiškinti bylą ir išspręsti.

378. - *Bendros trumposios procedūros taisyklės* yra išdėstytos *penkiuose įvedamuosiuose* kanonuose (2142—2146).

Turi būti atatinkamai vedami, sustatomi ir sudaromi sumarinės pročedūros aktai.

Tuo tikslu:

1º Visada dalyvauja *notaras ar sekretorius*, kurs sustato visus pasirašytinus aktus, saugotinus archyve (c. 2142).

---

*) *Antroji Ketvrtosios Knygos dalis*: „Dievo tarnų beatifikacijos ir palaimintųjų kanonizacijos procesai" (lit. XXII—XXVI) neįeina į šį proceso teisės kursą, cfr.cc. 1999—2141.

2º *Įspėjimai* (monitiones) daromi *non secreto*, bet prie Kūrijos kanclerio ar kito tarnautojo, arba prie dviejų liudytojų; gali būti ir paštu siunčiamos monicijos ar per kitą oficialinį asmenį įteikiamos, bet reikia kad būtų byloje įteikimo liudymas (c. 2143).

3º *De secreto servando.* Dalyvaujantieji byloje egzaminatoriai, patarėjai, notarai saugoja tarnybinę paslaptį (c. 2144) po priesaika, kurią atlieka prieš pradedant procesą; priesaikos formula yra ši:

Formula.

adhibenda in iureiurando examinatorum synodalium et parochorum consultorum.

„Ego N. N. examinator (vel parochus consultor) synodalis (vel prosynodalis) spondeo, voveo ac iuro munus et officium mihi demandatum me fideliter, quacumque humana affectione postposiata, et sincere, quantum in me est, exsecuturum: secretum officii circa omnia quae ratione mei muneris noverim, et maxime circa documenta secreta, disceptationes in consilio habitas, suffragiorum numerum et rationes religiose servanturum: nec quidquam prorsus occasione huius officii, etiam sub specie doni, oblatum, nec ante, nec post, recepturum.

"Sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei Evangelia, quae meis manibus tango".

Teisiamoji tvarka yra sumarinė, sutrumpinta („summarie procedatur", c. 2145). Liudytojų šaukimo ir klausinėjimo reikalą išsprendžia Ordinaras, atsiklausęs savo patarėjų, resp. egzaminatorių. Verba *duo vel tres testes* ita videntur intelligenda ut plures omnino non excludantur (Verm.-Creus., n. 345). Tiek liudytojai, tiek ekspertai yra saikinami.

5º Galutinasis dekretas (decretum definitivum) gali būt *apskųstas* Apaštalų Sostui *rėkurso*, ne apelacijos tvarka.

Rekurso atveju visi procedūros aktai yra siunčiami Apaštalų Sostui; tie aktai apima moniciją, raginimą atsistatydinti, bausmės grasinimą, klieriko paaiškinimus, konsultorių nuomones, nutarimus ir t. p.

Rekursui daryti yra privalomas *dešimties dienų* laikotarpis (cfr. Resp. S. Congr. 12 iun. 1924, A. A. S, XVI, p. 162—4).

Iškilus rekursui, beneficija negali būti kitam suteikta *stabiliter*, t. yra paprastojo paskyrimo tvarka, kol neateis iš Ap. Sosto

atsakymas, bet rekurentas vietą palluosuoja tuojau. Parapijos ar beneficijos valdymas gali būt aprūpintas provizoriškai (*c. 2146*).

XXVII TITULAS.

Procedūra nepašalinamiems klebonams atstatydinti.

De modo procedendi in remotione parochorum inamovibilium.

(Kann. 2147—2156 .

Literatūra: Vermeersch-Creusen, III, n. 347—355.
Blat, Comment., De processibus, 736 ss.;
Wernz, V, nn. 904 ss.

Cfr. Decretum, „Maxima cura", 20 aug. 1910 et commentarios huius Decreti.

379. - *Teisėtos atstatydinimo priežastys* yra tos, kurios kunigo klebonavimą parapijoje daro nenaudingą ar kenksmingą, nors ir be paties klebono sunkios kaltės (c. 2147, § 1). Salus enim populi suprema lex est. Vis tik klebono pareigavietės pastovumas reikalauja atstatydinimui svarbios priežasties. Priežasčių *pavyzdžius* nurodo įstatymas (*c. 2147*) *§ 2*):

1º Nuolatinė nepataisoma proto ar kūno nesveikata; neprityrimas (imperitia), del kurio kunigas netinka klebonavimui bendrai ar toje parapijoje, ypač jei ganytojavimo reikalams rūpintis, negana davus vikarą pagelbininką.

2º Žmonių neapykanta, nors neteisinga ir ne visų.

3º Tikros pagarbos ir gero vardo nustojimas teisių ir rimtų vyrų akyse, vis tiek ar tas nustojimas būtų kilęs iš paties kunigo elgesio ar del jo giminių ir namiškių elgesio.

4º Tiespanašus slaptas nusikaltimas (probabile crimen occultum), kuriuo klebonas gali būti pakaltintas su dideliu papiktinimu.

5º Blogas bažnyčios ar bažnytinio turto administravimas.

380. - *Procedūra.* Maž ne visiems procedūros veiksmams yra reikalinga, kad Ordinaras atsiklaustų ar išklausytų konsultorių ar egzaminatorių nuomonės, nors ta nuomonė teturi tik patariamąją, o ne sprendžiamąją reikšmę.

Pirmas procedūros veiksmas yra raginimas ar kvietimas atsistatydinti (invitatio ad renuntiationem), nurodant: atstatydinimo (remotio) *priežastis*; kuo jos pamatuotos (argumenta quibus

nititur), nutylint, jei reikia, asmenų vardus ir saugojant paslaptį; paduoti *laiką* atsistatydinimui (renuntiatio);

2. *Raginimo pasekmės.* Jei į gautąjį kvietimą bei raginimą atsistatydinti klebonas visiškai neatsiliepia ir nepaaiškina tylėjimo priežasčių, nors yra žinoma galėjus tai padaryti, klebonas atstatydinamas arba pašalinamas be sąlygų. Jei nėra tikrų žinių apie invitacijos gavimą ar galėjimą pasiaiškinti, raginimas yra kartojamas, nurodant naudingą laikotarpį atsakyti (c. 2149).

3. Jei gavęs raginimą klebonas *sutinka atsistatydinti*, jis turi paduoti renunciacijos, t. y. atsistatydinimo prašymą raštu arba pareikšti žodžiu prie dviejų liudytojų c. 186). Prašyme žymima ir atsistatydinimo priežastis, ar Ordinariato nurodytoji ar kita, „quaevis alia *vera* et honesta, quae renuntianti minus sit gravis et molesta, v. g. „ut obsequatur Ordinarii desideriis" (Verm., n. 352). Atsistatydinimas gali būti prašomas su sąlyga, by tik ji būtų Ordinariatui priimtina.

Gavęs ir akceptavęs atsistatydinimo raštą ar pareiškimą, Ordinaras skelbia parapiją vakuojant (*c. 2150*).

4. Norėdamas naudingai pasiaiškinti, klebonas turi atremti jam nurodytąją atsistatydinimo priežastį, t. y. turi įrodyti, kad ta priežastis neegzistuoja ar kad ji yra nesvarbi (*c. 2151*). Klebono pateiktąjį aiškinimą ir pasiteisinimus (rationes) Ordinaras apsvarsto *auditis examinatoribus sub poena nullitatis* (*c. 2152*).

5. *Recursus contra decretum* (*c. 2153*). Nepatenkintas atstatydinimu klebonas gali kelti dėl nutarimo skundą rekurso pavidale. Rekursas yra per *dešimtį dienų* paduotinas tam pat Ordinarui, kurs yra padaręs nutarimą. Įteikęs rekursą klebonas gali per dešimtį dienų jį paremti ir motyvuoti naujais paaiškinimais. Tą rekursą Vyskupas apsvarsto su dviem konsultoriais ir išklausęs, jei reikia, liudytojų, rašo *galutinį* atstatydinimo ar pašalinimo *dekretą* ir pareiškia jį klebonui. Dėl to dekreto klebonas dar gali kreiptis į Apaštalų Sostą taip pat rekurso (ne apelacijos) forma.

6. *Atstatydintojo aprūpinimas* (c. 2154) gali įvykti trejopu būdu: duodant kitą parapiją, suteikiant kokią pareigavietę (officium) ar beneficiją; paskiriant pensiją, sulig kanonų taisyklėmis (cfr. c. 1429). Aprūpinimo klausimas yra svarstomas dalyvaujant egzaminatoriams ar konsultoriams, einant 2154 ir 2155 kanonų taisyklėmis.

Atstatydintasis kunigas turi netrunkant išsikelti iš parapijos namų ir perduoti naujam klebonui visus klebonavimo reikalus, kaip nurodyta 2156 kanone.

XXVIII TITULAS.

Procedūra pašalinamiesiems klebonams atstatydinti.

De modo procedendi in amotione parochorum amovibilium.

(Kann. 2157—2161).

Literatūra: Blat, Comm. IV.
Verm.-Creus., III, 356 ss.

381. - 1. Pašalinamieji klebonai yra tie, kurių beneficija yra įsteigta ar sutelkta su ta sąlyga, kad Ordinaras gali juos pašalinti sulig savo noru (ad nutum Ordinarii amovibiles).

2. Jų atstatydinimo procedūra dvejopu būdu skiriasi nuo teisiamosios tvarkos nepašalinamiesiems klebonams atstatydinti.

1° Įspėjimai yra daromi *tėviškai* (monitiones paterne fiunt); 2° yra rašomas tik *vienas* amocijos nutarimas, kurs eina po dviejų įspėjimų ar raginimą (exhortationes).

Atstatydinimo priežastys ir kita procedūra yra tos pat, kaip nepašalinamiesiems klebonams atstatyti (žiūr. tit. XXVII).

XXIX TITULAS.

Klebonų perkėlimo procedūra.

De modo procedendi in translatione parochorum.

(Kann. 2162—2167).

Literatūra: Blat, l. c.
Eichmann, Lehrb., § 282.

382. - 1. *Perkėlimas* (translatio) reiškia klebonaujančio kunigo atstatymą nuo vienos parapijos paskiriant jam kitą.

Kanonų įstatymai skirsto dvejopą beneficiatų kilnojimą: a) *baudžiamąjį perkėlimą*, translatio poenalis, kurs įvyksta prieš klebono norą iš aukštesnio laipsnio beneficijos į žemesnį (c. 2298 n. 3); tas priverstinas perkėlimas buvo seniau vadinamas *translocatio*, dabar yra lygūs atstatydinimui (amotio); b) *perkėlimą* ganytojavimo ar *valdymo reikalais* (translatio); perkeliamas yra tas, kurs parapiją valdo naudingai, bet kitoje parapijoje jo kunigavimas gali būti naudingesnis ar reikalingesnis.

2. *Ordinaro valdžia.* Vyskupas gali *pasiūlyti* (proponere) perkėlimą klebonui vis tiek nepašalinamam ar pašalinamam, tačiau nepašalinamojo beneficiato negali perkelti prieš jo norą; ar jam nesutinkant, nebent turėtų ypatingą Ap. Sosto leidimą pašalinamąjį gi gali perkelti ir prieš jo norą, jei parapija *ad quam* nėra žemesnės rūšies, kaip parapija a *qua* (c. 2163), saugojant tam tikrą kanonų nustatytą procedūrą.

3. *Procedūra* apima: patarimą ir raginimą (c. 2162); klebono atsakymą ir paaiškinimą del gautojo pasiūlymo (c. 2164); klebono atsakyme išdėstytųjų priežasčių (rationes) svarstymą dalyvaujant klebonams—patarėjams (*c. 2165*). Išklausęs patarėjų, Ordinaras pakartoja klebonui siūlymą (*c 2166*).

4. *Perkėlimo įaskymas.* Jei klebonas nesutinka, o Vyskupas perkėlimą laiko reikalingu, jis duoda klebonui įsakymą tam paskirtu laikotarpiu (per dešimtį dienų) persikelti į naująją parapiją; terminui praslinkus, parapija *a qua* skelbiama vakuojanti *ipso facto* (c. 2167).

XXX TITULAS.

Būdas nereziduojantiems klierikams teisti.

De modo procedendi contra clericos non residentes

(cc. 2168—2175).

Literatūra: Wernz-Vidal, II, 736.
Verm.—Creusen, III, 364.
Lega, De iudiciis, IV, 128 ss.

383. - 1 Kanoniškoji rezidencija reiškia nuolatinį buvimą tarnybos vietoje; rezidencijos įstatymas yra privalomas visiems klierikams, turintiems pavestą sau ganytojavimo darbą ar suteiktą beneficiją, reikalaujančią nuolatinio buvimo tarnybos vietoje, pav., klebonavimas (cfr; canones Codicis de lege *residentiae* et *ius particulare* Litt. pastor. Ordinariatus Samogit. 27 apvil. 1906 N 1238; iterum publicatae 1924 an. in actis dioec. „Ganytojas", pag, 5).

2. *Procedūra.* Nereziduojančiam kunigui Ordinaras pirma daro įspėjimą (monitio). Įspėjant liepiama grįžti į rezidavimo vietą arba paaiškinti del absencijos priežasčių, primenant ir baudžiamąsias priemones (c. 2168; 2143, § 1).

2. Procedūros *tvarka* yra įvairi sulig klieriko elgesiu: 1° Jei tikrai gavęs įspėjimą nepaklauso nei pasiteisina, parapija ar pareigavietė skelbiama vakuojant iš 2169 kanono; 2° jei benefici. atas paklausęs įspėjimo grįžta į vietą, Ordinariatas, ištardęs ir patikrinęs absentacijos priežastis, pritaikina atatinkamas bausmes (c. 2170); 3° jei kunigas negrįžta į rezidavimo vietą, o atsiunčia savo pasiaiškinimą, Ordinaras su dviem egzaminatoriais apsvarsto pasiteisinimą ir daro atatinkamus žygius, kaip nurodyta 2171 ir 2172 kanonuose.

Pašalinamieji klebonai, gavusieji *pakartotą* įspėjimą, turi būtinai grįžti į savo vietą nurodytu laiku; naujų pasiteisinimų neprilmama (c. 2173). *Nepašalinamieji* gali ir antrą sykį teisintis, saugojant 2174 kanono taisykles.

Kanonas 2175 nurodo Ordinarams neskelbti beneficiją vakuojant, kol nebus patikrinta, dalyvaujant egzaminatoriams, ir paaiškės, kad klebonas *turėjo galimybės* išsiimti raštinį Ordinariato leidimą atsitolinti iš vietos, sulig kan. 465, § 4.

XXXI TITULAS.

De modo procedendi contra clericos concubinarios.

(cc. 2176—2181)

Literatūra: Vermeersch—Crousen, III, nn. 367—369.
Wernz, II, 208.
Eichmann, Lehrbuch, § 284.

384. - 1. Concubinarii *praesumuntur* clerici: 1° qui cum eadem muliere illicitum contubernium habent; 2° qui suspectam mulierem secum retinent vel quoquo modo frequentant *(c. 2176)*; 3° qui retinent vel frequentant mulierem contra prohibitionem ab Ordinario latam *(c. 133)*

Si clerici modo publico vel notorio concubinatus stricte dicti rei sint, nihil prohibet Ordinarium quin eos sub poenis etiam gravioribus ab illicito commercio recedere iubeat (c. 2220) vel applicet remedia canonis 2222, § 1.

385. - 2 *Procedūrą* sudaro trys veiksmai: 1) įspėjimas, 2) pasiteisinimas, jei galimas; 3) baudimas.

1) *Įspėjimą* (monitio *canonica*) darydamas Ordinaras, sykiu nurodo ir bausmes iš 2358, § 1 kanono: suspensio a divinis, privatio *fructuum* officii, beneficii, dignitatis.

Ad hanc monitionis formam ne deveniat Ordinarius, nisi certus fuerit: 1° mulierem esse suspectam, saltem ex modo commercii; 2° clericum cum ea habitualiter conversari (Verm. 368). Nihil tamen prohibet quin clericus *paterne* moneatur vel certior redda tur, etiam innocens, de dicteriis, ad vitandum scandalum.

2) Pasiteisinimas pareina nuo įspėtojo klieriko elgesio: a) si monitioni *statim pareat*, videndum est utrum cogi debeat ad reparandum scandalum, ad normam can. 2222, § 1; b) si clericus *neque praecepto paret neque respondet* (c. 2177), constito de montione recepta imponuntur poenae: 1° suspensio a divinis (cf. c. 2279, § 2, 2°); 2° si parochus est, privatur statim paroecia 3° ceteris applicatur c. 2177, 3°;

c) si monitionem et praeceptum *oppugnat*, proceditur ad normam canonum 2178—2181.

XXXII TITULAS.

Procedūra teisiant kleboną del klebonavimo pareigų apleidimo.

De modo procedendi contra parochum in adimplendis paroecialibus officiis negligentem.

(cc. 2182—2185).

Literatūra: Eichmann, Lehrbuch, § 285;
Verm-Creus., III;
Wernz, II, 208;
Blat, De processib., 699.

386. - Klebonaujantieji kunigai turi ištisą eilę pareigų, kurias nurodo kanonas 2182 ir kurioms sunkiai nusikaltusieji klebonai yra teisiami žemiau nurodytąja procedūra. *Svarbūs apsileidimai* (gravis negligentia) yra tie, iš kurių gali kilti didelių dvasinių nuostolių tikintiems, ypač ligonims, mirštantiems, vaikams.

Procedūrą sudaro šie veiksmai:

1. Kanoniškasis *įspėjimas* (monitio canonica), kurį duoda Ordinaras raštu arba coram testibus (c. 2143). Įspėjime primena-

ma nusikaltimas svarbiai pareigai ir nurodomos kanonų nustatytosios bausmės, tai yra: correptio, punitio, privatio fructuum beneficii aut parochiae.

2. Prieš paskirdamas bausmę po monicijos, Ordinaras turi išsiaiškinti du dalyku, būtent:

1°, kad klebonavimo pareigų apleidimas ar pažeidimas žymesniuose dalykuose tęsėsi ilgesnį laiką ir 2° kad tasai apsileidimas ar pažeidimas (volatio), negali būti pamatuotai pateisinamas (nulla iusta causa exsucari; c. 2183). Mažesnieji prasikaltimai gali būti baudžiami drausmės tvarka, be teismo procedūros.

Nusikaltimui tikrai paaiškėjus, Ordinaras liepia klebonui pasiteisinti. Išdėstytąsias pasiteisinime racijas apsvarsto su dviem egzaminatoriais.

3. Atradus ir pripažinus kleboną kaltą, duodamas *pabarimas* („corripiet") raštu ar coram testibus nurodant svarbų apsileidimą; be to pridedama atatinkama bausmė, kaip rekolekcijos, išmalda ir pan.

4. Jei pasirodytų, kad pabarimas ir baudimas pasiliko bergždžias per ilgesnį laiką, byla persvarstoma dar sykį, dalyvaujant egzaminatoriams, ir leidžiama klebonui pasiteisinti. Jei ir pakartotas pasiaiškinimas klebono neišteisins, tuomet kaltasis, jei yra *amovibilis*, tuojau gali būti atstatytas nuo vietos; *inamovibilis* baudžiamas palaipsniui: pirma atimama beneficijos vaisiai bei pajamos iš dalies ar visiškai; jei tų priemonių negana, atimama pati beneficija (*c. 2184, 2185*)

XXXIII TITULAS.

De modo procedendi in suspensione ex informata conscientia infligenda.

Remissive ad fontes iuris: cann. 2186—2194 et ad scriptores: Vermeersch—Creusen, Epitome Iur. Can.; t. III. Wernz, Ius Decretal., V, n. 886 ssq.

Abėcėlinė rodyklė

A.

Actio popularis — — 298
Advokatai — 91, 92, 329
Aktai (bylos proceso) 81, 161
Aktai (dokumentai) 208, 209
Aktuaras — 30, 193
Anonymiški laiškai 83, 311, 318
Antroji instancija — 38
Apelacija — 257, 352
Apelacija nuo deleguotojo teismo — — 40
Apžiūrėjimas — — 205
Arbitrai — — — 291
Asmens stovio bylos — 266
Atkaklumas — — 225
Atleidimo raštas(dimissorial.) 308
Atsakovas — — 85
Atsiskaitymas — — 280
Atskleidimas aktų — 234
Auditoriai — 28, 42

B.

Baudžiamasis teismas — 296
Baudžiamoji sistema 298 ir sek.
Bausmės ieškinys 137, 310
Bepročiai — — 350
Beturčių teisė — — 276
Broliškas įspėjimas — 299
Bylos atskleidimas (mot. byl.) 351
Bylos bendrovė — — 84
Bylų nagrinėjimo eilė — 66

C.

Concordatio dubiorum — 155
Connexionis forum — 17
Contentiosum iudicium — 5
Conventio — — 121
Correptio iudicialis — 302

D.

Dekanas — — — 311
Deleguotasis teismas — 48
Delicti forum — — 17
Diskusija — — 236
Dokumentai — 207, 210
Dokumentaliniai įrodymai 364
Dovanumas (teismo) — 63
Dovaninė globa — — 277
Drausmė (teismo) — 51

E.

Ekscepcija — 67, 104
Ekspertai 204, 349, 350
Evikcija — — — 117

F.

Faktas (juridinis) — 51
Formos stoka (jungt.) —
Formula dubiorum — 157
Forum connexionis — 17
Forum delicti — — 17

G.

Gandas — 314, 316
Generalvikaras 23, 318, 325, 342
Ginčo nustatymas 153 ir sek. 247 (apel. teisme)
Ginčo teismas — — 5
Globotojas — — 86
Gynėjas (ryšio) — 31, 341
Gynėjas (ordinacijos) — 372
Gynimas — — 236

H.

Hortatoriae — — 21

I.

Ieškinys — — 102
Ieškomasis prašymas — 77
Ieškovas — — 84
Imunitetas (Šv. Tėvo) — 15
Inicidentinės bylos 70, 221
Indicijos (įrodymas) — 367
Instancijos — 18, 22, 159
Interdiktas — — 124
Interventas — — 230
Išimtieji atsitikimai — 354
Išlaidos — — 229, 270 271
Išsprendžiamoji priesaika 218

J.

Jungtuvių bylos — — 338
Juridinis asmuo — — 87

Į.

Įgaliotinis — 86, 91, 94
Įrodymai — 179, 347
Įrodinėjimas — 167, 207
Įrodinėjimo našta — 174
Įrodymų įvertinimas — 367
Įsakymas (baudžiamasis) 306
Įsiteisėjimas (sprendimo) 266, 267
Įskundimas — 310, 311
Įskundžiamasis nusikaltimas 312
Įspėjimas — — 374
Įtarimo nusivalymas — 175
Įvertinamoji priesaika — 218
Įžeidimas — — 212

Y.

Ypatingieji tribunolai 10

K.

Kancleris — 311, 374
Kalbos (advokatų) — 238
Kaltinamasis (jo teisman stojimas) — — 329
Kaltinimas — — 310
Kaltinimo tvarka — 297
Kasacija — — 259
Kaucija — — 65
Klausiamieji punktai — 155
Klebonas 311, 362, 375
Kliūtis (moter.) — — 346
Kolegialinis teismas — 26
Kompetencija (apelac. teismo) 257
Kompetencija (sąvoka) — 14
Kompetencija (iš valstyb. įstat. Liet.) 10, 11, 12
Kompetencija (Šv. ord. byl.) 371
Konfliktas (kompetencijos) 53
Konsultoriai — — 375
Kontumacija — — 225
Korupcija — — 331
Kriminalinis kaltinimas — 134
Kumulatyvinė teisiamoji valdžia — — 7
Kūno inspekcija 348, 349
Kurjeris — — 150

L.

Laesio enormis — 117
Laikotarpiai — — 71
Laipsniai — — 18
Laisvas stovis — — 362
Laiškai (anonyma) 83, 311, 318
Legitima tutela — — 1
Lietuvos įstatymai — 10
Liudijimų įvertinimas — 197
Liudijimų paskelbimas — 194
Liudytojai 179, 182, 347, 348, 365
Liudytojų atlyginimas — 196

M.

Mandatas — — 99
Materialinė teisė — 1
Mažamečiai — — 86
Mažesniųjų bylų forumas 16
Metrikų knygos — 353
Mirties paskelbimas 358, 361
Mišriosios bylos — 7, 8
Modus iuris subiectivi — 22
Molestia — — 117
Moterystės ryšio gynėjas 31, 344
Moterystės skundimas 345, 346
Mutuum auxilium — 21

N.

Nemokamoji juridinė globa 275
Nepašalinamasis klebonas 375,376
Nepavartota moterystė — 341, 348 357
Nestojimas teisman — 224
Nežinia kur dingimas . 358, 359
Niekinumo skundas — 259
Notaras 30, 79, 324, 343, 373
Notoriniai įvykiai — 171
Nuomonė (žinovų) — 203
Nutraukimas bylos — 60

O.

Oficiolas — 23, 24, 311
Opozicija (trečiojo) — 263
Ordinacija — — 371
Ordinacijos gynėjas — 372
Ordinaras 307, 308, 311
Ordo iudiciarius — 3

P.

Pabarimas — 302, 323, 381
Pagrobimas (spolium) — 106
Palaikų teisė — — 9
Papildomoji priesaika — 217
Paskelbimas proceso 233, 351
Pasikėsinimai — — 231
Pasitarimas (teisėjų) — 242
Paslaptis — — — 62
Pašalinamasis klebonas — 377
Patikrinimas vietoje — 205
Pavedimas (commissio) — 99
Perkėlimas (klebono) — 377
Perempcija — — 161
Persona ecclesiastica — 2
Peržiūrėjimas (bylų) — 353
Petitorinis teismas — 5
Pilnasis įrodymas (proc. del než. k. dingusiųjų — 366
Pirmteisminiai klausimai — 69
Pirmykštės padėties atstatymas (restitutio in integrum) — — 268
Popularis actio — — 298
Posesorinis teismas — 5
Posėdžių drausmė — 80
Pranešėjas — — 28, 30
Prelatas — — — 89
Prevencija — 7, 8, 17
Prezumpcija — — 215
Priesaika — 60, 165, 216
Priesaika (papildomoji) — 217
Priesaika (įvertinamoji) — 218
Priesaika (išsprendžiam.) 218, 220
Priesaikos formulos 370, 374
Priešingasis ieškinys — 68
Primacialinis Šv. Tėvo teismas 19
Prisipažinimas — — 178
Procedūros forma — 76
Procesas ir drausmės tvarka 2
Proceso vieningumas — 78
Protokolas — — 77, 369.
Provizorinis vykdymas — 257

R.

Raginimas — 149, 151
Raginimas (atsistadydinti) 375
Rašinių tyrimas — 203
Referendarius — 28, 30
Regreso teisė — — 117
Rei constitutio — — 329
Rekursas — 374 376
Relator — — 28
Remissoriales — — 21
Renglamasis tardymas — 315
Rescisoriniai ieškiniai — 116
Revizija — — 259
Rezidencija — — 378
Rotos Tribunolas — 41
Rūpintojas — 86, 88
Ryšio panaikinimas — 342

S.

Saugotojas (teisingumo) — 31
Scrinarius — — 30
Sekretas — — 110
Septimae manus (liudytojai) 348
Signatura (Apost.) 44, 45
Sindikas — — 95
Skelbimas laikrašty — 367

Skundas — — 311
Skundėjas — — 84
Skundo raštas — — 142
Skundžiamasis — 85, 342
Sumrtas — — 128
Spėjimas — 172, 214
Spolii ius — — 9
Sprendimas 239, 266, 278, 351
Stoka formos — 355
Studium iustitiae — 311
Subrogatio — — 262
Sumarinė procedūra 355, 373, 374
Sumažinimas (teism. išlaidų) 275
Superiorisa — — 309
Supplicatoriae — 21
Susimokymas — 331
Susitaikinimas — 286, 288
Suspensio (ex inform. conscient.). — 381
Sutartis (kompetencija) — 17
Synodiniai teisėjai — 24

Š.

Šalių prisipažinimas — 176
Šaukimas — — 146
Šventoji ordinacija — 371

T.

Tabellio — — 30
Tardymas — — 313
Tardytojas — — 317
Tarpinės bylos — 221
Tarpinis sprendimas — 246
Tarpumas (betarpumas) — 78
Tarpusavis teismų patarnavimas — — 21
Teisėjas — 22, 343
Teisėjo nušalinimas — 54
Teisėtoji apsauga — 1
Teisiamosios valdžios didumas — — 6
Teisingumo promotorius (saugotojas) 31, 311, 332, 344
Teismines išlaidos 270, 271, 275
Teisminis pabarimas — 302
Teismo dovanumas — 63
Teismo sąvoka — 4
Teismo vieta, laikas 73
Transakcija 286
Trečiasis asmuo byloje 229
Trečiojo atsiliepimas 363
Trečiųjų teismas 290
Tribunolas 18, 19, 343, 363 372

U.

Užskleidimas bylos 233, 235

V.

Vertėjas 80
Vice-Oficiolas 23
Vienasmenis teismas 25
Vienuolių apžadai 357
Vienuolių įgaliotas teismas 50, 51
Vienuolių teismas 28, 88
Viešoji numonė 316
Vizitatoriaus valdžia 3
Vykdomasis dekretas 280
Vykdymas (provizorinis) 257, 279
Vykdymas (sprendimo) 278
Vykdytojas (sprendimo) 280
Vyskupiškasis stalas 19

Ž.

Žinovai 200, 349, 350
Žodinės informacijos 237
Žodinis ginčas 79